

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кирбят'єв Олег Олександрович

УДК 343.211

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право
(081 Право)

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.О. Кирбят'єв

**Науковий консультант – Кузнецов В.В.,
доктор юридичних наук, професор**

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему визначення теоретичних засад кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів та практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування.

Запропоновано авторське визначення поняття кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів як системи норм кримінального закону, спрямованих на гарантування нормативно визначеного порядку функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції як передумови захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Досліджено особливості кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади за законодавством зарубіжних країн, на підставі чого запропоновано передбачити в КК України кримінально-правову охорону професійної діяльності представників влади без прив'язки до посади чи певного органу, що не потребуватиме внесення змін та доповнень у зв'язку із створенням нових органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Запропоновано у ст. 345 КК України встановити кримінальну відповідальність за погрозу звільненням як вагомий чинник належного

виконання своїх професійних обов'язків працівників правоохоронних органів в Україні.

Проведено кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти правоохоронців, які виконують професійні обов'язки – встановлено, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є правовою фікцією (наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту прав і свобод людини і громадянина, яким, у тому числі, є представник влади); враховуючи той факт, що Національна поліція є основним суб'єктом правозастосування в країні, саме Закон України «Про Національну поліцію» запропоновано доповнити ст. 8¹ «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського» – від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень».

Запропоновано військовослужбовця розглядати як спеціального потерпілого від кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян у випадку їх залучення до охорони громадських безпеки та порядку чи як від військових кримінальних правопорушень, оскільки в Україні військовослужбовці є тільки спеціальними суб'єктами військових кримінальних правопорушень, тоді як статус спеціального потерпілого їм не надано, а сам факт перебування у військовій формі є частим мотивом вчинення відносно них різних кримінальних правопорушень.

Розроблено напрямки удосконалення ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, що зможуть покращити ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які наведено у висновках.

Удосконалено пропозиції щодо доцільності розробки чітких законодавчих роз'яснень щодо понять «орган влади» та «представник громадськості», «активіст» та щодо доцільності/недоцільності кримінально-правової охорони їх діяльності та пропозицію щодо виключення з назви Розділу XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти

авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» словосполучення «та кримінальні правопорушення проти журналістів» та виключення відповідних спеціальних складів кримінальних правопорушень з цього розділу.

Розвинуто вчення про те, що об'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції; в якості додаткового обов'язкового об'єкта цих кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканості працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканості власності зазначених осіб.

Дістало подальшого розвитку доктринальне положення щодо того, що потенційними потерпілими від кримінальних правопорушень проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути як працівники правоохоронних органів, перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється, так і близькі родичі та члени сім'ї працівника правоохоронного органу, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків та положення кримінологічної науки про те, що типовими ознаками особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, є громадяни України чоловічої статі, які вчинили ці кримінальні правопорушення у віці від 30 до 50 років, працездатні, які на момент вчинення кримінальних правопорушень не працюють і не навчаються, мають повну загальну середню освіту, в момент вчинення кримінальних правопорушень перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Встановлено норми подібності та відмінності кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів за законодавством України та зарубіжних країн, надано пропозиції щодо його

гармонізації – однозначно розділ XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» потрібно змінювати. Авторитет вказаних органів та журналісти жодним чином не поєднуються в КК країн, які позиціонують себе як людиноцентричні; в КК України нарешті слід передбачити захист представника влади без прив'язки до посади чи певного органу. Разом з тим, дискусійним є спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання за посягання на представника влади, який перевищив свою владу або вчинив кримінальне правопорушення. Слід визнати правильним застосування зброї або публічність кваліфікуючими ознаками й обтяжуючими покарання обставинами за посягання на професійну діяльність представників влади; потрібно вирішити одвічну проблему військовослужбовця як спеціального потерпілого, оскільки в Україні військовослужбовці є тільки спеціальними суб'єктами військових кримінальних правопорушень, тоді як статус спеціального потерпілого їм не надано; слід навести в законодавчих актах України чіткі законодавчі роз'яснення щодо понять або навіть категорій «орган влади» та «представник громадськості», «активіст» та вирішити питання про доцільність/недоцільність кримінально-правової охорони їх діяльності; майже всі досліджені КК за посягання на професійну діяльність представників влади передбачають позбавлення волі та/або штраф, що не дає підстав нам вести мову про удосконалення санкцій відповідних статей КК України.

Визначено поняття інституту кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів – системи норм кримінального закону, спрямованих на гарантування нормативно визначеного порядку функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції як передумови захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Характеристика принципів кримінального права України та принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників

правоохоронних органів показала, що вона повністю ґрунтується на конституційних принципах (поділу державної влади; верховенства права; справедливості; рівності перед законом; законності; забезпечення честі та гідності особи; гуманізму та поваги до особи) та принципах кримінального права (нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень; відповідальності за власні діяння; відповідальності при наявності вини; сукупності відповідальності; принцип відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення; економії кримінальної репресії, індивідуалізації покарання та невідворотності кримінальної відповідальності).

Аргументовано, що виокремлення окремих принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів виглядає недоцільним, адже, по-перше, такі принципи в більшості своїй дублюватимуть конституційні та галузеві принципи кримінального права (наприклад, принцип нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів), а по-друге, переплітатимуться з іншими кримінально-правовими категоріями (наприклад, у разі виокремлення такого принципу, як принцип кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, він переплітатиметься з такою кримінально-правовою категорією, як об'єкт кримінального правопорушення).

Проаналізовані об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Визначено об'єкт кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. В якості додаткового обов'язкового об'єкта цих кримінальних правопорушень виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності

працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

Доведено, що потенційними потерпілими від кримінальних правопорушень проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути: 1) працівники правоохоронних органів, перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється; 2) близькі родичі та члени сім'ї працівника правоохоронного органу, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків. Факт усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення належності особи до правоохоронного органу та виконання нею професійних обов'язків фактично презюмується.

Ключові слова: закон, право, авторитет, професійна діяльність, працівник правоохоронного органу, кримінальне правопорушення, презумпція правоти, незаконний вплив.

**Публікації, що висвітлюють
основні наукові результати дисертації**

Монографія

1. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: законодавство, доктрина, практика : монографія. Запоріжжя : Вид-во Хортицької нац. академії, 2020. 348 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 139–147.

3. Кирбят'єв О. О. Criminal Legal Protection of Professional Activities of Law Enforcement Officers as Object of Scientific Research. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 141–144.

4. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1 (98). С. 197–205.

5. Кирбят'єв О. О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Вип. 1. С. 58–61.

6. Кирбят'єв О. О. Досвід окремих країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 111–117.

7. Кирбят'єв О. О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 36. С. 126–128.

8. Кирбят'єв О. О. Досвід країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів,

які обрали європейський вектор розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 143–149.

9. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством країн дальнього зарубіжжя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 204–211.

10. Кирбят'єв О. О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 147–151.

11. Кирбят'єв О. О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.

12. Кирбят'єв О. О. Напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 72–75.

13. Кирбят'єв О. О. Об'єктивна сторона складів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 75–80.

14. Кирбят'єв О. О. Результати дослідження проблеми удосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 121–124.

15. Кирбят'єв О. О. Суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК України. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 85–89.

16. Кирбят'єв О. О. Особа злочинця, який вчиняє злочини проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 167–173.

17. Кирбят'єв О. О. Особливості вини у складі злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 101–109.

Публікації в наукових виданнях іноземних держав та фахових наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз

18. Кирбят'єв О. О. Потерпілий від злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Р. 111–117.

19. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством європейських країн. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. Ч. 1. Р. 105–111.

20. Кирбят'єв О. О. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3.Р. 192–196.

21. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *KELM*. 2020. № 3. С. 123–127.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференцій

22. Кирбят'єв О. О. Теоретичні та прикладні засади кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів: постановка проблеми. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (30 лист. 2018 р.). Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 248–249.

23. Кирбят'єв О. О. Поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 р.). Арад, 2019. С. 461–464.

24. Кирбят'єв О. О. Кримінальне право та презумпція правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки: напрямок вирішення проблеми. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (14 червня 2019 р., м. Кривий Ріг) / ред. кол.: О. О. Волобуєва, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 38–40.
25. Кирбят'єв О. О. Результати вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 грудня 2019 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2019. С. 133–117.
26. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон : Гельветика, 2020. С. 52–55.
27. Кирбят'єв О. О. До питання про ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 155–158.

Анотації

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

1.1. Сучасний стан та методологія дослідження правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

1.2. Міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

1.3. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів за законодавством зарубіжних країн

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

2.1. Поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

2.2. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти професійної діяльності працівників правоохоронних органів

2.3. Принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.1. Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів

3.2. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів

Висновки до третього розділу

РОЗДІЛ 4. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

4.1. Ефективність системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

4.2. Напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Висновки до четвертого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З огляду на важливість діяльності правоохоронних органів України для забезпечення захисту суверенітету й територіальної цілісності України, її економічної та інформаційної безпеки, безпеки суспільства, охорони громадського порядку тощо на законодавчому рівні встановлено систему особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло та майно як зазначених осіб, такі і їх близьких родичів, у зв'язку зі службовою діяльністю цих осіб. Правовою основою захисту працівників правоохоронних органів і їх близьких родичів є насамперед Конституція України та Кримінальний кодекс України. Кримінальну відповідальність за посягання на зазначені вище цінності (суспільні відносини) передбачено в низці кримінально-правових норм, розміщених у Розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» у ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України.

Статистичні дані свідчать про невтішні тенденції вчинення таких кримінальних правопорушень, лівову частку яких становлять опір працівникові правоохоронного органу та погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Насторожує суттєва різниця між кількістю кримінальних правопорушень, внесених до ЄРДР, повідомлень про підозру та числом кримінальних проваджень, переданих до суду з обвинувальним актом. Так, приміром, у 2020 р. було зареєстровано 700 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345 (всі частини) КК України, а засуджено – 288 осіб. Система норм про відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є суперечливою, а тому потребує наукового переосмислення та вдосконалення.

Теоретичним підґрунтям дисертації стали праці українських і зарубіжних учених: П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, В. М. Бурдіна, С. Б. Гавриша, В. О. Глушкова, О. П. Гороха, В. К. Грищука, Н. О. Гуторової, Л. М. Демидової, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, О. О. Житного, В. М. Карчевського, О. В. Козаченка, М. Й. Коржанського, В. В. Кузнецова, В. М. Куца, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Я. Лихової, В. К. Матвійчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. А. Мисливого, І. І. Митрофанова, А. А. Музики, В. О. Навроцького, Ю. В. Нікітіна, А. М. Орлеана, Є. О. Письменського, О. П. Рябчинської, А. В. Савченка, В. М. Смітєнка, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. М. Трубникова, В. О. Тулякова, В. І. Тютюгіна, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, Г. В. Чеботарьової, В. В. Шаблістого, В. І. Шакуна, С. С. Яценка та ін.

На монографічному рівні окремі теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів досліджували В. І. Осадчий («Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності», 2004 р.), А. С. Габуда («Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями», 2011 р.), Є. М. Блажівський («Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України», 2010 р.), В. А. Горбунова («Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу», 2012 р.), А. М. Удод (кандидатська дисертація «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)», 2013 р.), А. О. Цховребов («Втручання в діяльність працівника правоохоронних органів», 2017 р.), С. В. Єрмолаєва-Задорожня («Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання», 2019 р.), І. Д. Метельський («Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин», 2020 р.), І. В. Здреник («Працівник правоохоронного органу як суб'єкт

злочину», 2020 р.), М. В. Сийплові («Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні», 2020 р.) та ін.

Наукові здобутки попередників надали можливість поглибити окремі теоретичні аспекти дослідження, утім, попри немалу кількість досліджень проблем кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів державної влади, низка проблемних питань і надалі є недостатньо висвітленими або спірними. Тож на порядку денному стоїть актуальне питання відповідності стану кримінально-правової охорони працівників правоохоронної органів сучасним міжнародно-правовим стандартам (підходам) та новим викликам, зумовленим складними соціально-політичними процесами в суспільстві й державі, пов'язаними як з внутрішніми, так і зовнішніми факторами. На тлі соціальної кризи та кризи довіри до влади загалом і її представників, яка виявляється, зокрема, у підриві їх авторитету, відповідно, крайніх проявах вчинення насильницьких дій та опору працівникам правоохоронних органів під час виконання або у зв'язку з виконанням службових обов'язків, має бути оновлений підхід до вироблення дієвого механізму забезпечення безпеки та прав і інтересів останніх. З 2014 р. в Україні створено нові правоохоронні органи: НАЗК, САП, НАБУ, ДБР; реорганізовано прокуратуру та поліцію на підставі нового законодавства, що впливає на стан кримінально-правової охорони професійної діяльності, зокрема, працівників нових правоохоронних органів.

Саме це стало підґрунтям теоретичного та прикладного дослідження засад кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів у межах ст. 342, 343, 345, 347–349 Розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» Особливої частини КК України.

Усе це у своїй сукупності свідчить про доцільність комплексного монографічного дослідження проблеми кримінально-правової охорони

професійної діяльності працівників правоохоронних органів (ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ відповідно до: Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015); Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» (Указ Президента України від 16.06.2015 № 341/2015); Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015); плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2020 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є комплексне наукове розв'язання проблеми щодо забезпечення кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів на доктринальному, законодавчому та правозастосовному рівнях і формування на цій підставі теоретичних положень та пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства й практики його застосування в Україні.*

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- систематизувати наукові знання про стан кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів;
- з'ясувати міжнародні підходи до охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

– визначити особливості кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в окремих зарубіжних країнах, на підставі чого оцінити доцільність запозичення окремих положень правової регламентації кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність таких працівників при реформуванні кримінального законодавства України;

– розробити концептуальні підходи до розуміння поняття та змісту кримінально-правової охорони й дослідити професійну діяльність працівників правоохоронних органів як об’єкт кримінально-правової охорони;

– вивчити проблему презумпції правоти працівника правоохоронного органу та запропонувати шляхи її вирішення;

– дослідити принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних у контексті їх співвідношення з принципами кримінального права та сучасної кримінально-правової політики;

– розглянути об’єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів;

– дослідити суб’єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів;

– дослідити систему заходів кримінально-правового характеру, що застосовують до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

– визначити заходи кримінально-правового характеру, що застосовують до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти професійної діяльності працівника правоохоронного органу;

– сформулювати рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства в частині кримінально-правової охорони професійної діяльності працівника правоохоронного органу та оптимізацію практики його застосування.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Методи дослідження. Дослідження базується на філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методах. З-поміж філософських застосовано діалектичний, за допомогою законів та категорій діалектики визначено сутність і зміст кримінально-правової охорони професійної діяльності працівника правоохоронного органу, зокрема діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін використано для обґрунтування меж кримінально-правової охорони та оцінювання правомірності дій правоохоронців під час виконання професійних обов'язків.

З-поміж загальнонаукових використано такі логічні методи, як: *аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування й конкретизація, умовивід, критичний аналіз* тощо. *Системний метод* (метод системно-структурного аналізу) дав змогу дослідити, з одного боку, кримінально-правову охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів як частину цілісної системи кримінально-правової охорони сфери суспільних відносин в Україні, а з іншого – складові цієї системи в їх взаємозв'язку, що забезпечує стале функціонування останньої (розділи 1–4); *формально-логічний* (догматичний) – подати тлумачення нормативного змісту положень кримінально-правових норм, в яких регламентовано кримінальну відповідальність за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, та сформулювати правові поняття й конструкції (підрозділ 2.1, розділ 3); *герменевтичний метод* – сформулювати термінологічні звороти, що використані в статтях Розділу XV Особливої частини КК; *компаративний метод* – зіставити положення щодо кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в Україні та інших країнах, а також узагальнити міжнародний досвід у цьому аспекті (підрозділи 1.2, 1.3); *конкретно-соціологічний метод* – провести аналітичний пошук і відбір необхідної інформації про предмет дослідження шляхом використання таких прийомів, як: аналіз документів, офіційних повідомлень, вивчення матеріалів судової

практики, узагальнення результатів анкетування тощо (підрозділи 4.1, 4.2); *метод моделювання* – розробити моделі кримінально-правової охорони суспільних відносин загалом та у сфері правоохоронної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема, а також сформулювати законодавчі новели для вдосконалення положень чинного КК України в частині кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, а також пропозицій щодо вдосконалення слідчої та судової практики в цій частині (підрозділи 4.1, 4.2).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний кодекси України, галузеве законодавство, підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність правоохоронних органів, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, та міжнародно-правові договори, підписані Україною, проекти концепцій.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення та узагальнення судової практики у справах про посягання на працівників правоохоронних органів (усього 1021 судове рішення за ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України з Єдиного державного реєстру судових рішень та пошуково-аналітичної системи «Прецедент»), що були розглянуті судами України впродовж 2010–2020 рр.; узагальнення судової практики, здійснені Верховним судом України, вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ; дані звітності Державної судової адміністрації (форми № 6 та № 7) та Офісу генерального прокурора (форма № 1) за 2010–2020 рр.; узагальнені результати опитування пересічних громадян (1002) та працівників правоохоронних органів (652), здійсненого Інститутом соціологічних досліджень та громадських ініціатив (ISRSI) за розробленою дисертантом анкетною.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним монографічним дослідженням, в якому розроблено концептуальні підходи до кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів та запропоновано шляхи вирішення її актуальних

теоретичних, законодавчих і практичних проблем. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Основні з них такі:

у перше:

– запропоновано в межах аналізу проблематики кримінально-правової охорони суспільних відносин, розроблення й удосконалення фундаментальних теоретичних засад кримінально-правової науки оперувати поняттями «кримінально-правова охорона», «стан кримінально-правової охорони» та «модель кримінально-правової охорони»;

– запропоновано в широкому розумінні кримінально-правову охорону, що формалізується в сукупності (системі) кримінально-правових норм через застосування таких методів кримінально-правової політики, як криміналізація, декриміналізація, пеналізація та диференціація, визнавати результатом реалізації однієї з юридичних цілей кримінально-правової політики держави на правотворчому рівні, яка спрямована на забезпечення авторитету органів державної влади від суспільно небезпечних посягань;

– сформовано модель кримінально-правової охорони шляхом визначення конкретного обсягу та меж кримінально-правової заборони за допомогою загальних і спеціальних норм, типових конструкцій визначення простого й кваліфікованого складів кримінального правопорушення, кола потерпілих, суб'єкта тощо;

– визначено стан кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та професійної діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема через ефективність кримінально-правових заборон, показником яких можуть бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону, його вади чи прогалин, аналіз застосуванням покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх

запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності у цій сфері тощо;

– змістом такої охорони визначено убезпечення від кримінально-протиправних посягань на права та інтереси працівників правоохоронних органів при виконанні ними професійних обов'язків через криміналізацію суспільно небезпечних посягань та їх пеналізацію, а при встановленні факту вчинення кримінального правопорушення – застосуванні кримінально-правових норм, що полягає в кримінально-правовій оцінці таких діянь та визначенні заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути до них застосовані;

– за результатами дослідження особливостей кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади за законодавством окремих зарубіжних країн запропоновано:

- змінити законодавчий підхід у частині опису потерпілого від кримінальних правопорушень незалежно від його посади чи певного органу. Такий підхід є більш утилітарним, адже буде цілком визначати ознаки працівника правоохоронного органу навіть у разі внесення змін та доповнень до відомчого (галузевого) законодавства у зв'язку зі створенням нових органів державної влади;

- доповнити ст. 345 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення дій з використанням зброї (КК Іспанії, КК ФРН);

- розширити коло потерпілих шляхом включення до нього осіб, які раніше виконували правоохоронні функції (функції з охорони правопорядку) (КК Швеції);

– запропоновано з метою вдосконалення кримінально-правової охорони в ст. 345 КК України встановити кримінальну відповідальність за погрозу звільненням за належне виконання професійних обов'язків, яке доцільно

розглядати як психічний примус до вчинення необумовлених функціональними обов'язками дій;

– запропоновано доповнити ст. 81 «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського» – відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень», оскільки презумпція правоти працівників правоохоронних органів є правовою фікцією (наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту прав і свобод людини і громадянина, яким, зокрема, є представник влади);

– запропоновано військовослужбовця розглядати як спеціального потерпілого від кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян у випадку їх залучення до охорони громадського безпеки й порядку чи як вид військових кримінальних правопорушень, оскільки в Україні військовослужбовці є тільки спеціальними суб'єктами військових кримінальних правопорушень, тоді як статусу спеціального потерпілого їм не надано, а сам факт перебування у військовій формі є частим мотивом вчинення щодо них різних кримінальних правопорушень;

– розроблено пропозиції щодо вдосконалення ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, що дадуть змогу покращити ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які наведено у висновках;

удосконалено:

– пропозицію щодо виключення з назви Розділу XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» словосполучення «та кримінальні правопорушення проти журналістів» і виключення відповідних спеціальних складів кримінальних правопорушень із цього розділу. Така позиція узгоджена з висловленими раніше в кримінально-правовій літературі положеннями щодо відмови в Особливій частині КК України від спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя,

здоров'я, власність особи залежно від особливостей потерпілого та характеру виконуваної ним діяльності (В. І. Полянський);

– наукове положення, згідно з яким видовим об'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є нормативно визначений і гарантований порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції, а додатковим обов'язковим об'єктом – суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб;

набуло подальшого розвитку:

– положення про те, що структура кримінально-правових норм, які становлять у сукупності своїй систему кримінальних правопорушень, що посягають на певну сферу суспільних відносин, має вибудовуватись законодавцем з використанням типової юридичної конструкції. Зокрема, щодо кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, така конструкція має включати потерпілого, діяння, вказівку на зумовленість діяння саме професійною діяльністю, умисну форму вини;

– наукове положення щодо доцільності заміни словосполучення «втручання в діяльність» на словосполучення «втручання у здійснення повноважень», що буде більш чітко відображати характер і сферу спрямування протиправних дій;

– пропозиції щодо розширення кола потерпілих від цих кримінальних правопорушень завдяки визнанню потерпілим співробітника правоохоронного органу іншої держави (при реалізації різних форм поліцейського співробітництва України та Європейського Союзу, зокрема у формі безпосередньої участі в об'єднаних слідчих групах, як засіб підтримки Європолем діяльності поліцейських органів держав-членів і країн, з якими має угоди про співпрацю);

– положення, згідно з яким у складах кримінальних правопорушень у виді впливу в будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, якщо ці дії перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, не виключається можливість наявності умисної форми вини у виді непрямого умислу;

– пропозиція щодо вдосконалення підходу до позначення близьких зв'язків працівника правоохоронних органів з іншими особами шляхом вказівки в ст. 343, 345, 347, 348 та 349 КК на такий зв'язок не через термінологічну конструкцію «близький родич правоохоронця», а «близька особа», що дасть змогу підвищити ефективність захисту правоохоронної сфери від випадків впливу на її представників через погрозу заподіяння або заподіяння шкоди здоров'ю та життю таких осіб, їх особистим і майновим інтересам близьких їм осіб;

– пропозиції щодо визначення та закріплення в Кримінальному кодексі України принципів кримінального права;

– положення кримінологічної науки про те, що типовими ознаками особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, є громадяни України чоловічої статі, які вчинили ці кримінальні правопорушення у віці від 30 до 50 років, працездатні, які на момент вчинення кримінальних правопорушень не працюють і не навчаються, мають повну загальну середню освіту, у момент вчинення кримінальних правопорушень перебували у стані алкогольного сп'яніння;

– положення про те, що потерпілим від опору потрібно вважати працівника правоохоронного органу, коли останній виконував свої службові обов'язки й застосовував заходи щодо охорони правопорядку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі положення, пропозиції та рекомендації використані у:

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавчих і підзаконних актів у сфері, що регулює правове забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

– *правозастосовній діяльності* – у процесі кримінально-правової оцінки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, та призначення заходів кримінально-правового характеру (акт про впровадження у практичну діяльність Управління превентивної діяльності ГУНП в Київській області від 22.12.2020, акт впровадження у практичну діяльність Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми ГУНП в Запорізькій області від 26.02.2020);

– *науково-дослідній сфері* – при подальшому дослідженні проблем кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

– *навчальному процесі* – під час викладання дисциплін кримінально-правового циклу, у процесі підготовки навчально-наукового забезпечення дисциплін, а також при проведенні занять з підвищення кваліфікації та професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів тощо (акт впровадження в навчальний процес ДДУВС від 12.12.2020).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації обговорювалися на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України» (м. Київ, 2018 р.); «Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі» (м. Арад, Румунія, 2019 р.); «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (м. Кривий Ріг, 2019 р.); «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 2019 р.); «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів» (м. Херсон, 2020 р.); «Актуальні проблеми

кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу» (м. Дніпро, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 27 наукових працях, з них: 1 – монографія; 16 – статті в наукових фахових виданнях України; 4 – статті в наукових періодичних виданнях інших держав за профілем дисертації (Словацька Республіка та Республіка Польща); 6 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 446 сторінок, з яких основний текст – 362 сторінки, список використаних джерел (462 найменування) – 49 сторінок, додатки – 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

1.1. Сучасний стан дослідження правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Події в Україні протягом 2013–2014 років спричинили небувалий за всю історію незалежності сплеск національної свідомості та патріотизму. Представники громадянського суспільства отримали реальні важелі впливу на державу, повністю та іноді надмірно реалізуючи принцип верховенства права. Іноді навіть доводиться вести мову про відхід держави із законами на другий план. Окремі представники суспільства почали використовувати надану їм правом як інструментом демонстрації сили та свавілля свободу, повністю при цьому ігноруючи і закони, і норми моралі та звичаї, що легітимізовані самим суспільством. Уявлення суспільства про злочинність і караність небезпечних діянь просто катастрофічно перестали співпадати із вимогами держави у цій сфері. Право стало мірилом свободи як вседозволеності, що не відповідає ідеям правової держави [454, с. 255].

Прикладів такого правового свавілля, на жаль, більше, ніж хотілося б. Це і застосування насильства до депутатів всіх рівнів, яке подекуди переростає у небезпечне для життя таких осіб, і блокування роботи стратегічно важливих підприємств, і демонстрація беззахисності представників судових та правоохоронних органів шляхом спроби захоплення їх приміщень та пред'явлення незрозумілих вимог до їх керівників та багато іншого.

Дійсно, події останніх років в Україні свідчать про небувалу активізацію громадянського суспільства, що супроводжується реалізацією права на мирні зібрання та вільне вираження своїх поглядів та переконань. Подібні заходи нерідко переростали у сутички із представниками влади, які виконували

обов'язки з охорони громадського порядку. Перевищення влади та службових повноважень окремими представниками правоохоронних органів під час цих подій, у тому числі, призвели до кризи поваги до особи, наділеної владними повноваженнями. Майже звичними стали повідомлення у засобах масової інформації про образу, нанесення побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень певного ступеня тяжкості працівнику правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків [451, с. 7].

З початку трагічних подій в Україні минуло вже більше семи років, проте ситуація із впевненістю правоохоронця у захищеності його професійної діяльності лише ускладнилася. Наприклад, працівники поліції щоденно чують погрози від різного роду керівників про порушення відносно них кримінального провадження за перевищення влади чи службових повноважень – під час правомірного затримання особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні адміністративного чи кримінального правопорушення, було застосовано спеціальний засіб – кайданки. Затримана особа оскаржує в суді дії поліцейського, в більшості випадків скаргу задовольняють, а проти поліцейського відкривають кримінальне провадження за ч. 2 ст. 365 КК України – за зловживання службовими повноваженнями працівником правоохоронного органу, поєднаного із застосуванням спеціального засобу або насильства. Ситуація стала настільки критичною, що поліцейські саме з 2018 року дуже часто відмовляються застосовувати кайданки через страх бути покараним за виконання своїх професійних обов'язків. Про застосування чи використання вогнепальної зброї мова навіть не йде.

Саме тому слід погодитися із твердженням, що визначення умов правомірності заподіяння шкоди працівниками правоохоронних органів або ж встановлення факту незаконних діянь, вчинених такими суб'єктами, має здійснюватися з урахуванням положень Закону України «Про Національну поліцію» [334, с. 1970] та інших законів, що встановлюють повноваження правоохоронних органів. З метою врахування особливих завдань, на виконання яких працівники правоохоронних органів мають право заподіювати шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, у розділі VIII Загальної частини КК

України необхідно встановити положення, згідно з якими умови правомірності обставин, що виключають злочинність діяння працівників правоохоронних органів, встановлюються з урахуванням законодавства, яким врегульовано їхній правовий статус. Такі доповнення нададуть можливість системно врахувати у законодавстві України про кримінальну відповідальність наявність спеціальних підстав та умов правомірності заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони працівниками правоохоронних органів на виконання покладених на них завдань [170, с. 50].

Разом з тим, найчастіше потерпілими від хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, є працівники поліції (міліції), ставлення до яких навіть не громадськості, а представників прокуратури та суду супроводжується насадженням постійного відчуття безправності та меншовартості, що дуже часто призводить до остаточної кваліфікації посягання на їх життя та здоров'я як злісного невиконання вимог, тобто адміністративного правопорушення [451, с. 36–37].

Суспільна психологія та визначений рівень суспільної правосвідомості на сьогодні є такими, що, наприклад, блокування транспортних комутацій, окремі випадки групового порушення громадського порядку суспільством визнаються як соціально позитивна поведінка, як засіб впливу на владу задля прийняття нею законних управлінських рішень. У зв'язку із цим застосування насильства до працівників Національної поліції та військовослужбовців Національної гвардії України, які охороняють громадський порядок під час таких акцій громадянської непокори, також іноді сприймається суспільством як норма. Така ситуація є недопустимою та загрозливою [Там само, с. 45].

Пряме, очевидне нехтування свободами громадян – не єдина причина недосконалості, дефектності правової системи країни. Важливим моментом невиконання права (в тому числі і так званих основоположних прав людини) є традиція вибірковості правосвідомості, зафіксована радянськими дослідниками

ще в 1974 році. При наведенні узагальнених показників солідарності громадян СРСР до кримінального законодавства, в порівнянні з законодавством кримінально-процесуальним, було встановлено, що показники солідарності з кримінальним правом у десять разів вищі. Іншими словами, масова свідомість розцінювала репресивний аспект права в якості важливішого, ніж гарантійного. І сьогодні законслухняні громадяни України, як і в СРСР, легше уявляють себе потерпілими, ніж обвинуваченими. Саме в цьому криється причина правового нігілізму багатьох наших співгромадян, негативного ставлення до права обвинуваченого на кваліфікований захист, до презумпції невинуватості. Серйозною причиною дефектності правозастосування у сфері прав людини в Україні є і така посттоталітарна традиція, як використання нижнього рівня приписів-положень і рекомендацій відомчого правового акта. Не міжнародних зобов'язань держави Україна, не чітких положень Конституції, і навіть не вимог закону [124].

Фактично має місце ситуація, коли працівників правоохоронних органів вище керівництво, прокуратура та суд змушують постійно відчувати свою меншовартість, малозначущість, безправність. Їх зобов'язують писати заяви про максимум злісну непокору як адміністративне правопорушення, коли під час виконання службових обов'язків отримано тілесні ушкодження, зіпсовано формений одяг, придбаний за власні кошти [451].

Це лише одна сторона медалі, проте більша та важливіша. Дійсно, поведінка окремих працівників правоохоронних органів провокує оточуючих до активної протидії, до невизнання поліцейського особою, наділеною владними повноваженнями, проте дуже часто через неповагу до держави, а по суті до себе. Активна частина громадськості, яка найчастіше стоїть на заваді належному виконанню працівником правоохоронного органу його обов'язків, досконало знає свої права та вимагає їх негайного втілення, а нагадування про обов'язки викликає здебільшого агресію.

Варто пам'ятати, що порядок починається з себе, з елементарних речей, на кшталт не перейду дорогу на забороняючий знак світлофора, прибору за

своїм домашнім улюбленцем під час прогулянки парком, викину сміття виключно в урну і т. под. Лише після того, коли більша частина суспільства виконуватиме ці елементарні правила, можна буде говорити про подолання кризи довіри до влади в цілому та до правоохоронців зокрема. На жаль, поки що цього немає, а тому науковий пошук оптимальної системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів є доцільним.

З огляду на вищезазначене в повній мірі можна погодитися з позицією Осадчого В. І., що «вдосконалення правоохоронної діяльності передбачає перш за все вдосконалення її кримінально-правового захисту» [293, с. 3].

Все це у своїй сукупності свідчить про доцільність комплексного монографічного дослідження проблеми кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, так що розпочнемо з огляду літератури за темою.

Окремо слід виділити В. І. Осадчого [294] з докторською дисертацією «Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності», захищену у 2004 році в м. Київ, у якій проведено комплексне наукове дослідження проблем кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності. З'ясовано зміст такого захисту. Розкрито сутність правоохоронної діяльності як об'єкта злочинів. Проведено системний аналіз складів злочинів проти правоохоронної діяльності. Обґрунтовано необхідність, можливість і доцільність створення самостійного інституту Особливої частини кримінального права «Злочини проти правоохоронної діяльності», сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства.

Разом з тим, з того часу минуло більше п'ятнадцяти років. За цей період відбулося безліч змін політичного, соціально-економічного та іншого характеру. Після кінця 2013 року країна живе в інших соціально-економічних та політичних умовах. На сьогодні існує глобальна криза довіри до представників влади. На передовому краї цієї недовіри стоять

правоохоронні органи, представники яких найчастіше стають потерпілими від різних злочинів під час виконання або у зв'язку із виконанням службових обов'язків. З 2014 року в Україні створено нові правоохоронні органи – Національне агентство з питань запобігання корупції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, реорганізовано прокуратуру та поліцію.

Ми ж, у свою чергу, плануємо зосередитися на наступних аспектах при проведенні дисертаційного дослідження:

1. На проблемі фактично недіючих статей КК України (342, 343, 345, 347–349), які покликані здійснювати правову охорону регламентованої діяльності правоохоронця під час або у зв'язку із виконанням професійних обов'язків.

2. Особливу увагу буде приділено проблемі кримінально-правового виміру презумпції правоти поліцейського та проблемі повернення довіри через страх та повагу громадян до працівників правоохоронних органів.

3. Будуть сформульовані поняття та ознаки кримінально-правового забезпечення охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в межах чинного КК без пропозиції виокремити новий розділ особливої частини кримінального закону.

М. В. Сийплові в м. Харків у 2020 році захистив докторську дисертацію «Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні» [356, с. 36]. У цій дисертації автором запропоновано таке визначення охоронної діяльності: це вид господарської чи один із напрямів правоохоронної діяльності, що полягає у системі правових, організаційних, економічних, технологічних, фізичних та інших заходів, які здійснюються суб'єктами, що мають специфічні права й обов'язки із забезпечення охорони життя та здоров'я фізичних осіб та їх власності, власності юридичних осіб чи держави від протиправних посягань, визначені законами, підзаконними актами чи цивільно-правовими угодами. Разом з тим, хотілося б, аби автор більш детально розвинув це питання, чому саме таке визначення, та зміг обґрунтувати власну думку шляхом надання переконливих аргументів.

Також М. В. Сийплові вважає, що основним критерієм криміналізації слід визнавати суспільну небезпечність діяння. Така думка демонструє, що кількість злочинів не зменшується, а просто збільшується рівень латентності. У той же час, подібний хід думок не підтверджується жодними аргументами, а отже, таку позицію можна розглядати тільки як припущення.

І. І. Давидович у своїй праці «Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок» (2007 р.) [142] вперше встановила, що основні склади злочинів, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347–349, 350, 352 КК, побудовані законодавцем з використанням типової юридичної конструкції, яка включає наступні обов'язкові характеристики:

- 1) потерпілий – представник публічного управління чи його близькі;
- 2) діяння – посягання на особисті блага потерпілого (як правило, шляхом застосування фізичного або психічного насильства) чи його майно;
- 3) зв'язок між посяганням на потерпілого чи його близьких та його службовою або громадською діяльністю;
- 4) умисний характер посягання. Зроблено висновок, що об'єктивні і суб'єктивні ознаки, що охоплюються такою конструкцією у зазначених вище складах, повинні бути сформульовані законодавцем максимально однотипно, бажано з використанням єдиної термінології.

У нашій дисертації саме це положення буде розвинуто – має бути однотипна термінологія – має бути єдиний склад про втручання в роботу представника держави чи місцевого самоврядування без прив'язки до його посади чи новоствореного державного органу – Вищої ради правосуддя та ін.

І. М. Залялова в дисертації «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників правоохоронних органів» (2007 р.) [165] запропонувала ст. 343 КК України «Перешкоджання законній діяльності працівника правоохоронного органу» викласти таким чином:

1. Перешкоджання законній діяльності працівника правоохоронного органу, крім випадків, передбачених іншими статтями КК, – карається штрафом

від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені з корисливих мотивів або службовою особою, або спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Як бачимо, навіть станом на 2007 рік вказівка на законну діяльність працівника правоохоронного органу видається недоречною – професійна діяльність може бути незаконною?

Є. М. Блажівський у дисертації «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України» [23] (2007 р.) обґрунтував, що використання терміна «втручання в діяльність» у чинному КК, на відміну від інших термінів, характеризується такими особливостями: цей термін використовується для позначення протиправних посягань на нормальну діяльність осіб, які діють від імені та (чи) в інтересах держави; позначає лише активну поведінку; позначає лише умисну поведінку суб'єкта; обґрунтував, що визначення поняття «втручання в діяльність» через використання терміну «вплив (незаконний вплив)», як це має місце в чинному КК України, є неприйнятним, оскільки такі поняття не збігаються за обсягом (поняття «вплив» є ширшим за обсягом від поняття «втручання в діяльність»); враховуючи нормативно невизначений зміст поняття «діяльність», довів, що використання у КК словосполучення «втручання в діяльність» доцільно замінити словосполученням «втручання у здійснення повноважень», яке, у свою чергу, пропонується визначати як умисні незаконні дії, спрямовані на створення умов, які унеможливають або істотно утруднюють виконання відповідними особами своїх повноважень.

Думається, з такими аргументами варто погодитися. Втручання у здійснення повноважень дійсно влучно відображає суть професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

А. М. Удод у дисертаційній роботі «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)» [415] (2007 р.) вказує, що є необхідність в ч. 2 ст. 345 КК України додатково передбачити кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі працівника правоохоронного органу, його близьких родичів, членів сім'ї та інших близьких осіб у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також за мордування стосовно зазначених осіб з тією ж метою. Вказана пропозиція і надалі не реалізована, оскільки на сьогоднішній день криміналізоване лише захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК).

Крім того, у ч. 3 ст. 345 КК України пропонується передбачити таку кваліфікуючу ознаку, як згвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті щодо працівника правоохоронного органу, його близьких родичів, членів сім'ї та інших близьких осіб у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. На його думку, зазначені види насильницьких злочинів мають самостійну кримінально-правову оцінку, їх вчинення щодо працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів може пов'язуватися винним зі службовою діяльністю цього працівника. Внесення зазначених вище об'єктивних ознак досліджуваного складу злочину до диспозицій ст. 345 КК України відповідатиме вимогам послідовності кримінально-правового захисту, а також сприятиме розширенню останнього щодо правоохоронних відносин.

Д. Ю. Гуренко в дисертації «Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу» [139] (2011 р.) з'ясував місце кримінально-правової норми щодо охорони життя працівника правоохоронного органу й інших суб'єктів правоохоронної діяльності в системі кримінально-правового захисту діяльності осіб у зв'язку з виконанням ними службового або громадського обов'язку. Висвітлив тенденції розвитку кримінального

законодавства щодо охорони життя працівника правоохоронного органу та зробив висновки. Здійснив порівняння з колишнім вітчизняним законом про кримінальну відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, суміжними складами злочинів і сучасним кримінальним законодавством зарубіжних країн встановлено об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України, виявлено неузгодженості певних положень розглядуваної статті та запропоновано шляхи усунення недоліків і вдосконалення кримінального закону. Виявлено ступінь відповідності положень ст. 348 КК України науково обґрунтованим підставам і принципам криміналізації. Удосконалено положення щодо співвідношення понять «працівник правоохоронного органу», «суб'єкт правоохоронної діяльності», «представник влади», поняття родового та видового об'єкта посягання на життя працівника правоохоронного органу, критерії відмежування складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України, від суміжних складів злочинів.

Як бачимо, ще на 2011 рік було актуальним питання кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів – зараз до цієї категорії намагаються дописати різних активістів, про що йтиме мова далі.

А. С. Габуда в дисертації «Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями» [116] (2011 р.) досить радикально – з урахуванням положень Концепції реформування кримінальної юстиції України – аргументовував, що ненасильницький опір (ч. 1, ч. 2 ст. 342 КК України) є злочином невеликої тяжкості, тому його необхідно віднести до категорії кримінальних проступків, а опір, поєднаний з насильством або погрозою його застосування, – визнати основним складом цього злочину; доводив необхідність визнання суб'єктом насильницького опору особу, якій до вчинення цього злочину виповнилося чотирнадцять років.

По-перше, не можна визнавати будь-які посягання саме посяганнями на професійну діяльність працівника правоохоронного органу, по-друге,

знижувати вік кримінальної відповідальності за опір до 14-ти років також виглядає певним чином занадто радикальним – чи реально підліток в такому віці розуміє сам опір тій особі, яка стоїть перед ним, та суспільну небезпечність таких дій.

В. А. Горбунов у дисертації «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» [126] (2012 р.), охарактеризувавши потерпілих від злочину, передбаченого ст. 347 КК, прийшов до висновку, що ця норма може бути вдосконалена з урахуванням комплексу обставин.

По-перше, при визначенні потерпілих «працівник правоохоронного органу» як ознаки вказаного злочину слід орієнтуватися не стільки на номінальний перелік таких органів, а на положення діючого законодавства, що визначає функції того чи іншого державного органу (наявність серед них правоохоронних функцій) та участь особи в їх реалізації.

По-друге, такими потерпілими за деяких обставин можуть визнаватися не лише громадяни України, але й іноземні громадяни.

По-третє, поняття «близькі родичі працівника правоохоронного органу» слід визначати, спираючись на положення не лише кримінально-процесуального, а й інших галузей законодавства.

По-четверте, вказівку в ст. 347 КК на близького родича правоохоронця як ознаки потерпілого доцільно замінити вказівкою на близьку йому особу, що дозволить підвищити ефективність захисту правоохоронної сфери від випадків впливу на її представників через шкоду майновим інтересам близьких їм осіб.

Дійсно, розширення кола всіх можливих потерпілих від злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є слушною думкою, що буде детально проаналізована нами в наступних підрозділах роботи.

Актуальним питанням кримінальної відповідальності за втручання в діяльність працівника правоохоронних органів присвячена дисертація Цховребова А. О. (2017 р.). У роботі автор доводить, що в структурі

об'єктивної сторони цього злочину «втручання в діяльність» та «вплив на працівника» співвідносять як суспільно-небезпечне діяння та спосіб його вчинення [442, с. 21]. Також автором була висловлена пропозиція сформулювати ускладнений злочин шляхом об'єднання злочинів, передбачених ст. 342 КК та ст. 345 КК, в результаті чого ознаки другої з них перетворити на кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) в об'єднаному складі цього злочину

Не можна оминати увагою дисертаційне дослідження Єрмолаєвої-Задорожної С. В. «Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання» (2019 р.), в якому здійснено дійсно системне та комплексне дослідження, в якому обґрунтовано існування і розвиток явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів, визначено фактори, що його породжують, та запропоновано заходи запобігання злочинним проявам цього явища. З-поміж іншого, авторка в роботі аргументує, що перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів здійснюється у формах незаконного втручання, зловживання впливом, погрози або насильства щодо працівника правоохоронних органів та його близьких родичів, опору працівнику правоохоронних органів, злісної непокори вимогам адміністрації установи покарань. Зроблено також цікаві і в науковому, і в практичному сенсі висновки щодо наслідків перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів, яким визнано шкоду фізичного, матеріального і морально-психологічного характеру. Матеріальні наслідки перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів виражаються у витратах держави на оплату тимчасової непрацездатності і втрати працездатності працівників правоохоронних органів, їх лікування та реабілітацію, пенсійне забезпечення. Морально-психологічна шкода виражається у професійній деструкції – негативних наслідках робочих стресів, що поступово накопичилися у вигляді стійких змін структури й змісту професійної діяльності, а також структури особистості суб'єкта. Виділяється трирівнева система жертв від досліджуваних злочинів: безпосередньо

правоохоронці, правоохоронна система і суспільство. Авторкою встановлено, що сукупна дія наведених наслідків знижує активність та ініціативність працівників правоохоронних органів, негативно позначається на результатах діяльності у сфері протидії злочинності, призводить до накопичення нерозкритих кримінальних правопорушень за минулі роки, наносить шкоду діловій репутації правоохоронної системи в цілому, а також престижності професії [156, с. 3, 25]. Вважаємо, що розроблені в роботі положення та висновки можуть стати у нагоді під час реформування кримінального законодавства та визначення меж криміналізації тих чи інших суспільно-небезпечних діянь.

І. В. Здреник у дисертації «Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину» [169] (2020 р.) виокремила сім груп злочинів, які можуть вчинятися працівниками правоохоронних органів – це злочини зі загальним суб'єктом, що можуть бути вчинені і працівником правоохоронного органу; зі загальним суб'єктом, вчинення яких службовою особою із використанням свого службового становища утворює кваліфікований склад; зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, однак безпосередньо не посягають ні на службову, ні на правоохоронну діяльність; зі спеціальним суб'єктом, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, безпосереднім об'єктом посягання яких є суспільні відносини, пов'язані із правоохоронною діяльністю; зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу безпосередньо у сфері службової діяльності; у яких закон прямо визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу; у яких закон прямо не визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу, однак це очевидно з положень інших нормативно-правових актів, або визначає суб'єктом лише деякі категорії працівників правоохоронних органів. Окрім того, доведено, що статус працівника правоохоронного органу має кримінально-правове значення лише в останніх чотирьох із них.

Як зазначає І. Д. Метельський, офіційна статистика свідчить, що працівники правоохоронних органів не завжди сумлінно й відповідально ставляться до виконуваних обов'язків, поважають права й реально захищають законні інтереси людини, охороняють суспільство і державу. Не є винятковими вчинення цими суб'єктами кримінальних правопорушень, що викликає значний негативний суспільний резонанс, дискредитує державу, породжує недовіру громадян до правоохоронних органів та до держави в цілому [275].

Водночас, службовий статус правоохоронців визначає підвищену віктимогенність цих осіб, які нерідко стають потерпілими від злочинів (часто насильницьких). За офіційними статистичними даними, станом на вересень 2019 року питома вага злочинів проти осіб, які є представниками органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, становить приблизно 5 % від усіх злочинів, вчинених на території України (так, упродовж вересня 2019 року вчинено 313 злочинів, передбачених ст. 342 КК, 65 злочинів – ст. 343 КК, 7 злочинів – ст. 344 КК, 640 злочинів – ст. 345 КК, 9 злочинів – ст. 346 КК, 12 злочинів – ст. 347 КК, 40 злочинів – ст. 348 КК, 26 злочинів – ст. 350 КК, 69 злочинів – ст. 351 КК, 3 злочини – ст. 352 КК). Механізм вчинення цих злочинів має спільний чинник – присутність у контингенті суб'єктів кримінально-правових відносин, які виникають у результаті їх вчинення, такого учасника цих відносин, як правоохоронець.

Дослідник обґрунтував доцільність відмови від принципу обов'язкового посилення суворості кримінально-правового впливу при вчиненні посягань, спрямованих проти діяльності правоохоронних органів та їхніх представників; довів, що застосування звільнення від покарання у зв'язку із амністією до працівників правоохоронних органів, які вчинили особливо тяжкі умисні злочини проти життя, має бути винятковою практикою, а позбавлення у таких випадках засудженого права обіймати посади у правоохоронних органах має стати безстроковим (довічним) [275].

Окремо слід звернути увагу на такому виді наукових напрацювань, як доктринальне тлумачення кримінального закону в коментарях до Кримінального кодексу України, важливість якого визнається беззаперечно [243]. З. А. Загіней запропонувала у статті 349: абзац перший частини першої

викласти у такій редакції: «1. Захоплення або тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів з метою примушування державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника» [163].

Отже, сучасний стан наукової розробки проблематики кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів характеризується динамізмом, серед досліджень превалюють ті, предметом яких стали окремі склади злочинів, передбачені розділом XV КК «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Можемо виокремити наступні підходи щодо розуміння сутності, характеру і ступеню суспільної небезпеки цієї категорії злочинів, підходів до розуміння змісту правоохоронної діяльності, меж криміналізації та пеналізації останніх та основних напрямків кримінально-правової політики у сфері охорони правоохоронної діяльності загалом. Концептуальними і такими, що можуть змінити вектор кримінально-правової політики в частині криміналізації й пеналізації суспільно-небезпечних діянь, що посягають на сферу правоохоронної діяльності, можна вважати пропозиції щодо відмови від принципу обов'язкового посилення суворості кримінально-правового впливу при вчиненні посягань, спрямованих проти діяльності правоохоронних органів та їхніх представників, а також розширення кола потерпілих від вказаних діянь за рахунок віднесення до них іноземних осіб, які є працівниками правоохоронних органів і здійснюють відповідну діяльність на території України (під час відряджень, в аспекті співпраці з вітчизняними правоохоронцями тощо).

1.2. Міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Для початку погодимося із точкою зору про те, що система правоохоронних органів України у контексті її часового виміру через здійснення порівняльно-історичних досліджень є важливим інструментом пізнання її ознак, рис та властивостей. Такі дослідження можуть бути порівняльно-генетичними; спрямованими на визначення якісних або кількісних характеристик властивостей цієї системи (або її структурних елементів) як об'єкта, та пов'язаними із залученням іноземного матеріалу – у такому випадку буде здійснюватися порівняння в історичній ретроспективі системи правоохоронних органів України та інших держав. При здійсненні порівняльно-історичних досліджень системи правоохоронних органів України необхідно враховувати наявність як об'єктивно, так і суб'єктивно обумовлених чинників історично-правової та історичної реальностей. Такими є географічне місцеположення українських земель, релігія, наближеність до різних за своїм змістом і характеристиками правових традицій і культур, соціально-економічний і політичний розвиток, діяльність історичних постатей тощо. Сучасні умови розвитку порівняльної історії права вимагають і оцінки процесів осмислення і переосмислення можливостей порівняльно-історичного підходу та методу. Одним з таких напрямів може стати теоретичне обґрунтування властивостей компаративно-історичного методу як евристичного способу набуття знань про становлення і розвиток системи правоохоронних органів України в різні історичні епохи та періоди, її унікальні ознаки та риси [252]. Спробуємо це твердження екстраполювати на поліцейську діяльність у цілому – як в Україні, так і світі.

Діяльність співробітників поліцейських органів відіграє важливу роль у сучасному демократичному суспільстві з огляду на те, що розслідування злочину є першим важливим кроком у системі відправлення правосуддя та тим засобом, за допомогою якого особи, що обвинувачуються у скоєнні злочину,

можуть бути притягнуті до суду для встановлення їхньої вини чи невинуватості. Означене є важливим для забезпечення благополуччя суспільства в цілому, оскільки злочинність порушує нормальне життя людей і перешкоджає економічному та соціальному розвитку держави. З цих причин проведення ефективного розслідування з дотриманням етичних норм і законів є вкрай важливим аспектом роботи поліції.

Забезпечення належного функціонування суспільства є першочерговим завданнями самих її членів, які мають не тільки права, а й певні обов'язки. Єдина згадка про правоохоронні органи в Конституції України свідчить про їх роль у забезпеченні державної безпеки.

Разом з тим, неможливо громадянам України реалізовувати свої права, забуваючи про обов'язки – це призвело до кризи поваги до влади, а у випадку працівників правоохоронних органів – неможливості належного виконання ними своїх професійних обов'язків. Подібна ситуація склалася не тільки в Україні, а й у тих країнах, де правоохоронці виконували завдання з охорони громадського порядку під час заходів масових протестних акцій – Франція з так званими жовтими жилетами, Вірменія, Гонконг та багато інших. Враховуючи викладене, варто спробувати провести міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів з методологічної точки зору є досить складним завданням, адже слід поглянути на професійну діяльність працівників правоохоронних органів крізь призму поліцейської діяльності та ставлення громадськості до неї; також, можливо, доведеться простежити діяльність міжнародно-правових інституцій щодо розгляду злочинної діяльності керівного складу правоохоронних органів та тих наказів, які вони віддавали; виконання/невиконання їх правоохоронцями, а також вплив міжнародно-правових актів на професійну діяльність працівників правоохоронних органів.

Загалом слід відзначити, що міжнародних документів щодо поведінки правоохоронців по відношенню до громадян, вимог щодо їх професійної

діяльності та меж впливу більше, ніж аналогічних документів, спрямованих на визначення обсягу та механізму захисту безпосередньо їх прав та інтересів. Дійсно, на міжнародному рівні в «Декларації про поліцію», яка прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690, визнано той факт, що поліція відіграє життєво важливу роль і що вона вимушена діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для співробітників [144], утім у цьому документі переважна більшість положень стосується вимог саме до діяльності правоохоронних органів.

Центральне місце серед міжнародних документів, що регулюють діяльність правоохоронних органів, посідає Кодекс посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1979 р. [206] У преамбулі наголошується на реалізації гострої потреби у здійсненні міжнародної співпраці у сфері захисту прав і свобод людини, незалежно від раси, статі, мови та релігії. Зазначається, що характер функцій із підтримання правопорядку і те, яким чином це здійснюється, безпосередньо впливає на стан життя окремих осіб, а також усього суспільства в цілому [21, с. 100].

Так, для забезпечення дотримання етичних норм у ході розслідування злочину необхідно, щоб співробітник поліції поважав людську гідність і права людини та дотримувався вимог закону. У демократичному суспільстві діяльність з розслідування злочинів передбачає підзвітність поліцейських суспільству та їх відданість інтересам суспільства. Крім того, слідство має проводитися з належним урахуванням принципу недопущення дискримінації. Варто зазначити, що більшість осіб, які беруть участь у забезпеченні охорони правопорядку, дотримуються зобов'язання з честю нести службу відповідно до встановлених вимог і при виконанні своїх обов'язків постійно демонструють прихильність високим стандартам сумлінності та дотримуються передбачених законом процедур, що регламентують їхню діяльність. У більшості країн поліції надаються повноваження щодо захисту основних прав і свобод людини, закріплених як міжнародно-правовими актами в галузі прав людини

універсального і регіонального характеру (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Хартія основоположних прав людини 2000 р. тощо), так і національним законодавством держав. Акцент на дотриманні прав людини зроблено і в міжнародно-правових актах, що безпосередньо регулюють діяльність поліції. Так, Кодексом поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. закріплено, що при виконанні своїх обов'язків посадові особи з підтримання правопорядку, зокрема особи, наділені поліцейськими повноваженнями, поважають і захищають людську гідність та підтримують і захищають права людини щодо всіх осіб (ст. 2) [434].

У розробленому Радою Європи Європейському кодексі поліцейської етики 2001 р. визначено цілі поліції, до яких також віднесено захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема, в Європейській конвенції про права людини (п. I). У Брюссельській декларації про системи кримінального правосуддя 2006 р. члени Ради міністрів ОБСЄ погодилися з тим, що «при виконанні свого обов'язку співробітники правоохоронних органів зобов'язані поважати і захищати людську гідність та підтримувати й охороняти права людини по відношенню до всіх осіб» [Там само].

ООН у 1979 році своєю резолюцією однозначно визначила для всіх країн-учасниць – при виконанні своїх обов'язків посадові особи з підтримання правопорядку поважають і захищають людську гідність та підтримують і захищають права людини по відношенню до всіх осіб. Термін «посадові особи з підтримання правопорядку» включає всіх осіб, які призначаються або обираються, пов'язаних із застосуванням права, які мають поліцейські повноваження, особливо повноваження із затримання правопорушників [206].

Отже, зміст цього невеликого, проте дуже змістовного документа свідчить про те, що узагальнений образ працівника правоохоронного органу свідчить про те, що у своїй професійній діяльності правоохоронець має

однаково ставитися до всіх осіб, навіть до правопорушників. Саме цю імперативну міжнародно-правову вимогу часто порушують працівники правоохоронних органів всіх без винятку країн, проте ставлення громадськості до цього дуже відрізняється.

Міжнародний стандарт – підходи щодо розуміння місця поліції у сучасному демократичному суспільстві викладені в ряді міжнародно-правових документів, які задають основні вимоги щодо здійснення правоохоронної діяльності в демократичній державі. Так, згідно із «Керівництвом з основ поліцейської демократичної діяльності», поліція є найбільш видимим проявом державної влади, що виконує найбільш очевидні, невідкладні і такі, що вимагають втручання, завдання для забезпечення добробуту окремих громадян та цілих спільнот [33, с. 10]. Основними обов'язками поліції є підтримання громадського спокою і правопорядку, захист основних прав і свобод людини, в особливості життя; запобігання і розкриття злочинів; зниження рівня страху, а також надання допомоги і послуг громадськості. При цьому прогрес у просуванні до демократичних основ поліцейської діяльності досягається, коли має місце перехід від «підходу, орієнтованого на контроль, до підходу, орієнтованого на обслуговування», де основна увага правоохоронних органів зосереджена на активному попередженні злочинів [347, с. 1].

Безпосередньо ж діяльності поліції стосуються такі документи: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17.12.1979 р., Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповідь на виклики XXI століття, прийнята на Десятому Конгресі ООН з попередження злочинності й поводження із правопорушниками (Відень, 10–17 квітня 2000 р.), Декларація про поліцію, затверджена Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 8.05.1979 р., а також Європейський кодекс поліцейської етики, викладений у Рекомендації (2001)10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи від 19.09.2001 р. В їх преамбулах та нормах щодо принципів та завдань поліції викладено такі стандарти правоохоронної діяльності:

- визнання поліції як структури, що відіграє життєво важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини; поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості і недискримінаційного підходу; обмеження у прийнятті на роботу у поліцію осіб, що, перебуваючи на службі у поліції, порушували права людини або працювали у підрозділах, розформованих у зв'язку з антигуманною практикою;

- поліція не повинна застосовувати, заохочувати або допускати будь-які тортури і випадки нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання;

- поліція може втручатися у приватне життя тільки тоді, коли це абсолютно необхідно для досягнення законних цілей;

- поліція при виконанні своїх функцій повинна пам'ятати про фундаментальні права кожної людини, такі як свобода переконань, совісті, релігії, слова, мирних зборів, пересування і прав власності;

- працівники поліції зобов'язані діяти чесно і шанобливо щодо населення, особливо коли вони взаємодіють з представниками найбільш уразливих груп, справедливо керуючись, зокрема, принципами неупередженості і недискримінаційного підходу;

- поліція взаємодіє із населенням, яке і визначає ефективність її роботи;

- поліцейські повинні протидіяти фактам порушення закону, а у випадку, якщо правопорушення може безпосередньо спричинити непоправну або суттєву шкоду, вони повинні негайно вжити усіх можливих заходів щодо його попередження; за відсутності такої загрози поліцейський повинен вжити заходів щодо припинення цього правопорушення чи його рецидиву шляхом доповіді про ситуацію, що склалася, безпосередньому керівництву, а якщо це не призведе до бажаних результатів, – вищестоящому;

- працівники поліції особисто відповідають за власні дії, бездіяльність та за накази, що віддаються підлеглим;

- поліція здійснює реальне співробітництво з іншими правоохоронними органами, місцевим самоврядуванням, неурядовими організаціями та населенням, включаючи етнічні меншини;

- поліцейські розслідування повинні бути об'єктивними і справедливими, проводитися з урахуванням специфічних потреб людей, таких як діти, підлітки, жінки, меншини, в тому числі й етнічні, представники уразливих груп; жінки особливо потребують неупередженої, негайної і виразної підтримки у випадках домашнього насильства, статевих злочинів, а також торгівлі та сексуальної експлуатації;

- поліція повинна забезпечувати жертвам злочинів необхідну підтримку, сприяння та інформацію без будь-якої дискримінації [161, с.155–156].

У кримінології висловлено припущення, що значним фактором, який сприяє вчиненню зазначеної групи кримінальних правопорушень, є чинники політичного характеру, пов'язані з політичною нестабільністю в державі. Зокрема Єрмолаєва-Задорожна С. В. висловила припущення, що «Загальновідомі події, що стались в 2013-2014 роках, призвели до затяжної політичної кризи всередині нашої країни. Під час згаданих подій працівники правоохоронних органів виконували власні службові обов'язки та стримували масові протести, чим викликали зневагу з боку суспільства. Працівники правоохоронних органів були вимушені виконувати злочинні накази, які призвели до збільшення злочинних посягань, вчинюваних проти них. Через виконання ролі інструменту придушення протестів громадяни країни сприймали працівників правоохоронних органів радше як джерело небезпеки, аніж захисту» [156, с. 90].

Повністю поділяємо позицію науковця і вважаємо, що найбільш показову ситуацію зі ставлення до правоохоронних органів можна спостерігати під час політичних протестних акцій, сторонами яких виступають суспільство та влада.

Наведемо лише декілька фактів, які свідчать про правильність вказаної тези.

Так, у Гонконзі на вулиці вийшло більше 1 мільйона людей проти введення поправки до законопроекту про екстрадицію підозрюваних осіб, які переходять від правосуддя. Поліція Гонконгу почала силовий розгін демонстрантів, вперше застосовуючи до протестувальників перцевий газ, кийки та гумові кулі в місті [307]. У поліції заявили, що співробітники правоохоронних органів вели попереджувальний вогонь по протестуючих. Раніше повідомлялось, що у Гонконзі поліція вперше з моменту початку антиурядових протестів застосувала водяні гармати проти мітингувальників [Там само].

Відомі також політичні події, що призвели до протестів «жовтих жилетів» у Парижі та інших містах Франції. Задля припинення дій протестувальників, які влаштували підпали, застосували шумові гранати та сльозогінний газ. Французька поліція застосовує для розгону «жилетів» нелетальну зброю з пластиковими і гумовими кулями: згідно з інструкцією, такі кулі не повинні проривати шкіру і завдавати поранень. Однак на практиці рахунок громадян, які отримали серйозні поранення, йде на десятки. 1 лютого французький суд постановив, що поліція може і далі застосовувати травматичну зброю, бо загроза заворушень зберігається [340].

Подібні сутички протестантів з правоохоронцями фіксуються в багатьох країнах, як розвинутих демократичних (у тому числі країнах Європейського Союзу), так і в країнах з нерозвинутою демократією [22, 111, 341, 429]. Таких прикладів можна наводити безліч по всьому світу, проте тут варто правильно розставити акценти та зробити висновки для нашої країни.

По-перше, у країнах розвинутої демократії протестні акції є звичайним способом колективного вираження певних поглядів, які забезпечуються належною організацією. У випадку порушення закону їх учасниками дії правоохоронців по припиненню правопорушень та затриманню правопорушників ні у кого не викликає бажання брати штурмом відділ поліції, до якого їх доставили. Суди визнають застосування сили та спецзасобів поліцейськими необхідними та законними. Немає жодних повідомлень про

якісь масові затримання та звільнення усіх затриманих через декілька годин після цього. Кожен правопорушник отримує належну оцінку своїх дій з боку суду. Дії влади та поліції підтримуються більшою частиною населення. Це, наприклад, США, Канада, Франція, Німеччина та ін.

У країнах із вдаваною демократією застосування сили до протестантів є безмежним, беззаперечним з боку офіційної влади та, що найсумніше, відбілюваним представниками четвертої гілки влади – ЗМІ. Перелік країн усім добре відомий, проте саме на їх прикладі яскраво ілюструється нехтування норм міжнародного права, вивченню яких треба приділити окрему увагу.

Загалом можемо погодитись, що «вітчизняна правоохоронна система характеризується милітаризованою моделлю діяльності, яка впливає на тактику охорони громадського порядку, орієнтовану переважно на жорстке реагування в умовах масових заворушень. Процес підготовки особового складу, відповідно, в якості пріоритетів залишає зразки поведінки, притаманні більш військовим, аніж поліцейським підрозділам. Найбільш наочно це проявилось під час подій Євромайдану, коли силовими акціями спецпідрозділів міліції та внутрішніх військ були незаконно спричинені тілесні ушкодження сотням учасників мирного зібрання та журналістам [369, с. 92]. У цілому, надмірний політичний вплив на правоохоронну систему може призвести до: переважання силових засобів у здійсненні політичної влади над іншими засобами; нерозвиненість демократичних процедур впливу на політику з боку законодавчої влади та громадських інститутів; конфліктний характер політичних процесів у суспільстві та політико-правових відносин; високий ступінь автономності функціонування силових структур, реальна можливість вступу їх у політичну боротьбу; високий рівень централізації контролю над силовими структурами в руках глави держави; переважання силових методів регулювання внутрішньополітичних відносин [4, с. 93].

Думається, Україна зараз перебуває у перехідному стані щодо правового забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів –

будь-які протестні акції є вільними, а от щодо їх супроводження поліцейськими та ставлення до цього громадян залишає бажати кращого.

Як зазначає Н. В. Камінська та А. І. Білас, особливістю сучасного стану розвитку системи правоохоронних органів у Європі є посилення міжвідомчого співробітництва правоохоронних і судових органів країн – членів ЄС, створення спеціальних наддержавних структур, які разом із національними правоохоронними органами відіграють важливу роль у процесі протидії злочинності. Йдеться про наднаціональні органи, що забезпечують правоохоронну діяльність, а саме: Європейську поліцію (Європол), Генеральний директорат внутрішніх справ, Євроюст; Європейський офіс із боротьби із шахрайством, Європейську інформаційну мережу у сфері правосуддя тощо. Зазначені організації є основними правоохоронними органами ЄС, які створено з метою розвитку співробітництва держав – членів ЄС щодо протидії транснаціональній організованій злочинності. У сфері правоохоронної діяльності країн-партнерів досягнення єдиної позиції, реалізація спільної політики вимагає докладання значних зусиль. Це беззаперечно засвідчує багатоаспектність та суспільну важливість досліджуваної проблеми, тобто наявності складного комплексу проблем, а також необхідність постійного вдосконалення і розвитку механізму реалізації правоохоронної діяльності [173].

У контексті наведеного варто вказати на те, що у ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 1979 р. ідеться, що службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворої необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їхніх обов'язків [152].

Отже, досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями щодо правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії правоохоронної діяльності, тому встановлення обмежень прав і свобод людей, що можливі у разі застосування поліцейських заходів, повинно бути пропорційним цінностям правової держави, що захищається як основним законом, так і іншими законами держави. Такі обмеження повинні враховувати

необхідний баланс інтересів особистості, суспільства і держави. Повага до особи, охорона і захист її честі та гідності – обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Цей конституційний обов'язок рівною мірою стосується і діяльності Національної поліції із забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Отже, керуючись демократичними засадами розвитку держави, цілком зрозуміло, що діяльність правоохоронних органів будується та здійснюється за принципом дотримання прав людини, який, своєю чергою, передбачається та регулюється Конституцією України, законами України та відомчими актами. Саме знання працівниками правоохоронних органів основних прав і свобод громадян та порядку їх реалізації дає їм змогу правильно орієнтуватися в порядку застосування заходів переконання та примусу щодо кожного окремого громадянина [20].

Окремо слід звернути увагу на міжнародне співробітництво України в цій сфері. Варто погодитися, що «упродовж останнього десятиліття міжнародна поліцейська співпраця розвивається дуже бурхливо в регіональному масштабі. Важливо зазначити, що раніше основою міжнародної співпраці України в боротьбі зі злочинністю була двостороння взаємодія, то в останні роки вектор розвитку спрямований на розширення використання можливостей спеціалізованих міжнародних організацій, які формуються на європейському рівні. Розгляд питань становлення та розвитку правової бази міжнародної поліцейської співпраці показує, що визначальна роль у формуванні такого напряму міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинністю, як договірно-правова координація, належить державі. Особливе значення для розвитку поліцейської співпраці має досвід держав – членів Європейського Союзу [357, с. 353].

Відповідно до укладеної у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Україна взяла на себе зобов'язання співпрацювати з ЄС у сфері боротьби з відмиванням коштів, з тероризмом та фінансуванням тероризму, незаконним обігом наркотиків, з кримінальною та незаконно організованою чи іншою діяльністю — контрабандою, економічною

злочинністю, корупцією, підробкою документів та кіберзлочинністю. Ці обов'язки визначає розділ III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію. П. 3 ст. 22 Угоди визначає, що «сторони посилюють двостороннє, регіональне та міжнародне співробітництво у цій сфері, зокрема співробітництво із залученням Європолу». Згідно з п. 2 ст. 24 Угоди, сторони погодились розвивати подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей [118].

Основними документами, що регламентують співробітництво між Україною та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки є План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки (http://www.kmu.gov.ua/document/226050661/PD_USB.doc), затверджений на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС (18 червня 2007 р., м. Люксембург) та План-графік його імплементації, затверджений на засіданні Підкомітету № 6 «Юстиція, свобода та безпека» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (10 квітня 2008 р., м. Київ).

План дій у сфері ЮСБ та План-графік його імплементації охоплюють співробітництво по 15 ключових напрямках, зокрема: міграція, притулок, управління кордонами, візи, безпека документів, боротьба з організованою злочинністю та тероризмом, боротьба з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму, боротьба з торгівлею людьми, наркотиками, корупцією, правове співробітництво у цивільних та кримінальних справах тощо [Там само].

Україна здійснює співробітництво з Європейською організацією з питань юстиції (Євроюст). Європейська організація з питань юстиції (Євроюст) була створена рішенням Ради ЄС від 28 лютого 2002 р. з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами. Завданням Євроюсту є сприяння органам кримінального переслідування держав – членів ЄС у боротьбі проти серйозної транскордонної

злочинності, включаючи комп'ютерні злочини, шахрайство і корупцію, відмивання грошей та злочини проти довкілля. З цією метою Євроюст координує обмін інформацією, надання правової допомоги та процес видачі правопорушників.

Ще одним перспективним для дослідження в аспекті міжнародної співпраці щодо кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів є проблематика її здійснення щодо осіб, які є працівниками правоохоронних органів України та здійснюють повноваження, беручи участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Так, наказом «Про участь національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» затверджено «Положення про національний персонал із числа поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України», яке визначає основні завдання, права, обов'язки та організаційні засади участі національного персоналу із числа поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України (далі – національний персонал) у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [308].

Згідно з ч.1 Розділу II Положення, основними завданнями національного персоналу є:

- 1) нагляд за дотриманням прав людини згідно з міжнародно визнаними нормами та мандатом відповідної місії;
- 2) виконання функцій з підтримання правопорядку та боротьби зі злочинністю згідно з мандатом відповідної місії;
- 3) надання консультативних послуг у галузі правоохоронної діяльності, реформування системи місцевих судових та правоохоронних органів згідно з мандатом відповідної місії;
- 4) відбір та підготовка кадрів для місцевих правоохоронних органів згідно з мандатом відповідної місії.

Тож постає питання, яким чином здійснюється кримінально-правова охорона національного персоналу під час виконання ними вказаних завдань.

Підсумовуючи зазначене вище, приходимо до висновку, що проаналізовані міжнародно-правові документи досить детально регламентують підходи, яких мають виробити держави до здійснення правоохоронних функцій державними органами. У цих документах визначаються вимоги до системи підзвітності правоохоронних органів, надзору за їх діяльністю та ключові механізми контролю за нею, як от: внутрішнього контролю, виконавчого контролю, судового та парламентського нагляду, нагляду з боку незалежних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних суб'єктів, тощо. Детально регламентовані підходи (стандарти) щодо поведінки правоохоронців по відношенню до громадян, вимог щодо їх професійної діяльності та меж впливу. Водночас аналогічних документів, спрямованих на визначення обсягу та механізму захисту безпосередньо їх права та інтересів практично немає, крім визнання на міжнародному рівні в «Декларації про поліцію» яка прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 того факту, що поліція відіграє життєво важливу роль, і що вона вимушена діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для співробітників [144]. Утім, у цьому документі переважна більшість положень стосується вимог саме до діяльності правоохоронних органів. З чого слідує висновок, що визначення підстав, обсягу та меж кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів має здійснюватися на національному (державному) рівні, виходячи з напрямків та засад внутрішньої кримінально-правової політики як частини правової політики держави. Саме на державному рівні має бути встановлена систему загальних та особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб.

1.3. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів за законодавством окремих зарубіжних країн

Урахування як позитивного, так і негативного досвіду інших держав в аспекті дослідження актуальних проблем кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та працівників правоохоронних органів зокрема суттєво підвищує рівень наукового обґрунтування удосконалення кримінального законодавства. Як зазначив свого часу М. Ансель: «Вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, дає можливість йому краще пізнати право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо чітко виявляються у порівнянні з іншими системами» [8, с. 38]. Подібну думку висловлюють і інші науковці [232, с. 24–25; 264, с. 3].

Порівняння визначається як зіставлення чого-небудь з метою виявлення схожості та розбіжностей. У гносеологічному плані будь-яке зіставлення визначається як логічний прийом пізнання, як особлива форма пізнавальної діяльності та особливий пізнавальний результат, знання певного змісту і рівня [381, с. 35].

Ключовими принципами компаративного методу в кримінальному праві називають такі: потенційна порівнянність норм та інститутів; врахування соціально-історичних та культурних умов появи тієї або іншої норми; критичний (об'єктивний та неупереджений) аналіз отриманих у результаті дослідження результатів [393, с. 10]. Наприклад, М. І. Хавронюк вказує на використання порівняльного методу з метою виявлення загального, схожого, відмінного та унікального у кримінальному законодавстві України та інших європейських держав, у їх юридичній практиці та положеннях юридичної теорії [437, с. 14].

Водночас, на думку С. В. Хилюк, у вітчизняних кримінально-правових дослідженнях має місце неправильне застосування методу порівняння, зокрема абсолютизація зарубіжного досвіду як беззаперечного аргументу на користь

запровадження такої самої практики в сучасній Україні, при цьому часто неоднаковість соціальних, історичних, економічних, культурних умов життя суспільства не досліджується і у формулюванні висновків до уваги не береться [440, с. 10]. В цілому, з деякими застереженнями, ми погоджуємося з такою позицією дослідниці.

На думку О. П. Рябчинської, «більшість науковців схильні вбачати ефективність порівняльного дослідження та доцільність запропонованих у результаті його проведення пропозицій у запозиченні до національного права окремих положень найбільш вдалого вирішення того чи іншого питання в рамках відповідного зарубіжного кримінального законодавства» [350, с. 30]. Так, О. О. Малиновський висуває низку вимог до правильного та ефективного застосування цього методу в кримінально-правовій сфері: об'єкти, які належать до предмета порівняльно-правового дослідження, необхідно порівняти (у нашому дослідженні це мають бути види покарань); необхідно враховувати сутнісну відмінність окремих зовнішньо схожих явищ та процесів правової дійсності, при цьому виявляти і причини такої відмінності; у здійсненні порівняльного аналізу необхідно враховувати специфіку окремих кримінально-правових систем та їх інститутів, що визначає унікальність деяких юридичних термінів; у проведенні співставлення законодавчого матеріалу необхідно обов'язково враховувати той факт, що змістовне наповнення однакових термінів може суттєво різнитись [263, с. 5]. Американський дослідник Кристофер Осаке вважає запорукою успішності та результативності проведення порівняльно-правових досліджень чітке розуміння у виборі, по-перше, методів порівняння, по-друге, правил порівняння й, по-третє, механізму порівняння. Найбільш поширеними та апробованими практикою учений називає такі методи порівняння, як: 1) текстуальне порівняння з метою виявлення, який текст найбільше підходить для імплементації до національного законодавства; 2) функціональне порівняння, при якому порівнюється не текст, а функції, які забезпечує той чи інший інститут права; 3) концептуальне порівняння для порівняння концепції правового інституту, що розглядається, в

цілому; 4) проблемне порівняння для з'ясування, як та чи інша проблема вирішується в різних країнах і чи є можливим застосування конкретного рішення для даної національної правової системи [295, с.165].

Науковці наполягають також на важливості при проведенні дослідження виваженого ставлення до методологічних правил збору та аналізу інформації, які вимагають чітко визначитись із його теоретичним підґрунтям, нормативною та емпіричною базою [31, с.158].

Беручи до уваги той факт, що вибір рівня порівняння, як і способи дослідження, безпосередньо залежать від поставлених задач дослідження, у нашій роботі, з урахуванням специфіки теми, визначеної мети та поставлених завдань, об'єктами компаративного дослідження на нормативному рівні виступають норми кримінального законодавства деяких зарубіжних країн, які визначають кримінально-правову заборону щодо вчинення тих чи інших суспільно-небезпечних дій проти працівників правоохоронних органів.

Вітчизняні науковці вже звертались до порівняльно-правових досліджень у сфері кримінально-правової регламентації тих чи інших різновидів кримінальних правопорушень у сфері правоохоронної діяльності. Так, Осадчий В. І. у своїй монографії здійснив порівняльну характеристику кримінальної відповідальності за посягання на працівників правоохоронних органів у КК України (але станом на 2004 р.) та інших держав і з'ясував, що кримінальним законодавством європейських країн передбачені відповідальність за такі діяння, як: опір (Австрія, Іспанія, Латвія, Франція, Швеція, Білорусь); втручання в їх діяльність – в Білорусі, Болгарії, Голландії, Данії, Польщі, Сан-Маріно, Швейцарії, Швеції, Україні; погрозу і насильство – в усіх вказаних країнах; посягання на їх життя – в Білорусі, Росії та Україні; їх образу – в Білорусі, Латвії, Польщі, Росії, Сан-Маріно, Франції; наклеп на них – тільки в Росії; захоплення їх як заручників і за знищення майна – тільки в Україні [293, с. 72-75].

Водночас М. І. Хавронюк вважає таку характеристику неповною і такою, що не зовсім відповідає справжньому стану речей [437, с.835].

Мамчур В. М., досліджуючи кримінальну відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку, проаналізував з метою порівняння з нормами, які сформульовані в п. 8 ч. 2 ст. 115, ст. 112, 348, 379, 400, 443 та ч. 4 ст. 404 КК України 2001 р., відповідні норми кримінального законодавства Франції, Російської Федерації, Республіки Польща, Іспанії, Латвійської Республіки, Голландії, Швеції, Китайської Народної Республіки, Республіки Білорусь [267, с. 3-5].

Провівши подібний аналіз проблем умисного знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу, Горбунов В. А. згрупував проаналізовані країни за підходами до криміналізації посягання на майно працівника правоохоронного органу наступним чином:

1) кримінальні закони, в яких знищення (пошкодження) майна правоохоронця чи його близьких як окремий вид посягання не виділено. При цьому в їх загальних положеннях містяться обставини, які вимагають посилити суворість покарання, якщо злочин скоєно стосовно особи у зв'язку із виконанням нею свого обов'язку (до кола таких осіб, безумовно, можна включити і працівників правоохоронних органів) (Республіка Білорусь, Азербайджан, Киргизька Республіка, Республіки Таджикистан);

2) кримінальні закони, в яких посягання на майно працівника правоохоронного органу утворює кваліфікований вид умисного знищення або пошкодження чужого майна злочин проти власності (Республіка Узбекистан, Республіка Казахстан, Королівство Іспанія та ін.);

3) кримінальні закони, в яких посягання проти майна працівника правоохоронного органу не згадане ані у вигляді самостійного складу злочину, як це зроблено в КК України, ані у вигляді кваліфікованого виду знищення чи пошкодження майна як злочину проти власності (Австрія, ФРН, Швеція, Швейцарія, Нідерланди, Бельгія, Сан-Марино, Данія, Польща, Латвія, Литва, Болгарія та ін.).

Також дослідник відзначає: «Позиція українського законодавця в частині встановлення правової підстави відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна правоохоронця у самостійній нормі виявилася нетиповою – у більшості законів, що аналізувалися, подібних приписів або немає взагалі, або подібне посягання розглядається як окремий (кваліфікований) вид злочину проти власності. При цьому в багатьох кримінальних кодексах наголошено на охороні особистої безпеки працівників правоохоронних органів чи їх близьких (захист від різних форм насильства, обумовленого виконуваними правоохоронцем обов'язками) [34, с. 184]. На його думку, «позиція вітчизняного законодавця з цього питання є більш виваженою, адже зважаючи на те, що в умовах лібералізації суспільного життя майнові інтереси набувають все більшої значущості (в тому числі і для тих осіб, що працюють в правоохоронній системі), негативний вплив на майнову сферу є дієвим і небезпечним способом порушення безпеки й впливу на нормальну діяльність суб'єктів, що забезпечують реалізацію правоохоронної функції держави. По-друге, встановлення в законодавстві України спеціальної охоронної норми, що викладена сьогодні в ст. 347 КК, виправдане й з огляду на те, що низка законодавчих актів нашої держави, які регламентують діяльність вітчизняної правоохоронної системи, окремо називають як одну із гарантій правового захисту її працівників захист майна» [Там само, с. 184].

Методологічно обґрунтованим має бути і вибір критерієм порівняння для визначення кола країн, законодавство яких будемо досліджувати. Оскільки наше дослідження не є бінарним, у предмет спеціального порівняльно-правового дослідження має бути включено кримінальне законодавство значної кількості країн. Зокрема країнами-об'єктами порівняльно-правового дослідження визначено держави за певним підходом [29, с.7]:

1) держави, які входили до складу СРСР і кримінальне законодавство яких має спільну традицію з кримінальним законодавством України. Розвиток кримінального законодавства країн – учасниць СНД становить значний науковий інтерес з огляду на їх загальний первинний правовий зміст та

подальший індивідуальний розвиток (Республіка Вірменія, Республіка Азербайджан, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан, Естонська Республіка);

2) європейські держави, у тому числі члени Європейського Союзу (Республіка Австрія, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Королівство Данія, Королівство Іспанія, Королівство Нідерландів, Королівство Норвегія, Республіка Польща, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка),

3) держави дальнього зарубіжжя, кримінальне законодавство яких розвивалося поза межами впливу соціалістичної системи права (Аргентинська Республіка, Держава Ізраїль, Китайська Народна Республіка, Республіка Корея (Південна Корея), Японія).

Кримінальне законодавство країн пострадянського простору та інших країн нами буде досліджено за такими критеріями, як елементи складу злочину з ознаками, що характеризують їх зміст, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки розглядуваного злочину, а також вид та розмір покарань за його вчинення. Крім того, спробуємо дослідити опубліковану практику застосування кримінальних законів окремих країн.

Одразу зазначимо, що нехтування верховенством права та міжнародного права, військова агресія з боку Російської Федерації стосовно України стали причиною відсутності інтересу до їх кримінального законодавства, охорона влади яким і так ні в кого в цивілізованому світі не розуміється як непорушна аксіома.

В КК Республіки Білорусь [237] «Злочини проти держави і порядку здійснення влади й управління» передбачена відповідальність за: вбивство співробітника органів внутрішніх справ у зв'язку з виконанням ним обов'язків з охорони громадського порядку, що карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти п'яти років, або довічним ув'язненням, або смертною карою

(Ст. 362 КК), за опір працівникові органів внутрішніх справ або іншій особі при виконанні ними обов'язків з охорони громадського порядку, який карається виправними роботами на строк до двох років, або арештом, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років та за опір, пов'язаний із застосуванням насильства чи погрози її застосування, або примус цих осіб шляхом застосування насильства чи погрози його застосування до виконання явно незаконних дій, який карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ст. 363 КК); за насильство або погрозу застосування насильства по відношенню до співробітника органів внутрішніх справ або його близьких з метою перешкоджання його законній діяльності або примусу до зміни характеру цієї діяльності або з помсти за виконання службової діяльності, яке карається арештом, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до шести років (ст. 364 КК); втручання у формі впливу на співробітника органів внутрішніх справ з метою зміни характеру його законної діяльності шляхом загрози знищення або пошкодження майна або поширенням клеветницьких, або оголошенням інших відомостей, які він бажає зберегти в таємниці, або шляхом використання посадовою особою своїх службових повноважень, яке карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до трьох років (ст. 365 КК); насильство або погрозу насильством, знищенням або пошкодженням майна щодо посадової особи, яка виконує службові обов'язки, або іншої особи, що виконує громадський обов'язок з охорони громадського порядку або припинення правопорушень, або їх близьких з метою перешкоджання законній діяльності, або примусу до зміни характеру цієї діяльності, або з помсти за виконання службових обов'язків або громадського обов'язку, які караються штрафом, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до п'яти років та за ті самі діяння, вчинені щодо Президента Республіки Білорусь, які караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до восьми років (ст. 366 КК);

публічну образу представника влади у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, яка карається громадськими роботами, або штрафом, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом, або обмеженням волі на строк до трьох років» (ст. 369 КК).

Як бачимо, білоруський законодавець у питанні кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів майже повністю скопіював загальну тенденцію для пострадянських країн – значна диференціація кримінальної відповідальності за розглядувані злочини, проте привертає увагу та норма, спроба запровадження якої до КК України потребує широкого як фахового, так і громадського обговорення – мова йде про публічну образу представника влади у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків.

Разом з тим, КК РБ, як й КК України, характеризується постійним намаганням влади штучно створити кримінально-правове забезпечення діяльності новостворених чи реорганізованих державних органів.

На відміну від цього, азербайджанський законодавець у розділі тридцять четвертому «Злочини проти порядку управління» КК Республіки Азербайджан [236] передбачає лише одну статтю, що покликана охороняти професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Так, ст. 315 «Опір або застосування насильства відносно представника влади» передбачена кримінальна відповідальність за застосування насильства, опір із застосуванням насильства відносно представника влади у зв'язку з виконанням ним своїх посадових обов'язків або застосування щодо його близьких родичів насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, а так само погроза застосування такого насильства, які караються позбавленням волі на строк до трьох років (ст. 315.1) та за застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, відносно осіб, зазначених у статті 315.1 цього Кодексу, що карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Як бачимо, при достатній лаконічності, виникає питання про позбавлення волі як безапеляційний вид покарання за вчинення такого злочину.

Вірменський законодавець у розділі 30 «Злочини проти порядку управління» КК Республіки Вірменія [238] також дуже точно та виважено підійшов до питання кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, передбачивши один типовий злочин з матеріальним складом та один з формальним – знову бачимо публічну образу злочином. Так, ст. 316 передбачена відповідальність за застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або погроза його застосування щодо представника влади або його близьких у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків, а також перешкоджання виконанню представником влади обов'язків, покладених на нього законом, що караються штрафом у розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру мінімальної заробітної плати або позбавленням волі на строк не більше п'яти років та за опір представникові влади під час виконання ним обов'язків, покладених на нього законом, або примушення його до виконання явно незаконних дій, вчинені із застосуванням насильства або з погрозою застосування насильства, що карається штрафом у розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру мінімальної заробітної плати, або арештом на строк не більше двох місяців, або позбавленням волі на строк не більше одного року. Застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, відносно осіб, зазначених у частинах першій або другій цієї статті, карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

У КК Республіки Вірменія визначено, що представником влади вважається особа, що служить у державних органах та органах місцевого самоврядування, наділена в установленому порядку розпорядчими повноваженнями щодо осіб, які не перебувають в її службовому підпорядкуванні.

Передбачена також кримінальним законом і відповідальність за публічну образу представника влади у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків, яке карається штрафом у розмірі від кратної до двохсот і більше разів мінімальної заробітної плати або виправними роботами на строк від

шести місяців до одного року та за образу, вчинену в публічних виступах, у творах, що публічно демонструються, або через засоби масової інформації, що карається штрафом у розмірі від двохсот і більше разів до чотирьохсоткратного розміру мінімальної заробітної плати, або арештом на строк від одного до трьох місяців, або позбавленням волі на строк не більше двох років.

Також позитивно слід відзначити різні види покарань та способи вчинення публічної образи представника влади. Більше того, чинний КК України у ч. 3 ст. 18 та примітці 1 до ст. 364 КК України передбачає визначення поняття службової особи, частиною якого є представник влади. Тут ми маємо ситуацію, коли прямо в кримінальному законі дано визначення поняття «представник влади», що однозначно позитивно впливає на правове забезпечення їх професійної діяльності.

КК Грузії [233] як країни, що не є членом СНД, також відзначається лаконічністю у питанні кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, оскільки у розділі XL «Злочини проти порядку управління» у ст. 353 криміналізовано всі можливі форми впливу на представника влади: «Опір, погроза або насильство щодо особи, яка охороняє громадський порядок, або іншого представника влади:

1. Опір працівникові поліції чи іншому представнику влади з метою перешкоджання охорони громадського порядку, припинення або зміни його діяльності, а так само його примус до явно незаконних діянь, вчинені з застосуванням насильства чи погрози насильства, –

караються штрафом або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Ті самі діяння, вчинені групою осіб за попередньою змовою, – караються арештом на строк від чотирьох до шести місяців або позбавленням волі на строк до семи років».

Дещо вибивається із загальної картини новий КК Республіки Казахстан [240], оскільки у ньому з 2017 року міститься деталізована диференціація кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників

правоохоронних органів. Так, розділ 16 «Кримінальні правопорушення проти порядку управління» містить наступні статті:

«Ст. 378. Образа представника влади

1. Образа представника влади при виконанні ним своїх службових обов'язків або у зв'язку з їх виконанням –

карається штрафом в розмірі до вісімдесяти місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до вісімдесяти годин, або арештом на строк до двадцяти діб.

2. Те саме діяння, вчинене публічно або з використанням засобів масової інформації або мереж телекомунікацій, – карається штрафом у розмірі до шістдесяти місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до шістдесяти годин, або арештом на строк до сорока діб.

Примітка. Публічні виступи, що містять критичні висловлювання про службову діяльність представника влади, не тягнуть кримінальної відповідальності за цією статтею.

Ст. 379. Непокора представнику влади

Непокора законній вимозі або розпорядженню представника влади, вчинена в місцевості, де оголошено надзвичайний стан, або в зоні проведення антитерористичної операції, –

карається штрафом у розмірі до двох тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до шестисот годин, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Ст. 380. Застосування насильства відносно представника влади

1. Застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або погроза застосування насильства відносно представника влади або його близьких у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків або з помсти за виконання службових обов'язків – карається штрафом в розмірі до трьох

тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до восьмисот годин, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, відносно осіб, зазначених у частині першій цієї статті, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене:

1) щодо двох або більше осіб;

2) щодо особи, яка завідомо для винного перебуває в безпорадному стані, а так само поєднане з викраденням людини або захопленням заручника;

3) з особливою жорстокістю;

4) групою осіб, групою осіб за попередньою змовою;

5) з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення;

6) неодноразово;

7) у відношенні свідомо неповнолітнього особи;

8) в умовах надзвичайної ситуації або в ході масових заворушень;

9) в місцевості, де оголошено надзвичайний стан, або зоні проведення антитерористичної операції, –

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

Ст. 380-1. Посягання на життя працівника правоохоронного, спеціального державного органу, військовослужбовця

1. Посягання на життя, тобто умисні дії, спрямовані на заподіяння смерті співробітнику правоохоронного, спеціального державного органу, військовослужбовцю чи їхніх близьких у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або з помсти за виконання службових обов'язків, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Те саме діяння, вчинене:

1) щодо двох або більше осіб;

- 2) щодо особи, яка завідомо для винного перебуває в безпорадному стані, а так само поєднане з викраденням людини або захопленням заручника;
- 3) щодо жінки, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності;
- 4) з особливою жорстокістю;
- 5) способом, небезпечним для життя інших людей;
- 6) групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, злочинною групою;
- 7) з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, а так само поєднане зі зґвалтуванням або насильницькими діями сексуального характеру;
- 8) неодноразово;
- 9) у відношенні свідомо неповнолітнього особи;
- 10) у місцевості, де оголошено надзвичайний стан, або в зоні проведення антитерористичної операції, –

карається позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна.

Ст. 381. Перешкоджання діяльності прокурора та невиконання його законних вимог

Невиконання актів прокурорського нагляду, а також перешкоджання його діяльності, якщо це спричинило заподіяння істотної шкоди правам і законним інтересам громадян або організацій або охоронюваним законом інтересам суспільства або держави, –

караються штрафом у розмірі до ста шістдесяти місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому ж розмірі, або залученням до громадських робіт на строк до ста шістдесяти годин, або арештом на строк до сорока діб».

Думається, аналіз цих норм слід проводити за такими критеріями.

По-перше, наявність образи представника влади та пряма вказівка на те, що публічні виступи, котрі містять критичні висловлювання про службову діяльність представника влади, не спричиняють кримінальної відповідальності.

Дуже виважена система стримувань та противаг у питанні забезпечення свободи слова.

По-друге, непокора у певній обстановці визнана злочином. Враховуючи вітчизняні соціально-економічні та політичні умови, наявність ст. 185 КУпАП не завжди (а по факту майже ніколи) не є гарантією виконання законної вимоги поліцейського.

По-третє, перешкоджання діяльності прокурора та невиконання його законних вимог є більше вадою, ніж досягненням казахського законодавства, оскільки під тиском наукової громадськості 14 жовтня 2014 року аналогічна стаття із вітчизняного кримінального закону була виключена.

По-четверте, насильницькі злочини проти представників влади як спеціальних потерпілих майже повністю кореспондуються із загальними статтями про злочини проти життя та здоров'я людини з різницею лише у більш суворих видах та розмірах покарання. Звідси виходить, якщо кримінальний закон охороняє пересічного громадянина, то представник влади у зв'язку чи під час виконання професійних обов'язків має бути захищеним у більшій мірі, що ми тут і маємо. Покарання за посягання на професійну діяльність представників влади також має бути варіативним від штрафу до позбавлення волі. Слід активно до санкцій ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України вносити покарання, не пов'язані із позбавленням волі.

Найголовніше – питання доцільності криміналізації в Україні образи представника влади нами віднесено до перспективних напрямків подальших досліджень.

КК Киргизької Республіки [241] в розділі «Злочини проти порядку управління» передбачає лише одну статтю – ст. 355, в якій встановлено кримінальну відповідальність за шантаж чи погрозу застосування насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, відносно представника влади або його дружини (чоловіка), близьких родичів у зв'язку з виконанням представником влади своїх посадових обов'язків, що караються виправними роботами IV категорії або штрафом V категорії, або позбавленням волі I

категорії та за застосування насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, або погроза застосування насильства, небезпечного для життя і здоров'я, до осіб, зазначених у частині 1 цієї статті, що карається штрафом VI категорії або позбавленням волі II категорії.

На нашу думку, дуже коротко та правильно охоплено професійну діяльність фактично всіх представників влади. Тут після майже 30-ти років існування кримінальної відповідальності за образу представника влади бачимо повну відміну від цього навіть не радянського рудименту, а атавізму, що покликаний був залякувати населення, а не формувати повагу до влади в цілому.

КК Республіки Молдова [242] у розділі XIII «Значення деяких термінів або висловів у цьому кодексі» у ст. 123 «Посадова особа, публічна особа і особа, яка виконує відповідальну державну посаду» містить таке визначення цих понять.

(1) Під посадовою особою розуміється особа, наділена в державному підприємстві, установі, організації (їх підрозділі) або в підприємстві, установі, організації (їх підрозділі) органів влади і самоврядування, постійно або тимчасово, в силу закону, за призначенням, за вибором або в силу окремого доручення певними правами і обов'язками щодо здійснення функцій публічної влади або дій адміністративно-розпорядчого або організаційно-господарського характеру.

(2) Під публічною особою розуміється: державний службовець, в тому числі який має особливий статус (співробітник дипломатичної служби, митної служби, органів оборони, національної безпеки та охорони громадського порядку, інша особа, що має спеціальний або військове звання); службовець автономного або регулюючого органу публічної влади, державного або муніципального підприємства, іншої юридичної особи публічного права; працівник кабінету осіб, які обіймають відповідальні державні посади; особа, уповноважена або уповноваженою державою надавати від її імені публічні послуги або здійснювати діяльність в інтересах суспільства.

(3) Під особою, яка обіймає відповідальну державну посаду, розуміється: особа, порядок призначення або обрання якої регулюється Конституцією Республіки Молдова або призначення або обрання якої здійснюється Парламентом, Президентом Республіки Молдова або Урядом, інша встановлена законом особа, яка обіймає відповідальну державну посаду; особа, якій особа, яка обіймає відповідальну державну посаду, делегувала свої повноваження.

Враховуючи викладене, у розділі XVII «Злочини проти публічної влади і безпеки держави» КК Республіки Молдова передбачено відповідальність за (1) погрозу вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю або знищенням майна щодо посадової особи або її близьких родичів з метою припинення її службової діяльності або зміни її характеру в інтересах особи, що погрожує, або іншої особи, а так само така ж погроза щодо особи, яка виконує громадський обов'язок, або її близьких родичів у зв'язку з участю цієї особи в попередженні або припиненні злочину або антигромадського вчинку, що караються штрафом у розмірі від 650 до 1350 умовних одиниць, або неоплачуваною працею на користь суспільства на строк до 180 годин, або позбавленням волі на строк до 2 років; (11) застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, відносно посадової особи або її близьких родичів чи знищення їхнього майна з метою припинення її службової діяльності або зміни її характеру в інтересах особи, що застосовує насильство, або іншої особи, а так само такі ж дії щодо особи, яка виконує громадський обов'язок, або її близьких родичів у зв'язку з участю цієї особи в попередженні або припиненні злочину або антигромадського вчинку, що карається штрафом у розмірі від 850 до 1350 умовних одиниць, або неоплачуваною працею на користь суспільства на строк від 180 до 240 годин, або позбавленням волі на строк до 3 років; (2) за дії, передбачені частинами (1) або (11), пов'язані: а) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я осіб, зазначених у частині (1); б) зі знищенням майна засобами, небезпечними для життя чи здоров'я безлічі осіб; в) із заподіянням майнової шкоди у великих розмірах; д) з

іншими тяжкими наслідками, що караються позбавленням волі на строк від 4 до 8 років.

Як бачимо, одна об'ємна стаття кримінального закону, у якій передбачено відповідальність за посягання на професійну діяльність посадових осіб безвідносно до назви підрозділу, в якому вони працюють. Такий досвід для України однозначно має бути цікавим та корисним – не потрібно вносити зміни до кримінального законодавства у зв'язку із створенням нових органів, втручання в діяльність яких чомусь має бути злочином. Один з останніх «сумних» вітчизняних прикладів – ст. 351¹ КК України «Перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати» (доповнено у 2015 році) та ст. 351² КК України «Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» (доповнено у 2017 році).

Вивчення кримінального законодавства країн Балтії засвідчило, що в цих країнах поступово відмовляються від кримінально-правового забезпечення професійної діяльності як працівників правоохоронних органів, так й інших представників влади. Так, зокрема, з розділу XXII «Злочинні діяння проти порядку управління» КК Латвійської Республіки [234] у 2018 році виключено наступні статті:

«Ст. 269. Напад на представника влади або іншу державну посадову особу

(1) Напад на представника влади або іншу державну посадову особу у зв'язку з її законною службовою діяльністю, а також напад на особу у зв'язку з її участю в припиненні або припинення злочинного чи іншого неправомірного діяння, – карається позбавленням волі на строк до семи років або арештом.

(2) Ті самі дії, якщо в результаті нападу нанесені тяжкі тілесні ушкодження або настали інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до тринадцяти років.

Ст. 270. Опір представникові влади та іншому державному посадовцю

(1) Опір представникові влади або іншому державному посадовцю при виконанні ним покладених на нього службових обов'язків, або опір особі, яка

бере участь у припиненні або припинення злочинного чи іншого протиправного діяння, або примус цих осіб до виконання явно неправомірних дій, якщо опір або примушування скоєно із застосуванням насильства чи погрозою насильством, – карається позбавленням волі на строк до трьох років, або арештом, або штрафом у розмірі до шістдесяти мінімальних місячних заробітних плат.

(2) Ті самі дії, вчинені групою осіб, – караються позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом у розмірі до ста мінімальних місячних заробітних плат.

Ст. 271. Образа честі і гідності представника влади та іншого державного посадовця

Наклеп на представника влади або іншу державну посадову особу або їх образа у зв'язку з виконанням покладених на цих осіб обов'язків, – карається позбавленням волі на строк до двох років, або арештом, або примусовими роботами, або штрафом у розмірі до шістдесяти мінімальних місячних заробітних плат».

На відміну від цього, КК Литовської Республіки [235] поки що передбачає відповідальність за опір державному службовцю або особі, яка виконує функції публічного адміністрування (ст. 286 КК), що полягає в застосуванні фізичного насильства або з погрозою негайного його застосування чинив опір державному службовцю чи іншій особі, яка виконує функції публічного адміністрування, карається громадськими роботами, або штрафом, або позбавленням волі на строк до трьох років; за погрозу державному службовцю або особі, яка виконує функції публічного адміністрування (ст. 287 КК) – той, хто із застосуванням психологічного тиску вимагав від державного службовця або іншої особи, яка виконує функції публічного адміністрування, вчинити дії на користь винного або інших осіб, карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до двох років; за вчинення діянь, передбачених частиною 1 цієї статті із застосуванням фізичного насильства, що карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до п'яти

років; за втручання в діяльність державного службовця або особи, яка виконує функції публічного адміністрування (ст. 288 КК), зокрема за те, що державний службовець, громадський діяч, представник політичної або громадської організації, який із застосуванням свого впливу втручався в діяльність державного службовця або особи, яка виконує функції публічного адміністрування, з метою змусити її відмовитися від законних дій або вчинити незаконні дії на свою користь або на користь інших осіб, що карається громадськими роботами, або штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до двох років; за образу державного службовця або особи, яка виконує функції публічного адміністрування (ст. 289 КК), що карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до двох років.

Як бачимо, маємо два протилежні підходи до забезпечення кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади, проте особисте спілкування на міжнародних наукових форумах із литовськими науковцями та керівниками правоохоронних органів показало, що для країн Балтії в цілому є характерним скасування кримінальної відповідальності за такі злочини у зв'язку із відсутністю таких небезпечних посягань та здатністю держави вплинути на ситуацію без застосування заходів кримінальної репресії. По суті, Латвія скасувала взагалі розглядувані статті, тоді як у Литві поки що існує навіть кримінальна відповідальність за образу представника влади, хоча громадськість Литви вважає це не заслугою, а недоліком, який треба усунути.

Загалом, на думку М. І. Хавронюка, у КК Литви «створена досконала, чітка система кримінально-правових засобів захисту публічних посадових та службових осіб Литовської республіки, яка у кращий бік відрізняється від дублюючих одна одну, суперечливих статей 342–353, 376–379, 397–400 КК України, в яких потерпілими визнаються і представники влади, і працівники правоохоронних органів, і члени громадських формувань, і державні діячі, і народні депутати, і депутати місцевих рад, і громадяни, які виконують громадський обов'язок, і близькі родичі багатьох з них, а також комітети та комісії Верховної ради України» [438, с. 837]. Додамо, що на сьогодні перелік

потерпілих розширено за рахунок віднесення до таких потерпілих державних та приватних виконавців, уповноваженої особи, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, судових експертів та ін.

Дещо нетиповим у цьому плані є досвід естонського законодавця, оскільки той у новому Пенітенціарному кодексі [239] у розділі 3 «Винні діяння проти здійснення громадської влади» у підрозділі 1 «Винні діяння, вчинені щодо представника влади» передбачає таке.

«Ст. 274. Застосування насильства відносно представника влади

(1) Застосування насильства відносно представника влади у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків,

– карається тюремним ув'язненням на термін до п'яти років.

(2) Те саме діяння, вчинене:

1) з метою примусу представника влади до незаконного діяння;

2) групою осіб;

3) повторно; або

4) із застосуванням зброї чи іншого предмета, використовуваного в якості зброї, або з погрозою застосування, – карається тюремним ув'язненням на термін від одного року до п'яти років.

(3) Діяння, встановлені частиною 1 або 2 цієї статті, вчинене юридичною особою, – караються грошовим стягненням.

Ст. 275. Образа представника влади

(1) Образа представника влади, який здійснює охорону громадського порядку, у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків, – карається штрафом у розмірі до 300 штрафних одиниць або арештом.

(2) Те саме діяння, вчинене юридичною особою, – карається штрафом у розмірі до 3 200 євро.

Ст. 275-1. Наклеп щодо представника влади

(1) Наклеп щодо представника влади у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків – карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до двох років.

(2) Те саме діяння, вчинене юридичною особою, – карається грошовим стягненням.

Ст. 276. Невиконання законного розпорядження представника влади з 01.01.2015 недійсне».

Тут чітко простежується поступова відмова від застосування кримінальної репресії за притаманні злочини, що обов'язково мала місце у Радянському Союзі. Разом з тим, фактично нереальним для нас видається образа працівника правоохоронного органу, вчинена юридичною особою. Такий досвід однозначно має бути вивчено більш детально.

Отже, вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку, дозволяє сформулювати наступні висновки.

Родовим об'єктом досліджуваної групи злочинів виступають суспільні відносини у сфері управління, рідше – державного управління. Деякі країни віднесли їх до злочинів проти держави. Україна тут може «похвалитися» родовим об'єктом у якості авторитету державних органів, що є певними чином унікальним для країн пострадянського простору.

Основний безпосередній та додаткові об'єкти майже однакові – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

В якості додаткового обов'язкового об'єкта цих злочинів виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності державного службовця та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб. Відповідно має місце спеціальний потерпілий.

Разом з тим, честь та гідність представника влади у вигляді кримінальної відповідальності за публічну образу чиклеп охороняються кримінальним законом у таких країнах, як Республіка Білорусь, Республіка Вірменія,

Республіка Казахстан, Литовська Республіка, Естонська Республіка, Республіка Таджикистан та Республіка Туркменістан.

З об'єктивного боку, більшість злочинів має матеріальну складову, з деталізацією способів їх вчинення. Однозначно слід взяти до уваги досвід тих країн, в яких в одній статті передбачено всі можливі форми впливу на представника влади без прив'язки до назви органу, в якому він працює. Це є прикладом реалізації принципу економії кримінальної репресії, коли держава не змінює кримінальний закон заради ефемерної кримінально-правової охорони діяльності новоствореного державного органу.

Суб'єкт більшості злочинів загальний.

Суб'єктивний бік всіх цих злочинів характеризується виключно умисною формою вини, вид умислу – прямий.

Покарання за посягання на професійну діяльність представників влади також має бути варіативним від штрафу до позбавлення волі. Слід активно до санкцій ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України вносити покарання, не пов'язані із позбавленням волі.

Надалі розглянемо кримінальне законодавство країн Європейського Союзу. Так, КК Австрії [295] містить розділ 19 «Злочинні діяння проти державної влади», який об'єднує такі злочини, як:

§ 269. Опір державній владі

(1) Хто, застосовуючи насильство або погрозу його застосування, перешкоджає органу влади в здійсненні його діяльності або перешкоджає чиновнику в здійсненні ним дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, застосовуючи насильство або небезпечну погрозу, той карається позбавленням волі на строк до трьох років, а в разі тяжкого примусу (§ 106) – позбавленням волі на строк від шести місяців до п'яти років.

(2) Так само карається той, хто, застосовуючи насильство або погрозу його застосування, примушує орган влади до здійснення ним відповідним чином діяльності або чиновника до здійснення ним відповідним чином дій, що

здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, застосовуючи насильство або небезпечну погрозу.

(3) Під діяльністю або діями, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, розуміються тільки такі дії, за допомогою яких чиновник як орган державного управління або правосуддя здійснює розпорядчу або примусову владу.

(4) Особа, яка вчинила злочинне діяння, не підлягає покаранню відповідно до абз. 1 тоді, коли орган влади або чиновник не в праві здійснювати дану дію або коли виконання даної дії порушує кримінально-правові приписи.

§ 270. Напад на чиновника із застосуванням фізичного насильства

(1) Хто, застосовуючи фізичне насильство, нападає на чиновника під час здійснення ним дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків, той карається позбавленням волі на строк до шести місяців або грошовим штрафом в розмірі до 360 денних ставок.

(2) Параграф 269, абз. 4, діє відповідно.

Як бачимо, знову кримінальним законом захищено представника влади без прив'язки до посади. З позитивного боку також слід відзначити поняття діяльності або дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків та спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за посягання на представника влади, який перевищив свою владу або вчинив злочин. Фактично за напад на чиновника у зв'язку із його протиправною діяльністю відповідальність в Австрії настає на загальних підставах.

Доволі всебічною є кримінально-правова охорона представників влади за КК Бельгії [398] у розділі II «Про образи й акти насильства щодо міністрів, членів законодавчих палат, представників влади і збройних сил» передбачає покарання позбавленням волі від п'ятнадцяти днів до шести місяців і штрафом від п'ятдесяти до 300 франків того, хто діями, словами, жестами або погрозами образить члена Законодавчих палат, який перебуває при виконанні або у зв'язку з виконанням його повноважень, міністра, члена Арбітражного суду або чиновника адміністративних органів, або члена судової установи, або офіцера

Збройних сил, який перебуває на дійсній службі, виконують або у зв'язку з виконанням ними їх службових обов'язків.

Якщо образу нанесено під час засідання однієї із Законодавчих палат, суду або трибуналу, покарання встановлюється у вигляді тюремного ув'язнення від двох місяців до двох років, а штраф – від двохсот до тисячі франків. Образи, нанесені члену Законодавчих палат, крім випадків їх встановлення на місці вчинення, можуть служити підставою для кримінального переслідування тільки за скаргою особи, яка зазнала образи, і за заявою Законодавчої палати, в яку входить ображена особа.

Образа, нанесена словами, діями, жестами або погрозами, щодо державної посадової особи, агента, який володіє владними повноваженнями або збройною силою, або щодо будь-якої іншої особи, діяльність якої має публічний характер, при здійсненні або у зв'язку із здійсненням ними їх службових функцій карається тюремним ув'язненням від восьми днів до одного місяця і штрафом від двадцяти шести франків до двохсот франків.

Образи, нанесені щодо конституційних структур, караються тими ж покараннями, що і вчинені в їхньому складі з урахуванням відмінностей, викладених у двох попередніх статтях.

Підлягає покаранню від двох місяців до двох років тюремного ув'язнення і штрафом від п'ятдесяти до п'ятисот франків той, хто завдасть побої члену Законодавчих палат при здійсненні або у зв'язку із здійсненням ним своїх повноважень, міністру, члену Арбітражного суду, судової посадової особи або офіцеру Збройних сил, який перебуває на дійсній службі, під час здійснення або у зв'язку із здійсненням ним його службових обов'язків.

Якщо побої були нанесені під час засідання Законодавчих палат або засідання суду або трибуналу, винний карається тюремним ув'язненням від трьох місяців до трьох років і штрафом від двохсот до тисячі франків.

Якщо нанесені удари викликали кровотечу, поранення або захворювання, винний карається тюремним ув'язненням від шести місяців до п'яти років і штрафом від двохсот франків до півтори тисячі франків.

Той, хто завдасть побої державній посадовій особі, агенту, котрий володіє владними повноваженнями або збройною силою або будь-якій іншій особі, діяльність якої має публічний характер, при здійсненні або у зв'язку із здійсненням нею своїх службових обов'язків, карається тюремним ув'язненням від одного місяця до одного року і штрафом від п'ятдесяти франків до трьохсот франків. Якщо ж побої викликали кровотечу, поранення або захворювання, винний карається тюремним ув'язненням від трьох місяців до двох років і штрафом від ста франків до п'ятисот франків.

Відповідно до ст. 282 покарання, передбачені статтями 275, 278 і 279, застосовуються і в разі, коли винний образив або вдарив присяжного засідателя у зв'язку з виконанням ним своїх функцій або свідка у зв'язку з його свідченнями.

Бельгійське законодавство передбачає кримінальну відповідальність як за посягання на будь-якого чиновника у зв'язку із його діяльністю, так і представників конкретних державних органів. Разом з тим, вперше нами виявлено військовослужбовця як спеціального потерпілого. Такий досвід однозначно може бути запроваджений в Україні, де військовослужбовці є тільки спеціальними суб'єктами військових злочинів, тоді як статус спеціального потерпілого їм не надано.

В КК Болгарії [407] у розділі 8 «Злочини проти діяльності державних органів і громадських організацій» міститься підрозділ I «Злочини проти порядку управління», що є свідченням впливу радянської системи права. Разом з тим, сама кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади заслуговує уваги, особливо щодо роз'яснення термінів. Зокрема:

Ст. 269. (1) Хто застосує насильство або погрозу з метою примусити представника влади зробити або не зробити будь-які дії, що входять в коло його службових обов'язків, карається позбавленням волі до трьох років або виправними роботами.

(2) Таке ж покарання застосовується до особи за діяння, передбачене попереднім абзацом, якщо воно вчинене проти представника громадськості.

(3) Якщо злочин, передбачений попередніми абзацами, вчинено учасниками натовпу, його підбурювачі і керівники караються позбавленням волі від одного року до восьми років.

Ст. 270. (1) Хто протизаконно перешкодить представникові влади виконувати свої обов'язки, карається позбавленням волі до трьох місяців або штрафом до трьох левів.

(2) Якщо обов'язки посадової особи, передбачені попереднім абзацом, пов'язані з контролем над обігом наркотичних речовин, аналогів або прекурсорів, покарання – позбавлення волі від двох до десяти років і штраф від п'ятдесяти до ста тисяч левів.

Додаткові положення – роз'яснення деяких термінів.

Ст. 93. Зазначені нижче терміни і вирази в цьому Кодексі вживаються в такому значенні:

1. «Посадова особа» – це така особа, на яку за плату або безкоштовно, тимчасово або постійно покладено виконання:

а) службових обов'язків у державній установі, за винятком діяльності, пов'язаної лише з виконанням технічних функцій;

б) робота на керівних посадах або робота, пов'язана із забезпеченням збереження або керування чужим майном у державному підприємстві, в кооперації, громадській організації, іншій юридичній особі або в індивідуальному підприємстві, а також роботу приватного нотаріуса або помічника нотаріуса.

2. «Орган влади» – це органи державної влади та органи державного управління, суди і прокуратура, а також особи, які в них працюють, наділені правом здійснювати функції влади.

3. «Представник громадськості» – це особа, наділена громадською організацією для виконання заснованих на законі або іншому нормативному акті певних функцій.

4. «Громадське майно» – це майно державних, кооперативних, громадських організацій та інших юридичних осіб, в яких вони беруть участь.

Знову слід вести мову про універсальну кримінально-правову охорону професійної діяльності представників влади без прив'язки до чіткого певного органу. Більше того, є чіткі законодавчі роз'яснення щодо болючих для України понять або навіть категорій «орган влади» та «представник громадськості», також варто вказати на більш вдале визначення поняття посадової особи, оскільки воно є більш зрозумілим та повним у порівнянні з КК України.

КК Німеччини [410] у розділі 6 «Протидія державній владі» передбачає таке.

§ 113 Протидія службовцю, який виконує службові рішення

(1) Хто надає посадовій особі або військовослужбовцеві, який призначений виконувати закони, правові приписи, вироки, рішення суду або розпорядження, при здійсненні ним таких службових дій, опір насильством або погрозою застосування насильства, або при цьому нападає на нього, карається позбавленням волі на строк до двох років або грошовим штрафом.

(2) В особливо тяжких випадках покаранням є позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років. Особливо тяжкий випадок має місце, якщо

1. Виконавець або інший учасник має при собі зброю з метою її застосування при вчиненні діяння, або

2. Особа, яка вчинила діяння, шляхом насильства піддає посадову особу смертельній небезпеці або нанесення тяжкої шкоди здоров'ю.

(3) Діяння карається не за даним приписом в тому випадку, якщо дія посадової особи є неправомірною. Це діє і в разі, коли особа, яка вчинила діяння, помилково вважає, що службова дія є правомірною.

(4) Якщо особа, вчиняючи діяння, помилково вважає, що службова дія не є правомірною, і вона могла уникнути помилки, то суд на свій розсуд може пом'якшити покарання (§ 49, абз. 2) або за незначної вини відмовитися від покарання згідно з даним розпорядженням. Якщо особа, яка вчинила діяння, не могла уникнути помилки і, в зв'язку з відомими їй обставинами, не можна було від неї вимагати свого захисту шляхом оскарження нібито протиправної службової дії, то діяння не карається за даним приписом; якщо цього можна

було від неї вимагати, то суд може на свій розсуд пом'якшити покарання (§ 49, абз. 2) або відмовитися від покарання згідно з цим розпорядженням.

§ 114 Опір особам, прирівняним до службовців, які виконують службові рішення

(1) До службової дії посадової особи в сенсі § 113 прирівнюються дії з виконання рішення осіб, які мають права і обов'язки службовця поліції або допоміжних чиновників прокуратури, які не є посадовими особами.

(2) § 113 діє відповідно для захисту осіб, які залучені для надання підтримки в службових діях.

Досвід німецького законодавця заслуговує уваги, оскільки кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів побудована дуже чітко та зрозуміло, немає прив'язки до посади чи органу, за винятком осіб, які надають допомогу поліції чи прокуратурі. Також слід вказати на військовослужбовця як спеціального потерпілого від посягань на державну владу. Також пом'якшена відповідальність або навіть звільнення від неї за протидію службовцю, який діє неправомірно, або суб'єкт злочину помилково вважав його дії правомірними. Застосування зброї є і кваліфікуючою ознакою, і обтяжуючою покарання обставиною.

КК Голландії [399] у розділі VIII «Злочини проти державної влади» передбачає відповідальність особи, яка актом насильства чи погрозою насильством змушує публічного службовця здійснити офіційну дію або утриматися від вчинення законної офіційної дії, підлягає терміну тюремного ув'язнення не більше трьох років або штрафу четвертої категорії (ст. 179). Також передбачена і відповідальність особа, яка актом насильства чи погрозою насильством чинить опір публічному службовцю в законному виконанні його обов'язків або будь-яким особам, які допомагають цьому публічному службовцю здійснювати це згідно з правовим обов'язком або надають допомогу на його прохання, винувата у вчиненні опору публічному службовцю і підлягає терміну тюремного ув'язнення не більше одного року або штрафу третьої категорії (ст. 180).

Статтею 181 передбачено, що злочини примусу або чинення опору, визначені у статтях 179 і 180, караються: (1) терміном тюремного ув'язнення не більше чотирьох років або штрафом четвертої категорії, якщо в результаті злочину або супутніх подій настають якісь тілесні ушкодження; (2) терміном тюремного ув'язнення не більше семи років і шести місяців або штрафом п'ятої категорії, якщо в результаті цих дій настануть серйозні тілесні ушкодження; (3) терміном тюремного ув'язнення не більше дванадцяти років або штрафом п'ятої категорії, якщо в результаті цих дій наступить смерть.

Стаття 182

1. Якщо правопорушення примусу і вчинення опору, визначені у статтях 179 і 180, вчинюють разом двоє або більше осіб, вони підлягають терміну тюремного ув'язнення не більше шести років або штрафу четвертої категорії.

2. Злочинець підлягає:

(1) терміну тюремного ув'язнення не більше семи років і шести місяців або штрафу п'ятої категорії, якщо в результаті злочину, вчиненого ним, або подій, викликаних ним, наступлять якісь тілесні ушкодження;

(2) терміну тюремного ув'язнення не більше дванадцяти років або штрафу п'ятої категорії, якщо в результаті цих дій наступлять серйозні тілесні ушкодження;

(3) терміну тюремного ув'язнення не більше п'ятнадцяти років або штрафу п'ятої категорії, якщо в результаті цих дій наступить смерть.

Знову ж таки, відзначаємо позитивне рішення голландського законодавства – універсальна кримінально-правова охорона професійної діяльності публічного службовця без прив'язки до посади чи органу, що не вимагає постійного непотрібного оновлення кримінального закону.

КК Данії [404] у розділі 14 «Злочини проти державної влади» передбачає таке.

§ 119(1) Будь-яка особа, яка, використовуючи силу або погрозу її застосування, нападає на будь-яку людину, яка діє відповідно до державних обов'язків або функцій, при здійсненні обов'язків чи функцій або з приводу

таких обов'язків або функцій, або яка подібним чином намагається перешкоджати такій людині у виконанні законної офіційної функції або змусити її виконувати офіційну функцію, підлягає простому взяттю під варту або тюремному ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує шести років, або при пом'якшувальних обставинах – штрафу.

(2) Те ж покарання має застосовуватися щодо будь-якої особи, яка за обставин, відмінних від тих, які передбачені в п. 1 вище, погрожує насильством, позбавленням волі або заявою про кримінальне діяння або ганебною поведінкою діє відносно будь-якої особи, наділеної державними повноваженнями з юрисдикцією або владою приймати рішення з будь-якого питання, що включає правові наслідки, або приведенням у виконання рішення виконавця у кримінальних справах, якщо така погроза виражається як у зв'язку із здійсненням повноважень або функцій, або яка подібним чином намагається перешкоджати такій особі в здійсненні законної офіційної функції або примусити її виконати офіційну функцію.

(3) Якщо іншим чином будь-яка особа створює перешкоди на шляху осіб, які виконують свої обов'язки або функції, то вона підлягає простому взяттю під варту або штрафу, або при обтяжуючих обставинах – тюремному ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує шести місяців.

§ 120 Покарання, передбачені в статті 119 цього Закону, якщо діяння, зазначені в тій статті, відбуваються у виді незаконних зборів, застосовуються щодо тих, хто підбурює або керує зборами, і по відношенню до учасників, які не підкоряються наказам розійтися, законно висловленим державними органами влади.

§ 121 Будь-яка особа, яка нападає на будь-яку з осіб, зазначених у статті 119 цього Закону, з образами, лайками або з іншими злочинними словами чи жестами під час здійснення ними своїх повноважень або функцій або з приводу таких повноважень або функцій, підлягає штрафу або простому взяттю під варту, або тюремному ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує шести місяців.

§ 123 Будь-яка особа, яка під погрозою насильства, шляхом насильства, незаконного примусу характеру, описаного в статті 260 цього Закону, або загрозуючого характеру, описаного в статті 266 цього Закону, або будь-яким іншим способом вчиняє кримінальний злочин проти особи або близьких родичів цієї особи або друзів, або інших осіб, пов'язаних з цією особою, у зв'язку з тим, що ця особа збирається або вже дала пояснення поліції або в суді, підлягає простому взяттю під варту або тюремному ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує шести років, при пом'якшуючих обставин – штрафу.

Поряд із універсальною охороною нормами кримінального закону професійної діяльності представників влади в Данії, відзначаємо досить нетипову вказівку як злочин спроби вплинути на особу або близьких родичів цієї особи або друзів, або інших осіб, пов'язаних з цією особою, у зв'язку з тим, що ця особа збирається або вже дала пояснення поліції або в суді. Однозначно досвід Данії є позитивним для України.

КК Іспанії [401] у розділі XXII «Злочини проти громадського порядку» у розділі II «Про посягання проти посадових осіб, їх представників та державних службовців, про опір і непокору їм» передбачає кримінальну відповідальність, зокрема за напад на посадову особу, її представника або державного службовця або застосування сили проти них, або здійснення тяжкого залякування, або вчинення тяжкого опору під час здійснення ними своїх посадових обов'язків або з приводу їх здійснення (ст. 550), у разі ж якщо посадова особа, проти якої було вчинено посягання, є членом Уряду, Ради Уряду автономій, Конгресу депутатів, Сенату або Законодавчих Зборів автономії, Генеральної Ради Судової Влади або Суддею Конституційного суду, такі дії караються позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років і штрафом на суму від шести до дванадцяти місячних заробітних плат (ст. 551). За діяння, передбачені в попередній статті, покарання призначається на один щабель вище за наявності однієї з таких умов: 1) якщо напад був здійснений із застосуванням зброї або іншим загально-небезпечним способом; 2) якщо винний використовував своє становище посадової особи, її представника або державного службовця.

Диференційована кримінально відповідальність також залежно від підготовки до вчинення цього злочину, зокрема в ст. 553 передбачено, що за підбурювання, змову і пропозицію вчинити злочин, передбачений у попередніх статтях, покарання призначається на одну або дві ступені нижче, ніж передбачено за здійснення відповідного злочину.

Передбачена відповідальність і за опір посадовій особі або її представнику або вчинення їм тяжкої непокори під час виконання ними своїх обов'язків (ст. 556).

КК Норвегії [405] у розділі 34 «Незначні злочини проти офіційної влади» відповідальність за перешкоджання або намагання перешкодити законному виконанню служби офіційною посадовою особою або відмову надати їй доступ у місця, в які він повинен ввійти, а також заважає їй під час виконання служби образами або іншою агресивною поведінкою, або особа, яка сприяє цьому, що карається штрафом або тюремним ув'язненням до 6 місяців (§ 326).

Специфічною в порівняльному аспекті є норма, передбачена § 327, згідно з якою покаранню у виді штрафів, тримання під вартою або тюремного ув'язнення терміном до 4 місяців підлягає особа, яка ігнорує прохання офіційної посадової особи про надання допомоги в запобіганні злочину або нещасного випадку, коли така допомога не є небезпечною або не вимагає жертвості, а також той, хто заважає іншій особі надавати таку допомогу.

Норвезький законодавець відніс до незначних злочинів проти офіційної влади такі діяння, які в Україні навіть не визнаються правопорушенням. Будь-який громадянин може відмовитися надавати допомогу працівникові правоохоронного органу без жодних негативних наслідків для себе, тоді як в Норвегії це визнається злочином. Не можемо не відзначити захист честі та гідності представника влади нормами кримінального закону.

КК Польщі [174] у розділі XXIX «Злочини проти діяльності державних установ, а також органів територіального самоврядування» передбачає відповідальність за такі діяння, як: порушення тілесної недоторканності державної посадової особи або її помічника під час або у зв'язку з виконанням

службових обов'язків, що підлягає штрафу, покаранню обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 3 років (§ 1 ст. 222), при цьому якщо діяння, передбачене в § 1, викликане неналежною поведінкою посадової особи або її помічника, суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання і навіть відмовитися від його призначення (§ 2 ст. 222); вчинення активного нападу на публічну посадову особу або її помічника під час або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків спільно і в змові з іншими особами або використовуючи вогнепальну зброю, ніж або інший подібний небезпечний предмет або паралізуючий засіб, що карається позбавленням волі на строк від 1 року до 10 років (ст. 223); насильницький вплив або протизаконну погрозу з метою впливу на службову діяльність органу адміністрації влади, іншого державного органу або органу територіального самоврядування, що карається позбавленням волі на строк до 3 років; насильство або протизаконну погрозу з метою примусу державної посадової особи або її помічника до припинення або відмови від законної службової діяльності; приховування або ускладнення виконання службової діяльності особи, уповноваженої на проведення контролю в сфері охорони навколишнього середовища, або її помічника, що карається позбавленням волі на строк до 3 років.

Прогресивність польського законодавства у питаннях кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади не викликає сумніву – вона є універсальною; честь та гідність посадових осіб захищено нормами кримінального закону від будь-яких образ, проте є виняток – у випадку неправомірних дій службової особи посягання на них може бути визнано необхідним та по суті безкарним.

У КК Туреччини [409] відповідальні за різні види посягань представникам влади згрупована у розділі 8 «Застосування сили або вчинення опору представникам уряду і протидія законам». Зокрема в ст. 254 передбачена відповідальність за те, що особа застосовувала силу або погрозу силою проти члена офіційних зборів представників або урядовця з метою змушення його до виконання чи невиконання будь-якої дії, пов'язаної з його посадовими

обов'язками, що карається ув'язненням на термін від одного року до трьох років.

Якщо вказане діяння скоєно з використанням зброї однією особою, воно карається ув'язненням на термін від двох до п'яти років. У разі вчинення діяння двома або більше озброєними особами, які перебувають у змові, або беззбройними особами в кількості більше 5 осіб, які не перебувають у змові, термін призначення покарання не може бути менше п'яти років.

Особа, яка частково або повністю зайняла якимось чином робоче місце однієї з осіб, передбачених частиною першою цієї статті, і яка створила перешкоди для виконання нею своїх посадових обов'язків, карається ув'язненням на термін від шести місяців до трьох років.

У разі вчинення зазначеного діяння з використанням насильства, або сили, або погрози покарання у вигляді ув'язнення призначається на строк від одного року до трьох років, а в разі вчинення діяння з використанням зброї або маскуванню або групою осіб – на термін від двох до п'яти років.

В ст. 255 криміналізовано використання сили або погрози для перешкоджання проведенню або порушення засідання суду, політичної або адміністративної ради або їх представників або здійснення впливу на хід їх обговорень.

В ст. 256 передбачено, що особи, які вступили до організації, що складається з десяти або більше осіб, організованої для здійснення з використанням сили або погрози діянь, передбачених попередньою статтею, караються ув'язненням на термін від одного місяця до двох років.

В ст. 257 передбачено, що якщо група осіб, передбачена попередньою статтею, організовано з метою вчинення злочину з використанням зброї, термін ув'язнення становить від трьох місяців до трьох років. У разі розпуску організації за наказом або попередження Уряду її учасники звільняються від покарання.

А використанням сили, насильства або погрози чинити опір чиновнику або його помічникам в ході виконання ними посадових обов'язків, карається ув'язненням на термін від шести місяців до двох років (стаття 258).

Якщо вказане діяння скоєно з використанням зброї однією особою, воно карається ув'язненням на термін від двох до трьох років. У разі вчинення діяння двома або більше озброєними особами або беззбройними особами в кількості більше п'яти, покарання у виді ув'язнення призначається на строк від трьох до п'яти років. Якщо діяння вчинено з метою звільнення себе або одного зі своїх родичів від арешту або ув'язнення, у випадку, передбаченому в частині першій, призначається покарання у виді ув'язнення на термін від двох до шести місяців, а в разі, передбаченому в частині другій, – на строк від чотирьох місяців до одного року.

Якщо вказане діяння було спровоковано чиновником, який перевищив межі своїх повноважень або вчинив довільні дії, покарання, що призначається відповідно до попередніх статей, може бути скорочено до однієї чверті, а в разі необхідності – скасовано.

При всій абсолютизації влади у Туреччині, що віддзеркалюється у кримінальному законодавстві, позитивною є кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади незалежно від посади та спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання, якщо посадова особа діяла неправомірно.

КК Франції [411] у розділі V «Про непокору» передбачена відповідальність за:

- непокору, яку утворює діяння, що виразилося у вчиненні насильницького опору будь-якій особі, яка володіє публічною владою або виконує обов'язки з державної служби, яка діє при здійсненні своїх обов'язків з метою приведення у виконання законів, розпоряджень органів державної влади, судових рішень або наказів (Ст. 433-6), яка карається шістьма місяцями тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 50 000 франків, в той час як непокора, вчинена в присутності людей, карається одним роком тюремного

ув'язнення і штрафом у розмірі 100 000 франків, а збройна непокора карається трьома роками тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 300 000 франків (Ст. 433-8.).

- пряме схиляння до непокори, виражене або в публічних криках, або виступах, або розклеєних або розповсюджених листівках, або вчинене будь-яким іншим способом передачі тексту, мови або зображення, карається штрафом у розмірі 50 000 франків (Ст. 433-10.).

Посягання на професійну діяльність представників влади у Франції віднесені до кримінальних проступків; самі статті кримінального закону є універсальними та такими, що свідчать про реальність їх застосування, оскільки на рівні кваліфікованих складів кримінальних проступків передбачено публічність або збройність їх вчинення.

КК Швейцарії [412] у розділі 15 «Злочинні діяння проти державної влади» передбачає лише дві статті, що становлять для нас інтерес. Перша з них – стаття 285 – передбачає відповідальність за насильство та погрозу проти органів і службовців того, хто використовуючи насильство або погрозу, перешкоджає здійсненню виборним органом, членом виборного органу або чиновником дії, яке входить в його службові повноваження, змушує до вчинення дії, що здійснюється в порядку виконання службових обов'язків, або посягає на особу, застосовуючи насильство, під час здійснення нею дії, що здійснюється в порядку виконання службових обов'язків, що карається тюремним ув'язненням або штрафом, а також якщо такі діяння вчиняється групою осіб у публічному місці, то кожен, хто бере участь у цій групі, карається тюремним ув'язненням. Учасник, який застосовує насильство стосовно до осіб або речей, карається каторжною в'язницею на строк до трьох років або позбавленням волі на строк не менше одного року. Друга стаття 286 КК передбачає відповідальність за перешкоджання у виконанні дій, що здійснюється в порядку виконання службових обов'язків того, хто перешкоджає виборному органу, члену виборного органу або чиновнику у виконанні дій, що здійснюються в порядку виконання службових обов'язків,

яке входить в його службові повноваження, що карається позбавленням волі на строк до одного місяця або штрафом.

КК Швеції [413] у розділі 17 «Про злочини проти громадської діяльності» передбачає відповідальність за дії особи, яка шляхом насильства або погрози насильства нападає на кого-небудь при здійсненні ним владних повноважень, або примушує його зробити або перешкоджає здійсненню ним офіційної дії, або з метою помсти за таку дію, має бути засуджено за насильство або погрозу державному службовцю до тюремного ув'язнення на строк не більше чотирьох років, або якщо злочин є малозначним, то до штрафу або до тюремного ув'язнення на термін не більше шести місяців. Те ж застосовується, якщо особа нападає на кого-небудь, хто раніше виконував владні повноваження, за те, що останній зробив або не зробив, коли перебував на службі (Стаття 1). У статті 2 передбачено, що особа, яка іншим чином, ніж зазначено в статті 1, з метою примусити або перешкодити будь-кому здійснити його владні повноваження або помститися за офіційну дію, неправомірно бере участь у вчиненні діяння, яке заподіює такій особі страждання, шкоду або незручність, або створює загрозу настання таких наслідків, повинна бути засуджена за насильницьку поведінку щодо державного службовця до штрафу або до тюремного ув'язнення на термін не більше шести місяців. Якщо злочин є тяжким, то повинно бути призначено тюремне ув'язнення на термін не більше чотирьох років.

Навіть у випадках, раніше не передбачених в цьому розділі, особа, яка чинить опір або іншим чином прагне перешкодити будь-кому в здійсненні ним владних повноважень, має бути засуджена за вчинення насильницького опору до штрафу або до тюремного ув'язнення на термін не більше шести місяців (стаття 4). Положення статей 1, 2 та 4 повинні також застосовуватися, якщо особа, яка зазначена в цих статтях, вчиняє насильство або перешкоджає будь-кому, хто згідно з особливим наказом повинен користуватися таким же захистом, який відповідає виконанню владних повноважень, або хто

викликається або був викликаний для надання сприяння державному службовцю в заході, за який такий захист надається (Стаття 5).

Як бачимо, Швеція та Швейцарія також посягання на професійну діяльність представників влади передбачили в своїх кримінальних законах дуже лаконічно та дієво.

КК Сан-Марино [408] є досить прогресивним у досліджуваній нами сфері, оскільки його досвід заслуговує уваги з таких підстав. У КК передбачено відповідальність особи, яка не підпорядковується законному розпорядженню властей, що стосується питань безпеки, здоров'я, гігієни та громадського порядку, що карається арештом другого ступеня (Стаття 259).

Як бачимо, недотримання законного розпорядження будь-якого представника влади є злочином, тоді як в Україні здебільшого поліцейського і будь-якої законної вимоги, проте у вигляді адміністративного правопорушення. Тоді як у Сан-Марино діаметрально протилежна ситуація – необмежене коло тих осіб, які віддають законні розпорядження, проте виключно щодо питань безпеки, здоров'я, гігієни та громадського порядку.

КК Австралії [395] передбачає досить чітку систему кримінально-правової охорони як професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема, так і представників влади в цілому. Зокрема, розділ 147 «Заподіяння шкоди публічним чиновникам Австралійського Союзу» містить таке:

147.1 Заподіяння шкоди публічному чиновнику Австралійського Союзу

Заподіяння шкоди публічному чиновнику Австралійського Союзу

(1) Особа (перша особа) є винною у злочині, якщо: (A) ця перша особа бере участь у поведінці; (B) така поведінка першої особи заподіює шкоду публічному чиновнику; і (C) ця перша особа має намір, що його або її поведінка заподіяла шкоду зазначеному чиновнику; і (D) зазначена шкода заподіяна без згоди даного чиновника, і (E) перша особа здійснює свою поведінку через: (I) посадовий статус публічного чиновника; або (II) будь-якої поведінки цього чиновника в якості публічного чиновника; і (Ea) даний публічний чиновник є

публічним чиновником Австралійського Союзу; і (Eb) якщо застосовується підпункт (e) (i), то статус, згаданий в цьому підпункті, був статусом публічного чиновника Австралійського Союзу; і (Ii) якщо застосовується підпункті (e) (ii), то дії, згадані в цьому підпункті, було здійснено чиновником, який має повноваження публічного чиновника Австралійського Союзу.

покарання:

(F) якщо даний чиновник є федеральним судовим чиновником або федеральним чиновником виконавчої влади, то позбавлення волі на строк 13 років; або

(G) в будь-якому іншому випадку – позбавлення волі на строк 10 років.

(1A) Абсолютна відповідальність застосовується до елементів злочину, згаданим у параграфах (1) (ea), (eb) і (ii).

Заподіяння шкоди экс-Генерал-губернатору, экс-Міністру або экс-Парламентському секретарю

(2) Особа (перша особа) є винною у злочині, якщо: (A) ця перша особа бере участь у поведінці; і (B) така поведінка першої особи заподіює шкоду іншій особі; і (C) ця інша особа є экс-Генерал-губернатором, экс-Міністром або экс-Парламентським секретарем; і (D) перша особа має намір, щоби її поведінка заподіяла шкоду даному чиновнику; і (E) дана шкода заподіяна без згоди даного чиновника; і (F) перша особа здійснює свою поведінку з мотивів:

(I) посадового статусу іншої особи в якості экс-Генерал-губернатора, экс-Міністра або экс-Парламентського секретаря; або

(Ii) будь-якої поведінки цієї іншої особи, яка мала раніше повноваження Генерал-губернатора, Міністра або Парламентського секретаря.

Покарання: позбавлення волі на строк 10 років.

147.2. Загроза заподіяння шкоди публічному чиновнику Австралійського Союзу і т. под.

Загроза заподіяння серйозної шкоди. (1) Особа (перша особа) є винною у злочині, якщо:

(A) ця перша особа загрожує іншій особі (друга особа) завдати серйозної шкоди цій другій особі або третій особі;

(B) ця друга особа або третя особа є публічним чиновником, і

(C) ця перша особа:

(I) має намір на те, щоби друга особа побоювалася того, що ця погроза буде виконана; або

(Ii) необережно ставиться до появи у другій особі побоювань з приводу того, що ця загроза буде виконана; і

(D) ця перша особа вчинює цю загрозу з мотивів:

(I) посадового статусу публічного чиновника; або

(Ii) будь-якої поведінки цього чиновника, який має повноваження публічного чиновника; і

(Da) ця посадова особа є публічним чиновником Австралійського Союзу; і (Db) якщо застосовується підпункті (d) (i), то статус, згаданий в цьому підпункті, був статусом публічного чиновника Австралійського Союзу; і

(Dc) якщо застосовується підпункті (d) (ii), то дії, згадані в цьому підпункті, було вчинено чиновником, який має повноваження публічного чиновника Австралійського Союзу.

покарання:

(E) якщо цей чиновник є федеральним судовим чиновником або федеральним чиновником виконавчої влади, то позбавлення волі на строк 9 років; або

(F) в будь-якому іншому випадку – позбавлення волі на строк 7 років.

(1A) Абсолютна відповідальність застосовується до елементів злочину, згаданим у параграфах (1) (da), (db) і (dc).

Погроза заподіяння шкоди

(2) Особа (перша особа) є винною у злочині, якщо:

(A) ця перша особа погрожує іншій особі (друга особа) заподіяти шкоду цій другій особі або третій особі; і

(B) ця друга особа або третя особа є публічним чиновником; і

(C) ця перша особа:

(I) має намір щодо того, що друга особа має побоюватися того, що ця погроза буде виконана; або

(Ii) необережно ставиться до появи у другій особі побоювання з приводу того, що ця загроза буде виконана; і

(D) ця перша особа здійснює цю загрозу з мотивів:

(I) посадового статусу публічного чиновника; або

(Ii) будь-якої поведінки цього чиновника, який має повноваження публічного чиновника; і

(E) ця посадова особа є публічним чиновником Австралійського Союзу; і

(F) якщо застосовується підпункт (d) (i), то статус, згаданий в цьому підпункті, був статусом публічного чиновника Австралійського Союзу; і

(G) якщо застосовується підпункт (d) (ii), то дії, згадані в цьому підпункті, було вчинено чиновником, що має повноваження публічного чиновника Австралійського Союзу.

Покарання: позбавлення волі на строк 2 роки.

(2A) Абсолютна відповідальність застосовується до елементів злочину, згаданих у параграфах (2) (e), (F) і (g).

Як бачимо, досвід австралійського законодавства є досить повчальним для України – встановлено кримінальну відповідність за заподіяння шкоди або погрозу її заподіяння публічному чиновнику без прив'язки до посади, за винятком вищих посадових осіб держави. Покарання також диференційовано, проте виключно у виді позбавлення волі. Досить позитивною також є вказівка на те, що публічний чиновник є спеціальним потерпілим у випадку заподіяння йому шкоди або загрози її заподіяння у зв'язку із тим, що він є публічним чиновником.

КК Аргентини [397] у розділі «Злочини проти державної адміністрації» у розділі I «Посягання на представників влади і опір діям влади» передбачає відповідальність за залякування або силу до державного службовця або сприяв йому на його прохання або в силу обов'язків за законом особі, з метою

домогтися від них виконання або невиконання дій, що входять у її посадові обов'язки, що карається позбавленням волі на строк від одного місяця до одного року тюремного ув'язнення (Стаття 237).

Обставинами, що посилюють покарання від шести місяців до двох років, за цей злочин визнані наступні: 1) діяння було вчинено зі зброєю в руках; 2) діяння було вчинено групою, що складається з більш ніж трьох осіб; 3) винний є державним службовцем; 4) злочинець застосував силу до представника влади (Стаття 238). Якщо винний є державним службовцем, йому додатково призначається спеціальне обмеження в правах на подвійний термін покарання.

Стаття 239: передбачено покарання позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти діб до одного року тюремного ув'язнення тому, хто чинив опір або не підкорився особі, яка виконувала свої законні функції державного службовця, або особі, яка надавала йому допомогу на його прохання або в силу обов'язків згідно із законом. Кримінально-правова охорона поширюється також і на приватну особу, яка намагалася затримати або затримала в момент явного вчинення злочину.

Знову ж таки, вкотре наголошуємо, що аргентинський законодавець передбачив кримінально-правову охорону професійної діяльності представників влади без прив'язки до посади. Не можемо не відзначити кримінальної відповідальності за порушення порядку діяльності законодавчих або судових органів, що є особливо актуальним для сучасної України. Фактично кожного дня можемо бачити в ЗМІ повідомлення про зрив судових засідань, а єдиною реакцією є звернення суддів до Вищої ради правосуддя, тоді як про заходи кримінально-правового характеру до таких осіб мова навіть не йде.

КК Ізраїлю [400] містить у розділі чет «Заподіяння шкоди засадам влади і правосуддя» розділ алеф: «Втручання в судочинство, що передбачає наступне. Розділ гімел містить кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за напад на поліцейського у зв'язку з виконанням

поліцейським службових обов'язків згідно із законом, а так само на іншу особу, яка допомагає поліцейському, якщо поліцейський виконує свої службові обов'язки за законом, що карається тюремним ув'язненням терміном від одного місяця до трьох років (стаття 273). Обтяжуючи обставинами такого злочину є: (1) намір перешкодити виконанню поліцейським службових обов'язків, а так само запобігти або перешкодити їх виконанню; (2) особа була озброєна вогнепальною або холодною зброєю; (3) напад було скоєно групою осіб, яка складається більш ніж з двох осіб. Такі дії караються тюремним ув'язненням терміном від трьох місяців до п'яти років (стаття 274).

Караються тюремним ув'язненням терміном від двох тижнів до трьох років діяння з наміром перешкодити або перешкодити виконанню поліцейським службових обов'язків згідно із законом, а так само той, хто вчинює діяння з наміром перешкодити або перешкодити здійсненню допомоги іншою особою поліцейському (Стаття 275). На відміну від ряду інших країн, в ізраїльському законодавстві визначене загальне поняття нападу в такому значенні: той, хто прямо або побічно, без згоди особи або за її згоди, досягнутій шляхом обману, б'є людину, або доторкається до неї, або штовхає її, а так само застосовує силу щодо її тіла іншим способом, визнається тим, хто здійснює напад. У даному відношенні «застосування сили» – включає застосування тепла, світла, електрики, газу, запаху або будь-якого іншого предмета або речовини, якщо вони були застосовані в такій мірі, яка може призвести до завдання шкоди або незручності».

Не можемо не відзначити, що в ізраїльському законодавстві, чи не єдиному, передбачено кримінальну відповідальність за посягання на професійну діяльність власне поліцейських, а поняття нападу повинно стати предметом обговорення щодо його запровадження до КК України, зважаючи на те, що наразі в опублікованому контрольному станом на 17.01.2021 року проєкті нового КК України в статті 1.3.1. Значення основних термінів Кримінального кодексу України Розділу 1.3. Роз'яснення термінів кримінального кодексу України такий термін не пояснюється [243].

У КК Китаю [402] нами не виявлено статей, що передбачали б кримінальну відповідальність за посягання безпосередньо на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, проте у ст. 347 передбачена відповідальність опір із застосуванням насильства при проведенні огляду, затримання і арешту, при обтяжуючих обставинах в процесі контрабанди, продажу, транспортування та виготовлення наркотиків, що карається смертною карою.

У КК Південної Кореї [403] в розділі «Злочини, пов'язані з перешкоджанням виконанню посадових обов'язків» передбачена відповідальність за перешкоджання виконанню посадових обов'язків особою, яка застосовує насильство або погрозу стосовно посадової особи, яка здійснює свої посадові повноваження, що карається каторжними роботами на строк не більше п'яти років або штрафу в розмірі не більше десяти мільйонів вон. Посилюється покарання за застосування насильства або погрози стосовно посадової особи з метою змусити її вчинити дії або відмовитися від вчинення дій, пов'язаних з її посадовими повноваженнями, або з метою схилити її до залишення посади (Стаття 136)

Специфічною нормою в цьому аспекті є стаття 137, яка передбачає відповідальність особи, яка шляхом вчинення шахрайських дій перешкоджає здійсненню посадовою особою її обов'язків, що карається каторжними роботами на строк не більше п'яти років або штрафу в розмірі десяти мільйонів вон.

Особа, яка, виконуючи поліцейські обов'язки або надаючи допомогу у виконанні поліцейських обов'язків, створює перешкоди для виконання державним обвинувачем його обов'язків, що здійснюються з метою захисту цивільних прав, або не виконує розпорядження державного обвинувача, віддані в цілях захисту цивільних прав, підлягає покаранню у вигляді каторжних робіт на строк не більше п'яти років або призупинення кваліфікації на термін не більше п'яти років (ст. 139).

З наведеного уваги заслуговує той факт, що корейським законодавством передбачено кримінальну відповідальність за погрозу звільненням представників влади. Для України це є актуальною проблемою, оскільки, за результатами проведеного соціологічного дослідження, найчастіше поліцейським погрожують звільненням, оскільки такий психологічний вплив є фактично безкарним.

КК Таїланду [406] у розділі «Злочини щодо громадського управління» міститься підрозділ 1 «Злочини проти посадових осіб», що передбачає відповідальність за наступні дії: образу посадової особи під час виконання нею своїх службових обов'язків або через виконання нею своїх службових обов'язків, що карається тюремним ув'язненням на термін до одного року або штрафом у розмірі не більше двох тисяч бат, або і до того, і до іншого (Стаття 136); опір або перешкоджання посадовій особі під час виконання нею своїх службових обов'язків або особі, покликаній законом сприяти цій посадовій особі, що карається тюремним ув'язненням на термін до одного року або до штрафу в розмірі не більше двох тисяч бат, або і до того, і до іншого (стаття 137); опір або перешкоджання за допомогою здійснення акту насильства або погрози вчинити акт насильства щодо посадової особи, карається тюремним ув'язненням на термін не більше двох років або до штрафу в розмірі не більше чотирьох тисяч бат, або і до того, і до іншого (Стаття 138); примус посадової особи до виконання своїх службових обов'язків неналежним чином або ухилення від виконання службових обов'язків, що карається тюремним ув'язненням на термін не більше чотирьох років або до штрафу в розмірі не більше восьми тисяч бат, або і до того, і до іншого (Стаття 139).

Як бачимо, все максимально просто та зрозуміло – чотири статті спеціального розділу злочинів проти посадових осіб без будь-якої прив'язки до певного органу чи посади.

КК Японії [414] у розділі 5 «Злочини, що полягають у перешкоджанні виконанню публічних обов'язків» передбачає одну статтю, що встановлює кримінальну відповідальність за перешкоджання виконанню громадських

обов'язків і примус до виконання службових обов'язків у зв'язку з виконанням публічними посадовими особами службових обов'язків шляхом насильства або погрози щодо них, що карається позбавленням волі з примусовою фізичною працею або тюремним ув'язненням на термін до трьох років (Стаття 95).

Так само караються особи, які вчинили насильство або погрози, щоб спонукати державну посадову особу здійснити або не здійснювати якусь дію або спонукати її покинути свою посаду.

Одна стаття, але вона максимально повно покликана забезпечити належну професійну діяльність представників влади; вдруге нами виявлено криміналізацію погрози звільненням, що є предметом для наукової дискусії в аспекті урахування позитивного досвіду визначення меж кримінально-правової заборони.

Аналіз особливостей кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади за законодавством країн далекого зарубіжжя дозволив зробити наступні висновки.

По-перше, в абсолютній більшості досліджених КК передбачено кримінально-правову охорону професійної діяльності представників влади без конкретизації посади чи певного органу. Такий підхід видається доцільним з точки зору дотримання умов законодавчої техніки, адже за конструкції кримінально-правової норми, в якій такий елемент складу злочину, як потерпілий, означений без конкретизації його посади або певного органу, принаймні в простому складі злочину, забезпечить стабільність кримінального закону у випадку запровадження нових владних структур чи посад, а відтак і потреби у розширенні кола посад, зазначених у статті.

Також вважаємо раціональним поставити питання про можливість криміналізації погрози звільненням як форми примусу особи, що здійснює професійну правоохоронну діяльність, та криміналізації клевети та образи.

Відмінною особливістю проаналізованих кримінальних законів є визнання родовим об'єктом посягань на представників влади та/чи

правоохоронців суспільних відносин у сфері діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У санкціях статей, що передбачають відповідальність за ці злочини, передбачені здебільшого покарання у вигляді позбавлення волі та штраф. З огляду на те, що ми виступаємо за розширення застосування громадських робіт за нетяжкі злочини, особливо до осіб, які мають певний соціальний статус, досвід пеналізації цих злочинів сприймає критично.

Водночас маємо ураховувати, що в проекті нового КК України система покарання за злочини суттєво скорочена до трьох видів покарання, а саме штрафу, позбавлення волі та довічного ув'язнення, натомість покарання у вигляді безоплатних робіт (нині громадські роботи) передбачається за вчинення кримінальних правопорушень у вигляді проступків, до яких пропонується відносити кримінальні правопорушення, за які передбачені покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Суб'єктивна сторона посягань на представників влади, в тому числі осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність в усіх проаналізованих джерелах, характеризується умисною формою вини. Досить часто її обов'язковою ознакою виступає мотив або мета вчинення тих чи інших посягань у цій сфері, як от: «Вчинення або відмова від вчинення будь-яких дій, що входять в коло повноважень (обов'язків), «...з метою перешкоджання законній діяльності або примусу до зміни характеру такої діяльності» тощо. Суб'єкт злочинів у законодавстві більшості країн не конкретизовано, тобто є загальним.

Привертає увагу той факт, що в кримінальних законах окремих країн закріплені підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти представників влади (Австралія, Швеція). У Швеції, приміром, передбачені обставини, що пом'якшують покарання за таке діяння, а в ч. (3) § 113 КК Федеративної Республіки Німеччина визначено, що посягання не карається, якщо дії потерпілого, у зв'язку з якими було вчинено насильство, не були правомірними.

Підсумовуючі компаративний аналіз зарубіжного кримінального законодавства за посягання на представників влади, й зокрема працівників правоохоронних органів, відзначимо окремі аспекти криміналізації відповідних діянь, які можуть бути враховані в процесі реформування кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів:

– конструювання кваліфікованих складів злочинів, шляхом вказівки на їх вчинення з використанням зброї (КК Іспанії, КК ФРН). У цілому, такий підхід може бути застосований, приміром, до ст. 345 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу;

– розширення кола потерпілих за рахунок включення до нього осіб, які раніше виконували правоохоронні функції (функції з охорони правопорядку (КК Швеції)).

Отже, вивчений досвід європейських країн щодо кримінально-правового забезпечення професійної діяльності представників влади надав можливість окреслити можливі напрямки запозичення позитивного досвіду криміналізації.

Висновки до першого розділу

Отже, сучасний стан наукової розробки проблематики кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів характеризується динамізмом, серед досліджень превалюють ті, предметом яких стали окремі склади злочинів, передбачених розділом XV КК «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Можемо виокремити наступні підходи щодо розуміння сутності, характеру і ступеню суспільної небезпеки цієї категорії злочинів, підходів до розуміння змісту правоохоронної діяльності, меж криміналізації та пеналізації останніх та основних напрямків кримінально-

правової політики у сфері охорони правоохоронної діяльності загалом. Концептуальними і такими, що можуть змінити вектор кримінально-правової політики в частині криміналізації й пеналізації суспільно-небезпечних діянь, що посягають на сферу правоохоронної діяльності, можна вважати пропозиції щодо відмови від принципу обов'язкового посилення суворості кримінально-правового впливу при вчиненні посягань, спрямованих проти діяльності правоохоронних органів та їхніх представників, а також розширення кола потерпілих від вказаних діянь за рахунок віднесення до них іноземних осіб, які є працівниками правоохоронних органів і здійснюють відповідну діяльність на території України (під час відряджень, в аспекті співпраці з вітчизняними правоохоронцями тощо).

Підсумовуючи аналіз міжнародно-правових документів щодо забезпечення прав і інтересів працівників правоохоронних органів під час або у зв'язку з виконанням ними своїх професійних обов'язків, зазначимо, що такі документи досить детально регламентують підходи, які мають виробити держави до здійснення правоохоронних функцій державними органами. У цих документах визначаються вимоги до системи підзвітності правоохоронних органів, надзору за їх діяльністю та ключові механізми контролю за нею, як-от: внутрішнього контролю, виконавчого контролю, судового та парламентського нагляду, нагляду з боку незалежних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних суб'єктів тощо. Детально регламентовані підходи (стандарти) щодо поведінки правоохоронців по відношенню до громадян, вимог щодо їх професійної діяльності та меж впливу. Водночас аналогічних документів, спрямованих на визначення обсягу та механізму захисту безпосередньо їх права та інтересів, практично немає, крім визнання на міжнародному рівні в «Декларації про поліцію» яка прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 того факту, що поліція відіграє життєво важливу роль, і що вона вимушена діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для співробітників. Утім, в цьому документі переважна більшість положень стосується вимог саме до діяльності правоохоронних органів. З чого слідує висновок, що визначення

підстав, обсягу та меж кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів має здійснюватися на національному (державному) рівні, виходячи з напрямків та засад внутрішньої кримінально-правової політики як частини правової політики держави. Саме на державному рівні має бути встановлена система загальних та особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб.

Вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку, дозволяє сформулювати наступні висновки.

Родовим об'єктом досліджуваної групи злочинів виступають суспільні відносини у сфері управління, рідше – державного управління. Деякі країни віднесли їх до злочинів проти держави. Україна тут може «похвалитися» родовим об'єктом у якості авторитету державних органів, що є певними чином унікальним для країн пострадянського простору. Основний безпосередній та додаткові об'єкти майже однакові – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

В якості додаткового обов'язкового об'єкта цих злочинів виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності державного службовця та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб. Відповідно, має місце спеціальний потерпілий.

Разом з тим, честь та гідність представника влади у виді кримінальної відповідальності за публічну образу чиклеп охороняються кримінальним законом у таких країнах, як Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Литовська Республіка, Естонська Республіка, Республіка

Таджикистан та Республіка Туркменістан. З об'єктивного боку, більшість злочинів має матеріальну складову, з деталізацією способів їх вчинення. Однозначно слід взяти до уваги досвід тих країн, в яких в одній статті передбачено всі можливі форми впливу на представника влади без прив'язки до назви органу, в якому він працює. Це є прикладом реалізації принципу економії кримінальної репресії, коли держава не змінює кримінальний закон заради ефемерної кримінально-правової охорони діяльності новоствореного державного органу. Суб'єкт більшості злочинів загальний. Суб'єктивний бік всіх цих злочинів характеризується виключно умисною формою вини, вид умислу – прямий. Покарання за посягання на професійну діяльність представників влади також має бути варіативним: від штрафу до позбавлення волі. Слід активно до санкцій ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України вносити покарання, не пов'язані із позбавленням волі.

Підсумовуючі компаративний аналіз зарубіжного кримінального законодавства за посягання на представників влади, й зокрема працівників правоохоронних органів, відзначимо окремі аспекти криміналізації відповідних діянь, які можуть бути враховані в процесі реформування кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів: конструювання кваліфікованих складів злочинів шляхом вказівки на їх вчинення з використанням зброї (КК Іспанії, КК ФРН). В цілому, такий підхід може бути застосований, приміром, до ст. 345 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу; розширення кола потерпілих за рахунок включення до нього осіб, які раніше виконували правоохоронні функції (функції з охорони правопорядку (КК Швеції).

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Одним із наріжних каменів дослідження будь-якої галузі знань є визначення із ключовими поняттями та розумінням їх змісту. Особливу увагу при цьому завжди приділяють терміно-лексичному забарвленню загального напрямку або конкретної теми наукового пошуку. Не є виключенням із загального правила і соціально-гуманітарні науки, але у своїй основі вони не мають постійної експериментальної діяльності. Певним виключенням є статистика правозастосування, проте, враховуючи радянське минуле, вона дуже часто виражає не реальний, а бажаний стан речей. Тому правильне та точне формулювання напрямку для них є чи не головною запорукою загального успіху. Зокрема, науки кримінально-правового напрямку головними своїми завданнями проголошують удосконалення відповідного законодавства та практики його застосування. Напевно, це є правильним напрямком розвитку соціально значущих наук. У зв'язку із цим постає одна проста аксіома, яка стосується того, що якщо від правильного застосування норм кримінального закону залежать долі людей, які вчинили злочини, та відновлення порушених прав потерпілих, то відповідні дослідження з удосконалення цієї частини законодавства повинні:

- 1) обов'язково містити у собі прикладну спрямованість;
- 2) бути сформульовані таким чином, щоб наближатися до однозначності у розумінні та тлумаченні [448].

Одним із таких напрямків є фундаментальні дослідження, які іменовані «кримінально-правова охорона». Взявши за предмет власного монографічного

дослідження проблеми кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, слід визначитися із поняттями, що будуть вивчатися. Звичайно, це можна зробити завдяки зверненню до різної довідкової літератури.

Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови дієслово «охороняти» роз'яснює як: 1) оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін.; 2) стояти на варті біля кого-, чого-небудь; вартувати, стерегти; 3) забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь; 4) оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди і т. ін.; 5) захищати від чого-небудь [38].

Термін «діяльність» слід розуміти як: 1. Застосування своєї праці до чого-небудь; праця, дії людей у якій-небудь галузі. 2. Функціонування, діяння органів живого організму; робота, функціонування якоїсь організації, установи, машини і т. ін. 3. виявлення сили, енергії чого-небудь [360]. Термін «професія» – рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для кого-небудь джерелом існування [362]. Професійна діяльність – діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець. Функції професійної діяльності полягають у тому, щоб матеріально забезпечити робітника, який працює [362].

Тож, у цілому, погоджуємося з думкою про відсутність будь-якого принципового розмежування, в тому числі й семантичного, між термінами «охорона» і «захист» та доцільністю використання цих термінів як синонімів, окрім випадків, коли більш рельєфним щодо ситуації буде використання одного із означених термінів [272, с.154].

Працівник – 1. Трудяща людина, трудівник. 2. чого і без додатка. Член якогось виробничого колективу, особа, яка бере участь у певному трудовому процесі, працює за певним фахом. Людина, яка працює в якійсь галузі народного господарства, науки, культури [361].

Так, тут важливо навести правову позицію Верховного Суду. За встановлених судом апеляційної інстанції обставин кримінального

провадження, а також виходячи з досліджених у судовому засіданні доказів, суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що в діянні ОСОБА_1 відсутні події злочинів, передбачених ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК. Як убачається з ухвали апеляційного суду, суд достеменно встановив, що у ході незаконного заволодіння транспортним засобом ОСОБА_1 намагався завести двигун мопеда та після його виявлення працівниками поліції, які були одягнені у цивільний одяг і під'їхали на автомобілі, не обладнаному зовнішньо кольорово-графічним оформленням патрульного автомобіля, кинув мопед та намагався втекти з місця події. На думку колегії суддів, ці обставини у взаємозв'язку з обстановкою на місці події унеможлилювали ідентифікувати осіб, які висловили вимогу обвинуваченому зупинитися та пред'явити документи, як працівників правоохоронного органу. Апеляційний суд, дослідивши матеріали кримінального провадження, дійшов висновку, що обвинувачений ОСОБА_1 не усвідомлював того, що особи, які намагалися його затримати, були працівниками поліції. Викрики ОСОБА_3: «Стій, поліція!» – у сукупності з обстановкою на місці події, відсутністю форменого одягу працівників поліції та зовнішнього кольорово-графічного оформленням патрульного автомобіля на транспортному засобі, не можуть свідчити про ідентифікацію ОСОБА_1 цих осіб як працівників поліції. Будь-яких даних про те, що ОСОБА_3 пред'явив ОСОБА_1 службове посвідчення працівника поліції, у матеріалах кримінального провадження немає. Також матеріалами не підтверджено того, що обвинувачений ОСОБА_1, уникаючи переслідування та намагаючись сховатися у під'їзді багатоквартирного будинку за місцем свого проживання, за невстановлених обставин умисно спричинив ОСОБА_3 колоту рану на внутрішній поверхні правої кисті, усвідомлюючи те, що останній є працівником правоохоронного органу. Погоджуючись із цими висновками, колегія суддів вважає, що суд апеляційної інстанції ретельно перевірів зібрані у ході досудового розслідування докази з точки зору їх допустимості та дійшов правильного висновку про необхідність скасування вироку місцевого суду в частині засудження ОСОБА_1 за ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК та закриття

кримінального провадження в цій частині за відсутністю складу злочину. Істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які були би підставою для скасування судового рішення, про що йдеться у касаційній скарзі прокурора, перевіркою кримінального провадження не встановлено [326]. Як бачимо, працівнику поліції тепер варто доводити сам факт, що він є поліцейським. Рішення, м'яко кажучи, є дивним.

Ключовим елементом дослідження є розуміння самого поняття «кримінально-правова охорона» в доктрині кримінального права. Відзначимо, що попри велику кількість наукових праць і монографічного, й публіцистичного характеру, в назві яких фігурує цей термін, аналіз його змісту майже не проводиться. Автори, не вдаючись в цю проблематику, переважно одразу переходять до визначення та уточнення об'єкта кримінально-правової охорони та аналізу конкретних кримінальних правопорушень. Серед останніх таких робіт відзначимо праці Кудрявцевої В. В. «Кримінально-правова охорона життя осіб, що є носіями судової влади, за кримінальним законодавством України» (2006 р.) [253], Маркіна В. І. «Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні» [269], Сотули О. С. «Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї (порівняльне теоретико-правове дослідження)» (2016 р.) [366], Антонюк Н. О. та Гринишина О. А. «Кримінально-правова охорона свободи договору» [9] (2020 р.); Гринчака С. В. [132], Триньової Я. [385] та роботи інших авторів, які використовують термін «кримінально-правова охорона», «модель кримінально-правової охорони», «механізм кримінально-правової охорони», «кримінально-правове забезпечення кримінально-правової охорони», «кримінально-правовий захист» тощо.

В коло предмету дослідження, тобто елементів, за якими науковці визначають сукупність елементів, що визначають (демонструють) стан кримінально-правової охорони тих чи інших суспільних відносин, благ чи цінностей, переважно включають: 1) підставу, передумови та умови криміналізації суспільно-небезпечних посягань; 2) систему злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за відповідні протиправні діяння

(заборонні кримінально-правові норми); 3) елементи конкретних складів злочину (об'єктивні та суб'єктивні ознаки); 4) форми реалізації кримінальної відповідальності; 5) санкції та/або покарання та інші заходи кримінально-правового характеру за кримінальні правопорушення; 6) судову практику, яка дозволяє з'ясувати реальний механізм кримінально-правової охорони, з'ясувати найбільш проблемні питання; 7) попередження несприятливого впливу на об'єкт охорони шляхом примушування осіб до законслухняної поведінки [426, с. 56, 60].

Між тим, питання це має велике методологічне значення, адже визначає чітко межі предмета дослідження. На це звертають увагу науковці, вказуючи, що «...реалізація сучасної кримінально-правової політики держави неможлива без фундаментальних теоретичних засад кримінально-правової науки. Однією з проблем кримінального права є, як відомо, застосування певних термінів (наприклад, «об'єкт злочину», «кримінально-правова охорона»), які не мають законодавчого визначення та по-різному тлумачаться науковцями» [254, с. 107].

Узагальнення існуючих в кримінально-правовій літературі підходів щодо розуміння поняття «кримінально-правова охорона» дозволяє вести мова принаймні про такі основні підходи:

1) ототожнення кримінально-правової охорони і кримінально-правового захисту [219, с. 11];

2) пояснення походження кримінально-правової охорони з охоронної функції (завдання) кримінального права [271, с. 40];

3) ототожнення кримінально-правової охорони з механізмом правового регулювання суспільних відносин (система правових засобів, що організована найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права) [140, с. 5];

4) прирівнювання кримінально-правової охорони до правового забезпечення певних прав людини [175, с. 70];

5) кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація

та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядковані суспільних відносин [255, с. 109]. Схоже розуміння висловив і В. В. Шаблистий, визнаючи кримінально-правовою охороною сукупність норм кримінального закону, спрямованих на гарантування недоторканності об'єктів, поставлених під їх охорону [448, с. 56].

Шапченко С. Д. вважає, що механізм кримінально-правової охорони соціальних цінностей може бути представлений як сукупність двох елементів: «загальнорегулятивного» (встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин) та «традиційного» (порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до правопорушника) [224, с. 141].

Кузнецов В. В., досліджуючи це питання, виокремлює не тільки підходи, але й концепції механізму кримінально-правової охорони. Так, згідно з однією концепцією (Я. М. Брайнін, В. А. Владимиров, Ю. І. Ляпунов, Н. С. Лейкіна, Г. О. Петрова, В. Г. Смирнова, Є. О. Фролова, П. А. Фефелова, І. Я. Козаченко та ін.), кримінально-правова охорона породжена охоронною функцією кримінального права й не слід її змішувати з іншою функцією – регулятивною. Суть іншої концепції полягає в тому, що механізм кримінально-правової охорони соціальних цінностей може бути представлений як сукупність двох елементів: «загальнорегулятивного» (встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин) та «традиційного» (порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до правопорушника) (Шапченко С. Д., Дудоров О. О. та ін.) [224, 149].

В. С. Ткаченко визначає кримінально-правову охорону як «захід зі збереження існуючих суспільних відносин та інтересів, утримання громадян від злочинних посягань на них шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства і держави діянь, які є злочинними, і встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів

кримінально-правового характеру» [382, с. 49]. Б. Т. Разгільдяєв визначає кримінально-правову охорону як «кримінально-правове збереження особистості, суспільства, держави, миру та безпеки людства від можливого злочинного впливу на них, що здійснюється на певній території і за певний проміжок часу шляхом неперсоніфікованої погрози покаранням» [394, с. 112]. Автор виділив три елементи охорони: об'єкт, суб'єкт, від якого здійснюється кримінально-правова охорона, суб'єкт, котрий забезпечує кримінально-правову охорону об'єкта від злочинних посягань на нього. Суб'єкти наділяються кримінально-виконавчими статусами (певним набором прав та обов'язків), реалізацією яких і забезпечується кримінально-правова охорона.

Виділяють ще один елемент на додаток до трьох зазначених вище, а саме – настання негативних наслідків у випадку невиконання обов'язку не вчиняти злочину, яким є кримінальне покарання, і пропонують, в цілому, кримінально-правовою охороною визнавати режим виконання обов'язку не вчиняти злочинних посягань на визначені кримінальним законом об'єкти, під загрозою кримінального покарання [26]. На думку науковців, підстави кримінально-правової охорони включають в себе об'єктивні та суб'єктивні складові. Об'єктивними складовими є: суспільна небезпека діянь (соціальний фактор, який пов'язується з тією шкодою, що заподіюється суспільним відносинам) та урегульованість суспільних відносин позитивними галузями права (правовий фактор). Суб'єктивною складовою підстави кримінально-правової охорони є розуміння законодавцем актуальності кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері врегулювання соціальних явищ, яким заподіюється шкода внаслідок злочинних дій (психологічний фактор) [25, с. 16].

Також під кримінально-правовою охороною пропонують розуміти заходи зі збереження існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави злочинних діянь та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру [392]. При цьому до елементів механізму

кримінально-правової охорони відносять: кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність [392]. Водночас Кузнецов В. В., погоджуючись з прийнятністю такого підходу загалом, зауважує, що «Не можна віднести до таких заходів й окремі перераховані елементи механізму кримінально-правової охорони (кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність)» [255, с. 109]. Натомість схиляється до думки, що «кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин» [255, с. 109].

Отже, маємо констатувати, що кримінально-правова охорона в усіх запропонованих підходах нерозривно пов'язується з кримінально-правовою політикою, точніше її методами (криміналізацією, декриміналізацією, пеналізацією, депеналізацією). Розглянемо сучасний стан проблематики сутності та завдань кримінально-правової політики для з'ясування чи дійсно кримінально-правова охорона зводиться до простої сукупності кримінально-правових норм, в яких встановлена кримінально-правова заборона та караність за певні діяння.

Так, В. І. Борисов та П. Л. Фріс зазначають, що «Завдання кримінально-правової політики визначаються її цілями, які можуть бути диференційовані на матеріальні та юридичні» [27]. Система юридичних цілей, на їх думку, може бути структурована в такий спосіб:

- зниження рівня злочинності в країні;
- взяття під кримінально-правову охорону найважливіших суспільних відносин, які мають загальноціннісне значення;
- притягнення до відповідальності всіх осіб, які порушили кримінально-правові приписи і не користуються правом на звільнення від кримінальної відповідальності;

- звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не може вважатися відповідним заходом з огляду на мету спеціальної превенції;

- призначення покарання, яке є відповідним ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння та особі винного;

- застосування інших заходів кримінально-правового характеру, пов'язаних з учиненням особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України;

- запобігання злочинності (загальна та спеціальна превенція) на підставі справляння максимального впливу на осіб з нестійкою морально-правовою настановою;

- формування правосвідомості громадян [27, с. 30].

Як бачимо, науковці виокремлюють взяття під кримінально-правову охорону найважливіших суспільних відносин, які мають загальноціннісне значення як окрему, відмінну від інших юридичну мету кримінально-правової охорони.

Відповідно, криміналізація (декриміналізація) та пеналізація (депеналізація) визнаються основними методами (основними параметрами) кримінально-правової політики держави, які діють відносно всіх видів суспільних відносин і всіх осіб, які підпадають під ознаки суб'єкта злочину, завдяки ним визначаються межі злочинного і межі кримінально-правової репресії [27, с. 30]. Отже, як основні методи вони застосовуються і в процесі досягнення всіх юридичних цілей, хоча на різному рівні.

Тож існуючий стан кримінально-правової охорони певної частини суспільних відносин можна розглядати як певний результат досягнення відповідної цілі кримінально-правової політики через застосування відповідними суб'єктами таких методів кримінально-правової політики, як криміналізація/декриміналізація, пеналізація/депеналізація. Принагідно зазначимо, що розуміння сутності зазначених вище понять у доктрині кримінального права різняться, адже їх розуміють не тільки як методи

кримінально-правової політики, але й, приміром, в якості напрямів кримінально-правової політики (Митрофанов А.А., Босхолов С.С.) [277, с. 67; 375, с. 96], або ж її складової частини (Пономаренко Ю. А.) [375, с. 28].

Крім цих методів, виокремлюють ще такі методи кримінально-правової політики, як диференціація та індивідуалізація [261, с. 313]. Межі дії якого залежать від того, ким і в якій формі реалізації кримінально-правової політики він застосовується. Так, Андрушко П. П. зазначає, що диференціація так званої потенційної відповідальності здійснюється шляхом визначення у санкціях статей (частин статей) Особливої частини КК видів покарань (основних та додаткових) та їх строків чи розмірів, які можуть бути призначені і індивідуалізовані судом щодо особи, яка ним визнається винною у вчиненні діянь, які містять передбачені цими статтями склади злочинів [7, с. 18]. З цим погоджується і Ю. А. Пономаренко, вказуючи, що саме у встановленні різних видів і розмірів покарань у санкціях за окремі склади злочинів найбільш рельєфно і проявляється диференціація кримінальної відповідальності [310, с. 189].

З огляду на особливості та суть зазначених вище методів вони можуть бути застосовані лишень таким суб'єктом кримінально-правової політики як Верховна рада України. Тому ми поділяємо позицію Козича І. В., який на основі аналізу взаємодії функцій та методів кримінально-правової політики висловився за те, що методи криміналізації (декриміналізації), пеналізації (депеналізації) притаманні, як правило, нормотворчій функції кримінально-правової політики [210, 211]. Сама ж нормотворча функція, зазвичай, зводиться до: 1) створення нових норм; 2) конкретизації існуючих норм; 3) удосконалення існуючих норм права; 4) усунення застарілих правил поведінки, прогалин та колізій у праві [211, с. 22].

Охорона від охороняти- оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін.; забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь; захищати від чого-небудь [359]. З ЗУ «Про охоронну діяльність» поняття охорона майна тлумачиться як «...діяльність з

організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення недоторканності, цілісності визначених власником і належних йому будівель, споруд, територій, акваторій, транспортних засобів, валютних цінностей, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна, з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій щодо нього, для збереження його фізичного стану, припинення несанкціонованого власником доступу до нього та забезпечення здійснення власником цього майна всіх належних йому повноважень стосовно нього (ч.1 ст.1). Відповідно охорона фізичної особи, як діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення особистої безпеки, життя та здоров'я індивідуально визначеної фізичної особи (групи осіб) шляхом запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу факторів (діяльності або бездіяльності) протиправного характеру»[164].

Тож етимологічне розуміння цього поняття зводиться до певної діяльності, яка триває в часі і полягає в здійсненні певних заходів, спрямованих на досягнення визначеного результату. Саме тому слід критично поставитися до розуміння кримінально-правової охорони як статичної сукупності кримінально-правових норм. Більш правильним буде розглядати кримінально-правову охорону саме в діяльнісному аспекті на правотворчому та правозастосовному рівнях.

Так, на правотворчому рівні в широкому розумінні кримінально-правова охорона забезпечується першочергово визначенням обсягу та меж кримінально-правової заборони у сфері правомірної професійної діяльності працівників правоохоронних органів через такі методи кримінально-правової політики, як криміналізація/декриміналізація та пеналізація/депеналізація, а також диференціація. Внаслідок чого створюється певна система кримінально-правових норм (статей Особливої частини КК), які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет представників державної влади в цілому.

Така система норм має вибудовуватись за певними вимогами, які створюють модель кримінально-правової охорони (шляхом формування загальних та спеціальних норм, використання типових конструкцій визначення простого та кваліфікованого складів злочину, кваліфікуючих ознак, кола потерпілих, суб'єкта тощо).

Утім, для оцінки реального, а не номінального стану кримінально-правової охорони, слід ураховувати й ефективність кримінально-правових заборон, показником яких може бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно-небезпечних діянь внаслідок недосконалості кримінального закону. Його вади чи прогалин, аналіз застосуванням покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо. Все це можливо на правозастосовному рівні.

Отже, в аспекті дослідження варто вести мову про такі поняття, як «кримінально-правова охорона», «стан кримінально-правової охорони» та «модель кримінально-правової охорони».

В широкому розумінні кримінально-правова охорона, що формалізується в сукупності (системі) кримінально-правових норм, через застосування таких методів кримінально-правової політики, як криміналізація, декриміналізація, пеналізація та диференціація, є результатом реалізації однієї з юридичних цілей кримінально-правової політики держави на правотворчому рівні, яка спрямована на убезпечення авторитету органів державної влади від суспільно-небезпечних посягань.

Модель кримінально-правової охорони формується шляхом визначення конкретного обсягу та меж кримінально-правової заборони через використання формування загальних та спеціальних норм, типових конструкцій визначення простого та кваліфікованого складів злочину, кола потерпілих, суб'єкта тощо.

Стан кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та зокрема професійної діяльності працівників правоохоронних органів,

визначається через ефективність кримінально-правових заборон, показником яких може бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно-небезпечних діянь внаслідок недосконалості кримінального закону, його вади чи прогалин, аналіз застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо.

Саме оцінка стану кримінально-правової охорони і визнання його недосконалим або ж критичним, таким, що не відповідає суспільним запитам, може стати підставою для перегляду доцільності обсягу та меж кримінально-правової заборони, а відтак і зміни моделі кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та працівників правоохоронних органів зокрема.

Змістом такої охорони визначено забезпечення від кримінально-протиправних посягань на права та інтереси працівників правоохоронних органів при виконанні ними професійних обов'язків через криміналізацію суспільно-небезпечних посягань та їх пеналізацію, а при встановленні факту вчинення кримінального правопорушення – застосуванні кримінально-правових норм, що полягає в кримінально-правовій оцінці таких діянь та визначенні заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути до них застосовані.

Щодо переліку самих правоохоронних органів, то тут є певна проблема. Так, згідно з ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» правоохоронними органами визнаються органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [331]. До того ж, ч. 2

ст. 2 цього Закону передбачено, що відповідно до цього Закону захисту підлягають судді Конституційного Суду України, судді та працівники апаратів судів, працівники правоохоронних органів, зазначені у частині першій цього пункту, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, військовослужбовці Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, співробітники Служби судової охорони, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які беруть безпосередню участь відповідно у: охороні громадського порядку і громадської безпеки; контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України.

Фактично з числа державних органів України до правоохоронних пропонують відносити наступні: суди, прокуратуру, органи внутрішніх справ, Службу безпеки, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, Національну гвардію України, Управління державної охорони, органи юстиції, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інші (як-от: Службу зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Рахункову палату та тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України тощо). Відтак система правоохоронних органів України поєднує правоохоронні органи як загального призначення (суди, прокуратура, органи внутрішніх справ, органи юстиції тощо), так і спеціального (Національне антикорупційне бюро України, Національна гвардія України, Управління державної охорони, Служба зовнішньої розвідки України тощо) [441, с. 319].

Ми згодні з висловленою пропозицією щодо доцільності розширення переліку правоохоронних органів за рахунок співробітників Державного бюро розслідувань та Національного агентства з питань запобігання корупції. Згодні загалом і з позицією А. І. Берлач, що «механічне включення таких різних за своїми завданнями, функціями та повноваженнями органів не розв'язує

зазначену проблему, більше того – створює умови для різного тлумачення правових норм, що особливо загострює ситуацію в правозастосовній сфері. Варто наголосити, що наведений законодавцем перелік правоохоронних органів не є вичерпним, що не характеризує вказаний нормативно-правовий акт як ефективний засіб правового регулювання правоохоронної діяльності» [17, с. 10–14].

Водночас погоджуємося з Біласом А. І., який, акцентуючи на важливості дослідження правоохоронної діяльності, говорить, що у «...юриспруденції сьогодні не існує єдиного підходу до визначення поняття правоохоронної діяльності як напрямку чи форми діяльності держави, а можливо, і не тільки держави, іноді правоохоронну діяльність не відрізняють від судової та правозахисної» [19, с. 8].

Загалом відзначимо, що проблема ця дійсно складна та комплексна, і її вирішення безпосереднім чином вплине на визначення об'єкта, а відтак і моделі кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів, адже в такому випадку має бути переглянуто і підхід законодавця до існуючої диференціації кримінальної відповідальності залежно від потерпілого представника влади. Адже на сьогодні кримінально-правова охорона авторитету органів державної влади та суспільних відносин у сфері правосуддя розмежовані. Кримінальні правопорушення, в яких потерпілим є працівник правоохоронного органу, та інші, зазначені в диспозиції статей, згруповані в розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів», а кримінальні правопорушення, в яких потерпілими є судді, згруповані в розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя». У разі прирівняння їх до статусу особи, яка є працівником правоохоронного органу, втрачається сенс у подібній диференціації відповідальності за посягання на їх життя, здоров'я, майно тощо у зв'язку з виконання професійних обов'язків.

Через відсутність у правовій системі України унормованого поняття правоохоронної діяльності її зміст та значення оцінюється з різних позицій, зокрема й напрямків реалізації, функцій (Н. С. Юзікова [461]), суб'єктів, що її здійснюють (або перелік правоохоронних органів). Так, загалом у юридичній літературі справедливо відзначається, що «проблематика правоохоронної правозастосовної діяльності як правової форми здійснення функцій держави складна й багатогранна з огляду на те, що забезпечення й охорона прав і свобод громадян, фізичних та юридичних осіб від протиправних посягань, забезпечення принципу законності, а також охорони встановленого в державі правопорядку є прерогативою у меті держави. Пізнання правоохоронної діяльності як відносно самостійного явища правової дійсності, з метою досягнення категоріальної чистоти, потребує відокремлення від не суттєвих для нього властивостей, з'ясування відношень з іншими суміжними правовими поняттями тощо» [272, с. 153].

Під правоохоронною діяльністю розуміють:

- «діяльність з охорони права, яка здійснюється спеціально уповноваженими на те органами за встановленою в законі процедурою й полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень й обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, й, у деяких випадках, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, регламентованих законом, а також у представництві й захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [288, с. 9];

- як функціональну підсистему, одним із центральних елементів правоохоронної системи, до структури якої також входять нормативна підсистема (різні правові норми, правила, звичаї, мораль) та інституціональна (правоохоронні інституції) [441, с. 316].

Під **метою** правоохоронної діяльності в сучасних наукових розробках розуміють охорону та захист основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, законності та правопорядку, а її **сутність** полягає у тому, що ця діяльність виступає

практичною реалізацією компетентними правоохоронними інституціями відповідних нормативно-правових засад [364, с.145–146].

А. М. Кучук визначає зміст правоохоронної діяльності через наступні ознаки: 1) спрямованість на охорону прав і свобод людини, законності та правопорядку усіх врегульованих правом суспільних відносин; 2) реалізується на підставі та відповідно до закону і, переважно, у відповідній процесуальній формі; 3) при її здійсненні застосовуються, як правило, правові засоби; 4) здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами на професійній основі [258, с. 15].

Мельничук С. М. найбільш характерними для цієї діяльності вважає наступні ознаки: 1) має державно-владний характер; 2) обов'язкова присутність особливого суб'єкта – уповноваженого державного органу чи посадової особи. Здійснювати таку діяльність має лише компетентна, фахово підготовлена, вповноважена державою посадова особа. Громадяни та недержавні організації виступають лише в ролі учасників цієї діяльності, а не суб'єктів, оскільки право здійснювати такі дії не може делегуватись іншій посадовій особі; 3) спрямована на охорону прав та свобод людини і громадянина, забезпечення законності та правопорядку; 4) діяльність, яка повинна відбуватися в режимі законності; 5) здійснюється за нормативно визначеною процедурою. Порядок її здійснення регламентований особливими процедурними (процесуальними) нормами, що містяться в процедурних галузях; 6) в окремих випадках дана діяльність спирається на можливість застосування примусових заходів; 7) є складним стадійним процесом; 8) має, до певної міри, творчий характер; 9) є діяльністю, в результаті якої відбувається винесення індивідуально-конкретних приписів; 10) результати діяльності оформляються індивідуальним юридичним актом, який повинен відповідати вимогам юридичної техніки [272, с. 158].

Також висловлюється пропозиція визначати правоохоронну діяльність за такими ознаками, як:

– виявляється на практиці як владна, творча правоохоронна діяльність державних органів щодо реалізації функцій держави;

- пов’язана з реалізацією охоронної функції права;
- у процесі її реалізації відбувається втілення в життя охоронних норм права;
- здійснюється в процесі охоронних правовідносин. Носій суб’єктивного права в охоронних правовідносинах виступає як потерпілий, а носій юридичних обов’язків – як правопорушник. Окрім того, в охоронних правовідносинах є ще один суб’єкт (третья сторона) – орган держави, що наділений повноваженням застосовувати санкцію відносно правопорушника;
- здійснюється шляхом видання охоронних правозастосовних актів з приводу реалізації конкретних охоронних норм права. Одержаний під час юридичної кваліфікації висновок знаходить свій вираз у вигляді правозастосовного акту та виступає кінцевим результатом правоохоронної форми правозастосовної діяльності;
- пов’язана з повсякденним вирішенням різнопланових питань охорони правопорядку;
- проявляється і у попереджувальній охороні встановлених законом прав і свобод членів суспільства;
- у процесі її здійснення уповноважений орган позбавлений права діяти інакше, ніж на основі закону або виходити за межі наданих йому повноважень. У процесі правоохоронної правозастосовної діяльності можуть бути використані лише офіційні та правомірні засоби впливу на юридичну або фізичну особу;
- в переважній більшості випадків невід’ємною складовою правоохоронної правозастосовної діяльності є правовий примус;
- у деяких випадках може здійснюватися і за допомогою добровільних заходів. Зокрема, у трудовому праві можливе добровільне відшкодування працівником збитку, що був завданий ним підприємству, установі чи організації;
- чіткі вимоги щодо процесуального оформлення правоохоронної правозастосовної діяльності;

– виступає одним із засобів надійності та ефективності функціонування правоохоронного механізму в цілому [150, с. 5].

Л. Савюк висловлюється за те, щоби правоохоронний орган визначати за сукупності наступних ознак:

– правоохоронний орган уповноважується законом для провадження правоохоронної діяльності; найчастіше це закон, спеціально присвячений завданням, організації та компетенції цього органу;

– правоохоронний орган здійснює свою діяльність не в довільній формі, а з дотриманням установлених законом правил і процедур, за порушення яких стосовно посадових осіб, які їх допустили, установлена юридична (матеріальна, дисциплінарна, адміністративна або кримінальна) відповідальність;

– у процесі діяльності правоохоронні органи, використовуючи владні повноваження, мають право застосовувати державний примус;

– законні й обґрунтовані рішення правоохоронних органів підлягають обов'язковому виконанню; їх невиконання тягне додаткову юридичну відповідальність [354, с. 20–21].

Відповідно безпосередньо правоохоронним органом визнають:

- державні органи, спеціально уповноважені здійснювати контроль за точним і неухильним додержанням законів, забезпечувати законність і правопорядок, боротьбу зі злочинністю, захист прав і свобод громадян, застосовувати заходи державного примусу до правопорушників [37, с. 695];

- юрисдикційний орган, що уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права, правопорядку, розслідування або запобігання порушенням права, відновлення порушеного права, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення законності [218, с. 136];

- спеціально уповноважені державні органи, що наділяються державно-владними повноваженнями з метою професійного здійснення на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках, встановлених законом, – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльність,

спрямована на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин. Критерієм віднесення того чи іншого органу до правоохоронного є, насамперед, його правоохоронна діяльність за способом здійснення та формою відображення його соціального призначення [19, с. 14].

Нам імпонує останнє із запропонованих розумінь правоохоронних органів, оскільки в ньому відображено інституціональну складову та акцентовано саме на професійній діяльності певних осіб. Зокрема, у широкому розумінні професійна діяльність (ПД) – це форма суспільної діяльності людей, яка має соціально-політичний характер – захист інтересів держави. У вузькому розумінні ПД – процес виконання спеціалістом завдань тощо[220]. Професійна діяльність – вид праці, результат диференціації останньої. Її успіх передбачає володіння операційною, організаторською, психологічною та моральною сторонами, а також готовністю до реалізації оптимальних способів вирішення професійних завдань [345, с. 365].

Автори посібника «Організація судових та правоохоронних органів» до істотних ознак правоохоронної діяльності відносять наступні:

1) спрямованість цієї діяльності на охорону права від будь-яких порушень;

2) можливість здійснюватися не будь-яким способом, а лише шляхом:
а) розгляду юридично значущих справ і, у деяких випадках, застосування до правопорушників примусових заходів і стягнень; б) виявлення правопорушень і осіб, винних у їх учиненні; в) обвинувачення у вчиненні правопорушення; г) представництва й захисту порушених прав і законних інтересів; г) нагляду за додержанням законів;

3) ця діяльність повинна докладно й усебічно регламентуватися в законодавчому порядку, у тому числі шляхом установлення особливих процедурних (процесуальних) правил;

4) реалізація цієї діяльності з додержанням певних, установлених у законі або іншому нормативному акті, процедур;

5) ця діяльність реалізується спеціально уповноваженими на те органами, що комплектуються відповідним чином підготовленими службовцями [288, с.7–8].

Серед основних відмінних ознак правоохоронної діяльності виокремлюють такі: публічність, професійність, процедурно-процесуальний характер, юрисдикційний характер; спрямованість на охорону прав і свобод людини, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин; при її здійсненні спеціально уповноваженими суб'єктами застосовуються, як правило, правові засоби тощо [19, с. 8].

У цьому контексті важливим є твердження В. І. Осадчого з приводу того, що, вчиняючи злочин, передбачений розділом XV Особливої частини КК України, суб'єкт насамперед намагається вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами або порушити інший встановлений у державі порядок функціонування державних органів чи громадських організацій. Таким чином, завжди порушуються чи ставляться під загрозу пошкодження відносини управління – нормативно-визначений порядок функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як видів управлінської діяльності [36, с. 286].

Правоохоронними функціями пропонується визнавати наступні види діяльності: оперативно-розшукова діяльність; розслідування кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення; охорона громадського порядку та громадської безпеки; розвідувальна діяльність; виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов та приписів органів досудового слідства й прокуратури; надання правової допомоги; контроль за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони; нагляд і контроль за виконанням законів тощо [441, с. 319].

Водночас, незважаючи на суттєвий науковий доробок щодо визначення підходів до розуміння правоохоронної діяльності та правоохоронних органів, науковці справедливо вказують на те, що «забезпечення цілісності й

узгодженості, ефективності функціонування системи правоохоронних органів України як складової правоохоронної системи вимагає впорядкування правового статусу цих органів... існує нагальна потреба в прийнятті закону України «Про правоохоронні органи та правоохоронну діяльність», у якому слід визначити загальні завдання, функції, принципи діяльності всіх правоохоронних органів України, навести їх вичерпний перелік, правову основу діяльності, спеціальні завдання та повноваження [Там само, с. 321].

Обсяг кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів визначено в розділі XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». Цей розділ містить достатню кількість різних статей, проте нами буде розглянуто проблеми кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів у межах ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. Принагідно зауважимо, що особливо на цьому фоні дисонують злочини проти журналістів як зайвий видовий об'єкт злочину або наперед помилкове рішення законодавця у виді кримінально-правової фікції. Більше того, професійна діяльність журналістів вказана як законна.

В. В. Шаблистий з цього приводу зазначає, що маємо наступну ситуацію: будь-яка професія є законною по факту, тобто професійно займатися певною діяльністю або бути професіоналом можна тільки тоді, коли обрана професія внесена до відповідного класифікатора професій. Особливо це стосується тих видів діяльності, що потребують спеціального кримінально-правового забезпечення – вищі посадові особи держави, представники судових та правоохоронних органів, правозахисних організацій, журналісти та ін. Називати їх професійну діяльність законною означає наявність «незаконної професійної діяльності». Останнє словосполучення є нікчемним з точки зору юридичного значення – воно просто не може вживатися при позначенні такого виду діяльності. У зв'язку із цим поява в КК України законної професійної діяльності журналістів як нового «об'єкта кримінально-правової охорони» є

скоріше проявом, за крилатим висловом В. О. Навроцького, дрімучого юридичного невігластва з боку тих осіб, котрі причетні до його впровадження. Мабуть, беззаперечним є той факт, що із тексту кримінального закону однозначно треба виключити примітку і визначення поняття «професійна журналістська діяльність», а також слово «законна», що застосовується для характеристики такого виду діяльності [449, с.83].

По-друге, ця система норм кримінального закону спрямована на гарантування нормативно визначеного порядку функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. З приводу суб'єктного складу ми вже коротко визначили свою позицію, з приводу встановленого порядку діяльності зазначимо таке.

Ст. 19 Конституції України проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Отже, особи, які посягають на встановлений порядок професійної діяльності працівників правоохоронних органів, порушують конституційний припис, який зобов'язує та одночасно гарантує правоохоронцям належне виконання ними своїх обов'язків. Найнебезпечніші прояви таких порушень криміналізовано у ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України.

По-третє, кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів є передумовою захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина. На жаль, у нашому суспільстві превалює твердження, що правоохоронець безправний та беззахисний, а громадян треба захищати у будь-яких умовах. «У першу чергу, мова повинна йти про права та безпеку громадян, а вже потім про безпеку поліцейського. Тому і поліція, і інші правоохоронці повинні працювати над зростанням безпеки громадян» [460].

З останньою частиною твердження науковця ми повністю погоджуємося, проте не в частині самопожертви правоохоронця.

Зазначене вище продемонструвало, що пропри значну кількість теоретичних розробок поняття, змісту, функцій, напрямків правоохоронної діяльності та суб'єктів її здійснення і надалі питання це залишається актуальним і потребує концептуальної розробки на міждисциплінарному рівні.

У межах предмета нашого дослідження ми виходимо з того, що професійна діяльність працівників правоохоронних органів здійснюється ними як співробітниками спеціально-уповноважених держаних органів на підставі та відповідно до чинного законодавства, у відповідній процесуальній формі та обумовлена функціональними обов'язками та повноваженнями, які надаються їм при здійсненні правоохоронної діяльності.

2.2. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Розділ II Конституції України дуже красномовно називається «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». У ст. 28 цього розділу проголошується, що кожен має права на повагу його гідності, ніхто не може бути підданий такому поводженню, що її принижує. Таке положення Основного Закону фактично містить у собі обов'язок кожної людини, яка перебуває на території України, поважати гідність людей, які її оточують. Це є загальна правило для будь-якого громадянина чи особи без громадянства.

Разом з тим, ст. 19 Конституції України проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Очевидним є той факт, що працівники правоохоронних органів є представниками влади, а тому на них поширюється цей конституційний

принцип зобов'язуючої поведінки – під час виконання професійних обов'язків та у побуті діяти лише так, як прямо дозволяє закон. Для пересічних громадян ситуація діаметрально протилежна – дозволяється будь-яка поведінка, яка прямо не заборонена законом. Ось тут і виникає проблема, яку поки що неможливо розв'язати ні на доктринальному, ні на правотворчому, ні на правозаставчому рівнях – проблема довіри до влади в цілому, що трансформується у неповагу до тих її представників, з якими члени суспільства стикаються найчастіше – працівників правоохоронних органів, якщо ще точніше – поліцейських. Якщо громадянин принижує, в першу чергу, людську гідність працівника правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків, то останній зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, тобто він позбавлений права діяти у відповідь так, як прямо не заборонено законом. Звичайно, у розвинених країнах це називається презумпцією представника влади (хоча у них про це навіть ніхто не розмовляє, це є константа, яка ніким не оспорується). Здійснення кримінально-правового виміру проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки в Україні, і є завданням цього підрозділу дисертації.

Слід визнати, що проблема презумпції правоти правоохоронців, які виконують професійні обов'язки в Україні, є предметом лише фрагментарних наукових чи публіцистичних публікацій окремих українських вчених. Серед них, зокрема, праці О. М. Бандурки, А. О. Бунтовської, О. А. Галеміна, В. О. Глушкова, Т. І. Гранчак, В. К. Грищука, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. А. Журко, С. О. Ковальчук, О. С. Котухи, В. В. Кузнецова, В. М. Куца, О. М. Литвинова, В. А. Мисливого, І. І. Онищука, О. П. Солоніної, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, І. Д. Шутака, В. В. Шаблистого, С. С. Яценка та ін. Разом з тим, з позиції кримінально-правового забезпечення нормальної роботи правоохоронця, започаткування дослідження проблеми презумпції його правоти здійснено у статтях лише В. М. Куца, В. І. Осадчого, В. В. Шаблистого,

А. О. Цховребова. Саме тому спроба кримінально-правового виміру проблеми презумпції правоти правоохоронців, які виконують професійні обов'язки в Україні, є малодослідженою та актуальною науковою задачею.

Слід погодитися із В. В. Шаблістим з приводу того, що буквальне розуміння положень КПК України дає право кожному поліцейському у разі виявлення, наприклад, зброї, наркотичних засобів та ін., їх вилучити та доставити разом із особою до найближчого відділення Національної поліції. На практиці патрульний поліцейський, затримавши особу за підозрою у вчиненні злочину, виявив у неї вказані предмети, не має права їх вилучити. Він обмежує пересування такої особи, можливо, застосовує спеціальний засіб – кайданки та викликає слідчо-оперативну групу. По її прибуттю тільки слідчий вправі вилучити певні предмети та скласти відповідний протокол. Питання про очікування приїзду слідчо-оперативної групи, а також контролю за підозрюваним із небезпечними чи забороненими предметами залишається відкритим. Думається, власне український менталітет, коли будь-який поліцейський по факту неправий, не дозволяє реалізовувати таке право. Навряд чи в США виникне питання про незаконність доставлення підозрюваного із, наприклад, наркотичними засобами, до відділку поліції без будь-яких понять, протоколів, свідків та інших осіб. У випадку таких же дій поліцейського в Україні – одразу будуть скарги у всі можливі інстанції про те, що зброю «підкинули», а значить, і затримання є незаконним. У зв'язку із цим надактуальним є питання розробки, впровадження в законодавство та правозастосовну діяльність принципу презумпції правоти поліцейського – всі дії працівника поліції є законними, доки іншого не буде встановлено рішенням суду чи іншого уповноваженого органу. Звичайно, така пропозиція потребує широкого обговорення, не тільки фахового. Можливо, ст. 8¹ «Презумпція правоти поліцейського» Закону України «Про національну поліцію» може мати наступний вигляд:

«Дії поліцейського є законними, доки іншого не буде встановлено рішенням суду чи іншого уповноваженого органу» [450].

Така законодавча ініціатива є свідченням швидше постановки проблеми презумпції правоти представника влади взагалі, а не її вирішення. Саме тому пропонуємо перейти до розгляду піднятої проблеми в публікаціях вчених різних галузей права і не тільки.

Зокрема, у кримінальному праві та процесі встановлено науково-теоретичну конструкцію складових елементів змісту правових презумпцій, визначених за допомогою характерних ознак та рис: 1) логічна та статична природа, що визначає можливість їх утворення індуктивним та дедуктивним способами; 2) наявність зв'язку між фактами, які встановлені, й тими, що презюмуються; 3) практична зумовленість і роль у кримінальному процесі [251].

Наукові підходи до встановлення сутності правової презумпції можна систематизувати так: той, що вивчає матеріально-правову презумпцію; той, за яким аналізується процесуальний аспект презумпції; загальний підхід, який є основою перших двох. При цьому згідно з прийнятим юридичною наукою загальним підходом презумпцію розуміють як припущення, що має об'єктивний і нормативний характер. У матеріальному аспекті правова презумпція розглядається з позицій її логічної природи, адже припущення формулюються на підставі абстрагування до індукції загальноприйнятих явищ, які відбуваються з високим ступенем імовірності. З процесуальної точки зору, презумпція сприймається як припущення, що є способом спростування певних обставин у процесі доказування. Розмежування фікцій і презумпцій можна здійснити, виокремивши характерні риси останніх і визначивши, що дає можливість розрізнити вказані категорії. Узагальнюючи теоретичні знання щодо сутності й змісту правової презумпції, можна визначити такі її риси: існує як припущення з високим ступенем імовірності (за Д. Мейєром); закріплена нормативним приписом або юридичним фактом галузей права (матеріального, процесуального) – юридична презумпція; є чимось природним, у зв'язку з чим є істинним – фактична презумпція, її зміст полягає у неспростовності, за винятком тих випадків, коли доведено зворотне. За визначеними рисами

правової презумпції можна розмежувати фікцію і презумпцію за змістовною ознакою. Так, якщо фікція у формі норми чи інституту права закріплює неіснуюче, але те, що має значення для розвитку суспільних відносин і подолання прогалин та колізій у законодавстві, то презумпція передбачає припущення, яке існує. Його неспростовність презюмується. Загалом і фікції, і символи, і презумпції слугують засобами необхідної формалізації права, дають праву можливість повніше й ефективніше об'єктивуватися. Ці засоби юридичної техніки використовуються також для віддзеркалення тієї або іншої ідеології, формування різних правових технологій. Презумпцію, у свою чергу, слід розуміти як виключно юридично-технічний засіб, що виконує певні функції і ґрунтується або на індуктивних узагальненнях (спростовні і неспростовні презумпції), або на експериментальному моделюванні (квазіпрезумпції). Оскільки до категорії правової презумпції включають так звані фактичні або природні презумпції, під якими розуміють припущення, деякі з них не мають у законі юридичного значення, а деякі надзвичайно складно відмежувати від фікцій [417].

Як бачимо, проголошена нами проблема презумпції правоти працівника правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків не підпадає ні під ознаки правової презумпції, ні під ознаки правової фікції. Криза поваги до представника влади в сучасному українському суспільстві взагалі робить подібні дослідження «приреченими на невдачу», але дискусії ми продовжуємо далі.

Правові фікції відрізняються від презумпцій: за порядком їх закріплення в законі (презумпції бувають прямі та непрямі, а фікції завжди безпосередньо закріплені в нормі закону); за ознакою неспростовності (презумпції можуть бути як спростовними, так і неспростовними, а фікції завжди неспростовні); за відсутністю ймовірності обставини, яка стверджується (презумпції завжди припускають можливість хоча б двох варіантів – презюмована обставина відповідає або не відповідає дійсності, а в разі з фікцією ми заздалегідь знаємо, що закріплене в законі твердження не відповідає дійсності) [443].

Як бачимо, правову презумпцію можна спростувати, якщо доведено інше (обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили). Проблема ж правових фікцій у кримінальному праві ніким не оспорюється, адже вони є наперед хибними, хоч і закріпленими в законі. Наприклад, встановлення кримінальної відповідальності за вираження ззовні своїх поглядів та переконань – кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) є наперед хибним рішенням законодавця, проте воно дозволило формально виконати вимоги міжнародних зобов'язань та має безумовно позитивне значення – кожна службова особа на підсвідомому рівні знає, що сам факт прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди є злочином, за вчинення якого буде звільнення, а не обвинувальний вирок.

Підтвердженням нашої тези є те, що, незважаючи на існування спільного між фікціями та помилками у кримінальному праві України, між ними існує різниця. Якщо фікція моделює те, чого не існує, то помилка відображає конкретні дії чи відношення. Аналогічність фікції та помилки проявляється у тому, що як кримінально-правова фікція, так і правотворча помилка – це наслідок невірних дій законодавця, які офіційно закріплені у кримінальному законодавстві України, проте є такими, що порушують загальні принципи, норми правотворення. Відмінність між фікцією та помилкою виражається й у тому, що застосування правотворчої помилки законодавцем тягне за собою негативні юридичні, соціальні наслідки, тоді як застосування фікції часто, навпаки, тягне за собою позитивні наслідки: спрощує тлумачення норм кримінального законодавства, має позитивний вплив на охорону прав громадян [133].

У найзагальнішому вигляді в сучасній юриспруденції правову презумпцію визначають як закріплене в нормах права припущення про наявність або відсутність юридичних фактів, засноване на зв'язку між ними. Оскільки презумпції встановлювали наявність фактів або подій з різних сфер дійсності, то для визначення точного значення їх поділили на фактичні і

юридичні. Таким чином, сучасна юридична наука виділяє і використовує термін «правова презумпція», який є правовим аспектом загального поняття припущення [141].

Якщо презумпції встановлюють наявність фактів або подій з різних сфер дійсності, то сфера правоохоронної діяльності є однією із них. Неможливо навіть не якісно, а взагалі виконувати свої професійні обов'язки, коли ти наперед знаєш, що ти неправий – будь-яке звернення чи скарга на дії поліцейського автоматично переводять останнього у відповідача, який сам має доводити правомірність своїх дій. Де ж у такому випадку «презумпція невинуватості»?

Серед існуючих класифікацій найбільш цікавою і, разом з тим, однією із найбільш спірних, є класифікація правових презумпцій за фактом правового закріплення. За цією ознакою правові презумпції поділяються на фактичні й правові. Потреба більш детально дослідити подану класифікацію презумпцій у нашій роботі зумовлена тим, що іноді фактичні презумпції помилково ототожнюються з непрямыми. Це і є наслідком неправильного розуміння критеріїв класифікації, адже поділ презумпцій на правові й фактичні здійснюється за критерієм факту їх правового закріплення, а поділ презумпцій на прямі й непрямі відбувається за критерієм форми (способу) вираження (закріплення) презумпцій у нормах права [221].

Правові презумпції можуть бути класифіковані за наступними підставами:

1. За фактом правового закріплення – на фактичні і юридичні.
2. За сферою дії – на загальноправові, міжгалузеві і галузеві.
3. За можливістю спростування – на спростовні і неспростовні.
4. Залежно від закріплення в матеріальному або в процесуальному праві та з урахуванням значення в правовому регулюванні – на матеріально-правові і процесуальні.
5. За напрямком дії – направлені на забезпечення прав людини, поваги її честі і гідності та направлені на досягнення істини.

б. Залежно від юридичної сили нормативного правового акту, в якому вони містяться, виділяють міжнародно-правові, конституційні, такі, що містяться в законах і підзаконних нормативних правових актах, локальні презумпції. Класифікація правових презумпцій має велике теоретичне і практичне значення. Об'єднання окремих видів презумпцій у класифікаційні групи дозволяє визначити їх місце в регулюванні кримінально-процесуальної діяльності, розкрити механізм їх впливу на формування і розвиток кримінально-процесуального законодавства та правозастосовчої практики, більш суттєво дослідити їх загальні ознаки [119].

Враховуючи викладене, можемо висловити тільки надію, що презумпція правомірності дій та рішень (а не правоти) працівника правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків буде за фактом правового закріплення – юридичною; за сферою дії – галузевою; за можливістю спростування – спростовною (для зняття напруги та дискусійної з проблеми); залежно від закріплення в матеріальному або в процесуальному праві та з урахуванням значення в правовому регулюванні – матеріальною, а не процедурною; за напрямком дії – направлена на забезпечення прав людини, поваги її честі і гідності (поліцейський виконує свої професійні обов'язки, в першу чергу, саме з такою метою); залежно від юридичної сили нормативного правового акту, в якому вона міститься, – такою, що буде міститися в законах і підзаконних нормативних правових актах.

Під правовою фікцією слід розуміти вживаний у праві техніко-юридичний прийом, яким неіснуюче положення оголошується таким, що існує, і набуває обов'язковості через закріплення його в правовій нормі. Презумпція та фікція, як правові категорії, настільки переплітаються між собою, що їх практично неможливо розрізнити. Іноді ми спостерігаємо, що законодавець свідомо переплітає ці поняття. Таким чином, здійснюючи ці дії, він вводить нас в оману, намагаючись викликати більш обережне ставлення до фікції, ніж до презумпції. Презумпція, як така, завжди користувалася більшою прихильністю юристів та викликала довіру у людей, досить далеких від юриспруденції.

Більше того, з часом висловлювалися думки, що у фікції та презумпції взагалі немає нічого спільного, і це абсолютно різні явища. Презумпції, як і фікції, мають дуже багато спільного. Це результат юридичного мислення, штучні явища, створені в процесі нормотворчої діяльності та правозастосування. Схожість між презумпціями і фікціями полягає ось у чому: 1) як ті, так і інші умовно приймаються за істину, на що неодноразово зверталася увага в правовій літературі. Необхідно тільки відзначити, що схожість між правовими презумпціями і фікціями тим більша, чим менший ступінь вірогідності містить в собі та чи інша презумпція; 2) правові презумпції і фікції одержують нормативне закріплення. Відмінності між досліджуваними явищами можна знайти також у характері утворення і мірі достовірності закріплюваних положень. Що стосується презумпції, вона виступає як припущення, але таке, що може бути спростоване. Фікції – це помилкові положення з самого початку, які не можуть бути спростовані, оскільки в цьому немає сенсу. Крім того, вони мають імперативний характер, а презумпції є як імперативними, так і диспозитивними [373].

Дійсно, якщо презумпції виступають як припущення, але такі, що можуть бути спростовані, то ми цілком впевнено та аргументовано припускаємо, що презумпція правоти працівника правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків зобов'язана знайти своє місце і в юридичній доктрині, і в правотворенні, і правозастосуванні. Таке наше припущення може бути спростоване, проте нами поки що формується доктринальний рівень проблеми.

Для ефективної діяльності міліції (*нині – поліції*. – Прим. авт. О.К.) України в процесі забезпечення реалізації конституційного принципу та гарантії права особи на презумпцію невинуватості необхідно:

– усвідомити важливість принципу презумпції невинуватості, який має загальнодержавне значення, закріплений у Конституції України, а отже, його недотримання призводить до порушення інтересів осіб, забезпечення безпеки яких є пріоритетним напрямом діяльності міліції;

– викоринити практику неправильного тлумачення працівниками міліції конституційних положень, які становлять формулу презумпції невинуватості, завдяки розширеному тлумаченню цієї правової норми. А це, у свою чергу, впливатиме на повноту реалізації зазначеного принципу в практичній діяльності;

– на державному рівні забезпечити єдність судової політики із забезпечення принципу презумпції невинуватості. Це виявляється у формуванні чітких загальних стандартів, які будуть використовуватися в процесі доведення вини обвинуваченого й унеможливають ухвалення різних рішень судів у розгляді однакових питань [32].

У правовій науці відсутні спеціальні наукові дослідження щодо окремих конституційних презумпцій у сфері реалізації прав і свобод людини. Враховуючи значення конституційних презумпцій, наукові дослідження в межах галузевих правових наук необхідно спрямувати на розробку наукових положень щодо вдосконалення правового механізму реалізації конституційних презумпцій у сфері прав та свобод людини. Конституційні презумпції у сфері прав та свобод людини встановлюють найбільш значущі правові положення, адресовані суб'єктам конституційних правовідносин, є необхідним додатковим інструментом реалізації прав і свобод людини, оскільки діють до їх можливого офіційного спростування відповідними компетентними органами. З метою створення правових умов для реалізації прав та свобод людини і громадянина ці презумпції та механізм їх застосування повинні бути відображені не лише в Конституції України, а і в галузевих нормативних актах. Установлені конституційні презумпції, що діють у сфері реалізації прав та свобод людини і громадянина, мають виражені критерії для правомірної поведінки (діяльності) суб'єктів конституційно-правових відносин і припускають обов'язок всіх суб'єктів конституційного права діяти на підставі та відповідно до Конституції України. Будь-яке порушення положень конституційних презумпцій у даній сфері негативно позначається як на реалізації інтересів громадян, так і держави загалом. Разом з тим, незважаючи на їх значення, конституційні презумпції

належним чином не закріплені у галузевому правовому регулюванні. Через недостатню увагу законодавчого органу до конституційних презумпцій, що забезпечують реалізацію прав та свобод людини і громадянина, зазначені презумпції належним чином не відображені в галузевих нормативних актах, що ускладнює їх практичне застосування. З огляду на вищевикладене, конституційні презумпції у сфері прав та свобод людини потребують закріплення та визначення механізму їх застосування у галузевому правовому регулюванні [221].

Як бачимо, презумпція правоти працівника правоохоронного органу дуже часто протиставляється презумпції невинуватості. У зв'язку із цим зазначимо таке.

Слід підтримати пропозицію закріплення презумпції осудності і пропонуємо її, як варіант, у такій редакції: «Особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки складу злочину, передбаченого цим Кодексом, вважається осудною, доки не буде доведено зворотне». З огляду на сказане, проблема презумпції осудності потребує поглибленого вивчення і належить до перспективних напрямків дослідження в науці кримінального права [35].

Думається, кожна людина, яка порушила кримінально-правову заборону, вважається такою, що повністю усвідомлювала свої дії та керувала ними, доки іншого не буде встановлено судом на підставі висновку судово-психіатричної експертизи. Це є фактична презумпція в кримінальному праві, проте вона ні в кого не викликає сумнівів чи заперечень.

Разом з тим, наприклад, для платника податків природними є мінімізація витрат праці й захист його власності, а також небажання підкорятися нерозумним вимогам фіскальних органів. Проте, зі свого боку, для органів ДФС України природно забезпечувати ефективну роботу та виконання завдань відповідно до повноважень, не допускати порушень прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій (ст. 21 ПК України), забезпечувати правильне застосування, неухильне дотримання та

запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи, забезпечувати виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань державної митної справи, укладеними відповідно до закону, здійснювати митний контроль, забезпечувати справляння митних платежів, контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати, застосування заходів щодо їх примусового стягнення у межах повноважень (ст. 544 Митного кодексу України) тощо. Отже, можна стверджувати, що поняття «презумпція правомірності рішень платника податку» не повністю розкриває рівність суб'єктів податкових та митних відносин та потребує доповнення такою презумпцією, як «презумпція правомірності дій та рішень контролюючих органів» [114].

Як бачимо, фахівці у сфері фінансового права цілком слушно вказують на те, що неможливо податківцю забезпечити адміністрування всіх податків, зборів та платежів, коли для платника податків ухилення від такого обов'язку є нормою та дією презумпції невинуватості, а для працівника правоохоронного органу – це обов'язок потім шукати відповіді на скаргу, а не якісно виконувати свої обов'язки. Болючу та резонуючу для нашого суспільства презумпцію правоти запропоновано трансформувати у цілком прийнятну для всіх – презумпцію правомірності дій та рішень представника влади, який і так зобов'язаний діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

З приводу презумпції невинуватості як юридичної та неспростованої, конституційної презумпції зазначимо таке. Д. Г. Михайленко взагалі дійшов до висновку, що презумпція невинуватості не є безумовною та може бути порушена фікцією – обмеження принципу презумпції невинуватості шляхом перенесення тягаря доказування щодо такої обставини, як законність примноження активів, із сторони обвинувачення на сторону захисту (суб'єкта корупційного злочину) за умови попереднього доведення державою значного збільшення активів суб'єкта і невідповідності такого збільшення задекларованим законним доходам при встановленні кримінальної

відповідальності за незаконне збагачення є пропорційним з огляду на мету, яка досягається дією цього заходу. Отже, перенос тягаря доказування нормою про незаконне збагачення з метою протидії корупції не суперечить п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та узгоджується із приписами ст. 62 Конституції України і ст. 17 КПК України [281].

Дуже дискусійною є точка зору І. Д. Шутака, який висвітлив питання колізії між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського і дійшов до дуже однобоких висновків. Вчений зазначає, що підготовка українських поліцейських тривала півтора, максимум два місяці. Не всі були фізично підготовлені, і далеко не кожен з патрульних тримав у руках вогнепальну зброю. Тим більше, не кожен готовий її застосувати на практиці. МВС в особі керівництва зробило все для того, щоб нова патрульна поліція була в конфлікті з існуючою системою органів внутрішніх справ. Служби і підрозділи стали працювати врізнобій, взаємодії немає. І все це на тлі постійного пресингу, погоні за «відьмами», погоні за якимись зрадниками. Як результат, тільки в столичну поліцію зараз недобір 50%, а показник розкриття злочинів у Києві – менше 10%. Більшість злочинів розкриваються, в першу чергу, завдяки зв'язкам з інформаторами, які напрацьовуються роками, а не за кілька місяців. Звинувачувати поліцейських не можна. Адже багато людей прийшли на службу дійсно з вірою, що зможуть змінити країну. Але от тільки реформу ніхто проводити не збирався. Щоб поліція працювала максимально ефективно, не потрібно встановлювати ніякі штучні презумпції, а необхідно розробити чіткі та ефективні алгоритми дій поліцейських для критичних ситуацій. Вказані алгоритми повинні відповідати суспільному договору, тобто суспільство повинно бути, у більшості, згодне з методами роботи поліції, з допустимим рівнем насильства тощо. Саме суспільству обирати, яку модель поліції будувати – як у США, як у Канаді, або як у Норвегії чи Данії. Договір досягається шляхом широкої суспільної дискусії, «роботи над помилками» поліції, широко освітлюваними судовими процесами. Дії поліцейських повинні узгоджуватися із законом, Конституцією і Європейською конвенцією з прав

людини. При цьому закон можна і потрібно коригувати у відповідності з вимогами ефективності в рамках суспільного договору. Порушувати Конституцію та Конвенцію не можна. *У першу чергу, мова повинна йти про права та безпеку громадян, а вже потім про безпеку поліцейського* (курсив наш. – О.К.). Тому і поліція, і інші правоохоронці повинні працювати над зростанням безпеки громадян. Життя правоохоронців можна захистити більш ефективною підготовкою. Аналіз ситуації в Дніпрі свідчить, що поліцейські не дотримувалися елементарних норм особистої безпеки, відволікалися і перебували на лінії вогню, що зробило затримання правопорушника, що застосував зброю, неможливим. А право стріляти у них і так є за законом про Національну поліцію. Тільки тренування і навчання може захистити поліцейських у критичних ситуаціях і допомогти їм ефективно виконувати свої функції. Чим краще продуманий алгоритм, тим більш точно він виконується, чим більш зрозуміла всім суть суспільного договору, тим більше довіри до поліції. І тільки після певного позитивного досвіду, рефлексії та аналізу негативного досвіду в свідомості критичної більшості формується «презумпція довіри» або, якщо завгодно, «презумпція правоти» поліцейського. І тільки у свідомості – тобто це може бути психологічна установка, соціальна норма, а не юридична категорія. Таким чином, внесення до Верховної Ради законопроекту про презумпцію правоти поліцейського може підготувати ґрунт для порушення прав людини і громадянина. Більше того, презумпція правоти поліцейського суперечить презумпції невинуватості громадянина. Якщо діє принцип невинуватості, то на нього накладається принцип правоти. Не можуть ці два принципи діяти одночасно, це апріорі неможливо, це абсурд. Або діє один принцип, або діє інший принцип. Два принципи абсолютно входять у колізію [460].

Думається, такі судження є не зовсім такими, що відповідають дійсності, з наступних підстав.

По-перше, жодної колізії тут немає, оскільки навіть конституційний принцип презумпції невинуватості, що відображений і в КК України, є таким,

що може бути порушений самим законодавцем і це не є порушенням навіть Європейської конвенції з прав людини, ні рішень Європейського суду з прав людини.

По-друге, працівники поліції щоденно чують погрози від різного роду керівників про порушення відносно них кримінального провадження за перевищення влади чи службових повноважень – під час правомірного затримання особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні адміністративного чи кримінального правопорушення, було застосовано спеціальний засіб – кайданки. Затримана особа оскаржує в суді дії поліцейського, в більшості випадків скаргу задовольняють, а проти поліцейського відкривають кримінальне провадження за ч. 2 ст. 365 КК України – як зловживання службовими повноваженнями працівником правоохоронного органу, поєднаного із застосування спеціального засобу або насильства. Ситуація стала настільки критичною, що поліцейські саме з 2018 року дуже часто відмовляються застосовувати кайданки через страх бути покараним за виконання своїх професійних обов'язків. Про застосування чи використання вогнепальної зброї мова навіть не йде. Мова йде про поліцейського із вищою юридичною освітою та значним досвідом роботи.

Отже, кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти правоохоронців, які виконують професійні обов'язки, показав, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є нічим іншим, як правовою фікцією – це наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту права і свобод людини і громадянина, яким у тому числі є представник влади.

Враховуючи той факт, що Національна поліція є основним суб'єктом правозастосування в країні, саме Закон України «Про Національну поліцію» пропонуємо доповнити ст. 8¹ «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського».

Фактично пропонуємо відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень» – скасування адміністративних матеріалів судом

не має бути підставою для відкриття кримінального провадження проти поліцейського, який застосував до правопорушникам спеціальний засіб типу кайданки через те, що сам суддя нещодавно сплатив штраф за перевищення швидкості.

Про яку безпеку громадян можна вести мову, коли поліцейський не впевнений у власній безпеці – проблему можна вирішити виключно запровадженням у законодавство та правозастовну практику трансформованої від правової фікції правоти до презумпції правомірності дій та рішень. Правота може мати місце при довірі та повазі, проте ці категорії є недосяжними для працівників правоохоронних органів, адже завжди є сторона конфлікту, яка не задоволена його вирішенням.

2.3. Принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів

Для ефективного функціонування будь-якої галузі права (яка включає у себе і законодавчу галузь) вкрай важливим є наявність сформованих принципів, які створюють системність. Дана теза стосується як кримінального права загалом, так і певної норми (групи норм) зокрема. Відтак, аналізуючи питання кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, важливо окремо розглянути принципи цієї охорони.

Як слушно зауважує Д. А. Шевченко, законодавці багатьох зарубіжних країн вважають, що при розробці кодексів виникає необхідність законодавчого закріплення основоположних принципів, оскільки саме вони указують правозастосовнику, до яких ідеалів у своїй діяльності він повинен прагнути [125].

Дійсно, складно спроектувати якісний нормативно-правовий акт, не керуючись при цьому певними аксіомами при його побудові, адже в такому випадку не виключена можливість створення цілого ряду колізій та прогалин.

Загалом, принципи права становлять основу для будь-якої галузі права. Їх роль є надзвичайно важливою для правильної внутрішньої побудови галузі, правильного нормотворення та правозастосування. Ігнорування принципів при формуванні окремої галузі права призводить до правового нігілізму, існування таких явищ, як колізія правових норм, прийняття так званих «мертвих норм», порушення вимог Конституції, а також порушення прав та свобод людини та громадянина [Там само].

На сьогоднішній день у чинному КК України не тільки відсутнє законодавче закріплення змісту принципів кримінального права, але і навіть не визначено їх перелік, що, без сумніву, є суттєвим недоліком. У свою чергу, в кримінальному процесуальному праві дані принципи чітко визначені. Так, у ч. 1 ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» розділу 2 «Засади кримінального провадження» задекларовано такі загальні засади кримінального провадження: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого майна особи; 7) таємниця спілкування; 8) невторчання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [247].

Таким чином, на відміну від КК України, в КПК України закріплено 22 засади, яким мають відповідати кримінальні провадження. Ба більше, останній нормативно-правовий акт у ст.ст. 8–29 детально розкриває зміст кожної з названих засад.

Зрозуміло, що поняття «засади» є близьким за значенням до категорії «принципи». Втім, перш ніж проаналізувати принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, необхідно визначитись зі змістом цих термінів.

В «Академічному тлумачному словнику української мови» поняття «принцип» вживається у трьох значеннях: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [274].

Зауважимо, що вказані значення поняття «принцип» є досить близькими за своїм змістом, проте при проєкції їх у площину кримінального права саме перше визначення виглядає найбільш вдалим у контексті аналізу принципів кримінального права України та принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. З наведеного випливає, що під принципами кримінального права слід розглядати вихідні положення даної галузі права.

У свою чергу, поняття «засади», яке було згадано вище, також вживається в кількох значеннях: 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [166].

Друге значення засад у черговий раз демонструє, що принципи кримінального права України загалом та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема

можна розглядати в якості синонімів з поняттями «засади кримінального права України» та «засади кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів» відповідно.

Притаманна принципам права властивість універсального й абстрактного засвоєння соціальної дійсності зумовлює їхню особливу роль у структурі правової системи, в механізмі правового регулювання, в правовій свідомості тощо [259, с. 133].

Стан розробленості цього питання в кримінально-правовій літературі свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності вказаних принципів, визначення їх ознак, призначення тощо.

П. Л. Фріс говорить, що принципи кримінально-правової політики – це основоположні, керівні ідеї і засади у сфері боротьби зі злочинністю методами матеріального кримінального права, які спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби й практику їх застосування [430, с. 51]. На похідний від принципів кримінально-правової політики характер принципів кримінального права вказують і інші науковці [261, с. 277]. Натомість інші вчені вважають, що принципи кримінального права є первинними по відношенню до принципів кримінально-правової політики [265, с. 98; 346, с. 135].

Чинний КК України не містить норми, яка би визначала принципи кримінального права, на що неодноразово звертали увагу вітчизняні науковці. Так, В. К. Грищук цілком слушно підкреслює, що «хоча в літературі й вказується на відсутність у КК України спеціального розділу, де були б текстуально закріплені принципи кримінального права, це зовсім не означає, що в нормах його розділів вони не містяться, якщо можна так висловитись, у розпорошеному вигляді як норми-принципи або положення, що характеризують ці принципи» [135, с. 89]. З цим погоджуються й інші науковці, наполегливо рекомендуючи закріпити в кримінальному законодавстві принципи кримінального права більш широко і точно [435, с. 53–54], оскільки закріплення в законі принципів розцінюється засобом втілення у ньому

положень права і доказом того, що законодавець не свавільний при створенні законодавчих приписів, а обмежений правом [283, с. 24].

Разом з цим розробники проєкту нового КК України все ж таки визначили за необхідне визначити в ньому принципи Кримінального кодексу України, а не кримінального права загалом [246]. Такими вони визначили, зокрема: законність, юридичну визначеність, рівність перед Кримінальним кодексом, пропорційність, індивідуальність, гуманізм, однократність, сумлінне виконання міжнародних зобов'язань, застосування Кримінального кодексу відповідно до його принципів, забезпечення відповідності змін до Кримінального кодексу його принципам.

Водночас, на думку теоретиків права, щодо переліку основоположних принципів сучасного права прихильники юридичного позитивізму і прихильники природного права, незважаючи на використання різних підстав для легітимації, можуть знайти компроміс. Це пов'язано з тим, що починаючи з другої половини ХХ ст. формується стійке переконання, що позитивне право має відповідати певним моральним стандартам – справедливості, рівності, свободі, гуманізму та ін. Ці засади знаходять своє відображення в конституціях і міжнародних актах, що свідчить про своєрідну «конвергенцію» природного і позитивного права [378].

Думається, певних доповнень також потребує твердження про те, що принципи кримінального права є стабільними та сталими. Без сумніву, принципи кримінального права досить рідко змінюються, проте це не свідчить про те, що вони завжди існують в «єдиному форматі». Принципи кримінального права, швидше, є відображенням рівня розвитку суспільства, а отже, вони також здатні модифікуватись. Як правило, дана модифікація є еволюційними змінами, проте в певні часові періоди (наприклад, у часи узурпації влади з боку вузьких політичних груп) вона може набувати і деградаційного вектору.

Схожої думки дотримується і А. В. Сумачев, який зазначає, що принципи права хоча і є досить стабільними (незмінними), проте вони «схильні» до змін

залежно від того чи іншого історичного періоду розвитку державності. Наприклад, для стародавнього права не був характерним принцип вини, і, відповідно, до «кримінальної відповідальності» поряд з фактичними винними притягувались неосудні, тварини та навіть неживі предмети. Для радянського кримінального права перших років радянської влади в якості однієї з основних засад виступав принцип доцільності кримінальної репресії, відповідно до якого кримінальній відповідальності підлягали не тільки «юридичні» злочинці, але і всі ті особи, чиє соціальне положення, погляди, ідеї були антагоністичні радянському ладу [372]. Тож вітчизняні науковці справедливо зазначають, що «наступність у поглядах на принципи кримінального права України не може викликати заперечень, адже, незважаючи на проведені значні реформи, ця галузь не зазнавала революційних змін. Водночас, на тлі втрати цією галуззю колишньої своєї інтровертності проблематика принципів кримінального права постає в дещо новому ракурсі» [158, с. 112].

Названий приклад яскраво демонструє факт того, що принципи кримінального права, а отже, і принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які є їх частиною, здатні змінюватись під впливом зовнішніх факторів.

О. С. Олійник під принципами кримінального права пропонує розуміти відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності означеної галузі права, є однопорядковими із самою сутністю права й утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначущістю. Принципи кримінального права – це основоположні засади, керівні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві [287].

До основних і найбільш важливих спеціальних принципів кримінального права, які базуються на відомих з курсу теорії держави та права загально-правових принципах, відносять: 1) законність у сфері кримінальної відповідальності; 2) склад злочину як підставу кримінальної відповідальності; 3) відповідальність за наявності вини; 4) справедливість кримінальної

відповідальності; 5) гуманізм кримінальної відповідальності [121, с. 129]; б) особистий характер відповідальності; 7) індивідуалізацію кримінальної відповідальності і покарання. У кримінально-правовій літературі згадуються такі загальноправові принципи, що діють у кримінальному праві: суверенітет і незалежність України, патріотизм та національна гідність, поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, верховенство права, законність, рівність усіх перед законом [282, с. 8; 227, с. 12]; гуманізм, демократизм, принцип взаємної відповідальності [216, с. 67]; принцип верховенства права, принцип забезпечення гідності особи [431, с. 12–14]; невідворотність кримінальної відповідальності, справедливості [Там само, с. 24].

Важливим питанням є також з'ясувати, чи є категорії «принципи кримінального права» та «принципи кримінального законодавства» тотожними. Зрозуміло, що кримінальне законодавство – це більш вузька категорія, яка, як правило, є втіленням законодавчими органами ідей кримінального права на нормативному рівні. Враховуючи це, погоджуємось із думкою про те, що між принципами кримінального права та принципами кримінального законодавства існує співвідношення за типом співвідношення філософських категорій «зміст» та «форма». Зміст кримінально-правових принципів за допомогою норм законодавства входить у тканину кримінального законодавства, становлячись тим самим відображенням законодавчих принципів. Принципи ж кримінального законодавства, закріплені в його нормах, надають принципам кримінального права експліцитну (явну) форму [13].

Отже, категорії «кримінальне право» та «кримінальне законодавство» є тісно пов'язаними між собою, проте, все ж таки, не є ідентичними.

На дисертаційному рівні М. А. Малигіна запропонувала авторське визначення понять «принципи кримінального права» та «принципи Кримінального кодексу». Так, під принципами кримінального права вчена розуміє історично обумовлені вихідні положення, основні ідеї правосвідомості, які утворюють систему керівних положень КК, які пронизують зміст всього кримінального законодавства та мають стійкий характер вимог, є

обов'язковими для законодавця, правовиконавчих органів і громадян у сфері боротьби зі злочинністю. Під принципами КК, у свою чергу, пропонується розглядати принципи кримінального права, які отримали юридичне втілення в кримінально-правових нормах, до яких належать принципи законності, рівності громадян перед законом, вини, справедливості та гуманізму [266].

Зауважимо, що принципи кримінального права мають пронизувати зміст кримінального законодавства, однак дане положення стосується демократичних країн. В окремих випадках (наприклад, у країнах з авторитарною чи тоталітарною формою політичної системи) можлива ситуація, коли принципи кримінального права, на жаль, не в повній мірі знаходять своє втілення в кримінальному законодавстві.

Відповідно до ст. 1 Конституції, Україна є демократичною державою, відтак саме на принципах кримінального права має базуватись КК України. Відтак поняття «принципи кримінального права» та «принципи кримінального законодавства» мають бути схожими за своїм змістом, хоча, зрозуміло, перша категорія є більш широкою, ніж друга.

Важливими також є доповнення М. В. Баранчикової про те, що принципи кримінального права є більш широким поняттям, ніж принципи кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність є одним з найважливіших інститутів кримінального права, але далеко не єдиним. Принципи кримінального права поглинають своїм змістом принципи кримінальної відповідальності, оскільки є більш загальною категорією [13].

Подальше поринання в питання розмежування змісту принципів кримінального права з суміжними категоріями відхиляє нас від предмета наукового дослідження, тому повернемося до питання визначення поняття «принципи кримінального права».

Окремо додамо, що запропонований М. А. Малигіною перелік не обмежується виключно названими принципами. Більш детально дане питання ще буде проаналізовано в рамках цього підрозділу.

В. К. Гришук під принципами кримінального права України розглядає втілені в кримінальному праві загально-керівні засади, що відображають соціальну суть кримінального права, його завдання, які об'єктивуються в законодавчій та правозастосувальній діяльності компетентних органів держави [134].

Очевидно, дане визначення є одним з найбільш вдалих, адже повністю розкриває зміст поняття «принципи кримінального права». Водночас, як було сказано вище, теоретично принципи кримінального права можуть не в повній мірі об'єктивуватись в законодавчій та правозастосувальній діяльності відповідних державних органів.

Враховуючи це, на нашу думку, одне з найбільш універсальних визначень принципів кримінального права запропонував П. Л. Фріс. Так, вітчизняний вчений пропонує під принципами кримінального права розглядати фундаментальні ідеї, які лежать в основі побудови кримінального права, визначають його систему та методи реалізації [430].

Принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів є складовою частиною принципів кримінального права та співвідносяться між собою як частина та ціле. Враховуючи це, під принципами кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів доречно розглядати фундаментальні ідеї, які лежать в основі побудови кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, визначають методи її реалізації та є частиною принципів кримінального права.

При цьому система принципів кримінального права передбачає їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, узгодженість змісту та форм реалізації, а нормативність забезпечує неухильне виконання правових принципів. Принципи кримінального права під час взаємодії між собою проявляють себе під час їх реалізації саме як неподільне керівне положення [13].

Зауважимо, що принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, в жодному разі, не можуть суперечити загальним принципам кримінального права.

Важливо зазначити, що принципи кримінального права не регулюють суспільні відносини, а лише проголошують основні засади, на яких має базуватись дана галузь права. Слушними в даному випадку виглядають зауваження Ю. С. Тимощук про те, що самі по собі принципи права не можуть здійснювати нормативного регулювання кримінально-правових правовідносин, оскільки у такому випадку норми і принципи кримінального права виконуватимуть однакові функції, а це неминуче призведе до негативних наслідків, а саме підміни одного поняття іншим. Разом із тим, зазначає науковець, вчені слушно наголошують, що недопустимі хаотичні, безсистемні та швидкоплинні зміни законодавства про кримінальну відповідальність, які не враховують системний характер кримінального права і тим самим порушують логічні засади цього законодавства, внаслідок чого воно набуває ознак суперечливості, у зв'язку з чим порушується принцип узгодженості його норм. Тому принципи кримінального права України мають бути основою, надійним підґрунтям законотворчого процесу створення узгодженої системи регулятивних та охоронних кримінально-правових норм, яка здатна убезпечити кримінальний закон від хаотичності та суперечностей. Законодавець, створюючи норму, повинен керуватися визначеними у галузі кримінального права принципами. У правозастосовній практиці принципи кримінального права мають враховуватися при безпосередній реалізації його норм [378].

Наведене вище дає підстави стверджувати, що принципи кримінального права України відіграють вкрай важливе значення. Саме визначеність та розробленість цих принципів є запорукою створення якісного та демократичного закону про кримінальну відповідальність.

Всю важливість принципів кримінального права вдало описує В. М. Степанишин, який наголошує на тому, що кримінально-правові принципи виконують: 1) функцію забезпечення (забезпечення ефективності

кримінального закону та правозастосувальної діяльності шляхом закріплення та досягнення цілей кримінального законодавства); 2) інтегративну функцію (шляхом визначення змісту та забезпечення системності законодавства); 3) генеруючу функцію (визначення вектору розвитку кримінального законодавства) [368].

Проаналізувавши зміст категорії «принципи кримінального права», розглянемо їх види та проаналізуємо самі принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

На думку П. Л. Фріса, всі принципи, які лежать в основі кримінального права, варто поділяти на такі категорії:

1. Конституційні: 1) принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6); 2) принцип верховенства права (ст. 8); 3) принцип справедливості права (ст. 19); 4) принцип рівності громадян перед законом (ст. 24); 5) принцип забезпечення гідності особи (ст. 28); 6) принцип законності (ст.ст. 29, 61, 62, 124); 7) принцип гуманізму.

2. Галузеві (спеціальні): 1) принцип нормативного визначення кола злочинних діянь; 2) принцип відповідальності за власні діяння; 3) принцип відповідальності при наявності вини; 4) принцип сукупності відповідальності; 5) принцип відповідності покарання тяжкості злочину; 6) принцип економії кримінальної репресії [430].

Запропонований перелік принципів не є і не може бути вичерпним. Крім того, як було сказано вище, принципи кримінального права схильні до змін.

Отже, науковець поділяє всі принципи, які лежать в основі кримінального права, на дві групи: конституційні (загальні), які базуються на положеннях Конституції України та є спільними для будь-якої галузі права, та спеціальні, які характерні саме для кримінального права. Вказана класифікація є однією з найбільш поширених у науці кримінального права, тому розглянемо детальніше названі принципи.

Розпочнемо наше наукове дослідження із загальних (конституційних) принципів кримінального права (за класифікацією П. Л. Фріса).

Перший принцип (поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову) базується на ст. 6 Конституції України, відповідно до якої державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [217].

Варто зауважити, що ряд вітчизняних науковців не виокремлюють дане положення в окремий конституційний принцип, який лежить в основі кримінального права (наприклад, Ю. В. Александров та В. А. Клименко [5] Г. В. Дідківська, Т. О. Мудряк, В. В. Топчій [384], В. П. Ємельянов [154] та ін.).

Пояснити це можна не помилковістю твердження П. Л. Фріса, а швидше загальністю даного принципу. Думається, більшість науковців окремо не виокремлюють даний принцип, адже вважають, що він існує апіорі та гарантує більше не засади кримінального права (або ж будь-якої галузі права), а саме засади побудови влади в країні.

Втім, повністю погоджуємось із І. І. Митрофановим [277] в частині того, що даний принцип все ж таки об'єктивно існує та закріплений в Конституції України. Дійсно, ролі органів державної влади в галузі кримінального права чітко розподілені: Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган держави, приймає відповідну кримінально-правову норму, виконавчі органи влади здійснюють кваліфікацію того чи іншого суспільно небезпечного діяння та проводять досудове розслідування, а судові органи здійснюють правосуддя. У той же час підтримуємо позицію про те, що даний принцип не має доцільності окремо закріплювати в нормах КК України, адже його наявність гарантована Конституцією. Питання стосується більше реалізації влади в Україні, а не безпосередньо кримінально-правової охорони тих чи інших груп суспільних відносин (або ж соціальних цінностей чи благ (залежно від обрання підходу щодо змісту поняття «об'єкт кримінального правопорушення»)), у тому числі і кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, а отже, не потребує додаткового дублювання.

Наступним принципом (за класифікацією П. Л. Фріса) є принцип верховенства права. Відповідно до ст. 8 Конституції України, в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [217].

Таким чином, жодна норма КК України не може суперечити Конституції України. Відтак, кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів має відповідати положенням Основного закону.

Зауважимо, що жодна норма ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України не суперечить положенням Конституції України, а відтак кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів повністю відповідає названому принципу.

Подібне трактування принципу верховенства права можна розглядати в широкому розумінні. У вузькому ж, зміст поняття «принцип верховенства права» цікаво описаний у ст. 8 КПК України, в якій зазначається, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Крім того, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [247].

Проектуючи дані положення в площину кримінального права, можна зробити висновок, що норми КК України, притягнення суб'єкта кримінального правопорушення до кримінальної відповідальності тощо має здійснюватися з урахуванням того, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

В будь-якому разі, норми ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК відповідають даному принципу, а їх детальний юридичний аналіз буде проведено в наступному розділі нашого дисертаційного дослідження.

Третім принципом, який лежить в основі кримінального права (за класифікацією П. Л. Фріса) виступає принцип справедливості права. Вчений зауважує, що даний принцип розкривається у ст. 19 Конституції України. У даній нормі зазначається, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [217].

Таким чином, названа норма прямо не розкриває такий правовий принцип, як справедливість. Більше того, викладені положення, на нашу думку, навіть опосередковано складно віднести до принципу справедливості (як максимум, їх можна розглядати як певний елемент принципу справедливості).

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, категорія «справедливість» має такі значення:

1) властивість за значенням справедливий (який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; протилежне несправедливий; заснований на правильному, об'єктивному ставленні до кого-, чого-небудь; Який має законні підстави, достатньо підтверджений, обґрунтований; те, що виражає об'єктивність, відповідає морально-етичним і правовим нормам) [367];

2) правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь;

3) людські відносини, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам [367].

Таким чином, під справедливістю розуміється позбавлене упередження об'єктивне ставлення до чогось (наприклад, об'єктивної сторони кримінального правопорушення) або когось (наприклад, до суб'єкта кримінального правопорушення).

Без сумніву, подібне визначення є досить абстрактним та не розкриває принцип справедливості в кримінальному праві в повній мірі.

Думається, для того, аби зрозуміти сутність принципу справедливості, необхідно встановити хоча б його межі. Так, як зазначає В. Д. Філімонов, справедливість як принцип кримінального права повинна включати у себе оцінку та міру: 1) цілей кримінальної відповідальності та покарання; 2) засобів їх досягнення – покарання та інших засобів кримінально-правового характеру; 3) результатів застосування покарання та інших засобів кримінально-правового характеру [426].

З наведеного випливає, що принцип справедливості в кримінальному праві має найбільше виражатись через цілі, засоби та результати застосування покарання. Саме з інститутом покаранням, на думку вченого, тісно пов'язаний означений принцип.

Для того, аби більш детально зрозуміти сутність цього та попереднього принципів в контексті як кримінального права загалом, так і кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема, звернемось до судової практики у розгляді справ, пов'язаних з порушенням суспільних відносин, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Так, у вирокі Центрального районного суду м. Миколаєва від 30 липня 2018 року по справі № 490/1552/18 зазначається, що одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством, як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості.

Окремим виявом справедливості є питання відповідності репресивних заходів вчиненому діянню; категорія справедливості передбачає, що репресивні заходи повинні бути домірними вчиненому. Справедливе застосування норм права означає те, що репресивні заходи мають перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного.

Адекватність таких заходів ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави [107].

Наведене демонструє тісний взаємозв'язок принципів справедливості та верховенства права. Перший принцип, на думку суду, розкривається у тому, що покарання за вчинене кримінальне правопорушення має бути об'єктивним та пропорційним ступеню суспільної небезпеки даного діяння.

В означеному конкретному випадку суд, розглядаючи кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 345, яке проявилось у виді розмахування суб'єктом кримінального правопорушення руками під час затримання працівниками поліції, укусу правоохоронців, встановив, що дана особа вперше вчинила дане кримінальне правопорушення невеликої тяжкості, щиро розкаялась, а члени її трудового колективу подали клопотання про взяття її на поруки.

Враховуючи вказані обставини, суд вирішив скористатись принципом справедливості та звільнив особу від кримінальної відповідальності за вчинення даного кримінального правопорушення за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку [107].

Отже, на думку суду, в наведеній ситуації справедливим є звільнити суб'єкта кримінального правопорушення від кримінальної відповідальності з огляду на невеликий ступінь суспільної небезпеки вчиненого протиправного діяння.

Думається, означене рішення є дещо суперечливим, адже особа посягнула на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які є дуже важливими в демократичній державі, адже працівник правоохоронного органу уособлює собою державу, порядок та безпеку в суспільстві. Тобто, посягаючи на названу групу суспільних відносин, суб'єкт кримінального правопорушення демонструє свою нігілістичну позицію до всього соціуму, який його оточує.

Водночас, реальної загрози життю та здоров'ю правоохоронців дії суб'єкта кримінального правопорушення не несли, сама особа, яка вчинила це діяння, щиро розкаялась та вчинила злочин вперше, тому, з огляду на те, що кримінальне покарання – не панацея до вирішення проблем, а лише крайній захід реагування держави, можливо, подібний умовивід суду є вірним та відповідає принципу справедливості.

Даний випадок не єдиний, в якому суди керуються таким принципом кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, як справедливість. Наприклад, у вироку Вінницького міського суду Вінницької області від 10 квітня 2019 року по справі №127/5311/19 детально розкривається поняття «явно несправедливе покарання», яке означає відмінність в оцінці виду та розміру покарання принципового характеру. Це положення вказує на істотну диспропорцію, неадекватність між визначеним судом, хоча й у межах відповідної санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, видом та розміром покарання та тим видом і розміром покарання, яке б мало бути призначене, враховуючи обставини, які підлягають доведенню, зокрема ті, що повинні братися до уваги при призначенні покарання [51].

Отже, названий принцип кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів вимагає від судів під час призначення покарання не суб'єктивно керуватись санкцією відповідної статті КК України, а обирати з вказаного діапазону покарань найбільш справедливе.

Не дивлячись на викладені приклади, суди досить часто, на жаль, підходять до вирішення цього питання лише декларативно, не розкриваючи його сутність (наприклад, вироки Сєвєродонецького міського суду Луганської області від 10 липня 2019 року по справі №428/6467/19 [100], Новозаводського районного суду міста Чернігова від 22 травня 2019 року по справі №751/2797/19 [86], Галицького районного суду м. Львова від 16 липня 2019 року по справі №461/4562/19 [54], Зміївського районного суду Харківської області від 10 жовтня 2019 року по справі № 621/2448/19 [60] тощо).

Таким чином, погоджуємось із думкою про те, що принцип справедливості (індивідуалізації) кримінальної відповідальності і покарання вимагає, щоб кримінальна відповідальність і призначення покарання були максимально конкретизовані, індивідуалізовані, виходячи з конкретних обставин учиненого злочину з урахуванням особи винного, ступеня тяжкості вчиненого злочину та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Чим тяжчий злочин учинено, чим суспільно небезпечнішим є винний, тим суворіша кримінальна відповідальність має наставати і тим суворішим має бути призначене покарання. І навпаки, при вчиненні злочинів, що не є тяжкими, коли особа винного не вимагає суворого покарання, кримінальна відповідальність пом'якшується, призначається менш суворе покарання, а іноді на підставі розглядуваного принципу особа звільняється від кримінальної відповідальності або від покарання. У КК цей принцип закріплений у багатьох нормах. Так, у статтях Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за окремі злочини, виділені злочини з обтяжуючими і пом'якшуючими ознаками, встановлені досить широкі межі санкцій. Це дає можливість суду враховувати ступінь тяжкості вчиненого особою злочину, особу винного, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини під час призначення покарання [225].

Розглянемо наступний конституційний принцип, який лежить в основі кримінального права України – принцип рівності громадян перед законом. У ст. 24 Конституції України проголошено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [217]. Принцип рівності перед законом визнається беззаперечним юридичним стандартом, який закріплено у ст. 7 Загальної декларації прав людини і у ст. 24 Конституції України [350, с.186].

Зрозуміло, що вказаний принцип є одним з найголовніших у кримінальному праві та тісно пов'язаний з розглянутими вище засадами кримінального права. У сучасному демократичному суспільстві він сприймається як очевидний, проте історія знає періоди, коли даний принцип не тільки не дотримувався в суспільстві, але існував і протилежний – кожна особа несла відповідальність, пропорційну її соціальному стану.

На сьогоднішній же день принцип рівності громадян перед законом є одним з основоположних принципів як кримінального права України загалом, так і кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема. Відтак, доречно було б закріпити даний принцип в окремій нормі КК України.

Наступним принципом, який лежить в основі кримінального права України (за класифікацією П. Л. Фріса), є принцип гідності особи. Згідно ст.ст. 21 та 28, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Кожен має право на повагу до його гідності [217]. Сам принцип розкривається у ст. 28, в якій задекларовано, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом [Там само].

Таким чином, закон лише описує конкретні приклади, які можуть принижувати гідність, однак значення даного поняття не розкривається.

В українській мові категорія «гідність» вживається у двох значеннях:

- 1) сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості;
- 2) усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку [122].

З наведеного випливає, що дана категорія є дещо суб'єктивною та розкривається в кримінальному праві України як усвідомлення людиною своєї громадської ваги, її іміджі як в очах оточуючих, так і власних. Поняття гідності є близьким за значенням з терміном «честь», нерозривно пов'язане із ним.

На практиці суди лише називають даний принцип, проте не розкривають його зміст. Наприклад, у вироку Кролевецького районного суду Сумської області від 09 листопада 2012 року по справі №809/1876/2012 описується випадок, в якому, перебуваючи на підвір'ї, ОСОБА_2, використовуючи ненормативну лексику та висловлювання, що принижують честь та гідність старшого державного виконавця ОСОБА_1, з метою перешкодити виконання нею вищезазначених службових обов'язків, вчинив їй опір. Вчинення ОСОБА_2 опору полягало в тому, що він у присутності сторонніх осіб, застосовуючи фізичну силу та різні погрози, утримував старшого державного виконавця ОСОБА_1 за шию, після чого виштовхував її з підвір'я господарства за АДРЕСА_2 [55].

Додамо, що за вчинені діяння суб'єкт кримінального правопорушення був засуджений за ч. 2 ст. 342 КК України до покарання у виді штрафу.

В описаному випадку суд хоча і не розкрив детально поняття «гідність», проте встановив, що порушення принципу гідності особи, який лежить в основі кримінального права України, може виражатись навіть у некоректних висловлюваннях відносно іншої особи (в даному випадку державного виконавця, проте подібні рішення приймаються і у випадках, коли, наприклад, суб'єкт кримінального правопорушення спрямовує свої злочинні дії проти, наприклад, поліцейського, який є працівником правоохоронного органу).

Погоджуємось з подібним умовиводом та вважаємо, що подібні діяння ображають честь та гідність особи.

Як зазначалося вище, в інших випадках порушення принципу забезпечення гідності особи, який лежить в основі кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів суд також не розкриває його зміст (наприклад, вироки Сокирянського районного суду Чернівецької області від 08 квітня 2015 року по справі №722/512/15-к [99], Сєверодонецького міського суду Луганської області від 08 квітня 2020 року по справі №428/7713/18 [Там само] тощо). Крім того, в усіх досліджених випадках поняття «гідність» вживалось з терміном «честь», через що, на нашу думку,

доречною назвою даного принципу є «принцип забезпечення честі та гідності особи».

Проаналізуємо наступний принцип кримінального права – принцип законності, який пронизує норми Конституції України та є запорукою нормального функціонування сучасного демократичного закону.

Як вказує В. В. Сухонос, вказана засада кримінального права передбачає, що до кримінальної відповідальності можна притягнути тільки особу, яка скоїла злочин, покарання та інші заходи застосовуються відповідно до закону [374].

Дійсно, принцип законності є досить широким та охоплює всі сфери кримінального права. Зрештою, саме закон визначає перелік суспільно небезпечних діянь, які є кримінальними правопорушеннями.

На даному принципі ґрунтується і кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів, адже особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за посягання на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів лише у випадку, якщо в її діяннях міститься склад кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України.

Останнім конституційним принципом, який виступає базовою засадою в кримінальному праві (відповідно до позиції П. Л. Фріса) є принцип гуманізму.

В загальному розумінні гуманізм – це ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність [137]. Цікавою виглядає позиція О. С. Феценка щодо змісту принципу гуманізму. Науковець зазначає, що принцип гуманізму є і досі актуальним, адже закон про кримінальну відповідальність регламентує найбільш суворі заходи державного примусу. У цьому контексті важливо, щоб реалізація кримінально-правових норм відрізнялась гуманним ставленням до злочинця (вузьке розуміння принципу гуманізму). Ще одним аспектом принципу гуманізму є у захист

людини засобами кримінального закону (широке розуміння принципу гуманізму) [425].

Таким чином, у кримінальному праві України принцип гуманізму можна розглядати в двох значеннях: в якості поважного ставлення до злочинця та в якості захисту людини загалом. На думку В. В. Шаблистого, принцип гуманізму – вихідне положення правової системи будь-якої держави, спрямоване на утвердження прав і свобод людини і громадянина, на забезпечення виконання обов'язків, яке полягає в забезпеченні безпеки людини і неприпустимості приниження її честі і гідності [448].

Безперечно, кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів повністю базується на даному принципі та в жодному разі не може йому суперечити. Викладене в черговий раз свідчить про тісний взаємозв'язок конституційних принципів, що лежать в основі кримінального права України.

Таким чином, нами розглянуто сім основних конституційних принципів, які лежать в основі кримінального права України. Як зазначалося вище, крім конституційних принципів, існують також спеціальні принципи, притаманні саме галузі кримінального права. Дані принципи формуються на підставі специфіки кримінального права як галузі права, базуються на вимогах перелічених конституційних засад та в жодному разі не можуть їм суперечити. Розглянемо детальніше ці принципи.

Принцип нормативного визначення кола злочинних діянь, який виокремлює в своїх дослідженнях П. Л. Фріс, на сьогоднішній день більш доречно називати «принципом нормативного визначення кола діянь, які визнаються в якості кримінального правопорушення».

Положення даного принципу яскраво виражаються у ст. 3 КК України «Законодавство України про кримінальну відповідальність», в якій задекларовано, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України.

Таким чином, КК України містить чіткий перелік діянь, за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність. Жодні інші діяння не можуть бути визнані в якості злочину або кримінального проступку. Відтак, коло суспільно небезпечних діянь, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів та визначаються в якості кримінальних правопорушень, є чітко визначеним та закріплене у розділі XV КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

Зауважимо, що названий принцип кримінального права тісно пов'язаний з розглянутим вище конституційним принципом законності.

Наступним спеціальним принципом кримінального права є принцип відповідальності за власні діяння. Даний принцип пронизує весь зміст КК України. Особливо яскраво він розкривається в ст. 18 «Суб'єкт кримінального правопорушення», в якій зазначається, що суб'єктом злочину або кримінального проступку може бути виключно фізична особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. Саме це положення унеможливорює притягнення до кримінальної відповідальності інших категорій осіб (наприклад, родичів суб'єкта), які не вчиняли суспільно небезпечні діяння, визначені КК України в якості кримінального правопорушення.

Отже, до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України може бути притягнута виключно особа, яка вчинила відповідний злочин або кримінальний проступок.

Третім галузевим принципом кримінального права (за класифікацією П. Л. Фріса) є принцип відповідальності при наявності вини. У ст. 62 Конституції України зазначається, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [217].

Дане положення майже дослівно було продубльовано в ч. 2 ст. 2 КК України «Підстава кримінальної відповідальності» (дане питання буде проаналізовано більш детально в третьому розділі нашої роботи), а у ст. 11 «Поняття кримінального правопорушення» зазначається, що кримінальним правопорушенням є саме винне діяння [246].

Названий принцип проєктується і на кримінально-правову охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Відтак, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за посягання на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів виключно у разі, якщо її вина у вчиненні цих діянь буде доведена у суді.

Наступним принципом кримінального права є принцип сукупності відповідальності.

Нагадаємо, згідно з ч. 1 ст. 33 «Сукупність кримінальних правопорушень», сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жодне з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються кримінальні правопорушення, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом [Там само].

Таким чином, сукупність кримінальних правопорушень носить бінарний або навіть полінарний протиправний характер. Сам же принцип сукупності кримінальної відповідальності виражається у тому, що при сукупності кримінальних правопорушень кожне з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини [Там само].

Викладена засада кримінального права України є досить важливою, адже гарантує, що особа буде нести кримінальну відповідальність за кожний вчинений нею злочин та (або) кримінальний проступок.

Розглянемо наступний галузевий принцип кримінального права – принцип відповідності покарання тяжкості злочину, який, з урахуванням

положень Закону України від 22.11.2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [330], на сьогоднішній день доцільно трактувати як «принцип відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення».

З самої назви даної засади кримінального права випливає, що вона є частиною такого базового конституційного принципу, як справедливість, який був проаналізований нами вище. В КК України принцип відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення знайшов своє відображення у ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання». Так, у п. 3 ч. 1 названої норми вказується, що суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [246].

З одного боку, принцип відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення є дещо суб'єктивним, адже суди в схожих ситуаціях можуть виносити різні рішення. Однак, у той же час, кожен злочин або кримінальний проступок є унікальним, тому прийняття однакових рішень може суперечити конституційному принципу справедливості.

Відтак, для вирішення цієї проблеми законодавець у санкціях статей Особливої частини КК України передбачив межі та види покарання, які можуть бути призначені судом за вчинення особою того чи іншого кримінального правопорушення. Цей крок знизив можливість прийняття необґрунтованих рішень та, водночас, дозволив судам приймати рішення, виходячи з конкретних особливостей справи. Крім того, в окремих випадках, які описані у ст. 69 КК України, суд може призначати більш м'яке покарання, ніж передбачено законом.

Принцип відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення досить часто розкривається судами під час розгляду справ, пов'язаних з посяганням суб'єктом кримінального правопорушення на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності

працівників правоохоронних органів. Наприклад, у вироку Вижицького районного суду Чернівецької області від 02.07.2020 року по справі № 713/722/20 зазначається, що за наявності описаних у вироку обставин, що пом'якшують покарання та істотно *знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину (курсив наш. – О.К.)*, з урахуванням особи винного, суд вважає за можливе застосувати ст. 69 КК України і призначити ОСОБА_1 покарання за вчинений ним злочин *нижче від найнижчої межі (курсив наш. – О.К.)*, встановленої в санкції ч. 2 ст. 345 КК України. Як наслідок, суд прийняв рішення засудити суб'єкта кримінального правопорушення до штрафу у розмірі 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [50].

Викладене яскраво демонструє, що суд, встановивши, що ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням обставин, які пом'якшують покарання, не відповідає найнижчій межі санкції ч. 2 ст. 345 КК України, скористався названим принципом та прийняв найбільш справедливе рішення – призначити більш м'яке покарання, ніж обмеження волі (штраф).

Шостим галузевим принципом кримінального права України (за класифікацією П. Л. Фріса) є принцип економії кримінальної репресії. Як зазначає А. А. Вознюк, дана засада кримінального права проявляється у тому, що:

1) із усіх протиправних діянь до злочинів відносять лише ті, котрі мають високий ступінь суспільної небезпеки і грубо порушують інтереси особи, суспільства та держави;

2) під час призначення покарання суд повинен обирати найменше (за видом і розміром) покарання, яке достатнє для досягнення його цілей;

3) КК містить багато заохочувальних норм, що передбачають пом'якшення покарання, звільнення від покарання, звільнення від його відбування, звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у заходах кримінально-правового примусу закладено мінімально необхідний каральний вплив для досягнення мети кримінальної відповідальності [112].

Таким чином, притягнення особи до кримінальної відповідальності є крайнім заходом впливу з боку держави на протиправну поведінку фізичної особи. Цей принцип є необхідним для існування демократичного суспільства, адже каральна функція держави не є і не може бути ефективним вирішенням всіх проблем.

Не дивлячись на важливість економії кримінальної репресії, суди, на жаль, досить рідко на практиці посилаються на нього під час розгляду справ, пов'язаних з посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень нами виявлена лише одна пряма згадка цього принципу (згаданий вище вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 30 липня 2018 року по справі № 490/1552/18) [49].

Таким чином, кримінальне право України (а отже, і кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів) побудоване на чітких взаємопов'язаних принципах.

Розглянувши запропоновані П. Л. Фрісом принципи кримінального права, зауважимо, що вони є одними з найважливіших, проте не єдиними. Значна кількість науковців мають дещо відмінні позиції в частині кількості таких засад. Наприклад, М. І. Хавронюк пропонує внести цілий ряд законодавчих змін до КК України. Зокрема, вчений наголошує на необхідності доповнення КК України наступними нормами: ст. 2¹ «Принцип законності», ст. 2² «Принцип рівності громадян перед законом», ст. 2³ «Принцип вини», ст. 2⁴ «Принцип справедливості», ст. 2⁵ «Принцип індивідуалізації покарання», ст. 2⁶ «Принцип особистого характеру кримінальної відповідальності», ст. 2⁷ «Принцип гуманізму» та ст. 2⁸ «Принцип невідворотності кримінальної відповідальності» [435].

Отже, науковець виокремлює вісім основних принципів кримінального права України: законності, рівності громадян перед законом, вини, справедливості, індивідуалізації покарання, особистого характеру кримінальної відповідальності, гуманізму та невідворотності кримінальної відповідальності.

Дані принципи схожі на ті, які були виокремлені П. Л. Фрісом. Втім, серед них є і такі, які не були розглянуті вище. Зокрема, до них належать принципи індивідуалізації покарання та невідворотності кримінальної відповідальності, які також тісно пов'язані з викладеними вище принципами та так чи інакше вже були розглянуті нами вище.

Варто зауважити, що запропонована М. І. Хавронюком система принципів кримінального права викликає численні наукові дискусії. Особливо цікавою в цьому аспекті виглядає думка В. В. Шаблистого, який зазначає, що запропонована ієрархія принципів кримінального права, зокрема у дослідників покарання, та інших заходів кримінально-правового впливу щодо доцільності закріплення принципів призначення покарання окремо у відповідному розділі Особливої частини КК України. Разом із тим, зазначає вчений, запропоновані М. І. Хавронюком принципи кримінального права в цілому відповідають його завданням та функціям [448].

Дійсно, названі М. І. Хавронюком принципи є дещо дискусійними. Водночас, враховуючи той факт, що на законодавчому рівні дані принципи чітко не сформовані, а самі принципи, як зазначалось вище, здатні змінюватись, переконані, що будь-який підхід у частині визначення кількості принципів кримінального права, їх змісту та ієрархії буди містити як аксіоматичні положення, так і певні суперечливі твердження. Загалом же повністю погоджуємось з викладеною вище думкою В. В. Шаблистого про те, що запропонована система принципів кримінального права є цілком вдалою, адже відповідає завданням та функціям кримінального права.

Отже, вищевикладене дає підстави стверджувати, що кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів повністю ґрунтується на конституційних принципах (поділу державної влади; верховенства права; справедливості; рівності перед законом; законності; забезпечення честі та гідності особи; гуманізму та поваги до особи) та принципах кримінального права (нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень; відповідальності за власні діяння;

відповідальності при наявності вини; сукупності відповідальності; сукупності відповідальності; принцип відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення; економії кримінальної репресії, індивідуалізації покарання та невідворотності кримінальної відповідальності).

Враховуючи це, виокремлення окремих принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів виглядає недоцільним, адже, по-перше, такі принципи в більшості своїй дублюватимуть конституційні та галузеві принципи кримінального права (наприклад, принцип нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів), а по-друге, перетинатимуться з іншими кримінально-правовими категоріями (наприклад, у разі виокремлення такого принципу, як принцип кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, він перетинається з такою кримінально-правовою категорією, як об'єкт кримінального правопорушення).

Крім того, погоджуємось із думкою Д. Ю. Фісенка про те, що виокремлення настільки великої кількості рівнів у системі принципів кримінального права є недоцільним, тому що це не тільки значно ускладнює її, оскільки виникає необхідність встановлення особливостей підпорядкованості та взаємодії принципів різних рівнів між собою, але і неминуче тягне за собою суттєве збільшення кількості самих принципів [428].

Отже, думається правильним зупинитись саме на дворівневій системі принципів кримінального права України, на якій базується кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Висновки до розділу 2

Запропоновано в широкому розумінні кримінально-правову охорону, що формалізується в сукупності (системі) кримінально-правових норм через

застосування таких методів кримінально-правової політики, як криміналізація, декриміналізація, пеналізація та диференціація, визнавати результатом реалізації однієї з юридичних цілей кримінально-правової політики держави на правотворчому рівні, яка спрямована на забезпечення авторитету органів державної влади від суспільно небезпечних посягань.

Сформовано модель кримінально-правової охорони шляхом визначення конкретного обсягу та меж кримінально-правової заборони за допомогою загальних і спеціальних норм, типових конструкцій визначення простого й кваліфікованого складів кримінального правопорушення, кола потерпілих, суб'єкта тощо. Визначено, що стан кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема через ефективність кримінально-правових заборон, показником яких можуть бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону, його вади чи прогалин, аналіз застосуванням покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо.

Змістом такої охорони визначено забезпечення від кримінально-протиправних посягань на права та інтереси працівників правоохоронних органів при виконанні ними професійних обов'язків через криміналізацію суспільно небезпечних посягань та їх пеналізацію, а при встановленні факту вчинення кримінального правопорушення – застосуванні кримінально-правових норм, що полягає в кримінально-правовій оцінці таких діянь та визначенні заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути до них застосовані.

Кримінально-правову охорону в діяльнісному аспекті потрібно розглядати та оцінювати сукупно на правотворчому й правозастосовному рівнях. Так, на правотворчому рівні в широкому розумінні кримінально-правова охорона забезпечена насамперед визначенням обсягу й меж кримінально-правової

заборони у сфері правомірної професійної діяльності працівників правоохоронних органів через такі методи кримінально-правової політики, як криміналізація/декриміналізація та пеналізація/депеналізація, а також диференціація. Унаслідок цього створюється певна система кримінально-правових норм (статей Особливої частини КК), які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет представників державної влади в цілому. Для оцінювання реального, а не номінального стану кримінально-правової охорони потрібно враховувати й ефективність кримінально-правових заборон, показником яких можуть бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону. Його вади чи прогалин, аналіз застосуванням покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо. Саме оцінка стану кримінально-правової охорони й визнання його недосконалим або ж критичним, таким, що не відповідає суспільним запитам, може стати підставою для перегляду доцільності обсягу та меж кримінально-правової заборони, а відтак, і зміни моделі кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та працівників правоохоронних органів зокрема.

Здійснений кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти професійної діяльності працівників правоохоронних органів продемонстрував, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є нічим іншим, як правовою фікцією, – це наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту права і свобод людини і громадянина, яким, зокрема, є представник влади. Враховуючи той факт, що Національна поліція є основним суб'єктом правозастосування в країні, саме Закон України «Про Національну поліцію» запропоновано доповнити ст. 81 «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського»: відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень» – скасування адміністративних матеріалів судом

не має бути підставою для відкриття кримінального провадження проти поліцейського.

Аргументовано, що виокремлення принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів виглядає недоцільним, адже, по-перше, більшість з них дублюватимуть конституційні та галузеві принципи кримінального права (наприклад, нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів), а по-друге, перетинатимуться з іншими кримінально-правовими категоріями (наприклад, у разі виокремлення такого принципу, як кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, він перетинатиметься з такою кримінально-правовою категорією, як об'єкт кримінального правопорушення).

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.1. Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів

З кінця 2013 року країна живе в інших соціально-економічних та політичних умовах – на сьогодні існує глобальна криза довіри до представників влади. На передовому краї цієї недовіри стоять правоохоронні органи, представники яких найчастіше стають потерпілими від різних злочинів під час виконання або у зв'язку із виконанням службових обов'язків, тобто їх професійна діяльність дуже часто є об'єктом злочину, а самі правоохоронці – потерпілими від злочинів.

Розгляд теоретичних питань про об'єкт злочину має важливе значення для перспектив подальшого дослідження проблем, пов'язаних зі встановленням складу злочину як підстави кримінальної відповідальності особи та приведення науки кримінального права у відповідність до сучасних методів урегулювання суспільних відносин. Об'єкт злочину є одним із найголовніших та обов'язковим елементом складу злочину, а тому його правильне визначення має вирішальне значення для практичного застосування норм кримінального права [12].

Одразу зазначимо, що ми не будемо вступати у дискусію з приводу того, що саме визнавати об'єктом злочину, тому що є прихильниками найпоширенішої наукової концепції, яка у якості об'єкта злочину передбачає охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, яким злочином заподіюється шкода або створюється можливість її заподіяння. Аксиоматичним є той факт, що об'єктом злочину є те, на що посягає злочинець, заподіюючи йому певної шкоди, або створює загрозу її заподіяння.

Ми повністю підтримуємо точку зору В. Я. Тація, який вважає, що законодавець у ст. 1 КК України вказує на такі найвищі цінності, як права і свободи людини і громадянина, аж ніяк не свідчить про те, що вони охороняються кримінальним правом поза межами суспільних відносин, адже відомо, що цінність життя та здоров'я людини, власності тощо забезпечується лише їх існуванням у суспільстві; поза межами нього будь-яке регулювання та охорона взагалі втрачають свій сенс. А тому юридична конструкція ст. 1 КК України є лише своєрідним законодавчим прийомом, який дозволяє підкреслити важливість охорони суспільних відносин, що забезпечують указані соціальні цінності. До того ж соціальні цінності є узагальнюючим поняттям, що охоплює різноманітні предмети суспільних відносин (блага, інтереси, суб'єктивні права тощо), які їх забезпечують. Це є доказом того, що теорія соціальних цінностей звужує поняття об'єкта злочину до такого елемента суспільних відносин, як їх предмет. Не можна не вказати і на те, що за такого підходу не зовсім ураховуються історичні традиції, специфіка кримінально-правової галузі та її окремих інститутів [376].

Також домінуючою в науці кримінального права є позиція, згідно з якою родовим об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також захист професійної діяльності журналістів. Безпосереднім об'єктом, наприклад, ст. 345 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність всієї системи правоохоронних органів. В якості обґрунтування вказаного положення зазначають те, що при вчиненні посягання на окремого працівника правоохоронного органу або його близького родича винна особа зазіхає не на окрему людину (працівника), а на існуючу систему органів, що покликані забезпечувати правопорядок у державі [249].

У цьому контексті важливим є твердження В. І. Осадчого з приводу того, що, вчиняючи злочин, передбачений розділом XV Особливої частини КК

України, суб'єкт насамперед намагається вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами або порушити інший встановлений у державі порядок функціонування державних органів чи громадських організацій. Таким чином, завжди порушуються чи ставляться під загрозу пошкодження відносини управління – нормативно визначений порядок функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як видів управлінської діяльності [36].

Також нами раніше визначено поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів як основи для подальшого дослідження теоретичних та прикладних засад такої проблеми – система норм кримінального закону, спрямованих на гарантування нормативно визначеного порядку функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції як передумови захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина [177].

На цій підставі стверджуємо, що об'єктом злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

В якості додаткового обов'язкового об'єкта цих злочинів розглядають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої недоторканості та здоров'я працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів, та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканості власності зазначених осіб [229].

Мабуть, слушним є поділ всіх злочинів розділу XV Особливої частини за видовими об'єктами. Видовими об'єктами злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян виступають відносини у сфері забезпечення порядку:

- 1) застосування державної символіки,
- 2) діяльності представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань,
- 3) наділення владними повноваженнями,

- 4) реалізації прав і виконання обов'язків,
- 5) використання з офіційних документів, печаток, штампів [446].

Пропонуємо поглянути на суспільні відносини у сфері забезпечення особистої недоторканості та здоров'я працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів як додатковий обов'язковий об'єкт злочинів, що зазіхають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів з наступної позиції.

В. Ю. Коломієць на підставі вивчення доктринальних джерел, результатів вивчення матеріалів правозастосовної практики та інтерв'ювання працівників правоохоронних органів та суду по-новому визначив безпосередній об'єкт злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень. Він довів, що основним об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 121–125, 128 КК України у широкому розумінні (або, так званім, видовим об'єктом) виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону здоров'я особи, а у вузькому (чистий безпосередній основний об'єкт) – суспільні відносини, що забезпечують охорону тілесної недоторканності людини [212].

На цій підставі стверджуємо, що додатковим обов'язковим об'єктом злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, слід вважати суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів.

Висновки. Отже, нами визначено об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

В якості додаткового обов'язкового об'єкта цих злочинів виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

У ч. 1–2 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України [247] зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілої.

Як бачимо, у кримінальному провадженні використовується саме таке визначення поняття потерпілого, проте дискусія щодо нього у кримінальному праві не завершена. Це, в першу чергу, стосується визнання потерпілого як самостійного учасника кримінально-правових відносин, де простежується, як мінімум, три точки зору, дві з яких є діаметрально протилежними або навіть антагоністичними. Про них йтиме мова далі, оскільки сучасна правова доктрина оперує певними напрацюваннями у цій сфері.

Так, Т. І. Присяжнюк ще у 2007 році запропонувала доповнити чинний КК України ст. 2-1, в частині першій якої зазначити: «Потерпілим від злочину визнається фізична особа, безпосередньо якій злочином заподіяно шкоду (або існує загроза її заподіяння), на підставі чого вона набуває право вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення злочину в межах, визначених кримінальним законом» [328].

М. В. Сенаторов у 2006 році запропонував під потерпілим від злочину розуміти соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що перебуває під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої. Поняття «потерпілий від злочину» слід відрізнити від понять «потерпілий як суб'єкт кримінального процесу» та «жертва злочину». Потерпілий є обов'язковою ознакою складу значної частини злочинів. Його слід відмежовувати від предмета злочину. У межах загального вчення про склад злочину потерпілий є факультативною

ознакою складу злочину. Він може виступати як конститутивною ознакою, так і ознакою складу злочину, що обтяжує відповідальність. Потерпілий – це ознака, що характеризує об'єкт злочину (основний чи додатковий). Разом з потерпілим об'єкти злочинів у кримінальному законі можуть відображатися й завдяки вказівкам на певні матеріальні чи ідеальні блага, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, інтереси чи регулятивні норми. У структурі об'єкта злочину потерпілий є одним з учасників охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, на які чиниться посягання [355].

Особливістю наведених тверджень у межах проведених авторами досліджень є те, що вони не містять чіткої позиції щодо потерпілого як самостійного учасника кримінально-правових відносин.

Така ситуація простежується і зараз, причому зазначені та інші вчені не досліджували (або умисно оминали цю проблему) потерпілого з точки зору закріплення у КК України положень про відшкодування завданої злочином шкоди, про визнання потерпілого суб'єктом кримінально-правових відносин, що мало б стати подальшою відправною точкою перебудови не лише кримінального, але й кримінального процесуального законодавства [1].

До такого висновку дійшли вчені-процесуалісти у 2015 році – нівелювання значення потерпілого у матеріальному кримінальному праві призводить до такого ж ставлення до нього у процесі його реалізації.

Разом з тим, цілком слушною є думка про те, що проблемам особи злочинця в науці приділено занадто багато уваги, тоді як потерпілому приділяється занадто мало уваги. Ведуться різні статистичні обліки осіб, які вчинили злочини, та осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду набрав чинності. Ці обліки включають в себе сукупність соціально значущих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, у поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку. Про потерпілого є градація лише за віковою, статевою та деякими іншими ознаками. Звичайно, знаючи особливості особи злочинця певного виду злочинів, можна

запропонувати запобіжні заходи щодо мінімізації криміногенних факторів. Разом з тим, знаючи особливості потерпілих від злочинів певного виду, можна сформулювати пропозиції стосовно того, як не стати жертвою злочину (останнє поняття використовується кримінологами, але воно є ширшим за поняття «потерпілий від злочину»). Проблемі потерпілого від злочину має бути приділено не менше уваги, ніж особі злочинця [448].

В. В. Сокурєнко зазначає, що потерпілий є обов'язковим елементом кримінально-правових відносин. Без нього останні неможливі. Звідси випливає широке коло завдань щодо реформування кримінально-правової політики держави у бік концентрованого виразу правової охорони інтересів потерпілого: від кримінально-правового регулювання елементів відновного правосуддя й до індивідуалізації кримінальної відповідальності, її реалізації з урахуванням інтересу потерпілого у балансі з інтересом публічним, який вбачається насамперед у превентивній функції кримінального права. Ці завдання формують одну з найбільш актуальних орбіт науково-дослідницької, правотворчої та правореалізаційної діяльності [365].

Як бачимо, проблема потерпілого від злочину у кримінальному праві є однією з головних проблем, вирішення якої сприятиме підвищенню рівня ефективності кримінально-правового регулювання в цілому. Встановлення потерпілого від конкретного злочину є запорукою індивідуалізації кримінальної відповідальності, що у випадку спричинення шкоди працівнику правоохоронного органу ще сприятиме відновленню авторитету держави, яку вони представляють під час виконання професійних обов'язків.

Ми повністю поділяємо точку зору М. В. Сенаторова стосовно того, що якщо ж у законі немає вказівки на завідомість, то питання встановлення психічного ставлення до ознаки потерпілого повинно вирішуватися наступним чином. Необхідно виявити зв'язок між потерпілим та іншими об'єктивними ознаками складу злочину. Вже зазначалось, що потерпілий є ознакою об'єкта злочину. Об'єкт, як відомо, нерозривно пов'язаний із суспільно небезпечними наслідками. Тому психічне ставлення до потерпілого повинно мати таку ж форму,

як й інтелектуальний елемент психічного ставлення до наслідків. Якщо ж у законі немає вказівки на шкоду або не виражене психічне ставлення до неї, то відображення у психіці суб'єкта ознаки потерпілого може бути трояким: усвідомлення цієї ознаки; усвідомлення можливості її наявності; або неусвідомлення, при тому, однак, що винний повинен був і міг її усвідомлювати. Інший зміст має суб'єктивна сторона злочину, передбаченого у ст. 170 КК (Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій). Потерпілими від цього злочину є професійні спілки, політичні партії чи громадські організації. Вказівкою на такого потерпілого охарактеризований об'єкт злочину, а саме – суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність зазначених юридичних осіб. З аналізу ст. 170 КК випливає, що порушення таких відносин може вчинюватися лише з прямим умислом. Отже, такий же вигляд повинно мати й психічне ставлення до ознаки потерпілого. Винний усвідомлює, що своїми діями він перешкоджає законній діяльності саме професійної спілки, політичної партії чи громадської організації. Подібним чином психічне ставлення встановлюється й до потерпілих від злочинів, передбачених у статтях 112, 342–352, 377–379, 398–400 КК. Наприклад, потерпілим від посягання, описаного в ст. 112 КК, є державний чи громадський діяч, вказівкою на якого охарактеризований основний об'єкт злочину (суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність всіх гілок державної влади, а також політичних партій). Інтелектуальний елемент психічного ставлення до шкоди, заподіяної такому об'єктові, може виражатися лише в передбаченні. Такий же вигляд має й психічне ставлення до потерпілого від цього злочину. Думається, за тих же підстав у науково-практичних коментарях до КК зазначається, що суб'єктивна сторона опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві (ст. 342 КК) характеризується прямим умислом, при якому винний усвідомлює, що вчиняє незаконні дії щодо такого потерпілого; що суб'єктивна сторона посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням

правосуддя (ст. 379 КК), характеризується прямим умислом, при цьому його інтелектуальним моментом охоплюється специфічний соціальний статус потерпілого (те, що він є суддею, народним засідателем чи присяжним або близьким родичем однієї з цих осіб) та ін. [355]

Звідси випливає однозначний висновок про те, що особа, яка зазіхає на встановлений порядок виконання професійної діяльності працівників правоохоронних органів, чітко усвідомлює свої небезпечні дії відносно такого спеціального потерпілого, усвідомлює той факт, що спричиняє йому певну шкоду та бажає так діяти. Будь-які припущення тут виключаються, оскільки матиме місце злочин проти життя або здоров'я певної особи, не обтяженої виконанням професійних обов'язків.

Одразу зазначимо, що в межах нашого дослідження не буде розглядатися професійна діяльність журналіста, якого не можна віднести до правоохоронної діяльності, а сама законна професійна діяльність є, по суті, фікцією у кримінальному праві.

Так, будь-яка професія є законною по факту, тобто професійно займатися певною діяльністю або бути професіоналом можна тільки тоді, коли обрана професія внесена до відповідного класифікатора професій. Особливо це стосується тих видів діяльності, що потребують спеціального кримінально-правового забезпечення – вищі посадові особи держави, представники судових та правоохоронних органів, правозахисних організацій, журналісти та ін. Називати їх професійну діяльність законною означає наявність «незаконної професійної діяльності». Останнє словосполучення є нікчемним з точки зору юридичного значення – воно просто не може вживатися при позначенні такого виду діяльності [449].

Якщо вести мову безпосередньо про потерпілих від злочинів проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, то певними орієнтиром тут є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [331], який у ч. 1 ст. 1 містить вказівку на те, що правоохоронні органи – це:

- 1) органи прокуратури,
- 2) Національна поліція,
- 3) Служба безпеки,
- 4) Військова служба правопорядку у Збройних Силах України,
- 5) Національне антикорупційне бюро України,
- 6) органи охорони державного кордону,
- 7) органи доходів і зборів,
- 8) органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори,
- 9) органи державного фінансового контролю,
- 10) органи рибоохорони,
- 11) органи державної лісової охорони,
- 12) інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Враховуючи появу нових правоохоронних та правозастосовних органів (Державне бюро розслідувань, Національне агентство з питань запобігання корупції та ін.), їх працівники у зв'язку та/або під час виконання професійних обов'язків також можуть бути потенційними потерпілими від таких злочинів.

Прикметною ознакою відповідних осіб як працівників саме правоохоронних органів є те, що вони беруть безпосередню участь у:

- а) розгляді судових справ у всіх інстанціях;
- б) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення;
- в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності;
- г) охороні публічного порядку і безпеки;
- д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства;
- е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони України;
- є) нагляді і контролі за виконанням законів.

Необхідно зауважити, що особи, які уклали трудовий договір із правоохоронними відомствами і не є атестованими службовими особами цих органів, а становлять їх технічний, допоміжний персонал, не визнаються потерпілими від цього злочину. Так само не виступають потерпілими особи, які

здійснюють захист лісів і є працівниками недержавних організацій, які, хоч і наділені функціями охорони і захисту лісів на території України, але не названі у переліку правоохоронних органів, закріплених у законі. Певні суперечності та труднощі у правозастосовній практиці викликає питання кваліфікації діяння винної особи у разі вчинення аналізованих діянь відносно колишнього працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. У разі вчинення посягання на колишнього працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, у зв'язку з виконанням потерпілим службових обов'язків у минулому, діяння винної особи повинні кваліфікуватися за ст. 345 КК України, оскільки і в цьому випадку особа зазіхає на авторитет та нормальну діяльність правоохоронних органів. Для підтвердження зазначеної позиції, на наш погляд, доцільно наголосити на тому, що при вчиненні злочину, передбаченого ст. 345 КК України, винна особа прагне помститися, виказати свою зневагу тощо, не стільки стосовно конкретної особи, працівника правоохоронного органу, скільки, в кінцевому рахунку, стосовно всієї системи правоохоронних органів, яку дана особа й уособлює, оскільки, реалізуючи свої службові обов'язки, працівник діє (приймає рішення, здійснює заходи тощо) не від свого імені, а на підставі повноважень представника правоохоронних органів, що визначаються чинним законодавством. Саме через наявність такої системи винна у вчиненні того чи іншого злочину або порушенні положення того чи іншого нормативно-правового акту, усунення якого підпадає під повноваження уповноважених осіб правоохоронних органів, особа зазнає певних негативних наслідків особистого, майнового або іншого характеру, у зв'язку з чим і вчиняє діяння, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 345 КК України. Отже, на підставі вищевказаного, на нашу думку, *потерпілим* при вчиненні злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 345 КК України, є як діючий, так і колишній працівник правоохоронного органу [123].

Повністю поділяючи таку точку зору, слід заперечити лише щодо того, що не названі у переліку правоохоронних органів, закріпленому в законі, не

можуть бути потерпілими від розглядуваних злочинів. На нашу думку, тут головним є встановлення факту правозастосовної або правоохоронної діяльності, як того вимагає закон, тобто перелік правоохоронних органів не є вичерпним.

Слід зазначити, що тут виникає проблема, пов'язана із тим, що військовослужбовець, який не виконує функцій з охорони громадського порядку, може стати потерпілим від злочину лише тому, що він військовий та носить військову форму. Такі випадки мають місце в Україні, проте кваліфікуються як хуліганство (ст. 296 КК України).

С. О. Харитонов опублікував монографію, присвячену кримінальній відповідальності військовослужбовців [439], проте така фундаментальна праця розглядає останнього виключно як суб'єкта злочину, тоді як військовослужбовець у якості потерпілого залишається недослідженою проблемою в науці кримінального права та невирішеною проблемою правозастосування. У зв'язку із цим пропонуємо у ст. 345² КК України встановити кримінальну відповідальність за погрозу або насильство відносно військовослужбовця – така пропозиція буде обґрунтована нами у подальших публікаціях.

Слід зазначити, що проблеми кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в межах ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України стосуються також їх родичів та близьких осіб. П. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України до них відносить: близьких родичів та членів сім'ї – чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Звідси особа, яка посягає на встановлений порядок виконання професійної діяльності працівників правоохоронних органів, чітко усвідомлює свої небезпечні дії стосовно близького родича або члена сім'ї або усвідомлює той факт, що завдає йому певної шкоди та бажає так діяти.

Отже, потерпілими від злочинів проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути:

1) працівники правоохоронних органів, перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється;

2) близькі родичі та члени сім'ї працівника правоохоронного органу, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків.

Факт усвідомлення суб'єктом злочину належності особи до правоохоронного органу та виконання ним професійних обов'язків фактично презюмується.

Окремо проаналізуємо висловлену в кримінально-правовій літературі пропозицію щодо доцільності визнання працівником правоохоронного органу лише громадянина України, невиправдано звужує коло осіб, службову діяльність яких охороняють положення норми ст. 347 КК (як і розділу IX Особливої частини КК в цілому). По-перше, в її диспозиції не вимагається, щоб потерпілий був працівником правоохоронного органу саме однієї держави України. По-друге, принцип чинності закону про кримінальну відповідальність, закріплений у ст. 7 КК, передбачає відповідальність громадян України (як і осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні) за вчинення злочину за її межами. Таким злочином може бути й умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу іноземної держави, вчинене на її території громадянином України. По-третє, на території України можуть перебувати й легально виконувати свої професійні функції (зокрема, на підставі відповідних міжнародних угод) представники правоохоронних органів зарубіжних країн та працівники міжнародних правоохоронних організацій (таких, як Інтерпол, Європол, Цивільна поліція ООН, Міжнародна асоціація ідентифікації, Міжнародна асоціація поліцейських повітряних і морських

портів, Міжнародна асоціація розслідування крадіжок автомобілів тощо), які не є громадянами України [34, с. 170].

Крім об'єкта, до об'єктивних ознак будь-якого кримінального правопорушення також належить об'єктивна сторона.

Важливість об'єктивної сторони підкреслюється абсолютно всіма вітчизняними науковцями, а деякі з них навіть надають їй вирішального значення для встановлення кримінального правопорушення. Наприклад, Ю. А. Дорохіна пояснює це тим, що:

1) не може бути визнано кримінальним правопорушенням те, що не має зовнішнього вираження, отже, склад будь-якого злочину або кримінального проступка включає зовнішні ознаки діяння;

2) зовнішні ознаки залишають, як правило, сліди у матеріальному світі, внаслідок чого стає можливою відносно точно відновлення картини кримінального правопорушення і доведення факту його здійснення;

3) зовнішні ознаки є найбільш надійним критерієм вираження внутрішніх ознак (суб'єктивної сторони) через органічну єдність перших і других і об'єктивну неможливість безпосереднього сприйняття психічних явищ, тобто за допомогою об'єктивних ознак виявляються суб'єктивні;

4) у зовнішніх ознаках кримінального правопорушення зосереджено те, що ми відносимо до шкідливості і небезпеки злочину (збиток, шкода і т. под.), без чого злочин або кримінальний проступок неможливі [147].

Дійсно, наведені обставини вкотре свідчать про значимість даної ознаки складу кримінального правопорушення. Сам факт того, що ця ознака є обов'язковою, підкреслює її важливість, адже відсутність об'єктивної сторони свідчить про відсутність складу злочину або кримінального проступку. Крім того, як було зауважено вище, у переважній більшості випадків саме дослідження об'єктивної сторони дозволяє встановити суб'єктивну (внутрішню) сторону кримінального правопорушення.

Водночас, теза про те, що саме об'єктивна сторона є «вирішальною», виглядає дещо перебільшеною, адже кожна обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення є однаково важливою.

Законодавець не розкриває зміст поняття «об'єктивна сторона кримінального правопорушення», а відтак серед вчених у галузі кримінального права виникають численні дискусії щодо визначення даної обов'язкової ознаки складу злочину або кримінального проступку.

Однією з найбільш поширених є думка про те, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це елемент складу кримінального правопорушення, який є сукупністю ознак (ознакою), що характеризують (характеризує) зовнішню сторону кримінального правопорушення і чітко визначені (визначена) нормою закону України про кримінальну відповідальність (кримінального закону, КК України), яка закріплює даний склад злочину або кримінального проступку [134, с. 241].

Назване характеризує об'єктивну сторону в загальних рисах, натомість у частині кількості та сутності елементів, що входять до змісту цієї об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, погляди науковців суттєво різняться.

Враховуючи предмет нашого дослідження, думається, поринання у глибину даного питання (щодо кількості та змісту ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення) є недоцільним, тому скористаємось однією з найбільш розповсюджених в науці кримінального права позицій, відповідно до якої об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення становлять такі ознаки:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки;
- 3) причинний зв'язок;
- 4) спосіб вчинення кримінального правопорушення;
- 5) місце і час вчинення кримінального правопорушення;
- 6) обстановка вчинення кримінального правопорушення;

- 7) засоби вчинення кримінального правопорушення;
- 8) знаряддя кримінального правопорушення;
- 9) джерела злочину або кримінального проступку [270].

Зауважимо, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони будь-якого матеріального складу кримінального правопорушення є перші три ознаки (суспільно небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними), а формального – перший елемент (суспільно небезпечне діяння).

Інші ж елементи об'єктивної сторони кримінального правопорушення можуть бути обов'язковими в окремих, визначених законодавцем, складах кримінальних правопорушень. У решті ж випадків вони носять факультативний характер.

Отже, проаналізуємо об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, що зазіхають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Розпочнемо зі ст. 342 КК України.

Злочин, передбачений ч. 2 ст. 342 КК України, належить до кримінальних правопорушень з формальним складом та характеризується діянням у вигляді опору працівнику правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

При цьому, під виконанням службових обов'язків доречно розуміти діяльність таких осіб, пов'язану із безпосереднім здійсненням функцій, у межах повноважень, покладених на них законами та іншими нормативними актами, а під виконанням обов'язків щодо охорони громадського порядку – несення служби працівниками патрульної поліції, підтримання порядку під час демонстрації, мітингів, інших масових заходів, при ліквідації наслідків аварії,

стихійного лиха, дії по припиненню або запобіганню порушенням громадського порядку, затриманню порушника тощо [390].

Для того, аби встановити зміст поняття «опір», звернемося до «Академічного тлумачного словника української мови», в якому зазначається, що дане поняття може вживатися в наступних значеннях:

1. Дія за значенням опиратися; чинити (учинити і т. ін.) опір; ставити опір; заст. стояти (стати, іти і т. ін.) [в, на] опір – рішуче протидіяти кому-, чому-небудь; наполегливо боротися, змагатися з ким-, чим-небудь.

2. Здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися, змагатися з кимось, чимось.

3. Властивість, здатність чого-небудь протистояти певним впливам, змінам, а також сила, ступінь такого протистояння.

4. Елемент електричного ланцюга, який дозволяє регулювати силу струму в ланцюзі.

5. Опора [342].

Зрозуміло, що в контексті злочину, передбаченого ст. 342 КК України, найбільш наближеними є перші два значення поняття «опір». Відтак, під опором працівникові правоохоронного органу доцільно розглядати дії суб'єкта кримінального правопорушення, спрямовані на протидію законній діяльності означеної категорії осіб.

На дисертаційному рівні зміст даного поняття було розглянуто А. С. Габудою, який дійшов висновку, що опором в контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України, є активна протиправна поведінка особи, яка виявляється у фізичному впливі на потерпілого і протидіє виконанню ним покладених на нього функцій або створює умови, що перешкоджають діяльності такої особи, ускладнюють чи роблять неможливим для неї виконання своїх обов'язків [117].

Останнє визначення є більш конкретизованим та охоплює весь зміст означеного поняття, тому, на нашу думку, в нашому науковому дослідженні доречно керуватися саме ним.

Зауважимо, що, крім суспільно небезпечного діяння, обов'язковим елементом даного кримінального правопорушення є час (час виконання відповідними категоріями осіб службових обов'язків).

Відповідальність за ч. 3 ст. 342 КК України настає у разі, якщо дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 даної статті, поєднані з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Як вдало зазначає О. А. Чуваков, примушення – це вплив шляхом фізичного або психічного насильства на вказану категорію осіб з метою змусити їх вчинити явно незаконні дії, тоді як насильство – умисне нанесення ударів, побоїв, тілесних ушкоджень [244].

Отже, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 342 КК України, належить до злочинів з формальним складом. Обов'язковими елементами об'єктивної сторони даного злочину є суспільно небезпечне діяння та час.

Об'єктивна сторона кримінального проступку, передбаченого ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця», виражена у діянні, що полягає у будь-якій формі впливу на означену категорію осіб [245].

Діяння, передбачені ч. 1 ст. 343 КК України та ч. 2 ст. 343 України (вчинення кримінального проступку службовою особою), належать до кримінальних проступків з формальним складом (кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту здійснення відповідного втручання).

Такий кваліфікований склад кримінального правопорушення, як діяння, передбачене ч. 1 ст. 342, що перешкодило запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила (ч. 2 ст. 342 КК України), вважається закінченим з моменту настання відповідних наслідків.

Як слушно вказує А. О. Цховребов, факультативною ознакою об'єктивної сторони даного кримінального проступку є засіб вчинення цього діяння, тобто явище матеріального світу, що застосовується для полегшення чи прискорення

вчинення кримінального правопорушення. Таким названо близького родича державного або приватного виконавця, через вплив на якого може здійснюватись незаконний вплив на таких виконавців [442].

Що стосується діяння, передбаченого ст. 345 КК України, зауважимо, що вказане кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вираження погрози суб'єктом даного злочину (ч. 1 ст. 345 КК України, ч. 4 ст. 345 КК України) або з моменту заподіяння тілесних ушкоджень визначеним даною нормою потерпілим (ч.ч. 2–4 КК України).

На думку О. А. Чувакова, для кваліфікації за цією статтею досить установити факт погрози щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових зобов'язань. Погроза може втілюватись у письмовій, усній формах, з використанням технічних засобів тощо. Під погрозою слід розуміти втілений зовні та доведений до відома потерпілого умисел позбавити життя працівника правоохоронного органу або його близьких родичів [244].

Додамо, що під погрозою в даному кримінальному правопорушенні варто розглядати не тільки втілений зовні та доведений до відома потерпілого умисел позбавити життя працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, але і умисли вчинити акт насильства відносно названої категорії осіб чи знищити або пошкодити їх майно.

Так, у своїх касаційних скаргах захисник Міліщук С.Л. та потерпілі ОСОБА_2 і ОСОБА_3, посилаючись на постанову Верховного Суду від 11 липня 2019 року (справа № 688/1521/17), вказують, що опір, втручання в діяльність та насильство, застосовані до працівника правоохоронного органу, що об'єднані єдиним умислом та вчинені щодо одного і того ж потерпілого, утворюють злочин, передбачений ст. 345 КК України, та не потребують додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 342, ч. 1 ст. 343 КК України, а тому дії засудженого ОСОБА_1 мають кваліфікуватися лише за ч. 2 ст. 345 КК України. Однак колегія суддів не погоджується з такою позицією захисника та потерпілих, виходячи з наступного. Постановою Верховного Суду від 11 липня

2019 року у справі № 688/1521/17 (провадження № 51-8618км18) встановлено, що опір, погроза насильством або насильство, застосовані до представника правоохоронного органу, що об'єднані єдиним умислом, вчинені безпосередньо після погрози вчинити такі дії стосовно одного й того ж потерпілого (потерпілих), є випадком переростання менш небезпечного кримінального правопорушення в більш небезпечне та утворюють одне кримінально-карне діяння і не потребують додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 342, ч. 1 ст. 345 КК України, а тому дії винної особи слід кваліфікувати лише за ст. 345 КК України.

Відповідно до матеріалів кримінального провадження дії ОСОБА_1 було кваліфіковано за ч. 2 ст. 342 (опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків щодо охорони громадського порядку), ч. 2 ст. 345 (умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу легких тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків), ч. 1 ст. 343 (вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків) КК України.

З установлених судами попередніх інстанцій фактичних обставин убачається, що такі протиправні дії, вчинені ОСОБА_1, як опір та втручання в діяльність працівників поліції ОСОБА_2 і ОСОБА_3, а також насильство стосовно ОСОБА_2, розвивалися послідовно, не були охоплені єдиним умислом, спрямовані на різних потерпілих та здійснювалися з тривалим проміжком у часі. Тобто дії винного були вчинені з певним інтервалом та не мали кінцевої мети, спрямованої на заподіяння працівникові або працівникам правоохоронного органу тілесних ушкоджень, а тому характеризуються як реальна сукупність злочинів.

Одночасно посилення у вищевказаних касаційних скаргах на висновок Верховного Суду, зроблений у постанові від 11 липня 2019 року у провадженні № 51-8618км18 (справа № 688/1521/17), як на додатковий аргумент необхідності кваліфікувати дії ОСОБА_1 лише за ч. 2 ст. 345 КК України колегія суддів вважає безпідставними, оскільки у вказаному рішенні Суд

дійшов висновку про необхідність кваліфікації дій засудженого лише за ст. 345 КК України та відсутність потреби додаткової кваліфікації дій засудженого за ч. 2 ст. 342 КК України з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження, які суттєво відрізняються від встановлених фактичних обставин справи у цьому конкретному випадку. За таких обставин колегія суддів погоджується з висновками судів попередніх інстанцій щодо кваліфікації дій засудженого ОСОБА_1 за ч. 2 ст. 342, ч. 1 ст. 343, ч. 2 ст. 345 КК України [318].

Злочин, передбачений ст. 347 КК України, належить до кримінальних правопорушень з матеріальним складом. При цьому, при розв'язанні питання, чи є злочином умисне знищення або пошкодження майна, необхідно враховувати не лише вартість і розмір майна у натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість), а й значення знищеного або пошкодженого майна для потерпілого. Знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна без кваліфікуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 347 КК, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК, не є злочином [245].

Кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 347 КК України, передбачають наявність способів (загальнонебезпечні, до яких належать шляхом підпалу, вибуху тощо) або ж тяжких наслідків (до яких, зокрема, законодавець відносить і загибель людей).

Розглянемо об'єктивний бік кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця».

Погоджуємось із думкою Є. О. Гладкової про те, що ст. 348 КК України є спеціальною нормою щодо ст. 115 КК України, тому поняття «вбивство» тут також означає умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Словосполучення «іншій людині» є обов'язковим, бо цим стверджується відсутність вбивства там, де нормальна людина свідомо позбавляє себе життя – чинить самогубство. Замах на вбивство є різновидом замаху на злочин і відповідно до ст. 15 КК України є вчиненням особою з прямим умислом діяння

(дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі [123].

Відтак, ст. 348 КК України передбачає кримінальну відповідальність за два види злочини: з формальним (замах на вбивство вказаної категорії осіб) та матеріальним складом (вбивство названої категорії осіб).

Злочин у виді захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України) належить до кримінальних правопорушень з формальним складом (злочин вважається закінченим з моменту захоплення або тримання вказаних у диспозиції цієї норми осіб).

Диспозиція ст. 349 КК України передбачає дві форми вчинення даного суспільно небезпечного діяння: 1) захоплення представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів; 2) тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів.

При цьому, під захопленням слід розглядати дії, спрямовані на протиправне примушення особи перебувати в певному, встановленому винним, місці, не маючи можливості його залишити без дозволу особи, яка його захопила, а під утриманням – створення умов, за якими захоплений не може залишити місце свого перебування за власним бажанням [244].

Проаналізувавши об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що зазіхають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, висловимо власні судження щодо окремих положень, пропозицій щодо модернізації змісту ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, пропозицій щодо кримінально-правової оцінки цих діянь, висловлені в доктрині кримінального права.

Видається, що певного доопрацювання зі сторони законодавця потребує диспозиція ч.2 ст. 345 КК України. Так, на сьогоднішній день норма

передбачає кримінальну відповідальність за умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. Отже, злочином визнається умисне діяння суб'єкта злочину відносно працівника правоохоронного органу або його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, якщо воно призвело до будь-якого з наступних наслідків: 1) заподіяння побоїв; 2) заподіяння легких тілесних ушкоджень; 3) заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Водночас, норма не передбачає кримінальної відповідальності за заподіяння працівникові правоохоронного органу удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (на кшталт загальної норми ч. 1 ст. 126 КК України). Як демонструє практика (наприклад, розглянутий в попередньому розділі вирок вищої судової інстанції у справі №192/1120/15-к [103] [v]), такі випадки об'єктивно трапляються, однак суди залишають подібні дії суб'єкта злочину поза увагою та кваліфікують їх у комплексі з погрозами на адресу працівника правоохоронного органу за ч. 1 ст. 345 КК України. На нашу думку, враховуючи специфіку та особливу важливість суспільних відносин, яким внаслідок даного злочину заподіюється шкода, спеціального потерпілого тощо, доречно у ч. 2 ст. 345 КК України передбачити кримінальну відповідальність за вчинення злочинних дій, що призвели до вказаних наслідків.

На сьогоднішній день все частіше виникають зауваження (які в багатьох випадках є небезпідставними) щодо змісту диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб».

Наприклад, на думку А. С. Габуди, хоча кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 142, ч. 2 ст. 143, ч. 1 ст. 154, ст. 174, ст. 228, ч.1 ст. 258-1, ч. 1 ст. 280, ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 303, ч. 1 ст. 355, ст. 373, ст. 386, ч. 1 ст. 404 КК України посягають на різного роду охоронювані кримінальним законом об'єкти, а незаконні вимоги пред'являються потерпілим, що мають різний статус та положення у суспільстві, всіх їх об'єднує те, що вчиняються вони одним і тим же способом, який проявляється у формі примушування потерпілого до вчинення певних дій чи іншої, вигідної для винного поведінки. Такою ознакою об'єктивної сторони наділений і склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 342 КК.

Однак, на відміну від зазначених посягань, це діяння вчиняється лише щодо вказаних у законі осіб і полягає в опорі, поєднаному з примушенням потерпілих шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій. Тобто злочин, що охоплюється ч. 3 ст. 342, характеризується наявністю двох обов'язкових його складових – опорі і примушення, тоді як інші вказані кримінально карані дії утворює лише примушення. Вчений додає, що застосування терміна, яким законодавець описує спосіб вчинення злочинів, які співставляються, викликають певні труднощі у суб'єктів правозастосування, оскільки у ч. 3 ст. 342 КК таким терміном є «примушення», а у всіх інших, вищенаведених складах – «примушування». Втім, згідно з Тлумачним словником сучасної української мови, ці обидва слова наповнені одним і тим же змістом [116, с. 246].

Дійсно, проаналізувавши зміст чинної редакції КК України, ми встановили, що поняття «примушення» вживається законодавцем виключно у рамках диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України, тоді як «примушування» станом на 01.08.2020 року згадується 33 рази. Хоча виявлена розбіжність не впливає на кваліфікацію діяння, проте порушує наявний у кримінальному праві принцип єдності та визначеності термінології. Зважаючи на це, підтримуємо думку А. С. Габуди щодо необхідності заміни поняття «примушення» на термін «примушування» у змісті диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України.

Окремі дискусії викликає питання коректності назви ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця» та зміст диспозиції відповідних частин вказаної норми. Так, І. М. Охріменко та С. С. Охріменко наголошують на необхідності кримінально-правового переосмислення назви та змісту даної норми з подальшим її формулюванням у такій редакції: «Протидія діяльності працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби». Крім того, на думку науковців, заслуговує на увагу й потреба нормативного передбачення дій, що підпадають під таку кваліфікацію, а також заходів (засобів) державного реагування, адже за специфічних умов професійної діяльності суб'єкта правозастосування протидія з боку зацікавлених осіб нерідко здатна викликати несприятливі (та навіть тяжкі) наслідки [296, с. 171].

З наведеного випливає, що категорія «протидія» є більш універсальною та широкою, ніж поняття «вплив», а отже, на думку науковців, наявна конструкція диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України та її назва не охоплюють весь спектр суспільно небезпечних діянь, які спрямовані на перешкоджання законній діяльності означеної категорії осіб, що ставить під загрозу суспільні відносини, що забезпечують охорону діяльності працівників правоохоронних органів, судових експертів, працівників державної виконавчої служби та приватних виконавців.

Без сумніву, подібна думка є цікавою та заслуговує на увагу науковців, проте для того, аби підтримати її або ж спростувати, необхідно проаналізувати зміст поняття «протидія діяльності».

Поняття «протидія» розуміється як дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй [342]. Таким чином, в загальному значенні під протидією розглядаються певні дії (якщо ж розглядати більш широко – діяння, вплив), спрямовані на блокування, унеможливлення вчинення інших дій, реалізації діяльності.

У чинній редакції КК України словосполучення «протидія діяльності» зустрічається виключно у ст. 206 «Протидія законній господарській діяльності» (загалом, саме поняття «протидія» згадується законодавцем лише раз за межами названої норми – у ст. 391 «Злісна непокора вимогам адміністрації виконання покарань» в контексті протидії адміністрації), в якій під протидією законній господарській діяльності розуміється протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може завдати матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них за відсутності ознак вимагання [246].

Таким чином, у названій нормі поняття «протидія законній діяльності» доцільно розглядати як: 1) вимогу, поєднану з погрозою насильства або знищення чи захоплення майна, припинити чи обмежити законну діяльність; 2) незаконне припинення або обмеження законної діяльності.

Нагадаємо, у диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України законодавець під втручанням у діяльність відповідної категорії осіб розуміє вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню ними службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення.

По суті, вказані у ст. 391 КК України незаконні вимоги, припинення або обмеження діяльності (що складають зміст поняття «протидія законній діяльності») і є впливом з метою перешкодження реалізації законної діяльності, а отже, можна зробити висновок, що категорія «протидія законній діяльності» вживається у якщо не тотожному, то досить близькому значенні до словосполучення «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню

обов'язків, здійсненню певної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення», яке використовується у диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України.

Водночас, інтерпретація поняття «протидія законній діяльності» в якості більш широкої категорії, ніж описаний у ст. 343 КК України зміст поняття «втручання в діяльність», відповідної категорії осіб та внесення запропонованих І. М. Охріменком та С. С. Охріменком змін до диспозиції ч. 1 названої статті може створити низку колізій. Зокрема, ймовірним є виникнення проблем у розмежуванні діяння у вигляді втручання в діяльність працівника правоохоронного органу від опору працівникові правоохоронного органу тощо.

Враховуючи викладене, вважаємо, що запропонована пропозиція є доволі дискусійною. Можливо, як мінімум, у назві ст. 343 доречно замінити поняття «втручання» на інше, більш вдале, проте дане питання потребує подальших наукових досліджень.

На необхідності модернізації диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України наголошують і В. М. Куц та А. О. Цховребов. На думку вчених, з метою вдосконалення законодавчого визначення об'єктивної сторони цього злочину доцільно включити втручання до диспозиції цієї статті у якості діяння із збереженням поняття «вплив», як способу його вчинення. При цьому слід указати на незаконність втручання, адже на практиці цілком можливим є і правомірне втручання в таку діяльність, наприклад, у процесі керівництва нею чи контролю за її ходом. Вчені зауважують, що можливе заперечення цієї тези, мовляв, законодавець визначає незаконність втручання шляхом визначення в законі незаконності самого способу його вчинення, а точніше – цілей застосування впливу на працівника правоохоронного органу: 1) перешкодити йому виконувати службових обов'язків; 2) добитись прийняття незаконного рішення.

На думку ж науковців, це, безумовно, так лише стосовно другої з числа названих цілей впливу. Вона дійсно демонструє його незаконність, а відповідно, і незаконність втручання в діяльність. Щодо першої мети, такого не скажеш. Перешкодити виконанню службових обов'язків можна і в «законний»

спосіб, наприклад, будучи впевненим у його правомірності через помилку в оцінці обстановки чи інших обставин. До того ж, незаконність досягнення зазначених цілей треба окремо доводити в процесі кримінального провадження. Для спрощення останнього доцільно все-таки включити до тексту статті ознаку незаконності втручання. Саме така ознака слугувала б сигналом наявності злочинного втручання в діяльність, а не правомірного: управлінського, процесуального тощо. При цьому підкреслювалось би, що незаконний вплив, як спосіб незаконного втручання в діяльність, здійснюється на предмет злочину, тобто на працівника правоохоронного органу, а втручання кореспондувалося б з об'єктом злочину, тобто встановленим порядком здійснення відповідної влади [256, с. 89].

Отже, перша пропозиція науковців пов'язана з необхідністю включення втручання до диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України та визначення впливу в якості способу втручання.

На нашу думку, подібне рішення може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, за таких обставин суттєво зміцниться логічний зв'язок між назвою норми та її змістом, проте з іншого – в разі такого розширення диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України може виникнути ситуація, за якої під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого даною нормою, підпадатимуть і інші (окрім впливу) способи втручання в діяльність означеної категорії осіб. Відтак, як і в попередньому випадку, допускаємо можливість виникнення певних юридичних колізій (знову ж таки, можуть виникнути складнощі у розмежуванні цього кримінального проступку зі злочином, передбаченим ч. 2 ст. 342 КК України).

Інша ж пропозиція (уточнити у диспозиції ч. 1 ст. 343, що кримінально караним є виключно незаконний вплив) є досить цікавою. Дійсно, теоретично можна припустити, що перешкоджання виконанню службових обов'язків може здійснюватися і в «законний» спосіб з названих вище підстав, через що виникає певна юридична колізія, за якої законні дії суб'єкта кримінального правопорушення будуть кваліфіковані як кримінальний проступок,

передбачений ч. 1 ст. 343 КК України. Відтак, погоджуємось із викладеною думкою та вважаємо, що уточнення виду впливу на незаконний у диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України дозволить відфільтрувати подібні випадки, а отже, названі зміни у цій нормі є обґрунтованими та необхідними.

Крім того, в науковому просторі лунають ідеї щодо підвищення меж кримінального покарання (санкції) за протиправні дії щодо слідчого. На думку І. М. Охріменка та С. С. Охріменка, це насамперед пов'язано з тим, щоб слідчий під час здійснення своїх процесуальних функцій не був «легкою здобиччю», оскільки сучасна практика не виключає таких випадків. Крім того, у зв'язку з тим, що діяльність слідчого має безпосередньо правозастосовчий характер, пропонується провести кримінально-правове розмежування понять «працівник правоохоронного органу» та «слідчий». Визначення «вплив на працівника правоохоронного органу», пояснюють науковці, видається досить загальним, а тому є необхідність у введенні більш конкретної норми кримінального закону: «Вплив у будь-якій формі на слідчого», яка б застосовувалася у разі втручання у його діяльність. Тому слід ввести до кримінального закону окрему статтю, що буде передбачати правові санкції за протиправні дії щодо професійної діяльності слідчого. Робота слідчого включає стадії кримінального процесу, від яких у подальшому залежить судочинство, а тому має бути аналогічною судовій діяльності за ступенем реалізації процесуальної самостійності та незалежності [297, с. 138].

Отже, пропонується внесення двох змін до КК України: виокремити втручання в діяльність слідчого в окреме правопорушення та підвищити санкцію за такі діяння. Що стосується першого питання, переконані, що виокремлення в окреме кримінальне правопорушення діяння у вигляді втручання в діяльність слідчого є недоречним. Зрозуміло, що діяльність слідчого, як особи, яка здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, є вельми важливою, тому посягання на неї завдає значну шкоду суспільним відносинам, що забезпечують охорону діяльності працівників правоохоронних органів, проте такий поділ діяльності працівників

правоохоронних органів «за важливістю діяльності» є, як мінімум, некоректним та суб'єктивним.

Прийняття ж подібного рішення розпочне процес виокремлення в окремі норми КК діянь, що посягають на діяльність різних представників правоохоронних органів (або навіть різні правоохоронні органи). Наприклад, за таким сценарієм можуть з'явитись статті, на кшталт «Втручання в діяльність працівника прокуратури», «Втручання в діяльність оперуповноваженого», «Втручання в діяльність працівників поліції» тощо.

Що ж стосується іншої думки (щодо необхідності підвищення санкції у ст. 343 КК України), вважаємо, що, без сумніву, означене діяння несе значний ступінь суспільної небезпеки, тому, можливо, підвищення санкції або ж навіть переведення його з когорти «кримінальні проступки» до категорії «злочини» було б справедливим та необхідним рішенням.

Водночас переконані, що ціла низка факторів (Україна – це сучасна демократична, а не поліцейська держава, в якій кримінальне покарання (особливо, пов'язане з ізоляцією винного від суспільства) є виключним заходом державного примусу, а не унікальним засобом у вирішенні всіх суспільних проблем) вимагають ретельно підійти до вирішення цього питання, відкинувши всі суб'єктивні домисли та переконання.

Цікавою є пропозиція Є. М. Блажівського, який пропонує додати примітку до ст. 343 КК України, в якій зазначити, що під працівниками правоохоронних органів у цій статті слід розуміти осіб, які наділені повноваженнями представника влади у сфері правоохоронної діяльності та перебувають на службі в одному з таких правоохоронних органів України: 1) прокуратурі; 2) органах внутрішніх справ; 3) Службі безпеки України; 4) Державній прикордонній службі України; 5) Державній митній службі України; 6) Державній податковій адміністрації України; 7) Державному департаменті України з питань виконання покарань; 8) Управлінні державної охорони; 9) Державній виконавчій службі України; 10) Департаменті державного пожежного нагляду МНС; 11) Військовій службі правопорядку у

Збройних Силах України; 12) розвідувальному органі Міністерства оборони України» [23, с. 180].

Погоджуємось, що подібне доповнення є важливим в контексті означеної норми. Що ж стосується пропозиції Є.М. Блажівського, зауважимо, що вона була висунута вченим ще 10 років тому. На сьогоднішній же день доречно скористатись положеннями ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та викласти примітку до ст. 343 КК України в наступному значенні: «Під працівниками правоохоронних органів розуміються особи, які наділені повноваженнями представника влади у сфері правоохоронної діяльності та перебувають на службі в органах прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національному антикорупційному бюро України, органах охорони державного кордону, органах доходів і зборів, органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, органах державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони або інших органах, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

Безумовно, названий перелік не є вичерпним, що в повній мірі не врегулює означене питання. Водночас, сам факт наявності цього переліку дозволить органам досудового розслідування більш правильно та швидко кваліфікувати відповідні діяння суб'єктів кримінальних правопорушень. Крім того, складно уявити межі даного переліку, адже створення та ліквідація правоохоронних органів – це процес динамічний, який залежить від розвитку та запитів суспільства.

В аспекті аналізу вказаної проблематики, приміром Курилюк Ю. Б. наголошує, що ознаки, які надають змогу встановити належність відповідної державної інституції до органу охорони правопорядку, варто визначати з огляду на передбачені законодавством України завдання цих органів, а також надані правоохоронні повноваження [258, с. 12]. Науковець пропонує такі основні ознаки: забезпечення недопущення посягань на територіальну цілісність держави, а також дій, спрямованих на зміну чи повалення

конституційного ладу, або захоплення державної влади; охорона громадського порядку, а також забезпечення громадської безпеки, особистої безпеки громадян, охорона їх життя, прав і свобод та власності від протиправних посягань; охорона військових та інших об'єктів державного значення, військових і спеціальних вантажів, дипломатичних і консульських установ; наявність статусу військового формування або ознак такого формування; право застосовувати в інтересах забезпечення правопорядку за компетенцією зброю, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу в порядку, спосіб і випадках, що визначені законодавством України; здійснення заходів щодо припинення організованої злочинності, диверсій, тероризму, а також ліквідації незаконних збройних формувань; спроможність оперативно реагувати на завдання, що раптово виникають, у тому числі через підрозділи спеціального реагування [258, с.12].

Заслуговують на увагу роздуми А. О. Цховребова щодо доцільності вилучення з диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України вказівки на близького родича. Дана позиція аргументована тим, що її наявність у конструкції відповідного складу кримінального правопорушення лише ускладнює його розуміння, тим більше, зазначає науковець, на практиці випадки впливу на виконавця «через» близького родича не зустрічаються, що вже саме по собі ставить під сумнів доцільність запровадження такої ознаки до тексту. Крім того, незрозуміло, чому в законі не йдеться про близького родича працівника правоохоронного органу. На нього також можливий вплив за допомогою близького родича [442, с. 106].

Дійсно, у процесі криміналізації того чи іншого суспільно небезпечного діяння досить часто використовують критерій його достатньої розповсюдженості (тобто факт того, що таке діяння не є теоретичними припущеннями, а існує реально та посягає на найбільш важливі групи суспільних відносин). Під час аналізу судової практики нами також не було виявлено випадків впливу на близького родича державного виконавця або

приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення.

Втім, відсутність реальних фактів вчинення подібних суспільно небезпечних діянь не свідчить про автоматичну недоцільність їх криміналізації або ж про недостатню соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за його вчинення.

Загальновідомо, що в науці кримінального права вироблено чимало підстав кримінально-правової заборони (наприклад, Д. О. Балабанова виокремлює наступні: суспільна небезпечність; типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності; динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки (криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли немає та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права); врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації тощо [11, с. 146–147]), проте невідповідність одній або декільком з них не свідчить, що діяння необґрунтовано криміналізовано. Підставами для подібних умовиводів можуть слугувати виключно або невідповідність більшості підстав криміналізації, або ж невідповідність найбільш важливим підставам криміналізації (адже загальновідомо, що вони не є «рівноправними»), до яких можна віднести суспільну небезпечність, необхідність впливу кримінально-правовими заходами та співрозмірність позитивних наслідків криміналізації. Без сумніву, останнім підставам криміналізації діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або домогтися

прийняття незаконного рішення вказане діяння відповідає, а отже, його криміналізація є цілком обґрунтованим кроком з боку законодавця.

Те саме можна стверджувати і про соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за назване суспільно небезпечне діяння, адже, як зазначає О. В. Чорна, в демократичному суспільстві підстави криміналізації мають відповідати обставинам соціальної обумовленості, не суперечити їм, адже сам термін «демократія» перекладається як «влада народу» [445, с. 96].

Враховуючи вищевикладене, ми не погоджуємось із позицією щодо необхідності виключення з диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України суспільно небезпечного діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення.

Запропонована ж ідея щодо встановлення кримінальної відповідальності за вплив у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення, виглядає досить цікавою. Дійсно, в диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України законодавець цілком несподівано проявив вибірковість та визначив кримінально караним опосередкований спосіб впливу (шляхом безпосереднього впливу на близьких родичів) лише на працівника органу державної виконавчої служби та приватного виконавця, тобто осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів.

Подібний стан речей виглядає дещо нелогічним, адже теоретично вплив у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення та вплив у будь-якій формі на близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових

обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення несуть якщо не ідентичний, то принаймні близький ступінь суспільної небезпеки.

Зауважимо, що до жовтня 2016 року стаття 343 КК України мала назву «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби», а диспозиція ч. 1 даної норми була викладена в наступній редакції:

«1. Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення...» [243].

Згадка ж про «близьких родичів» окремих категорій осіб (як і деякі категорії осіб) була включена до ст. 343 КК України на підставі Закону України від 02 червня 2016 року № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [335].

Логіка криміналізації таких діянь цілком очевидна – за допомогою впливу на близьких родичів відповідних категорій осіб можна маніпулювати останніми та в такий спосіб досягти відповідних протиправних результатів.

Отже, діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення було криміналізовано на підставі положень вказаного вище Закону України. Діяння ж у виді впливу у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення банально залишилось поза увагою законодавства.

На нашу думку, прийняте рішення є необґрунтованим та потребує оперативного перегляду з боку законодавства. Відтак, повністю підтримуємо думку щодо необхідності внесення відповідних змін до диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України, на підставі яких діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з

метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення буде визнано кримінальним проступком.

Крім ідеї необхідності виключення з диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України суспільно небезпечного діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення існують і більш радикальні думки. Наприклад, М. Довгаль пропонує виключити ст. 342 з КК України на підставі одиничних випадків «чистого» опору [146, с. 63].

Вважаємо подібні зміни недоречними, адже, як було сказано вище, невідповідність одній підставі криміналізації в жодному випадку не свідчить про її недоцільність. Ба більше, переконані, що декриміналізація вказаного суспільно небезпечного діяння поставить під загрозу суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Отже, на підставі проведеного аналізу кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, нами виокремлені основні напрямки модернізації діючих редакцій ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, які зможуть зміцнити рівень кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів та підвищать рівень законодавчої техніки.

2.3. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів

Суб'єктивні ознаки будь-якого злочину чи кримінального проступку складаються з двох обов'язкових ознак: суб'єкта кримінального правопорушення та суб'єктивної сторони. Розпочнемо наше дослідження саме з суб'єкта кримінального правопорушення.

Без сумніву, роль суб'єкта кримінального правопорушення в усій картині вчинення суспільно небезпечного діяння є головною, адже саме він своїми незаконними діями (або бездіяльністю) порушує поставлені під охорону КК суспільні відносини та, таким чином, змушує державу реагувати на таку асоціальну поведінку за допомогою найбільш радикальних заходів впливу – кримінально-правових.

На думку І. І. Митрофанова, значення суб'єкта кримінального правопорушення визначається тим, що він:

- є обов'язковим для всіх складів злочинів, що містяться в Особливій частині КК, відсутність будь-якої з ознак суб'єкта виключає злочинність вчиненого діяння і, як наслідок, можливість настання кримінальної відповідальності;

- у деяких випадках сприяє розмежуванню злочинів. Наприклад, розголошення державної таємниці (ст. 328 КК) відрізняється від розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422 КК) за суб'єктом: у першому випадку це особа, якій такі відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків у будь-якій організації, а в іншому – військовослужбовець. Крім того, особливості особи винного можуть прямо впливати на кваліфікацію вчиненого:

- дозволяє розкрити і докладно вивчити особливості особи винного (стать, вік, соціальний стан), виявивши при цьому загальні тенденції вчинення злочинів особами певної категорії. Властивості особи винного можуть мати й інші правові наслідки: перешкоджати звільненню від кримінальної відповідальності, звільненню від відбування покарання з випробуванням, умовно-достроковому звільненню від відбування покарання тощо [279].

Дані зауваження в черговий раз демонструють важливість суб'єкта як обов'язкового елемента складу кримінального правопорушення. Відтак, дослідження суб'єктів злочинів та кримінальних проступків, що посягають на

професійну діяльність працівників правоохоронних органів, не може бути формальним.

Як зазначає Б. Б. Шандра, з філософської точки зору, більшість дослідників наводять два варіанти розуміння суб'єкта злочину: у широкому, загальному, значенні під ним розуміється індивідуум, який здійснив злочин, а у вузькому під суб'єктом злочину розуміється особистість, яка може нести карну відповідальність. Треба також зазначити, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Якщо індивідууми об'єднуються в групу для здійснення злочину, якщо вони й приймають колективні рішення, кримінальна відповідальність буде особистісною, а здійснення злочину в складі групи буде розглядатися як обставина, що збільшує провину. Щодо встановлення віку кримінальної відповідальності, то в цьому випадку потрібно враховувати результати досліджень вікової психології, фізіології та педагогіки [455, с. 142].

З наведеного випливає, що філософія права розглядає суб'єкта злочину або кримінального проступку в якості індивідуума, який вчинив суспільно небезпечне діяння, визначене законодавцем в якості кримінального правопорушення та який здатен нести кримінальну відповідальність.

У подібному значенні суб'єкт злочину або кримінального проступку розглядається і в кримінальному праві України. На відміну від розглянутих вище обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, поняття суб'єкта закріплено на законодавчому рівні та майже не викликає дискусій у науковому середовищі. Так, законодавець присвятив суб'єкту кримінального правопорушення окремий IV розділ Загальної частини КК України «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)».

У ст. 18 КК України «Суб'єкт кримінального правопорушення» детально розкривається зміст вказаного поняття. Так, у ч. 1 цієї норми встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Таким чином, категорія «суб'єкт кримінального правопорушення» має тріадичну структуру, яка складається з таких обов'язкових ознак, як необхідність бути фізичною особою, досягнення певного віку та осудність. Розглянемо детальніше ці обов'язкові ознаки.

В сучасному суспільстві той факт, що суб'єктом будь-якого злочину або кримінального проступку може бути лише людина, майже не викликає жодних роздумів або, тим більше, сумнівів. Дане положення сприймається як константа кримінального права, адже виключно індивіду притаманна свідомість, а отже, тільки йому можуть бути властиві такі суб'єктивні ознаки, як вина, мотив, мета та психоемоційний стан.

Не дивлячись на це, протягом історичного розвитку людство переживало часи, коли суб'єктом складу злочину формально могли визнаватись інші живі (або ж навіть неживі) істоти. Наприклад, як вказує В. К. Грищук, у 1408 році у французькому місті Нант було засуджено свиню до смертної кари через повішення за вбивство п'ятирічного хлопчика. Поросят конфісковано на користь суду. Неодноразово суд в Парижі притягав свиней до відповідальності. Дільниця в Парижі, де виконувались вирокі щодо свиней, донині має назву «Повішена свиня» [134, с. 272].

Пояснити подібні «справи» досить легко: людина намагалася абстрагуватися від внутрішньої пережитої трагедії та таким чином сублімувала свою негативну енергію на тварин, яких вважала винними. Крім того, за допомогою таких дій людина намагалася продемонструвати, що саме людина є царем природи, тому жарти з нею – погана ідея.

Як зауважує М. А. Любавіна, в середні віки не тільки тварини підлягали засудженню, підсудним міг стати навіть неживий предмет. Цікавим є наступний історичний факт: 15 травня 1593 р. у м. Угличі було вбито цесаревича Дмитра – молодшого сина Івана Грозного, на набатний дзвін збіглися люди, які жорстоко розібралися з вбивцями; Борис Годунов наказав покарати всіх учасників самосуду, в тому числі і дзвін, його зняли з дзвіниці, відрубали вухо, на якому він висів, вирвали язика, покарали двадцятьма

ударами батоном та відправили на заслання до м. Тобольськ, де він і перебуває на сьогоднішній день [262, с. 5].

Зрозуміло, що сам дзвін не міг бути суб'єктом кримінального правопорушення, проте в такий спосіб майбутній московський цар продемонстрував свою владу та могутність. Сам же дзвін став символом цієї влади.

На сьогоднішній же день подібні рішення розглядаються як прояв дикості в демократичному суспільстві. Факт того, що «головною діючою особою», яка посягає на об'єкт кримінального правопорушення, виступає людина, є очевидним.

Разом із тим, виникають жваві дискусії щодо можливості визнання суб'єктом кримінального правопорушення не тільки фізичної, але і юридичної особи. З цього приводу П. Л. Фріс звертає увагу на те, що в ситуації розвитку та зміцнення в країні деяких видів злочинності (організованої, проти екологічної безпеки, економічної та ін.), це питання набуває неабиякого значення. Це було б не тільки логічним, оскільки пов'язано з нормативним закріпленням відповідальності за ці види злочинної діяльності, а й дало б змогу припинити діяльність заборонених законом угруповань (наприклад, не передбачених законом воєнізованих формувань і груп та ін.). При цьому принцип особистої відповідальності не може бути порушений. До кримінальної відповідальності в будь-якому випадку, насамперед, повинна притягатись фізична особа, винна у вчиненні конкретного злочину. Реалізація принципу особистої відповідальності не завжди приводить до вирішення завдань, які стоять перед кримінальним законодавством. Юридичні особи, через які вчинялись злочини, залишаються базою для подальшої злочинної діяльності, яка часто не припиняється з притягненням до кримінальної відповідальності фізичних осіб. Завжди знаходиться претендент на звільнене місце, який його й посідає. Якби діяльність юридичної особи була заборонена, обмежена і т. ін., була б ліквідована реальна база (і часто – передусім матеріальна) організованої злочинності, що стало б фактором попередження нових злочинних проявів.

Злочинною може визнаватись партія, громадська організація, відповідна господарська структура і т. ін. Звичайно, мова про це може йти лише у випадках, коли злочинні організації прикривають свою діяльність або діють у легальних формах (що найчастіше і робиться) [430, с. 144–145].

Дійсно, подібні роздуми є цікавими та заслуговують на увагу. Проте, в той же час, постає питання наявності в діях юридичної особи такої обов'язкової суб'єктивної ознаки складу будь-якого кримінального правопорушення, як вина, яка, як відомо, також є категорією персоніфікованою та притаманна фізичній особі.

Отже, вдалість рішення щодо визнання в якості суб'єкта кримінального правопорушення юридичної особи апріорі приречена на дискусійність, адже містить як ряд переваг, так і купу недоліків. З іншого боку, подібна дискусійність не заважає ряду європейських країн визнавати юридичну особу суб'єктом злочину або кримінального проступку. Ба більше, прийняття подібного рішення не виключено і в Україні, адже останнім часом дане питання в науковому середовищі еволюціонувало з повного спротиву до обережних дискусій.

Наслідком такої еволюції кримінально-правової свідомості стало прийняття законодавцем Закону України від 23 травня 2013 року № 314–VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [329], згідно з яким КК України був доповнений розділом XIV «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

У названому розділі законодавець передбачив три види заходів кримінально-правового характеру (штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичної особи), що можуть бути застосовані до юридичних осіб, вказаних у ст. 96⁴ КК України в разі наявності певних підстав, до яких законодавець відносить: вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у

ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 159¹ (ч.ч. 2–4), 160, 209, 255, 260, 262, 306, 343, 345, 347, 348, 349, 368³ (ч.ч. 1–2), 368⁴ (ч.ч. 1–2), 369, 369², 376–379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447; незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України; вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 258–258⁵ КК України.

Втім, наявність цих законодавчих положень не свідчить про те, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути юридична особа, адже, по-перше, як зазначалося вище, відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення може бути виключно фізична особа, по-друге, до юридичних осіб застосовуються не покарання, перелік яких міститься у ст. 51 КК України, а заходи кримінально-правового характеру, вказані у ст.ст. 96⁶–96⁹ і, по-третє, відповідно до ст. 2 КК України закон не передбачає жодних підстав притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, адже юридична особа, згідно ст. 11 КК України, апріорі не може вчинити кримінального правопорушення.

Таким чином, суб'єктом кримінальних правопорушень у виді посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як і будь-яких інших злочинів або кримінальних проступків, може бути виключно фізична особа, якою, як зауважує К. М. Орбець, визнається людина – громадянин України, особа без громадянства, іноземець, на якого за міжнародним зобов'язаннями України не поширюються правила екстериторіальності, – яка вчинила суспільно небезпечне діяння (в даному випадку передбачене ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. – Прим. авт.) і підлягає відповідальності за КК України [291, с. 113].

Наступною обов'язковою ознакою будь-якого суб'єкта кримінального правопорушення (у тому числі і передбаченого ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України) є його осудність. Поняття осудності закріплене у ст. 19 КК України [246] та розкривається як здатність фізичної особи усвідомлювати свої дії під час вчинення нею кримінального правопорушення та можливість керувати ними.

Узагалі ж осудність – це нормальний стан психічно здорової людини. Існує презумпція психічного здоров'я: кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених законом. Якщо виникає сумнів із приводу осудності, органи досудового розслідування чи суд призначають судово-психіатричну експертизу. Особа повинна бути визнана судом осудною чи неосудною не взагалі, а лише стосовно діяння, що їй інкримінується [459, с. 119].

Крім того, ст. 19 КК України [246] передбачає, що в разі, якщо в момент вчинення злочину або кримінального проступку особа не перебувала у стані осудності, то вона не підлягає кримінальній відповідальності, проте, в разі винесення судом відповідного рішення, до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. У разі ж, якщо в момент вчинення кримінального правопорушення суб'єкт був осудним, проте до постановлення судом вироку захворів на психічну хворобу, через яку став неосудним, – він не може підлягати покаранню до моменту одужання (втім, до такої фізичної особи, як і в попередньому випадку, можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру).

Погоджуємось із думкою Л. Р. Шувальської про те, що зі станом осудності пов'язане й досягнення (реалізація) мети покарання. Згідно із законом, «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Тільки осудна особа здатна правильно усвідомлювати сутність вчиненого злочину, а отже, і розуміти обґрунтованість і справедливість

призначеного покарання. Лише за таких умов призначене покарання багато в чому визначає подальшу поведінку засудженого, спонукає його не вчиняти нових злочинів. Важливість установлення осудності зумовлена тим, що осудність – це юридична передумова вини, а без доведення вини не може бути кримінальної відповідальності й покарання [459, с. 119].

Дійсно, в демократичній країні особа, визнана судом в момент вчинення кримінального правопорушення неосудною, не може і не повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності, адже подібні рішення суперечитимуть такому галузевому принципу кримінального права, як принцип відповідальності при наявності вини, який був розглянутий нами у підрозділі 2.3 нашого наукового дослідження.

Додамо, що суб'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як і будь-яких інших суспільно небезпечних діянь, визнаних КК України в якості злочинів або кримінальних проступків, може бути і обмежено осудною особою (тобто фізичною особою, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними). В такому разі суд враховує названу обставину при призначенні покарання, яка (обставина), крім того, може стати підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [246].

Останнім обов'язковим атрибутом суб'єкта кримінального правопорушення є досягнення ним певного віку.

Зрозуміло, що загалом під віком розуміється певний проміжок часу, який минув з моменту народження людини. Проте таке розуміння є досить поверхневим та не відбиває всю сутність даного поняття.

На дисертаційному рівні дане питання було проаналізоване О. А. Плашовецьким, який виокремив розуміння поняття «вік особи» у широкому та у вузькому розумінні. Так, під віком особи в широкому значенні, на думку вченого, слід розуміти календарний період, починаючи від дня

народження до будь-якого хронологічного моменту в її житті. У вузькому значенні – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки. Кримінально-правове значення віку пов'язане не тільки з інститутом суб'єкта злочину, а й з інститутом потерпілого від злочину [304, с. 11].

У КК України законодавець скоріше розглядає вік суб'єкта кримінального правопорушення саме в широкому розумінні та пов'язує можливість настання кримінальної відповідальності саме з календарним періодом, який минає з часу народження суб'єкта до досягнення ним певного хронологічного моменту, який закон визначає як «досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Натомість аналіз поняття «вік особи» у вузькому розумінні в більшій мірі проводиться в науковій сфері та перед прийняттям державою рішення щодо встановлення того чи іншого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Важко не погодитись із думкою О. В. Смаглюка та А. А. Павловської про те, що запровадження вікових меж кримінальної відповідальності зумовлене існуючими у конкретному суспільстві уявленнями про набуття більшістю його членів здатності розуміти суспільний характер своїх дій та їх наслідків (у тому числі суспільно небезпечних) із моменту досягнення певного віку [363, с. 182].

Зрозуміло, що кожний індивід є унікальним, проте виокремлення універсального моменту, з якого середньостатистична особа в повному обсязі здатна усвідомлювати суспільно небезпечний характер власних дій та передбачати їх наслідки, є необхідним рішенням, яке ґрунтується на такому принципі кримінального права, як відповідальність особи при наявності вини.

Будучи однією з основ проблеми суб'єкта злочину, вік кримінальної відповідальності як у нашій державі, так і в багатьох країнах світу досить динамічний. Ця обставина, як зауважує О. А. Плашовецький, пояснюється, передовсім, волею законодавця, який виходить із відповідних історичних умов розвитку суспільства і кримінальної політики держави по боротьбі зі

злочинністю на відповідних етапах його розвитку. При цьому, встановлюючи вік кримінальної відповідальності, законодавець враховує дані медицини, психології, педагогіки та інших наук, а також виходить з типових для більшості підлітків умов їхнього розвитку і формування на різних стадіях життєвого шляху [305, с. 391].

Протягом різних історичних періодів вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, неодноразово змінювався. Наприклад, ст. 40 російського Кримінального уложення 1903 р. (яке лише частково набрало чинності) передбачала, що не ставиться у провину злочинне діяння, вчинене малолітньою особою, яка досягла десяти років, а у ст. 41 закріплювалось, що не ставиться у провину злочинне діяння, вчинене неповнолітнім від десяти до сімнадцяти років, який не міг усвідомлювати властивості та значення вчиненого ним або керувати своїми проступками [115, с. 27]. До таких категорій осіб, як правило, застосовувались певні специфічні кримінально-правові заходи впливу (наприклад, віддання під нагляд батькам, поміщення до виховних виправних закладів тощо), втім в окремих випадках особи у віці від 14 до 17 років могли підлягати кримінальній відповідальності майже на загальних засадах.

На сьогоднішній день законодавець дещо інакше розглядає питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Так, відповідно до ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [246].

Дане положення є загальним правилом, проте в окремих випадках, як і в розглянутих нормах Уложення 1903 р., особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності у молодшому віці. У ч. 2 ст. 22 КК України законодавець визначив вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких особа підлягає кримінальній відповідальності у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Станом на 02.06.2020 року до даного переліку належать наступні кримінальні правопорушення: умисне вбивство

(статті 115–117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), зґвалтування (стаття 152), сексуальне насильство (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296) [246].

Дані винятки пояснюються тим, що перелічені в ч. 2 ст. 22 КК України кримінальні правопорушення несуть найвищий ступінь суспільної небезпеки, а отже, держава змушена звернутися до найбільш жорсткого заходу впливу, що виражається у притягненні особи до кримінальної відповідальності.

З наведеного випливає, що за вчинення окремих злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, кримінальна відповідальність настає з чотирнадцятирічного віку. Зокрема, йдеться про такі злочини, як умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 2 ст. 345),

умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 3 ст. 345), умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу (у тому числі у минулому), шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі дії зі знищення або пошкодження майна вказаної категорії осіб, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 347), посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348), захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349).

Додамо, що для неповнолітніх суб'єктів будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі і суспільно небезпечних діянь, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів) законодавцем передбачені певні особливості в частині притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності та призначення покарання, що задекларовані у розділі XV Загальної частини КК України.

Крім описаного у ч. 1 ст. 18 КК України суб'єкта кримінального правопорушення, законодавець виокремлює також «спеціального суб'єкта кримінального правопорушення», яким, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України, є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Отже, існують два види суб'єктів злочинів та кримінальних проступків: загальний та спеціальний.

Спеціальні ознаки суб'єктів злочину мають різний правовий зміст, що виражається в правовому статусі (покладання правових обов'язків щодо забезпечення обороноздатності країни, здійснення правосуддя), професійної діяльності, що виконується, фізичних властивостях особи і наявності родинних відносин в особливостях здійснення злочинних дій. У цьому зв'язку за способом

закріплення в статтях Особливої частини КК спеціальних суб'єктів злочину можна розділити на фактичні і нормативні. До фактичних спеціальних суб'єктів належать особи, спеціальні характеристики яких закріплені в кримінальному законі за допомогою опису ознак об'єктивної сторони злочину, які дозволяють зробити висновок про обмеження криміналізації діяння кола суб'єктів, що володіють спеціальними властивостями. До нормативних спеціальних суб'єктів належать особи, вимоги до статусу й інші характеристики яких чітко викладені в диспозиції відповідної кримінально-правової норми [377, с. 13–14].

Отже, існують два види суб'єктів злочинів та кримінальних проступків: загальний та спеціальний.

Історичний аналіз кримінально-правових норм зі спеціальним суб'єктом і з'ясування їхньої соціальної обумовленості дозволяє стверджувати, що коло злочинів зі спеціальним суб'єктом не є раз і назавжди чітко визначеним, воно постійно змінюється у бік збільшення чисельності таких діянь у КК. При цьому у кримінальному законодавстві України міститься багато складів злочинів зі спеціальним суб'єктом, які з розвитком суспільних відносин були декриміналізовані. Водночас простежується тенденція до розширення кола складів злочину зі спеціальними суб'єктами і збільшення їх кількості, особливо за рахунок диференціації такого виду спеціального суб'єкта, як службова особа, що свідчить про існування стійкої законодавчої тенденції до спеціалізації підстав кримінальної відповідальності [292, с. 16].

Дослідивши диспозиції ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України ми встановили, що в якості обов'язкової ознаки спеціальний суб'єкт передбачений лише для такого складу кримінального правопорушення, що посягає на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як вплив у будь-якій формі службовою особою з використанням свого службового становища на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного органу (ч. 2 ст. 343 КК України).

Спеціальним суб'єктом названого кримінального проступку виступає службова особа. Нагадаємо, відповідно до ч.ч. 3–4 ст. 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Крім того, службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів [246].

З викладеного вище випливає, що суб'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, залежно від конкретного виду злочину або кримінального проступку, можуть бути наступні категорії осіб:

1) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та якій до вчинення цього суспільно небезпечного діяння виповнилося 16 років –

для кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, ч. 4 ст. 345, ч. 1 ст. 347 КК України;

2) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці від 14 років – для злочинів, передбачених ч.ч. 2-3 ст. 345 КК України, ч. 2 ст. 347, ст.ст. 348-349 КК України.

3) фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише службова особа (ч. 2 ст. 343 КК України – у разі вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України службовою особою з використанням свого службового становища).

Слід розрізняти поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» та «особа кримінального правопорушника». Останнє є міжгалузевим, тобто предметом як кримінального права, так і кримінології (в її вузькому розумінні), а також кримінально-виконавчого права, судової психології тощо. У кримінальному праві проблема особи кримінального правопорушника має значення для індивідуалізації кримінального покарання, вирішення питань звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. У багатьох статтях КК вказується на необхідність враховувати особу винного, його біологічні, соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні та інші властивості: індивідуальні особливості, взаємовідносини з іншими людьми, систему соціальних пріоритетів, поведінку до і після вчинення кримінального правопорушення (зокрема, це ст.ст. 65, 66, 67, 69, 45–48, ч. 4 ст. 74, ст.ст. 75–79, 81) [148, с. 134].

Частково розглянемо питання особи кримінального правопорушника, який вчиняє злочини та кримінальні проступки, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Для цього проаналізуємо дані звітів Державної судової адміністрації України про склад засуджених за ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України за останні п'ять років (з 2015 р. по 2019 р. включно) та, на основі отриманих даних, сформуємо кримінологічний

портрет типового суб'єкта кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на професійну діяльність працівників правоохоронних органів.

Так, за вказаний період часу за ст. 342 КК України було засуджено 280 осіб (275 громадян України та 5 іноземців). З них:

1. За гендерною приналежністю: 272 чоловіка та 8 жінок;
2. За віковим критерієм: 1) від 16 до 18 років – 1 особа; 2) від 18 до 25 років – 39 осіб; 3) від 25 до 30 років – 62 особи; 4) від 30 до 50 років – 156 осіб; 5) від 50 до 65 років – 22 особи.
3. За заняттям засуджених на момент вчинення злочину: 1) робітники – 51 особа; 2) державні службовці – 1 особа; 3) інші службовці – 1 особа; 4) військовослужбовці – 1 особа; 5) вчителі, викладачі – 1 особа; 6) приватні підприємці – 9 осіб; 7) працівники господарських товариств – 5 осіб; 8) учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій – 1 особа; 9) студенти навчальних закладів – 4 особи; 10) інші заняття – 11 осіб; 11) пенсіонери, у тому числі інваліди, – 9 осіб; 12) безробітні – 7 осіб; 13) працездатні, які не працювали і не навчалися, – 179 осіб.
4. За освітою: 1) повна вища – 24 особи; 2) базова вища – 8 осіб; 3) професійно-технічна – 91 особа; 4) повна загальна середня освіта – 123 особи; 5) базова загальна середня – 32 особи; 6) початкова загальна – 1 особа; 7) без освіти – 2 особи.

Додамо, що зі 154 суб'єктів кримінальних правопорушень (55%), передбачених ст. 342 КК України, в момент вчинення суспільно небезпечного діяння перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Таким чином, як правило, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 342 КК України вчиняє особа чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, громадянин України, який в більшості випадків перебуває у стані алкогольного сп'яніння, працездатний, який не працював і не навчався та має повну загальну середню або професійно-технічну освіту.

Дещо інша ситуація з особою кримінального правопорушника, який вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 343 КК України. За

період з 2015 по 2019 рр. за вказаною нормою Особливої частини КК України було засуджено 9 осіб. Кожен із суб'єктів кримінальних правопорушень виявився громадянином України. З них:

1. За гендерною приналежністю: всі 9 осіб – представники «сильної статі»;

2. За віковим критерієм: 1) від 18 до 25 років – 2 особи; 2) від 25 до 30 років – 2 особи; 3) від 30 до 50 років – 3 особи; 4) від 50 до 65 років – 2 особи.

3. За заняттям засуджених на момент вчинення злочину: 1) робітники – 1 особа; 2) працівники господарських товариств – 1 особа; 3) працездатні, які не працювали і не навчалися – 6 осіб; 4) утримувалися в установі виконання покарання – 1 особа.

4. За освітою: 1) повна вища – 1 особа; 2) професійно-технічна – 3 особи; 3) повна загальна середня – 1 особа; 4) базова загальна середня освіта – 4 особи.

При цьому, з вказаних осіб 1 особа мала незняту і непогашену судимість, а 1 особа вчинила кримінальний проступок у стані алкогольного сп'яніння.

Отже, у переважній більшості випадків кримінальний проступок, передбачений ст. 343 КК України, вчиняє громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення кримінального правопорушення був працездатний, але не працював і не навчався, та має базову загальну середню або ж професійно-технічну освіту.

За ст. 345 КК України за вказаний період часу було засуджено 454 особи, з яких 449 осіб – громадяни України та 4 особи – громадяни (піддані) інших держав (при цьому, статистичні дані є дещо неточними, адже замість 454 осіб відображає приналежність до держави 453 осіб). З них:

1. За гендерною приналежністю: 37 жінок та 417 чоловіків.

2. За віковим критерієм: 1) 3 особи – у віці від 16 до 18 років; 2) 114 осіб – у віці від 18 до 25 років; 3) 102 особи – у віці від 25 до 30 років; 4) 191 особа – у віці від 30 до 50 років; 5) 41 особа – у віці від 50 до 65 років; 6) 3 особи – у віці від 65 років і старше.

3. За заняттям засуджених на момент вчинення злочину: 1) робітники – 53 особи; 2) державні службовці – 3 особи; 3) інші службовці – 4 особи; 4) військовослужбовці – 2 особи; 5) лікарі, фармацевти – 1 особа; 6) приватні підприємці – 10 осіб; 7) працівники господарських товариств – 6 осіб; 8) студенти навчальних закладів – 10 осіб; 9) інші заняття – 15 осіб; 10) пенсіонери, у т.ч. інваліди – 18 осіб; 11) безробітні – 11 осіб; 12) працездатні, які на момент вчинення злочину не працювали і не навчалися, – 306 осіб; 13) утримувалися в установі виконання покарань, під вартою – 15 осіб.

4. За освітою: 1) повна вища – 49 осіб; 2) базова вища – 22; 3) професійно-технічна – 99 осіб; 4) повна загальна середня – 211 осіб; 5) базова загальна середня освіта – 65 осіб; 6) початкова загальна – 4 особи; 7) без освіти – 4 особи.

Крім того, 74 особи вчинили названий злочин у складі групи, 274 особи вчинили погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу у стані алкогольного сп'яніння, 3 – у стані наркотичного сп'яніння, 84 особи на момент вчинення злочину мали незняту або непогашену судимість.

Найбільш типова особа суб'єкта злочину у виді погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу: громадянин України чоловічої статі, який вчинив суспільно небезпечне діяння у віці від 30 до 50 років, працездатний, який на момент вчинення злочину не працював і не навчався та має повну загальну середню освіту, в момент вчинення злочину перебував у стані алкогольного сп'яніння.

За ст. 347 КК України в період з 2015 р. по 2019 р. (включно) було засуджено 7 громадян України. З них:

1. За гендерною приналежністю: 7 чоловіків.

2. За віковим критерієм: 1) від 18 до 25 років – 2 особи; 2) від 25 до 30 років – 2 особи; 3) від 30 до 50 років – 3 особи.

3. За заняттям засуджених на момент вчинення злочину: 1) військовослужбовці – 1 особа; 2) працездатні, які на момент вчинення злочину не працювали і не навчалися – 6 осіб.

4. За освітою: 1) повна вища – 1 особа; 2) повна загальна середня – 6 осіб.

Крім того, 1 особа в момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України, перебувала у стані алкогольного сп'яніння, 3 особи діяли у складі групи, 1 особа мала незняту і непогашену судимість.

Таким чином, в переважній більшості випадків кримінальне правопорушення, передбачене ст. 347 КК України, вчиняє громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, працездатний, який на момент вчинення кримінального правопорушення не працював і не навчався та має повну загальну середню освіту.

За ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» за період 5 років (з 2015 по 2019 включно) було засуджено 9 осіб: 8 громадян України та 1 громадянин (підданий) іншої держави. З них:

1. За гендерною приналежністю: 9 чоловіків.

2. За віковим критерієм: 1) від 18 до 25 років – 1 особа; 2) від 25 до 30 років – 1 особа; 3) від 30 до 50 років – 6 осіб; 4) від 50 до 60 років – 1 особа.

3. За заняттям засуджених на момент вчинення злочину: 1) робітники – 1 особа; 2) приватні підприємці – 1 особа; 3) пенсіонери, у т.ч. інваліди – 1 особа; 4) працездатні, які не працювали і не навчалися – 6 осіб.

4. За освітою: 1) повна вища – 1 особа; 2) професійно-технічна – 4 особи; 3) повна загальна середня – 2 особи; 4) базова загальна середня – 2 особи.

Крім того, 5 осіб на момент вчинення злочину, передбаченого ст. 38 КК України, мали незняту і непогашену судимість, 3 особи перебували у стані алкогольного сп'яніння, 1 особа вчинила кримінальне правопорушення у складі групи.

Отже, типова особа суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України, наступна: громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення злочину був працездатним, але не працював і не навчався, має професійно-технічну освіту та незняту і непогашену судимість.

Що стосується злочину у виді захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, зауважимо, що за період з 2015 по 2019 рр. за вказане кримінальне правопорушення було засуджено лише 2 особи (у 2015 р.), які мають громадянство України та вчинили вказане суспільно небезпечне діяння у складі групи. На момент вчинення злочину суб'єкти кримінального правопорушення перебували у віці від 18 до 25 років та утримувалися в установі виконання покарань. Дані особи мали базову загальну середню освіту та мали мінімум по три незнятих та непогашених судимостей.

На підставі отриманих даних можна сформулювати типову особу суб'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів: громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення кримінального проступку або злочину був працездатним, але ніде не працював і не навчався та має повну загальну середню освіту.

Крім суб'єкта кримінального правопорушення, до суб'єктивних ознак злочинів та кримінальних проступків також належить суб'єктивний бік. Перш ніж розглянути цю обов'язкову ознаку складу кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, проаналізуємо зміст даного поняття.

На думку М. В. Тимчаль, саме суб'єктивна сторона складає основну частку доказової діяльності і тим самим викликає основні дискусії між сторонами в кримінальному процесі. Проблема суб'єктивної сторони злочину є найменш досліджувана в кримінально-правовій науці. У КК України не існує законодавчого закріплення даного поняття [380, с. 137].

Дійсно, суб'єктивна сторона будь-якого злочину або кримінального проступку (у тому числі і суспільно небезпечні діяння, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів) становить одну з найголовніших часток доказової діяльності в ході кримінального процесу, проте вона одночасно є і однією з найбільш складних в дослідженні. Пояснити це можна тим, що елементи суб'єктивної сторони протікають у свідомості суб'єкта, а отже, вони в більшості випадків є латентними для широкого загалу та розкриваються за допомогою об'єктивних ознак кримінального правопорушення.

Як зауважують автори навчального посібника «Практикум з кримінального права України (Загальна частина)» (за заг. ред. В. В. Шаблістого), значення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення зводиться до того, що:

- 1) вона є елементом складу злочину або кримінального проступку і входить до підстави кримінальної відповідальності;
- 2) ознаки суб'єктивної сторони визначають суспільну небезпечність кримінального правопорушення;
- 3) від визначення її ознак залежить правильна кваліфікація злочину або кримінального проступку;
- 4) вона допомагає розмежувати кримінальні правопорушення, а також відмежувати кримінальні правопорушення від інших правопорушень [325, с. 155].

Не дивлячись на таку важливість, питання змісту суб'єктивної сторони в науці кримінального права викликає численні наукові дискусії. На сьогоднішній день навіть відсутня єдина позиція щодо кількості самостійних елементів, що входять до її складу.

Наприклад, В. А. Ломако розглядає суб'єктивну сторону кримінального правопорушення як внутрішню сторону злочину або кримінального проступку, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків.

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив та мета вчинення кримінального правопорушення. Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину або кримінального проступку є різними [225, с. 159].

Таким чином, вчений пропонує розглядати такі елементи суб'єктивної сторони кримінального правопорушення: вина, мотив та мета. Дана думка є однією з найбільш популярних, проте цілий ряд науковців висувають власні позиції, відповідно до яких зміст суб'єктивної сторони злочину або кримінального правопорушення не обмежується цими трьома елементами. Наприклад, розглядаючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 133 КК України, Р. В. Вереша зробив цікавий умовивід про те, що завідомість необхідно розглядати не лише як самостійно існуючу ознаку суб'єктивної сторони, не пов'язуючи її із іншими елементами складу злочину, а лише у зв'язку із ними і обов'язково як ознаку умислу чи необережності при визначенні форм та видів вини [40, с. 60].

Частка «не лише» свідчить про те, що науковець визнає ознаку завідомості в якості специфічної самостійної факультативної ознаки суб'єктивної сторони складу злочину або кримінального проступку, яка має тісний взаємозв'язок з виною.

Дана позиція є досить оригінальною, адже більшість вчених розглядають завідомість в якості частини такої категорії, як вина. Наприклад, на думку В. М. Савицької, завідомість варто розглядати в якості ознаки, що додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу і полягає у достеменній обізнаності та явному усвідомленні винуватого заздалегідь до вчинення злочину юридично значущих обставин, передбачених кримінальним законом [352, с. 208].

Думається, для того, щоб погодитись з однією із двох протилежних точок зору, доречно розкрити зміст ознаки завідомості.

В українській мові поняття «завідомий» означає наперед відомий, явний, неприхований [162].

Дійсно, подібне трактування вказаного поняття свідчить про тісний зв'язок ознаки завідомості з такою суб'єктивною ознакою складу кримінального правопорушення, як вина, проте для того, щоб визначити, чи характеризує дана ознака інтелектуальний момент вини (як наполягає В. М. Савицька), звернемося до судової практики.

Загалом, суди досить рідко розкривають зміст ознаки завідомості, проте в окремих випадках, все ж таки, існують певні виключення. Так, нами були виявлені такі трактування поняття «завідомість»: «винний діє *завідомо* (*курсив наш. – О.К.*), тобто *усвідомлює* (*курсив наш. – О.К.*) неправдивий характер тих відомостей, що вносяться ним до офіційних документів, або *усвідомлює*, що документ, який він видає, повністю чи частково не відповідає дійсності (є неправдивим)» [43]; «завідомість, про яку йде мова у диспозиції статті 135 КК України, означає, що підсудна особа *усвідомлює* (*курсив наш. – О.К.*), що інша особа перебуває у небезпечному для життя стані, а він зобов'язаний і має можливість надати їй допомогу, але відмовляє в цьому» [53]; «повідомлення про вчинення злочину ОСОБА_1 було *завідомо*, тобто *свідомо* (*курсив наш. – О.К.*) та явно неправдивим» [73], «особа діє *завідомо*, тобто *усвідомлює* (*курсив наш. – О.К.*) неправдивість звіту і бажає діяти саме таким чином» [79].

Таким чином, в кожному із запропонованих випадків суд пов'язує ознаку завідомості з усвідомленням суб'єктом злочину або кримінального проступку суспільної небезпечності свого діяння.

Відтак, аналіз судової практики дозволяє погодитись з викладеною позицією В. М. Савицької, а отже, думається, ознаку завідомості недоцільно розглядати в якості самостійної факультативної ознаки суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі, і злочинів та кримінальних проступків, що посягають на поставлені під охорону КК України суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів).

Все популярнішою стає думка про те, суб'єктивний бік кримінального правопорушення доречно розглядати в контексті чотирьох самостійних ознак: однієї обов'язкової (вина) та трьох факультативних (мотив, мета та емоційний стан). Зокрема, подібну позицію підтримують [157] А. М. Бібик [18, с. 398], В. К. Гришук [134, с. 295], Г. П. Жаровська та О. І. Ющик [157, с. 95], І. І. Митрофанов [278, с. 197], В. В. Топчій [384, с. 22], П. Л. Фріс [431, с. 167], В. В. Шаблистий, В. Ю. Коломієць [452, с. 99] та ін.

Отже, в науці кримінального права найбільш популярними є триадна (вина, мотив, мета) та квадральна (вина мотив, мета та емоційний стан) концепції суб'єктивної сторони. Основні суперечності між ними полягають у питанні доцільності визнання в якості самостійної ознаки суб'єктивної сторони емоційного стану.

Як зазначають М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, згадана розбіжність у думках викликана тим, що емоційний стан особи можна розглядати у двох аспектах. Якщо розглядати емоційний стан як чинник, що впливає на здатність винного усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними, такий емоційний стан буде стосуватися категорії осудності – ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Якщо йдеться про емоційний стан, який не впливає на здатність винної особи усвідомлювати характер своїх дій і керувати ними, емоції стосуються суб'єктивної сторони як відображення певних психічних процесів суб'єкта кримінального правопорушення, що виражають його потреби і здатні дати відповідь на питання про фактори, які спонукали винного вчинити кримінальне правопорушення [285, с. 185–186].

Додамо, що серед всіх кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України, емоційний стан є обов'язковою ознакою лише двох складів злочинів (ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» та ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання»), в яких згадується стан сильного душевного хвилювання.

Враховуючи викладене, повністю погоджуємось із умовиводом про те, що на сьогоднішній день є підстави констатувати, що стан сильного душевного хвилювання є емоційним станом особи (видом емоції) і його слід розглядати як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складів злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 116, 123 КК. При вчиненні інших злочинів емоційний стан особи може мати й інший вияв, проте в такому випадку може враховуватися судом лише при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання тощо, тобто виступати в ролі так званої «факультативної» ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. А відтак, стан сильного душевного хвилювання є емоційним станом особи (видом емоції), і його слід розглядати як ознаку, що характеризує суб'єктивну сторону складу злочину в цілому [2, с. 79].

Думається, сама наявність ознаки сильного душевного хвилювання в якості обов'язкового елемента суб'єктивної сторони для названих двох складів злочинів свідчить про те, що викладена вище квадральна концепція виглядає більш обґрунтованою та прийнятною.

Цікавою також є думка В. П. Ємельянова, який вказує, що вина як невід'ємна складова суб'єктивної сторони злочину та обов'язкова ознака складу злочину не вичерпує змісту суб'єктивної сторони. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони злочину відіграють також мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності суб'єкта злочину, до яких в юридичній літературі відносять емоційний стан, потреби та інтереси особи, яка вчиняє злочинне посягання [154, с. 118–119].

Зауважимо, що останні явища (потреби та інтереси особи) не можна розглядати в якості самостійних елементів суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Ба більше, вказані категорії тісно пов'язані з об'єктом злочину або кримінального правопорушення.

Наприклад, на думку В. Я. Тація, соціальні потреби і відповідні їм інтереси породжені умовами життя суспільства, певними суспільними відносинами. Звідси випливає важливий висновок, що соціальний інтерес –

результат, «продукт» діяльності суспільних відносин. Отже, інтерес – це не самі відносини і навіть не їх структурний елемент. Інтерес – це самостійно існуючий поряд із суспільними відносинами і врешті-решт породжений ними соціальний феномен [376, с. 120].

Отже, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення в сфері професійної діяльності працівника правоохоронного органу – це внутрішня сторона злочину або проступку, яка складається з одного обов'язкового (вина) та двох факультативних елементів (мета, мотив). Встановлення стану сильного душевного хвилювання в цій категорії злочинів впливає на призначення покарання або ж має бути підставою для кримінально-правової оцінці суспільно-небезпечного діяння за іншими статтями КК України.

Розпочнемо розгляд суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, з розгляду вини.

Як було встановлено у попередньому підрозділі, вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення, а її важливість підкреслюють відповідні положення Конституції України (зокрема, ст. 62). Враховуючи це, законодавець приділив цьому суб'єктивному елементу та його формам окремий розділ Загальної частини КК України (розділ V).

Так, КК України встановлює, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу (який поділяється на прямий (особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) і непрямий (особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і, хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання) або необережності (яка поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість (особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або

бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення) та кримінальну протиправну недбалість (особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити) [246].

Розглянемо форму вини у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України.

У диспозиціях та назвах деяких статей, в яких передбачена кримінальна відповідальність за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів (або ж на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів, якщо розглядати відповідну концепцію розуміння поняття «об'єкт кримінального правопорушення»), законодавець прямо зазначає єдину можливу форму вини. Так, у ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» зазначається, що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння у виді знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу (у тому числі у минулому) тільки у випадку, якщо це діяння було умисним.

Відповідно, виключно така ж форма вини притаманна злочину, передбаченому ч. 2 ст. 347 КК України (ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки).

Таким чином, суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень у виді умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України), що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, характеризується умисною формою вини.

Думається, доречно з'ясувати не тільки форму вини, яка в даному випадку є очевидною, але і види умислу, які можуть бути притаманні даним кримінальним правопорушенням.

На практиці, на жаль, суди досить рідко детально розглядають навіть форму вини злочинів, передбачених ст. 347 КК України, зазначаючи лише, що суб'єкт кримінального правопорушення діяв умисно. Що ж стосується виду умислу, то нами виявлено лише єдиний випадок, в якому суд розкривав вид умислу. Так, у вирокі Ленінського районного суду м. Полтави від 29.10.2019 року по справі № 532/2033/18 передбачено, що 16.06.2018 року, близько 17:00 год. ОСОБА_3, перебуваючи у приміщенні будинку, що розташований за адресою: АДРЕСА_1, на ґрунті раптово виниклих неприємних відносин, діючи умисно, передбачаючи суспільну небезпеку своїх дій та бажаючи настання суспільно-небезпечних наслідків (курсив наш. – О.К.), наніс ОСОБА_1 близько 9 ударів руками та сторонніми предметами по різних частинах тіла, внаслідок чого останній були спричинені тілесні ушкодження у виді: забійної рани потиличної ділянки зліва, верхньої губи зліва, з крововиливом в цій же області, синці на повіках лівого ока з переходом на ліву виличну ділянку, на передній поверхні грудної клітки зліва, на внутрішній поверхні нижньої третини правого стегна, на передній поверхні лівого стегна, на правому плечі, які відносяться до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я, згідно з висновком експерта № 83 від 21.06.2018 року [75].

Додамо, що вказані дії були вчинені з метою помсти, за виконання ОСОБА_2 своїх службових обов'язків, який працює дільничним офіцером поліції Кобеляцького ВП ГУНП в Полтавській області, а сам суб'єкт злочину був засуджений за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 125, ч. 2 ст. 347 КК України [Там само].

Враховуючи той факт, що суб'єкт кримінального правопорушення бажав настання суспільно-небезпечних наслідків, можна зробити висновок, що суб'єктивний бік даного злочину характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Втім, зрозуміло, що поодинокий випадок не дозволяє стверджувати, що у суб'єктивному боці всіх злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів та передбачені ст. 347 КК України, обов'язкова ознака у виді вини характеризується виключного у формі прямого умислу.

У науці кримінального права відсутня єдина позиція з приводу виду умислу, який притаманний суб'єктивній стороні цих злочинів. Так, на думку Є. О. Гладкової, вина у складі передбаченого ст. 347 КК злочину може виражатися виключно у виді прямого умислу. Це впливає зі зв'язку шкоди (знищення, пошкодження майна), яку заподіює винний і його прагнення вплинути на правомірну службову поведінку працівника правоохоронного органу: ця шкода є засобом задоволення потреби в такому впливі, а тому винний бажає настання цього суспільно небезпечного наслідку [123 с. 34].

Дійсно, вчиняючи дії, що полягають у знищенні або пошкодженні майна, суб'єкт кримінального правопорушення апріорі бажає завдати відповідної шкоди, а отже, не просто припускає настання відповідних наслідків, а цілеспрямовано діє на досягнення такого результату, тобто бажає їх настання.

Наведене свідчить про те, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 347 КК України, характеризується виною у формі умислу, вид умислу – виключно прямий.

Водночас, автори науково-практичного коментаря КК України (за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна) зауважують, що суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною (прямий або непрямий умисел). Винний усвідомлює, що знищує чи пошкоджує майно, яке належить працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам, що ці дії пов'язані з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків, передбачає, що йому заподіюється майнова шкода і бажає знищити чи пошкодити його майно, заподіяти майнову шкоду [246, с. 730].

Викладена позиція суттєво відрізняється від думки Є. О. Гладкової, адже допускає, що вина у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України, може бути виражена як у виді прямого, так і непрямого умислу. Крім того, здається, що протиріччя існують навіть всередині останньої точки зору, тому що спочатку вказується, що умисна форма вини у цьому злочині може характеризуватись прямим або непрямим умислом, а потім наголошується на тому, що винний в цьому суспільно небезпечному діянні свідомо бажає знищити або пошкодити майно, а не допускає таку можливість (що характерне виключно для прямого умислу).

Думається, частково пояснити ці суперечності можна тим, що ст. 347 КК України складається з двох частин. Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 347 КК України, як було встановлено вище, характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Проте, у ч. 2 ст. 347 КК України ознака вини має певну специфіку.

Нагадаємо, у ч. 2 ст. 347 КК України передбачена кримінальна відповідальність за вчинення дій, передбачених у ч. 1 ст. 347 КК України, що вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або ж, якщо ці дії спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Звісно, в разі, якщо обтяжуючими обставинами злочину, передбаченого ст. 347 КК України, є названі вище способи вчинення даного суспільно небезпечного діяння, то вид умислу не змінюється. Так, наприклад, якщо особа бажає знищити будинок працівника правоохоронного органу та для цього підпалює його – вона свідомо бажає досягнення відповідної мети, а не допускає настання вказаних наслідків.

Втім, дещо інша ситуація виникає у випадку, коли внаслідок такого підпалу працівник правоохоронного органу перебуває всередині будинку та гине, однак суб'єкт кримінального правопорушення не знав, що вказана особа перебувала всередині, або ж навіть був переконаний у тому, що всередині немає людей.

У такому разі має місце особлива змішана форма вини, або ж, як її ще називають, – складна форма вини, під якою, як зазначає Р. В. Вереша, розуміють особливе психічне ставлення суб'єкта злочину до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння, яке характеризується умислом (прямим або непрямим) щодо суспільно небезпечної дії (бездіяльності) у межах основного складу злочину та необережністю у виді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості щодо похідних наслідків, передбачених, як правило, у кваліфікованому чи особливо кваліфікованому складі злочину [39, с. 278].

В запропонованому вище прикладі суб'єкт кримінального правопорушення діє умисно, коли підпалює будинок, проте в разі загибелі людей ознака вини може виражатися в необережній формі відносно вказаних наслідків.

Є. А. Крайник в своїх наукових дослідженнях виокремлює два види змішаної форми вини, тому що це сприятиме єдності термінології (зокрема, виділяють види умислу, види необережності). Їх можна проілюструвати схемами:

1) Д. \rightarrow Н. Ця схема показує, що для першого виду змішаної форми вини обов'язковими є одне діяння (Д.) і один наслідок (Н.), де умисне діяння з необхідністю викликає настання наслідку з необережності. У першому виді змішаної форми вини злочин у цілому визнається лише необережним;

2) Д. \rightarrow Н.1 \rightarrow Н.2. Для другого виду змішаної форми вини обов'язковими є одне діяння (Д.) і два наслідки (Н.1, Н.2), де умисне діяння з необхідністю викликає їх настання. У другому виді змішаної форми вини злочин у цілому визнається лише умисним [223, с. 108–109].

Запропонована схема виглядає цілком логічною, адже ст. 24 КК України передбачає лише дві форми вини: умисну та необережну. Відтак, законодавець не передбачає наявності складної форми вини, проте, як демонструє практика, така форма об'єктивно існує.

Враховуючи це, органи досудового розслідування та суд в разі наявності у складі кримінального правопорушення змішаної форми вини здатні обирати лише одну з двох передбачених законом форм. У цьому випадку

запропонований Є. А. Крайником підхід цілком логічно дозволяє обрати відповідну форму залежно від домінуючих факторів.

Так, у першому випадку суб'єкт злочину або кримінального проступку не передбачає та не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, тому, без сумніву, в його діях переважає необережна форма вини. У другому ж – суб'єкт бажає настання певних наслідків, проте настання цих наслідків викликає суміжні наслідки, які не охоплювались його умислом.

Саме останній вид складної форми вини може мати місце у складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 347 КК України у разі настання тяжких наслідків або смерті потерпілого.

Звісно, якщо обирати між двома видами умислу, то в даному випадку більш наближеним є непрямий умисел. Відтак, підтримуємо точку зору науковців, яка передбачає, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України, може бути виражена як у формі прямого (ч. 1 ст. 347 КК України), так і непрямого умислу (ч. 2 ст. 347 КК України передбачає можливість наявності будь-якого виду умислу).

При цьому слушними виглядають зауваження О. А. Чувакова про те, що у разі, якщо винний, вчиняючи злочин, усвідомлював суспільно небезпечний характер знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, передбачав, що внаслідок зазначених дій настане смерть або будуть заподіяні тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження і бажав або завідомо допускав настання таких наслідків, учинене, залежно від конкретних обставин, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 347 КК України і відповідними статтями КК, що передбачають відповідальність за інші злочини проти порядку управління, особи або власності. Якщо ж психічне ставлення винного до людських жертв або до інших тяжких наслідків було необережним, вчинене слід кваліфікувати тільки за ч. 2. ст. 347 КК України [244, с. 684].

Викладені роздуми не є припущеннями, адже ґрунтуються на Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя,

здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» [333] (далі – ППВСУ № 8). Даний підзаконний нормативно-правовий акт морально застарів (зміни до нього вносились лише раз – наприкінці 1997 р.), адже відображає положення КК 1960 р., згадує таку категорію осіб, як «працівники міліції» та не враховує працівників поліції тощо.

Враховуючи зазначене вище, думається, доцільно оновити відповідний документ з урахуванням сучасних реалій. Однак, не дивлячись на це, положення ППВСУ № 8 в частині кваліфікації діяння, передбаченого ч. 2 ст. 347 КК України, залежно від суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення видається актуальним. Так, у п. 13 названого підзаконного акта вказується, що у разі, коли винний при вчиненні злочину, передбаченого ст. 189-5 Кримінального кодексу, бажав чи свідомо допускав, що внаслідок його дій настане смерть або будуть спричинені тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження як особам, зазначеним у цій статті, так і іншим особам, або ж буде заподіяна матеріальна шкода таким особам, скоєне, залежно від конкретних обставин, потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 189-5 Кримінального кодексу та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за інші злочини проти порядку управління, особи чи власності. Якщо ж психічне ставлення винного щодо людських жертв чи інших тяжких наслідків було необережним, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 189-5 Кримінального кодексу [333].

Зауважимо, що ст. 189-5 КК 1960 р. за своєю структурою та змістом є максимально наближеною до ст. 347 чинного КК України, а отже, проєктуючи дані положення в площину чинного законодавства, отримуємо цілком обґрунтований умовивід, викладений О. А. Чуваковим.

Отже, якщо суб'єкт кримінального правопорушення, вчиняючи дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 347 КК України, умисно внаслідок своїх дій спричинив загибель людей або тяжкі наслідки (ба більше, його діяння було спрямоване на це), то його дії мають кваліфікуватися як сукупність відповідних кримінальних правопорушень, якщо ж ці наслідки настали відповідно до

формули: «Д.→Н.1→Н.2», запропонованої Є. А. Крайником, то такі дії кваліфікуються виключно за ч. 2 ст. 347 КК України.

На практиці подібні випадки трапляються досить рідко. Так, у вироку Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 24.09.2012 р. у справі № 2214/2807/2012 зазначається, що 24 листопада 2010 року близько 13 год. 30 хв. підсудний ОСОБА_2, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння у власній квартирі №32 в м. Нетішин по вул. Варшавська,1, Хмельницької області по телефону повідомив свою дружину ОСОБА_3, яка перебувала на роботі, про те, що має намір облити бензином і підпалити квартиру. Коли за викликом ОСОБА_3, разом з нею, з метою перешкодити підсудному виконати погрозу щодо підпалу квартири прибули працівники міліції, потерпілий ОСОБА_4 та свідок ОСОБА_5, підсудний ОСОБА_2 вимогу відкрити двері не виконав, а з криком погрожував здійснити підпал квартири, тому потерпілий ОСОБА_4, побоюючись виконання погроз підсудного, повідомив органи міліції та пожежну інспекцію і розпорядився вийти з будинку. Через декілька хвилин, підсудний, маючи намір продемонструвати зневагу до працівників міліції, взяв пластикову пляшку ємністю один літр, наповнену бензином, вийшов з квартири і з п'ятого поверху, прямуючи сходами вниз, на третьому поверсі побачив потерпілого ОСОБА_4, який був у форменому одязі, підійшов до нього, відкрив пляшку з бензином, вилив на одяг останнього і запальничкою підпалив. При спробі потерпілого відібрати пляшку з бензином, підсудний пручався, розмахував нею, розливаючи бензин на підлогу і стіни коридору та двері квартири № 17, що належить потерпілому ОСОБА_6, внаслідок чого вогонь перекинувся на підсудного, підлогу і стіни коридору та двері квартири № 17, від чого сам підсудний отримав легкі тілесні ушкодження у виді термічних опіків, потерпілому ОСОБА_4 спричинено легкі тілесні ушкодження у виді термічного опіку другого ступеня четвертого пальця, термічного опіку першого ступеня п'ятого пальця лівої кисті, які є наслідками термічної дії і могли бути наслідком локальної дії полум'я чи палаючої гарячої рідини на шкіру пальців кисті, та знищено формений одяг, зокрема куртку вартістю 239 грн. і кашкет

вартістю 95 грн., всього на загальну суму 334 грн., а шляхом підпалу підлоги, стіни та дверей квартири № 17 пошкоджено та знищено майно потерпілого ОСОБА_6 на загальну суму 4 299 грн. 60 коп. [101].

У результаті, дані діяння суб'єкта злочину були кваліфіковані за ч. 2 ст. 345 КК України, ч. 2 ст. 347 КК України та ч. 2 ст. 194 КК України.

Думається, в даному випадку наявність у діях злочинця складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 347 КК України, є дискусійною, адже навряд чи він мав намір посягати саме на таке майно правоохоронця, як формений одяг. У той же час, якщо, все ж таки, вказана суб'єктивна сторона була доведена, то суд вірно кваліфікував діяння засудженого за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 345 КК України та ч. 2 ст. 347 КК України. Ба більше, навіть якщо ці дії винного спричинили б тяжкі наслідки, вони б так само мали б бути кваліфіковані за сукупністю злочинів (в даному випадку ч. 2 ст. 347 КК України та відповідною нормою Особливої частини КК України (наприклад, ч. 3 ст. 345 КК України)).

Важливими вбачаються зауваження Є. О. Гладкової про те, що при вчиненні передбаченого ст. 347 КК злочину умислом винного мають охоплюватися фактичний і соціальний зміст вчинюваного діяння, обставини, що характеризують потерпілого та об'єкти цього злочину, його предмет. Це означає знання винного, що потерпілий від злочину є працівником правоохоронного органу або його близьким родичем (при цьому не обов'язкове точне знання винного про точну назву відповідного правоохоронного органу, посаду, яку обіймає в ньому потерпілий – достатньо розуміння цієї обставини в загальних рисах (розуміння, що вчинюване в даний момент часу діяння (дія чи бездіяльність) здатне завдати майнової шкоди, руйнувати (знищувати або пошкоджувати) майно), що предмет стосовно якого вчиняються відповідні дії має для працівника правоохоронного органу або близьких родичів такого працівника певну цінність, що винний пов'язує свої суспільно небезпечні дії з попередньою, теперішньою або майбутньою правомірною службовою діяльністю працівника правоохоронного органу; усвідомлення загрози від свого

діяння як для майнових інтересів конкретного потерпілого, так і для правоохоронної діяльності [123, с. 34–35].

Отже, злочин, передбачений ст. 347 КК України, належить до умисних. Цікаво, що в разі, якщо суб'єкт кримінального правопорушення помилився й, бажаючи знищити майно працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, знищив або пошкодив майно сторонньої особи, його дії кваліфікуються за сукупністю – за замах на знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, а також за фактичне знищення або пошкодження майна чужої особи (відповідна частина ст. 194 КК України) [312, с. 44–45].

Додамо, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень нами не виявлено жодних подібних рішень, що свідчить або про те, що вказані суспільно небезпечні діяння майже не трапляються на практиці, або ж суди неправильно кваліфікують такі дії суб'єктів кримінальних правопорушень.

Виключно умисною формою вини також характеризується суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу». Так, у диспозиції вказаних норм законодавець прямо зазначає, що для кваліфікації діянь за цими нормами необхідно, щоб відповідної тяжкості тілесні ушкодження були заподіяні суб'єктом злочину виключно умисно.

Що стосується виду умислу, то, на думку науковців, суб'єктивна сторона будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України, характеризується у формі умислу, вид умислу – виключно прямий [306 с. 230], [254, с. 273], [353, с. 271].

На практиці ж суди, як правило, або прямо не розкривають вид умислу, або ж апіорі роблять висновок про те, що форма вини суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України, виражається у формі прямого умислу.

Наприклад, у вирокі Обухівського районного суду Київської області від 16 листопада 2017 р. по справі № 372/568/17 вказується, що суб'єктивна

сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, характеризується тільки умисною виною. Крім того, для суб'єктивної сторони цього злочину характерним є прямий умисел, поєднаний зі спеціальним мотивом, а саме: з нанесенням працівникові правоохоронного органу тілесних ушкоджень саме у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків [87].

Даний випадок яскраво демонструє факт того, що суд детально не розглядає вид умислу, а лише декларує його обов'язкову наявність у складі названого кримінального правопорушення.

Не дивлячись на це, нами виявлено три випадки, коли у судових вироків за ст. 345 КК України згадувався непрямий вид умислу. Так, у вирокі Шаргородського районного суду Вінницької області від 27 грудня 2012 року у справі № 230/4071/12 зазначається, що допитаний в судовому засіданні підсудний ОСОБА_5 винуватим себе у вчиненні злочину визнав частково, не заперечував факту вчинення злочину при вищенаведених обставинах, розкався у скоєному, просив його суворо не карати, врахувати, що злочин він вчинив з непрямым умислом, та попросив пробачення у потерпілих [110].

Думається, навряд чи вказаний випадок можна розглядати прикладом вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України з непрямым умислом, оскільки названий вид умислу прямо не був встановлений судом, а лише називався самим суб'єктом кримінального правопорушення.

Для того, аби зробити остаточний висновок щодо виду умислу у цій справі, доречно розглянути саму картину злочину. Зокрема, у вирокі вказано, що: «...до ОСОБА_10 підбіг ОСОБА_5 який, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, умисно, з метою спричинення тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу у зв'язку з виконанням останнім його службових обов'язків, наніс з розмахом удар ногою в ділянку голови» [Там само].

Без сумніву, наведене свідчить про те, що вказана особа, все ж таки, діяла з прямим умислом, адже, наносячи з розмахом акцентований удар в ділянку голови правоохоронця, вона не тільки усвідомлювала суспільно небезпечний

характер свого діяння (дії або бездіяльності) та передбачала його суспільно небезпечні наслідки, але і бажала (а не допускала) їх настання.

Натомість інші два випадки є менш очевидними в частині визначення виду умислу. У вирокі Дарницького районного суду м. Києва від 21 лютого 2020 року по справі № 753/3644/17 вказано, що з метою зникнути з місця пригоди, діючи умисно, перебуваючи за кермом зазначеного транспортного засобу, почав рух на транспортному засобі марки «MercedesBenz», державний номерний знак НОМЕР_1. З метою припинення правопорушення ОСОБА_2, ОСОБА_1, діючи згідно зі статтею 23 Закону України «Про національну поліцію», схопилась руками за раму транспортного засобу через відкрите вікно лівих передніх дверцят транспортного засобу та почала висловлювати ОСОБА_2 законну вимогу зупинити транспортний засіб. Проте ОСОБА_2, розуміючи, що автомобіль є підвищеним джерелом небезпеки та усвідомлюючи, що він рухається по проїжджій частині з інтенсивним рухом транспортних засобів, а інспектор УПП у м. Києві ОСОБА_1 знаходиться при виконанні своїх службових обов'язків, ігноруючи законні вимоги інспектора ОСОБА_1 зупинитись, продовжив керувати зазначеним транспортним засобом під час того, як остання трималась за відкрите вікно лівих передніх дверцят автомобіля. Крім цього, ОСОБА_2 на зазначеному автомобілі почав змінювати смугу руху в ліву сторону, де знаходилась ОСОБА_1 та набирати швидкість. Через вказані дії ОСОБА_2 потерпіла ОСОБА_1 вдарилась об автомобіль «MercedesBenz», державний номерний знак НОМЕР_1, яким керував обвинувачений, внаслідок чого потерпіла ОСОБА_1 отримала легкі тілесні ушкодження у виді синців по передній поверхні лівої гомілки в середній третині, передній поверхні лівого гомілково-ступневого суглобу. В подальшому ОСОБА_2 зупинив автомобіль марки «MercedesBenz», державний номерний знак НОМЕР_1 [56].

У запропонованій ситуації досить складно стверджувати, що, завдаючи тілесних ушкоджень працівнику поліції, особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачала

настання внаслідок їх вчинення небезпечних наслідків та саме бажала їх настання. В даному випадку, на нашу думку, більш доречно стверджувати, що суб'єкт кримінального правопорушення, швидше, свідомо допускав настання цих наслідків.

У даному випадку суд дійшов подібного висновку. Так, у названому вирокі зазначається, що твердження сторони захисту про те, що обвинувачений не мав умислу на спричинення потерпілій тілесних ушкоджень, і тому його дії, в гіршому випадку, можуть бути кваліфіковані за ст. 185 КУпАП, суд вважає неспроможними, оскільки в ході судового розгляду достовірно встановлено, що ОСОБА_2, керуючи джерелом підвищеної небезпеки, достовірно знаючи, що йому інкримінують вчинення адміністративного правопорушення, не погоджуючись з діями поліцейських та усвідомлюючи, що працівник поліції, зокрема потерпіла, виконує свої службові обов'язки і тримається рукою за водійське вікно, рушив з місця зупинки, та, чуючи крики потерпілої через відкрите вікно, став збільшувати швидкість, виконуючи маневр перестроювання ліворуч – в бік, де знаходилась потерпіла, *не міг не передбачити, що остання внаслідок його злочинних дій могла не тільки отримати легке тілесне ушкодження, а й тілесні ушкодження більш тяжкого ступеню (курсив наш. – О.К.)*. Наведені обставини вчиненого злочину, на думку суду, свідчать про те, що обвинувачений усвідомлював, що може заподіяти шкоду здоров'ю потерпілої, передбачав такі наслідки та свідомо припускав їх настання, що підтверджує наявність в обвинуваченого непрямого умислу на вчинення інкримінованого йому злочину (курсив наш. – О.К.) [56].

Думається, висновки суду є цілком логічними, а отже, описана у вирокі ситуація прямо доводить факт того, що такий обов'язковий елемент суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України може бути виражений виключно у формі умислу, від умислу ж, у свою чергу, може бути як прямий, так і непрямий.

Можливість наявності в діях суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, непрямого умислу допускається і у

вироку Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 березня 2014 року у справі №1-кп/359/96/2014р, в якому суд дійшов висновку про те, що різниця в показах обвинуваченого та потерпілого щодо частини тіла, якою обвинувачений наніс удар, не впливає на кваліфікацію дій обвинуваченого, оскільки, як вказує і сам обвинувачений, дані дії були вчинені з *непрямим умислом* (*курсив наш. – О.К.*) [56], що не виключає його вину [48].

Таким чином, суд прямо не визначає наявний в діях злочинця вид умислу, адже в даному випадку він не впливає на кваліфікацію діяння. Водночас, суд опосередковано допускає, що в діях вказаної особи міг мати місце непрямий умисел.

Крім того, на дисертаційному рівні В. Ю. Коломійцем було доведено, що кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 121–125 КК України можуть бути вчинені виключно умисно. Вид же умислу допускається як прямий, так і непрямий [212, с. 153].

Звісно, склади вказаних кримінальних правопорушень суттєво відрізняються від складів злочинів, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України (насамперед, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення), проте ряд наявних між ними спільних рис (особливо в частині умисного заподіяння тілесних ушкоджень особі) дозволяє спроектувати сформований В. Ю. Коломійцем висновок у площину суб'єктивної сторони умисного заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв або відповідної тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 2 або ч. 3 ст. 345 КК України). При цьому, наявність спеціального мотиву в складах останніх кримінальних правопорушень жодним чином не спростовує вказану думку, адже наявність даного елемента суб'єктивної сторони допускається як у кримінальних правопорушеннях з прямим, так і непрямим умислом.

Отже, на підставі викладеного допускаємо, що всупереч розповсюдженій у науці кримінального права думці, вина, як обов'язковий елемент суб'єктивної

сторони складів злочинів, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України, може бути виражена не тільки у виді прямого, але і непрямого умислу.

Що ж стосується злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, нагадаємо, що це суспільно небезпечне діяння вчені, як правило, відносять до кримінальних правопорушень з формальним складом. Альтернативні ж думки з цього приводу виглядають дискусійними, адже, як слушно зауважує В. В. Шаблистий, всі спроби віднести злочини та кримінальні проступки у вигляді погрози вчинення певного діяння (наприклад, погрозу вбивства) до кримінальних правопорушень із матеріальним чи усіченим складом ґрунтуються на прагненні порушити класичний поділ усіх складів кримінальних правопорушень (за особливостями конструкції) на формальні, матеріальні та усічені [453, с. 9].

Вказаний фактор особливості конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, є досить важливий у частині розгляду такої суб'єктивної ознаки, як вина, адже в науці кримінального права домінуючою є думка про те, що для кримінальних правопорушень з формальним складом характерною є вина у виді прямого умислу. Але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, саме наявність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. До речі, саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та «уточнень» [257, с. 39].

Враховуючи це, можна зробити умовивід, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 345 КК України характеризується виключно умисною формою вини, вид умислу – прямий.

Думається, в даному випадку слушними є доповнення Р. В. Вереші про те, що при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом суб'єкт передбачає, що, оскільки вчинювані ним діяння є суспільно небезпечними, то вони можуть потягти за собою певні негативні зміни, перш за все, у об'єкті злочинного посягання. Отже, у злочинах та кримінальних проступках із формальним складом встановлення ознаки передбачення

ґрунтується на усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій і передбаченні, внаслідок їх вчинення, негативних змін у сфері охоронюваних кримінальним законом об'єктів [39, с. 214].

З наведеного випливає, при вчиненні кримінального правопорушення у виді погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, суб'єкт злочину передбачає, що оскільки вчинювані ним дії є суспільно небезпечними, то вони можуть потягнути за собою певні негативні зміни, пов'язані із заподіянням шкоди суспільним відносинам, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Розглянемо також вину, як обов'язковий елемент суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 345 КК України. Вище нами було встановлено, що злочини, передбачені ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України можуть бути вчинені у формі умислу, вид умислу – як прямий, так і непрямий, тоді як кримінальне правопорушення у виді погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – виключно у виді прямого умислу.

Враховуючи це, логічно припустити, що діям передбаченим ч. 1 ст. 345 КК України вчиненим організованою групою також характерний виключно прямий умисел, а діям, передбаченим ч.ч. 2–3 вчиненим організованою групою – як прямий, так і непрямий умисел.

Втім, склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 345 КК України, має суттєву особливість – він вчиняється організованою групою.

Нагадаємо, відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом

функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [246].

Отже, для того, щоб остаточно сформулювати умовивід щодо виду умислу у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 345 КК України, необхідно визначитись щодо можливості вчинення кримінального правопорушення у складі організованої групи з непрямим умислом.

Для цього скористаємось напрацюваннями А. А. Вознюка, який у своїх дослідженнях довів, що умисна участь у вчиненні умисного злочину передбачає, що кожен співучасник усвідомлює суспільно небезпечний характер діяння (дії або бездіяльності), що вчиняє разом з іншими співучасниками, передбачає його суспільно небезпечні наслідки й бажає їх настання. Мотиви діяльності цього суб'єкта можуть бути різними. Співучасники діють здебільшого з прямим умислом і лише в окремих випадках виконавець (співвиконавець) або пособник мають непрямий умисел [113, с. 9].

На підставі наведеного можна дійти висновку про те, що суб'єктивній стороні складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 345 КК України, притаманна виключно умисна форма вини. У переважній більшості випадків вона виражається у виді прямого умислу, проте в окремих випадках (якщо діяння виражається у вчиненні організованою групою погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків) допускаємо можливість того, що умисна форма вини може бути виражена у виді непрямого умислу.

Що стосується кримінального правопорушення у виді опору представникові правоохоронного органу (ч.ч. 2–3 ст. 342 КК України), науковці у галузі кримінального права мають єдину точку зору щодо форми та виду вини у складі даних злочинів [246, с. 674], [230, с. 717], [353, с. 268]. Так, зазначається, що суб'єкт даних злочинів діє виключно з умисною формою вини, вид умислу – прямий.

Повністю погоджуємось із думкою А. С. Габуди, який, дослідивши склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, дійшов умовиводу про те, що опір, як злочин з формальним складом, може бути вчинено лише з прямим умислом. Інтелектуальний його момент характеризується усвідомленням суспільної небезпеки посягання, яке включає розуміння винним двох обов'язкових моментів: по-перше, що опір вчиняється саме представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування або військовослужбовцеві і, по-друге, що ці особи перебувають при виконанні покладених на них законом функцій. Вольовий момент полягає у бажанні винного перешкодити виконанню потерпілим своїх обов'язків [117, с. 13].

Додамо, що такої ж думки щодо виду умислу у складах злочинів, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 342 КК України, дотримуються і суди. Так, нами не виявлено жодного випадку, в якому б суд встановив, що суб'єкт злочину у виді опору представнику правоохоронного органу діяв із непрямим умислом. На практиці, як правило, або ж формально зазначається, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, діяла умисно (без уточнення виду умислу), або ж визначається, що виду умислу суб'єкта кримінального правопорушення – прямий, проте детально не розкриваються причини такого умовиводу.

Названі вище факти дають підстави погодитись із думкою про те, що вина, як ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України, виражається у формі умислу, вид умислу – прямий.

Проаналізуємо суб'єктивну ознаку вини складів кримінальних правопорушень у виді втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК України).

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності за втручання в діяльність за кримінальним правом України, Є. М. Блажівський на дисертаційному рівні обґрунтував, що втручанням у діяльність, у буквальному

розумінні, слід вважати умисне вчинення незаконних дій, спрямованих на перешкоду праці людей у якій-небудь галузі. Натомість втручання в діяльність як суспільно небезпечне діяння характеризується такими моментами: 1) втручання в діяльність може виявлятися лише в активних діях; 2) втручання можливе лише у службову (професійну) діяльність – виконання повноважень; 3) втручання може мати місце лише стосовно законної діяльності; 4) втручання може виражатись лише у протиправній поведінці (вчинення діянь, які не дозволені законом); 5) як втручання можна розглядати лише умисні діяння; б) перелік способів втручання не є вичерпним [23, с. 92–93].

З наведеного випливає, що втручання в діяльність (у тому числі працівника правоохоронного органу) належить до складів кримінальних правопорушень з умисною формою вини.

Не поглиблюючись у сутність вказаного діяння, зауважимо, що наявність у складі даного кримінального проступку спеціальної мети (яку далі ще буде розглянуто окремо) апріорі унеможлиблює присутність необережної форми вини. Відтак розглянемо можливі у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст. 343 КК України, види умисної форми вини.

Що ж стосується ч. 1 ст. 343 КК України, нагадаємо, що склад даного кримінального проступку належить до когорти формальних. Відтак, погоджуємось із поширеною в кримінальному праві думкою про те, що оскільки склад втручання в діяльність є формальним, усвідомлення суспільної небезпечності діяння цим і закінчується. Далі вступає в дію вольова сфера психіки, а саме – бажання вчинити усвідомлену перед цим дію [256, с. 90].

Отже, для складу кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України, характерна виключно умисна форма вини, вид умислу – прямий.

В. М. Куц та В. М. Цховребов у своїх наукових роботах справедливо наголошують на тому, що ч. 2 ст. 343 КК України передбачено відповідальність за кваліфіковані випадки вчинення цього кримінального правопорушення. Деякі з них характеризують склад цього кримінального проступку, як матеріальний. Йдеться про втручання в діяльність, що перешкодило

запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила. У цьому випадку суб'єктивна сторона злочину ускладнюється. По-перше, інтелектуальний момент не вичерпується усвідомленням суспільної небезпечності діяння, а доповнюється передбаченням його наслідків. По-друге, вольовий момент умислу переміщується з діяння на його наслідок: суб'єкт бажає настання зазначених вище наслідків або допускає їх настання [256, с. 90].

Отже, на відміну від ч. 1 ст. 343 КК України, в даній нормі передбачені склади кримінальних проступків не тільки з формальним, але і з матеріальним складом, в яких, теоретично, можлива наявність умисної форми вини, яка може виражатись у будь-якому зі своїх видів (як прямого, так і непрямого умислу).

На жаль, на практиці, як правило, суди обмежуються встановленням лише умисної форми вини у складах названих кримінальних правопорушень, не приділяючи при цьому уваги видам відповідної форми вини. Втім, існують і певні виключення. Наприклад, у вироку Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 11 грудня 2018 року у справі № 310/2578/17 робиться умовивід про те, що, із суб'єктивного боку, злочин, передбачений ч. 2 ст. 343 КК України, характеризується прямим умислом. Особа, що його вчиняє, усвідомлює неправомірність і суспільну небезпечність впливу на працівника правоохоронного органу і бажає втрутитись у його діяльність з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень [44].

Таким чином, суд робить висновок про те, що можливість наявності у складі кримінального проступку, передбаченого ч. 2 ст. 343 КК України, непрямого умислу виключається. Подібна думка прямо суперечить висловленій вище позиції В. М. Куца та В. М. Цховребова.

Досить цікавими з цього приводу виглядають роздуми І. М. Залялової, яка наголошує на тому, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 343 КК України, характеризується як кримінальний проступок з подвійною або змішаною формою вини за наявності такого наслідку, як незапобігання вчиненню кримінального правопорушення. Психічне ставлення до настання

наслідку у виді незапобігання затриманню особи, що вчинила злочин, може бути як умисним, так і необережним [165, с. 14].

Змішана форма вини вже була розглянута нами вище, відтак наведене опосередковано свідчить про те, що у складах кримінальних правопорушень у виді впливу у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, якщо ці дії перешкодили запобігання кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, не виключається можливість наявності умисної форми вини у виді непрямого умислу.

Таким чином, ми повністю підтримуємо тезу про те, що суб'єктивна сторона кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України, характеризується виною у формі умислу, вид умислу прямий, а суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 343 КК України, – виною у формі умислу (при цьому допускаємо, що в цьому кримінальному проступку може мати місце прямий або непрямий умисел).

Дискусійним є питання змісту вини, як суб'єктивної ознаки складу злочину у виді посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»).

Варто зазначити, що в частині самої форми вини не викликає жодних сумнівів – суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. При цьому зміст умислу включає усвідомлення винним специфічних ознак потерпілого та зв'язку посягання з його певною службовою чи громадською діяльністю. Належність потерпілого до працівників правоохоронних органів може підтверджуватись формою, демонстрацією посвідчення, особистим знайомством тощо [306, с. 233].

Наведене яскраво демонструє інтелектуальний момент умислу при вчиненні злочину у виді посягання на життя працівника правоохоронного

органу. Втім, у частині вольового моменту даного кримінального правопорушення в науці кримінального права відсутня єдина думка.

На думку А. В. Савченко та Ю. Л. Шуляк [353, с. 272], суб'єктивна ознака вини у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України, характеризується виключно прямим умислом.

Таким чином, вчені стверджують, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України, вчиняючи дане суспільно небезпечне діяння, апріорі не тільки усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачає їх суспільно небезпечні наслідки, але і бажає їх настання.

Менш категоричною з цього приводу є думка Д. Ю. Гуренка, який зазначає, що в частині вольової ознаки умислу при вчиненні діянь, передбачених ст. 348 КК України, можна стверджувати, що оскільки вказані тут діяння є достатньо умотивованими, то практично у всіх випадках вчинення таких діянь буде мати місце прямий умисел [138, с. 194].

Важливо, що під час аналізу ознаки вини у складі даного кримінального правопорушення науковець використовує словосполучення «практично у всіх випадках», яке свідчить про те, що хоча в більшості випадків особа, яка посягає на життя працівника правоохоронного органу, діє саме з прямим умислом, проте, все ж таки, в окремих випадках можливі ситуації, в яких вольовий момент умислу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 348 КК України, характеризується не бажанням настання суспільно небезпечних наслідків, а свідомим припущенням їх настання.

Судова практика підтверджує тезу про те, що в переважній більшості випадків суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України, характеризується саме прямим умислом. Втім, навіть серед рішень, в яких було встановлено, що суб'єкт кримінального правопорушення діяв з прямим умислом, трапляються досить цікаві прецеденти. Наприклад, у вироку Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13.06.2018 року у справі № 308/4008/15-к зазначається наступне: «Ланцюг подій відбувся

занадто швидко у часі, відтак умисел на вбивство працівника поліції охорони виник у ОСОБА_5 спонтанно через пряму загрозу його життю, оскільки він чітко ідентифікував потерпілого ОСОБА_9 як працівника поліції, який приїхав за спрацюванням на цю адресу, тобто виконував свої обов'язки, почув його попередження: «Всім лягти лицем у піл!» та усвідомлював наслідки невиконання його попередження у виді застосування зброї, однак намагався уникнути цих наслідків шляхом застосування у замкнутому просторі наявної у нього зброї – револьверу, який за висновком експерта Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Управління міністерства внутрішніх справ України в Закарпатській області від 30.01.2015 року № 16/66 (а.с. 66 69, т. 2), належить до категорії короткоствольної нарізної вогнепальної зброї; є револьвером калібру 9мм, виготовленим по типу системи «Наган»; який придатний до стрільби. А також згідно з висновком експерта Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Управління міністерства внутрішніх справ України в Закарпатській області від 24.03.2015 року № 16/67 (а.с. 71 92, т. 2) був споряджений чотирма патронами, які є бойовими припасами і були придатні для використання.

З огляду на викладене, суд вважає, що обвинувачений ОСОБА_5, коли застосовував зброю, у повній мірі усвідомлював, що посягає на життя працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, передбачав настання смерті потерпілого внаслідок своїх дій і свідомо допускав їх настання, відтак вчинив цей злочин із прямим умислом (*курсив наш. – О.К.*) і його вина доведена суду належними та допустимими доказами» [105].

Дана ситуація є досить цікавою. Так, судом було встановлено, що суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлював, що вчиняє суспільно небезпечне діяння та передбачав суспільно небезпечні наслідки, що підтверджує факт того, що вказана особа діяла умисно (адже перелічені ознаки свідчать про наявність інтелектуального моменту умисної форми вини), однак далі у рішенні вказується, що злочинець допускав, а не бажав настання

суспільно небезпечних наслідків у виді смерті правоохоронця. Відтак, відповідно до ст. 24 КК України, останній факт розкриває вольовий момент непрямого виду умислу, а не прямого, як визначає суд.

Вказаний факт хоча і не впливає на кваліфікацію діяння у виді посягання на життя правоохоронного органу, однак, все ж таки, є грубим порушенням норм КК України. У такій ситуації помилка полягає або у встановленні виду умислу (насправді мав місце непрямий умисел, а суд помилився під час умовиводу, назвавши його прямим), або ж у самому описі ознак прямого умислу (суд правильно встановив наявний у даному складі кримінального правопорушення вид умислу, проте помилився під час розкриття його змісту).

Думається, більш реальною виглядає саме остання помилка, адже, як було вказано вище, у суб'єкта даного злочину «умисел на вбивство працівника поліції охорони виник у ОСОБА_5 спонтанно», що свідчить про те, що він не просто свідомо допускав, а саме бажав настання внаслідок своїх дій злочинного наслідку у виді смерті правоохоронця.

Крім того, як випливає з матеріалів даної справи [105], дії суб'єкта кримінального правопорушення були кваліфіковані як замах на вбивство працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків. При цьому, у рішенні Кременського районного суду Луганської області від 20 січня 2020 року у справі № 428/9495/17 справедливо вказується, що із суб'єктивної сторони замах на вбивство працівника правоохоронного органу може бути вчинений лише з прямим умислом [71].

Пояснити даний умовивід досить просто – склад злочину у виді замаху на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів не належить до числа матеріальних, а отже, як зазначалося вище, вина суб'єкта кримінального правопорушення апріорі виражається у виді прямого умислу.

Отже, у випадку, описаному у вирокі Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13.06.2018 року у справі № 308/4008/15-к, вина суб'єкта у складі злочину, передбаченого ст. 348 КК України, характеризується у формі умислу, вид умислу – прямий.

Втім, даний випадок жодним чином не доводить той факт, що вина, як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у виді посягання на життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, характеризується виключно прямим умислом, адже ст. 348 КК України передбачає покарання не тільки за замах на вбивство, але і за вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів (що теоретично, враховуючи зміст диспозиції ст. 348 КК України, допускає можливість наявності у складі даного кримінального правопорушення непрямого умислу).

Висунуту думку підтверджує вирок Млинівського районного суду Рівненської області від 26 лютого 2020 року по справі №559/2733/18, в якому вказується, що суб'єктивна сторона зазначеного злочину характеризується умисною формою вини, за якою винний усвідомлює, що посягає на життя працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням працівником службових обов'язків, передбачає настання смерті або свідомо допускає її настання [82].

Так, у названому вирокі зазначається, що в судовому засіданні з достовірністю було встановлено, що ОСОБА_1, наносячи поліцейському ОСОБА_9 робочою частиною вил з загостреними кінцями в ліву частину тіла останнього, зокрема в голову, де раневий канал досягнув розміру 11-12 сантиметрів, передбачав настання смерті поліцейського і свідомо допускав її настання» [Там само].

Розглянемо вину, як обов'язкову суб'єктивну ознаку складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 349 КК України. Вказаний склад злочину неодноразово досліджували вітчизняні науковці. Наприклад, проаналізувавши на дисертаційному рівні питання кримінально-правової характеристики захоплення заручників за законодавством України, М. О. Акімов дійшов висновків про те, що кримінальні правопорушення, пов'язані із захопленням заручників, можуть бути вчинені лише з прямим умислом. При цьому, інтелектуальна ознака прямого умислу при даному злочині характеризується усвідомленням винною особою суспільної небезпеки

захоплення або тримання заручника, поєднаного з спонуканням адресатів вимог до вчинення чи утримання від вчинення певної дії як умови його звільнення. Вольова ж ознака полягає у тому, що винна особа бажає захопити або утримувати фізичну особу як заручника і спонукати адресатів вимог до вчинення чи утримання від вчинення певної дії як умови звільнення захопленої або утримуваної особи [3, с. 9–10].

З наведеного випливає, що склад будь-якого кримінального правопорушення, пов'язаного з захопленням заручників (у тому числі і злочину, передбаченого ст. 349 КК України), може бути вчинений лише з умисною формою вини, вид умислу – прямий.

Станом на серпень 2020 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень викладено всього 3 вироки за ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника». При цьому, в одному з них встановлена відсутність відповідного складу кримінального правопорушення. В решті ж випадків суб'єктів злочину притягнуто до кримінальної відповідальності. У двох останніх судових рішеннях суди лише констатували наявність в діях винних умисної форми вини. Вид же вини прямо не встановлювався.

Втім, такий стан речей виглядає цілком зрозумілим, адже вказаний злочин, як і цілий ряд розглянутих вище кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, належить до кримінальних правопорушень з формальним складом, а отже, йому властива виключно умисна форма вини, вид умислу – прямий.

Проаналізувавши вину, як центральну ознаку суб'єктивного боку, розглянемо інші елементи – такі, як мотив і мета.

Як було вказано вище, мотив та мета є обов'язковими ознаками суб'єктивного боку лише окремих, визначених законодавством, складів кримінальних правопорушень. Загалом же дані елементи є надзвичайно важливими. Зокрема, як зазначають автори підручника «Кримінальне право

України: Загальна частина» (за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи), кримінально-правове значення мотиву та мети виявляється у такому:

1. У разі, якщо вказівка на них міститься в кримінально-правовій нормі, вони визнаються обов'язковими ознаками складу відповідного злочину. Виходячи з цього, за наявності мотиву та мети інших, ніж зазначені в кримінальному законі, діяння особи або не є злочинним, або утворює склад іншого злочину. Так, наприклад, у разі, якщо захоплення особи та незаконне позбавлення її волі не було поєднано з метою, зазначеною в диспозиції ч. 1 ст. 147 КК України, а було спрямовано, скажімо, на завдання потерпілому моральних страждань, воно не може утворювати складу злочину «Захоплення заручників» (ст. 147 КК України). Однак при цьому не виключається кваліфікація такого діяння за ст. 146 КК України, де мета не має юридичного значення.

2. Передбачення мотиву та/або мети як обов'язкових ознак складу злочину певного виду свідчить про підвищену суспільну небезпечність діяння, поєднаного саме з таким мотивом та /або метою.

3. Вказівка в диспозиції кримінально-правової норми на мету свідчить про те, що відповідний злочин характеризується лише умисною виною [224, с. 127–128].

Наведене в черговий раз демонструє всю важливість названих елементів у складі суб'єктивної сторони злочину або кримінального проступку.

Розпочнемо з аналізу мотивів кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів.

На сьогоднішній день у кримінальному праві відсутня єдина думка щодо змісту категорії «мотив». Ба більше, окрема група науковців навіть вважають вказану категорію уявною, тобто такою, яка не має реального вираження в об'єктивній дійсності.

Наприклад, Ю. В. Орлов зазначає, що категорія мотиву є штучною, адже не відповідає реально існуючим нервово-психологічним процесам, означає вже існуючі поняття. Разом із цим, вважає за можливе визнати доцільність

існування в науковому обігу означеної категорії, відводячи їй синтетичну функцію: об'єднуючи потреби, волю та предмети діяльності (мету), мотив характеризує загальну спрямованість поведінки на основі специфічного емоційного цілеспрямованого стану, обумовленого дією волі. Однак у практичній діяльності з'ясувати конкретне змістове наповнення зазначеної спрямованості неможливо з наступних причин: а) потреби у своїй більшості є неусвідомленими (принаймні дійсні потреби); б) воля завжди має суто психічний механізм дії, що також не дає можливості з'ясувати її характер. При цьому єдиним елементом механізму поведінки, який можна досить точно визначити, є мета, тобто конкретний предмет, результат, якого прагне досягти людина в процесі чи наслідку своєї діяльності (бездіяльності). Мета злочину завжди є усвідомленою [290, с. 119].

Безперечно, викладена точка зору має право на існування, проте, на нашу думку, переведення мотиву виключно в теоретичну площину (або ж навіть ставлення до нього як до певного наукового фантому) є дещо поспішним рішенням. Підтверджує даний умовивід той факт, що поняття «мотив» (разом з похідним «умотивувавши») так чи інакше зустрічається 32 рази в змісті КК України (двічі в Загальній частині та тридцять разів в Особливій).

Цікаво описує зміст мотиву М. П. Козирєв, який зауважує, що формування, розвиток і реалізація змісту мотиву злочину є специфічним синтезованим процесом взаємодії внутрішньо-особистісних та зовнішніх факторів. Мотив злочину є завжди негативним і руйнівним за своїм змістом явищем, оскільки реалізується забороненими законом способами, спричиняє шкоду у сфері суспільних відносин. На мотив злочину впливають деформація особи, стиль поведінки у суспільстві, що відрізняють особу злочинця від особи громадянина з правомірною поведінкою. Аналіз особливостей мотиву злочину конкретної особи впливає на обґрунтоване розв'язання завдань про встановлення ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння, звільнення або не звільнення від кримінальної відповідальності, ступінь індивідуалізації

кримінального покарання, визначення шляхів щодо виправлення засуджених [208, с. 53].

Викладені результати досліджень вченого, в черговий раз, підтверджують реальність мотиву не тільки в теоретичній, але і практичній площині. Враховуючи це, переконані, що нехтування означеною ознакою суб'єктивної сторони є недоцільним та невиправданим.

Відповідно до домінуючої в науці позиції, під мотивом кримінального правопорушення розуміється внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого [143, с. 143].

Таким чином, в багатьох випадках саме мотив схиляє суб'єкта кримінального правопорушення до вчинення злочину або кримінального проступку.

Повертаючись до кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, зазначимо, що у літературі прийнято вважати, що домінуючим мотивом вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 КК, є невдоволення законним виконанням обов'язків представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем. Причому виникнення цього мотиву можливе як під час вчинення посягання, так і до такого посягання [285, с. 840].

Зауважимо, що подібні умовиводи досить часто висувають і українські суди (наприклад, у вироках Менського районного суду Чернігівської області від 22 квітня 2019 року у справі № 738/1792/17 [80], Чорнозаводського районного суду м. Харкова від 05 листопада 2019 року у справі № 646/6754/19 [109] (згадується схожий мотив у виді небажання виконувати законні вимоги працівників поліції тощо).

Натомість у багатьох випадках суди вказують на дещо інші мотиви. Наприклад, у вироку Деснянського районного суду м. Чернігова від 08 липня 2020 року у справі № 750/3744/20 зазначається, що 22.02.2020, близько «23»

год. «20» хв., ОСОБА_1, знаходячись на міжсходишковому майданчику 3 поверху під`їзду № АДРЕСА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер вчинюваного ним діяння, маючи умисел, спрямований на опір представникам правоохоронного органу, достовірно знаючи, що ОСОБА_3 є працівником поліції, одягнений у формений одяг та перебуває при виконанні службових обов'язків, з метою перешкоджання виконанню працівником поліції своїх службових обов'язків, з *мотивів явної неповаги до авторитету працівників органів державної влади (курсив наш. – О.К.)*, не бажаючи підкорятись законним вимогам працівників правоохоронного органу, та намагаючись протидіяти їх законній діяльності з охорони публічного порядку, не вчинив жодних дій для припинення своєї протиправної поведінки та почав чинити активний фізичний опір, який виразився у застосуванні фізичної сили до інспектора взводу № 1 роти № 2 батальйону Управління патрульної поліції в Чернігівській області лейтенанта поліції ОСОБА_3, а саме: штовханні останнього в область тулубу, зриву нагрудної відеокамери поліцейського, хапанні за руки, здійсненні активного супротиву при застосуванні фізичної сили та спеціальних засобів до нього, поєднаного з нецензурною лайкою [57].

Таким чином, судом були встановлені в діях винного мотиви явної неповаги до авторитету працівників органів державної влади. Подібний умовивід є досить поширеним та зустрічається у цілому ряді випадків (наприклад, у вироках Малиновського районного суду м. Одеси від 11 травня 2019 року по справі №521/6851/19 [78], Новозаводського районного суду м. Чернігова від 22 травня 2019 року по справі № 751/2797/19 [86], Бородянського районного суду Київської області від 30 липня 2020 року у справі № 939/876/20 [49], Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 29 жовтня 2019 року у справі №174/670/19 [59] тощо).

Викладені мотиви є хоча і досить схожими між собою, проте не тотожними (якщо в першому випадку йдеться про неповагу, то у другому згадується невдоволення).

На думку ж В. І. Попіль та А. В. Сакун, обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень, передбачених ст. 347 КК України, є мотив: злочин вчиняється виключно у зв'язку з виконанням потерпілим службових обов'язків [312, с. 45].

Думається, наведений умовивід є частково вірним. Дійсно, у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348 КК, мотиви суб'єкта злочину або кримінального правопорушення пов'язані з фактом виконанням потерпілим службових обов'язків, проте саме виконання цих обов'язків навряд чи можна розглядати в якості мотиву (принаймні подібний умовивід суперечить визначенню поняття «мотив», яке було запропоновано вище).

Наприклад, як зауважують М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, вжите у ст. 348 («Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця») словосполучення «у зв'язку з» означає, що мотивами вчинення цього злочину можуть бути прагнення перешкодити зазначеному потерпілому у момент посягання чи в майбутньому виконувати свої службові обов'язки чи здійснювати діяльність щодо охорони громадського порядку або помста за виконання цих обов'язків чи за таку діяльність у минулому. Таким чином, посягання на життя потерпілого за часом може не збігатися зі службовою діяльністю чи діяльністю щодо охорони громадського порядку, яка зумовила посягання. Якщо названого потерпілого вбито не у зв'язку з його службовою діяльністю чи діяльністю щодо охорони громадського порядку, а з інших мотивів (особиста неприязнь, ревності, хуліганські спонукання, помста на побутовому ґрунті тощо), відповідальність за ст. 348 КК виключається [285, с. 839–840].

Враховуючи викладене вище, підтримуємо точку зору Н. І. Мельника та М. І. Хавронюка про те, що домінуючим мотивом кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347 та 348 КК України, є невдоволення законним виконанням обов'язків особами, визначеними у

диспозиції цих норм [285, с. 840]. Загалом же мотиви даних злочинів та кримінальних проступків так чи інакше пов'язані з фактом виконання потерпілим службових обов'язків.

Розглянемо іншу ознаку суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України, – мету.

Зауважимо, що мета, як і мотив, присутня в будь-якому умисному злочині, однак, на відміну від вини, немає обов'язкового значення для всіх складів кримінальних правопорушень [298, с. 83].

У чинній редакції КК України відсутнє визначення поняття «мета кримінального правопорушення». Відтак, думається, перш ніж розглянути означену ознаку в контексті злочинів та кримінальних проступків, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, доречно з'ясувати зміст цієї категорії.

Відповідно до «Академічного тлумачного словника української мови», метою є те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [367].

Керуючись викладеним, можна зробити висновок про те, що мета як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – це уявний результат, якого прагне досягти суб'єкт кримінального правопорушення в результаті вчинення ним злочину або кримінального проступку.

З диспозицій ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України випливає, що мета виступає обов'язковою ознакою у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 343 та 349 КК України.

Для кваліфікації діяння за ст. 343 КК України в суді має бути доведено, що суб'єкт кримінального правопорушення вчинив суспільно небезпечне діяння, переслідуючи одну з наступних цілей (мету):

- 1) перешкодити виконанню службових обов'язків потерпілим від цього кримінального правопорушення;
- 2) перешкодити потерпілому здійснити судово-експертну діяльність;
- 3) добитися прийняття незаконного рішення.

У випадку ж із злочином, передбаченим ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника» обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета, яка проявляється у спонуканні державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

Цікавою виглядає позиція Є. О. Гладкової щодо мети як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 348 КК України. Так, вчена переконана, що мету вчинення злочину, передбаченого ст. 348 КК України, слід поділяти на проміжну та кінцеву. Проміжна мета – це позбавлення життя працівника правоохоронного органу чи його близького родича, позбавлення життя члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця. Кінцева мета – запобігти правоохоронній діяльності, припинити, змінити її характер або помститися за таку діяльність як конкретним працівникам чи представникам громадськості, так і правоохоронній системі в цілому [123, с. 41].

Без сумніву, викладена думка є цікавою та детально розкриває мету означеного складу кримінального правопорушення. Втім, як було вказано вище, мета та мотив присутні в будь-якому умисному злочині, проте не у кожному випадку вони мають обов'язкове значення. У контексті злочину, передбаченого ст. 348, мету варто розглядати в якості факультативної ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Отже, мета є обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 343 та 349 КК України. В решті ж випадків вона має факультативне значення.

Висновки до розділу 3

Проаналізовано об'єктивні ознаки злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Визначено видовий об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як додатковий обов'язковий об'єкт цих злочинів виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої й тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів і (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

Доведено, що потерпілими від злочинів проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути: 1) працівники правоохоронних органів (перелік яких не є вичерпним); 2) близькі потерпілого (родичі, члени сім'ї працівника правоохоронного органу, інші особи, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків). Факт усвідомлення суб'єктом злочину належності особи до правоохоронного органу та виконання нею професійних обов'язків фактично презюмується.

Домінантним мотивом вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, передбачених ст. 342, 343, 345, 347, 348 КК, є невдоволення законним виконанням обов'язків представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону, військовослужбовцем. Судова практика виходить із встановлення такого мотиву, як неповага до авторитету працівників органів державної влади. Загалом же мотиви цих злочинів та кримінальних проступків так чи інакше пов'язані з фактом виконання потерпілим службових обов'язків.

За результатами дослідження питання ефективності системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, а також визначення основних напрямів реформування

вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів можна виділити такі основні положення.

Запропоновано додати до санкції ч. 1 ст. 343 КК України основне покарання у виді громадських робіт строком до двохсот годин. Крім того, підтримано позицію вчених щодо необхідності уточнення в диспозиції цієї норми виду впливу як незаконного, адже на сьогодні через відсутність подібного уточнення можуть виникати ситуації, у яких кримінальним проступком визнаватиметься законний вплив на означену в диспозиції категорію осіб.

На прикладі ч. 2 ст. 342 КК України запропоновано включити до санкції ч. 1 ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» основне покарання у виді штрафу в розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподаткованих мінімумів громадян. Крім того, наголошено на доцільності закріплення в цій нормі покарання у виді громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин.

Обґрунтовано доцільність включення до диспозиції ч. 2 ст. 345 КК України таких злочинних діянь, як умисне завдання удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень. Враховуючи особу засудженого за ч. 1 ст. 347 КК України (працездатний, який ніде не працює), запропоновано додати до санкції вказаної норми покарання у виді громадських робіт на строк від двохсот до двохсот сорока годин.

Встановлено, що вживання законодавцем у змісті диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України категорії «примушення» порушує принцип єдності та визначеності термінології. На підставі цього підтримано думку щодо необхідності заміни його на поняття «примушування», яке є досить поширеним у чинній редакції КК України (станом на 01.08.2020 зустрічається 33 рази).

Підтримано позицію щодо необхідності включення до ст. 343 КК України примітки, в якій буде роз'яснено поняття «працівник правоохоронного органу».

Крім того, наголошено на необхідності внесення змін до диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України, на підставі яких діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення буде визнано кримінальним проступком.

Запропоновано викласти ч. 2–3 ст. 342 КК України в такій редакції:

«2. Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушуванням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років».

Запропоновано ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця» викласти в такій редакції:

«1. Незаконний вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також їх близьких родичів з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення – карається штрафом

до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців.

2. Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Примітка. Під працівниками правоохоронних органів розуміються особи, які наділені повноваженнями представника влади у сфері правоохоронної діяльності та перебувають на службі в органах прокуратури, Національній поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національному антикорупційному бюро України, органах охорони державного кордону, органах доходів і зборів, органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, органах державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони або інших органах, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Запропоновано ч. 1–2 ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» викласти в такій редакції:

«1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, а також умисне заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Запропоновано викласти ч. 1 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» в такій редакції:

«1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, працівникові органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому) – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років».

РОЗДІЛ 4

ТЕОРЕТИЧНІ, ЗАКОНОДАВЧІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

4.1. Заходи кримінально-правового характеру, що пов'язані з реалізацією кримінальної відповідальності

Провівши у попередньому розділі нашої роботи юридичний аналіз кримінальних правопорушень проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, важливо, в контексті набутих висновків, розглянути питання удосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів з позицій її адекватної пеналізації.

Зауважимо, що для досягнення вказаної мети доцільно з'ясувати ефективність системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, яка проявляється, зокрема й через форми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення цих кримінальних правопорушень.

Думається, доречно розпочати розгляд вказаного питання з розкриття змісту поняття «кримінальна відповідальність». Поняття «кримінальна відповідальність» використовується в багатьох статтях КК України (станом на 01.08.2020 року зустрічається 164 разів у змісті Загальної та Особливої частин КК України). Від його правильного тлумачення залежить вирішення кримінальної справи на практиці, він має не тільки кримінально-правове, а й процесуальне значення, тому також, як і покарання, кримінальна

відповідальність є міждисциплінарним інститутом, який потребує законодавчого визначення [214, с. 32].

У чинному КК України відсутнє визначення поняття «кримінальна відповідальність». Натомість, відповідно до ст. 2 КК України «Підстава кримінальної відповідальності», зазначається, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України [246].

Відтак, з наведеного стає зрозумілим, що кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає у певній реакції держави на вчинення суб'єктом кримінального правопорушення суспільно небезпечного діяння, що містить склад кримінального проступку або злочину. Втім, далеко не всі науковці притримуються подібної точки зору та пропонують власні альтернативні погляди.

Зауважимо, що під юридичною відповідальністю розглядаються передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких відповідний суб'єкт права зазнає за вчинене правопорушення (порушення суб'єктивних прав) і які процесуально закріплені в передбаченому законодавством порядку [172, с. 36].

Що ж стосується самого поняття «кримінальна відповідальність», то, як було сказано вище, у науці кримінального права з цього питання точаться широкі дискусії, адже вказане явище є досить багатограним.

На думку І. Богатирьова та А. Савченка, кримінальну відповідальність треба визначити реакцією з боку держави на порушення особою кримінально-правової заборони або правовим наслідком вчиненого кримінального правопорушення. Її зміст полягає в застосуванні до порушника передбаченого правовими нормами впливу за вчинення кримінального правопорушення. Оскільки кримінальна відповідальність – комплексний і системний феномен, для неї властиві відповідні підстави, види, форми та інші характеристики. Вона виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну та виховну

функції. Вчені переконані, що на сучасному етапі розвитку кримінального права особливого значення має набути, по-перше, такого виду кримінальної відповідальності, як потенційна, оскільки саме їй властивий суттєвий превентивний ефект; по-друге, відновлювальна функція кримінальної відповідальності [24, с. 136].

Дане визначення досить схоже на те, що було розглянуто нами вище. Основна різниця полягає у тому, що, на думку науковців, кримінальна відповідальність може виражатись не тільки в якості реакції з боку держави на порушення особою кримінально-правової заборони (про що було сказано вище), але і в певних правових наслідках вчинення кримінального правопорушення.

Думається, подібну позицію доречно розглядати в якості доповнення, а не альтернативної думки, адже правові наслідки вчинення кримінального правопорушення в певній мірі і є реакцією з боку держави на порушення особою кримінально-правової заборони. Водночас, повністю погоджуємось із тим, що кримінальна відповідальність має ряд функцій та є складним явищем, яке можна аналізувати під різними кутами.

Схожою також є позиція В. Пархети, яка наголошує на тому, що кримінальну відповідальність можна визначити як передбачені законом наслідки, що накладаються судом на особу, яка скоїла кримінальне правопорушення, виражені у самому факті засудження, або засудження, поєданого з виконанням покарання та судимості [300, с. 82].

Викладений умовивід впливає з розглянутих вище визначень поняття «кримінальна відповідальність», проте у ньому більш детально розкривається зміст даної категорії. Дійсно, суд від імені держави виносить рішення щодо суб'єкта злочину або кримінального проступку, а, відтак, даний процес і є реакцією на вчинення суб'єктом кримінального правопорушення суспільно небезпечного діяння.

Водночас, така позиція не включає у себе таку форму реалізації кримінальної відповідальності, як звільнення від неї. Варто зазначити, що

доцільність її виокремлення є суперечливою, а отже, далеко не всі вітчизняні науковці схильні її виокремлювати. Більш детально це питання буде розглянуто нижче.

Дещо відрізняється від попередньої думка М. І. Панова, який наголошує на тому, що кримінальна відповідальність – це юридичний обов'язок особи, яка вчинила злочин, підлягати дії кримінального закону, тобто зазнати з боку держави негативної оцінки в обвинувальному вироку суду за вчинене суспільно небезпечне діяння, а також заходів державно-правового примусу у виді обмежень прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру. На думку вченого, безумовно, державно-правовий примус входить до змісту кримінальної відповідальності, становить її «ядро» і сутність. Але він не вичерпує кримінальної відповідальності та не тотожний їй, оскільки така відповідальність можлива і без застосування покарання, наприклад, у випадку звільнення від нього на підставі ч. 4 ст. 74 КК України. Тому трактування кримінальної відповідальності лише як державного примусу – обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин (досить поширене у літературі), без необхідних підстав звужує це поняття, фактично зводить його лише до змісту санкції та покарання і не може бути покладеним в обґрунтування низки інститутів кримінального права, пов'язаних з інститутом кримінальної відповідальності, більше того, є похідними від нього (інститут давності притягнення до кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо) [299, с. 47].

Запропоновані аргументи свідчать про те, що ототожнення кримінальної відповідальності з покаранням є не зовсім вдалим, адже перша категорія є значно ширшою. Не дивлячись на це, розуміння кримінальної відповідальності в якості юридичного обов'язку суб'єкта кримінальної відповідальності викликає не менше суперечностей, адже така позиція також містить суттєві недоліки.

Знову ж таки, у разі розгляду звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 44 КК України) в якості спеціального виду кримінальної

відповідальності подібний підхід взагалі є недоцільним, адже суб'єкт злочину або кримінального проступку за таких обставин втрачає названий М. І. Пановим обов'язок. І такий наслідок кримінальної відповідальності як судимість також.

Натомість, якщо розглядати кримінальну відповідальність в якості реакції з боку держави на суспільно небезпечне діяння суб'єкта кримінального правопорушення, то звільнення від кримінальної відповідальності (як специфічна форма реалізації кримінальної відповідальності) не суперечить цій концепції, адже за таких обставин відповідне рішення суду (ухвала про звільнення від кримінальної відповідальності) і є своєрідною реакцією держави.

І. І. Чугуниковим також було порушено питання про те, що ототожнення негативної кримінальної відповідальності з певного роду обов'язком або зі змістом кримінальних правовідносин, в цілому, викликає критику, адже особа, що скоїла злочин, вступає в певний конфлікт з державою. Остання намагається захистити порушені інтереси. Таким чином, між ними виникають охоронні кримінальні правовідносини. Методологічно невірно розглядати права й обов'язки у відриві від їх реальних носіїв, а також абстрагуватися від того, на що вони спрямовані. У зв'язку з цим, науковець робить висновок про те, що кримінальна відповідальність представляє собою кримінальні правовідносини [447, с. 8].

Без сумніву, подібна думка є цікавою та заслуговує на увагу, проте, знову ж таки, її не можна розглядати в якості постулату, адже подібне інтерпретування поняття «кримінальна відповідальність», можливо, виглядає дещо широким, а отже, містить певні недоліки. Спробуємо більш детально проаналізувати дану ідею. Для цього проаналізуємо зміст поняття «кримінально-правові відносини».

У науці кримінального права під поняттям «кримінально-правові відносини» розуміють вольові суспільні відносини, яким надана відповідна юридична форма в зв'язку з їх всебічним регламентуванням нормами матеріального кримінального права, що відображаються в конкретних,

забезпечених державою інтеракціях між уповноваженими та зобов'язаними суб'єктами кримінального права для реалізації всіх без винятку функцій кримінального права та досягнення мети (завдань) кримінально-правового регулювання [278, с. 97–98].

Враховуючи наведене, припускаємо, що поняття «кримінальні правовідносини» може бути ширшим за категорію «кримінальна відповідальність» (вказана теза яскраво підтверджується випадками визнання дій особи в якості необхідної оборони, крайньої необхідності тощо; наявністю в КК ряду заохочувальних норм (втім, як було вказано вище, деякі вчені називають заохочувальні норми з так званою «позитивною кримінальною відповідальністю, що, без сумніву, має певний сенс)). Цікавою також є думка Ю. Ю. Коломієць про те, що кримінальна відповідальність в її негативному та позитивному аспектах є кримінально-правовою оцінкою діяння (як злочину, так і правомірної поведінки) особи з боку держави [214, с. 8].

У цьому випадку названа кримінально-правова оцінка і є реакцією з боку держави. Крім того, зауважимо, що науковець пропонує розглядати два види кримінальної відповідальності: в негативному та позитивному аспектах. Дана позиція є поширеною (про що вже було сказано вище) та містить ряд переваг та недоліків, а відтак є досить дискусійною.

На думку Р. С. Квапі, «позитивна юридична відповідальність» сформувалася під впливом філософсько-етичного розуміння відповідальності. Оцінка кримінальної відповідальності як різновиду юридичної повинна здійснюватись лише як негативної. Поняття «позитивна відповідальність» є морально етичним феноменом і тому може застосовуватись лише у контексті соціальної відповідальності людини. Сутність же кримінальної відповідальності полягає в тому, що вона є застосуванням до злочинця передбаченим кримінальних законом заходів державного примусу [176, с. 92].

Подібна точка зору має право на життя. Дійсно, як правило, в науці кримінального права розглядається виключно негативна (ретроспективна) кримінальна відповідальність. Однак, це не свідчить про те, що даний факт

апріорі виключає можливість існування позитивної кримінальної відповідальності.

Думається, подібні наукові дискусії (щодо змісту категорії «кримінальна відповідальність, її видів, форм тощо) продовжуватимуться, доки на законодавчому рівні не буде визначено поняття «кримінальна відповідальність».

На думку Ю. Ю. Коломієць, поява поняття позитивної кримінальної відповідальності в кримінальному праві є результатом його ідеологізації. Тому в сучасних умовах в існуванні позитивної кримінальної відповідальності немає сенсу [215, с. 163]. Ю. В. Баулін також досить категорично стверджує, що «Кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності. Я дотримуюсь позиції, що юридична відповідальність може бути лише ретроспективною, одним із основних засобів реагування держави або належного приватного суб'єкта на вчинення правопорушення. Звідси, КВ як відповідальність в публічній сфері є засобом реагування держави на факт вчинення злочину в межах кримінально-правових відносин, які виникають між державою і злочинцем» [16, с. 2]. На його думку, кримінальна відповідальність – це встановлений Кримінальним Кодексом України захід державного примусу, що застосовується за обвинувальним вироком суду як відплата (кара) особі, яка вчинила злочин, і становить собою обмеження в реалізації прав і свобод такої особи, що здійснюється відповідними органами, установами та службовими особами [Там само, с.6].

Запропоноване вченим поняття кримінальної відповідальності об'єднує в собі діяльність трьох гілок державної влади – законодавчої, судової і виконавчої, – які беруть участь в реагуванні держави на факт вчинення злочину шляхом встановлення, індивідуалізації та застосування (покладання) КВ на особу, яка вчинила злочин та дозволяє йому виділяти три її види, а саме – потенційну, конкретизовану (індивідуалізовану) і реальну КВ.

Потенційна КВ передбачена в санкціях статей Особливої частини КК (звичайно, з урахуванням відповідних положень Загальної частини КК) і

полягає в тому, що обмеження прав і свобод, що передбачені в КК, поширюються на будь-якого суб'єкта, який підлягає КВ за вчинення даного виду злочину. Іншими словами, потенційна КВ – це загроза щодо обмеження прав і свобод будь-кого і кожного, хто здатний бути суб'єктом певного виду злочину. Потенційна КВ встановлюється парламентом у формі закону про кримінальну відповідальність (кодифікованому чи окремому), виникає з дня набрання ним чинності, існує протягом дії даного закону і припиняється (за загальним правилом) з дня втрати чинності зазначеним законом.

Конкретизована (індивідуалізована) КВ – це вид і міра обмежень в реалізації прав і свобод, визначених обвинувальним вироком суду стосовно конкретної особи, визнаної винною у вчиненні певного злочину. Вона виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду з призначенням покарання чи звільнення засудженої особи від призначення чи відбування покарання и припиняється (за загальним правилом) з дня звернення обвинувального вироку суду до виконання.

Реальна КВ – це вид і міра обмежень в реалізації прав і свобод засудженої особи, що здійснюється органами та установами, уповноваженими на виконання обвинувального вироку суду, а також відповідними органами і службовими особами відносно осіб, які визнаються такими, що мають судимість після відбуття покарання. Реальна КВ починається з дня звернення обвинувального вироку суду до виконання, існує протягом строку перебування винної особи в кримінально-правових відносинах з державою і припиняється з дня закінчення цих відносин, за загальним правилом, з дня погашення чи зняття судимості із засудженої особи [16].

Отже, як слушно вказує В. К. Грищук, для позначення домінуючих, на думку науковців, рис негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини найчастіше застосовують такі словосполучення: «основний засіб кримінально-правового регулювання»; «фундаментальний інститут кримінального права»; «специфічний метод забезпечення соціальної відповідальності особи»; «різновид ретроспективної соціальної

відповідальності перед суспільством в особі держави»; «вид юридичної відповідальності»; «найбільш суворий вид юридичної відповідальності»; «основний вид юридичної відповідальності»; «правова реакція держави на вчинений злочин»; «вид юридичної відповідальності, наділений найбільшою гостротою репресії»; «особливий елемент у механізмі кримінально-правового регулювання»; «кримінальна відповідальність завжди конкретна»; «кримінальна відповідальність не підлягає заміні іншими видами юридичної відповідальності»; «складне соціально-правове явище»; «засіб примусу громадян до виконання вимог норм кримінального права»; «основний засіб кримінально-правового примусу»; «право уповноважених державою органів реалізувати від імені держави примус»; «важливий засіб захисту інтересів особи, держави і суспільства»; «засіб вирішення конфліктів у суспільстві»; «наслідок суперечності між особою, державою і суспільством»; «санкція на злочин»; «заперечення злочину»; «результат порушення норми кримінального права»; «наслідок вчиненого злочину»; «наслідок осуду вчиненого діяння та особи злочинця»; «негативний наслідок вчиненого злочину для винного»; «необхідні негативні наслідки вчиненого злочину»; «правовий наслідок вчиненого злочину»; «акт засудження чи осуду особи за вчинений нею злочин»; «правовий стан»; «правове становище»; «має нормативний характер»; «можлива лише за наявності вини»; «найдосконаліший із процесуального боку вид юридичної відповідальності»; «знаряддя справедливості» [135, с. 58–59].

Дані зауваження вкотре яскраво демонструють неузгодженість вітчизняних науковців у питанні змісту поняття «кримінальна відповідальність» та свідчать про нагальну потребу вирішення даного питання на законодавчому рівні шляхом визначення в нормах КК України поняття «кримінальна відповідальність». Так, в опублікованому станом на 17.01.2021 р. проекті нового КК України кримінальна відповідальність тлумачиться як засудження особи за вчинення злочину обвинувальним вироком суду із застосуванням покарання чи пробації, а також перебування особи у стані

судимості (п. 19 ч. 2 ст. 1.3.1 – Значення основних термінів Кримінального кодексу України).

Подальше заглиблення в це питання все більше відхиляє нас від предмета дисертаційного дослідження, тому, думається, доцільно зупинитись на тому, що кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який є реакцією держави на суспільно небезпечну поведінку суб'єкта складу кримінального правопорушення та виражається у прийнятті відповідного рішення судом.

Що стосується форм кримінальної відповідальності, цікавою є думка І. І. Митрофанова, який зауважує, що під формами реалізації кримінальної відповідальності доцільно розуміти порядок втілення у конкретні матеріальні, процесуальні та виконавчі кримінально-правові правовідносини реакції держави на вчинене кримінальне правопорушення, що виявляється у державному осуді конкретної особи, визнаної винною у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, поєднаному із призначенням та/або відбуванням покарання або без такого [278, с. 4–5].

Така позиція є цілком популярною в науковому середовищі та отримує все більше прихильників. Крім того, вона частково підтверджує той факт, що до кримінальної відповідальності належить лише певна група кримінально-правових відносин, про що було сказано вище.

Отже, на думку І. І. Митрофанова, КК передбачає такі форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) кримінальна відповідальність, що не пов'язана з призначенням винному покарання, а тому не передбачає судимості; 2) кримінальна відповідальність, що пов'язана з призначенням покарання та судимістю. Видами реалізації кримінальної відповідальності є: 1) застосування призначеного покарання; 2) призначення покарання з одночасним звільненням від його відбування з випробуванням; 3) безумовне незастосування призначеного покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку; 4) звільнення від покарання у зв'язку з тим, що особа перестала бути суспільно небезпечною; 5) звільнення від покарання із

застосуванням щодо неповнолітніх примусових заходів виховного характеру [280, с. 12].

З наведеного випливає, що звільнення від кримінальної відповідальності – це вид такої форми кримінальної відповідальності, як кримінальна відповідальність, що не пов'язана з призначенням винному покарання, а тому не передбачає судимості.

Дещо іншої точки зору дотримується І. І. Чугуников. Вчений зазначає, що за своєю формою негативна кримінальна відповідальність є системою кримінально-правових заходів впливу, що передбачені кримінальним законом. Структурними елементами цієї системи виступають: 1) засудження без призначення покарання; 2) покарання; 3) умовне засудження з іспитовим строком; 4) відстрочка виконання вироку; 5) відстрочення виконання вироку військовослужбовцеві або військовозобов'язаному у воєнний час; 6) відстрочка відбування покарання; 7) умовно-дострокове звільнення; 8) судимість [447, с. 8].

Таким чином, науковець виокремлює цілих вісім форм реалізації кримінальної відповідальності. Безперечно, дана позиція має право на життя, проте, на нашу думку, запропоновані елементи доречніше розглядати в якості окремих видів певних форм (які, в свою чергу, є більш широкими категоріями та об'єднують у собі вказані види), що і було зроблено І. І. Митрофановим.

При цьому зауважимо, що до переліку названих восьми форм не входить звільнення від кримінальної відповідальності. Можливо, пояснити цей факт можна тим, що науковець відносить звільнення від кримінальної відповідальності до позитивної кримінальної відповідальності, а в даному контексті говориться лише про ретроспективну.

Водночас не виключається і можливість того, що науковець взагалі не розглядає звільнення від кримінальної відповідальності в якості форми або виду кримінальної відповідальності. Подібна точка зору також є в певній мірі обґрунтованою, адже з самої назви «звільнення від кримінальної відповідальності» випливає, що особа не зазнає цього виду відповідальності, а

отже, не може розглядатись в якості її форми або виду (на кшталт, правомірної поведінки не іманентна протиправній).

В. І. Пархета пропонує до окремої форми кримінальної відповідальності віднести: умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, звільнення від покарання за хворобою та помилування (ст.ст. 81–87 КК України). Науковець зазначає, що в цих нормах є спільна ознака – початок реального відбування покарання. Це можна зобразити наступною формулою: осуд + призначення покарання + початок його реального відбування [300, с. 53].

З одного боку, дану форму можна віднести до більш широкій – кримінальна відповідальність, що пов'язана з призначенням покарання та судимістю, однак, враховуючи її специфіку, виокремлення її в окрему групу (форму) реалізації кримінальної відповідальності виглядає досить цікавим рішенням, яке доповнює запропонований І. І. Митрофановим підхід, робить його більш конкретизованим.

Отже, розглянуті підходи щодо змісту та кількості форм кримінальної відповідальності мають низку переваг, проте, як зауважує Н. І. Устрицька, серед вітчизняних вчених у галузі кримінального права, все ж таки, найбільш розповсюдженою є думка, відповідно до якої форми кримінальної відповідальності поділяються на наступні три види:

а) перша форма – полягає в осуді особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання. Зокрема, у КК України передбачено випадки, коли суд не призначає винному покарання: утрата особою, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, суспільної безпеки внаслідок бездоганної поведінки та сумлінного ставлення до праці (ч. 4 ст. 74 КК України); закінчення визначених у ст. 49 КК України строків давності (ч. 5 ст. 74 КК України); учинення злочину невеликої або середньої тяжкості неповнолітнім, до якого з урахуванням його щирого розкаяння й подальшої бездоганної поведінки

застосовуються примусові заходи виховного характеру, а не покарання (ст. 105 КК України).

б) друга форма – полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням. У цьому разі до змісту кримінальної відповідальності належать два її заходи: покарання й судимість;

в) третя форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється. Маються на увазі такі ситуації: звільнення від відбування покарання з випробуванням, у тому числі неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. ст. 75–79, 104 КК України); звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. ст. 80, 106 КК України) [418, с. 51].

Подібний підхід виглядає найбільш вдалим та в повній мірі відображає майже всі форми реалізації кримінальної відповідальності. Втім, з приводу останньої групи існують певні протиріччя.

Так, наприклад, на думку А. Ю. Александрової, звільнення від кримінальної відповідальності доцільно розглядати як частину тієї форми її реалізації, що полягає в осуді особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання [6, с. 125].

Повністю погоджуємось із даною пропозицією. Не дивлячись на звільнення особи від кримінальної відповідальності, держава так чи інакше піддає суб'єкта кримінального правопорушення осуду (це, насамперед, проявляється у відкритті стосовно нього кримінального провадження, визнанні особи суб'єктом злочину або кримінального правопорушення, доведенні в суді вини кримінального правопорушника тощо), проте не призначає йому покарання.

Нагадаємо, питанню звільнення від кримінальної відповідальності присвячено розділ IX Загальної частини КК України, відповідно до якого існують наступні види звільнення від кримінальної відповідальності:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Вказаний вид звільнення від кримінальної відповідальності може бути здійснений судом у разі наявності наступних факторів: а) особа вчинила кримінальне правопорушення вперше; б) вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або ж необережним нетяжким злочином (крім кримінальних правопорушень, зазначених у примітці до ст. 45 КК України); в) судом встановлено щире каяття з боку винного у вчиненні злочину або кримінального проступку; г) суб'єкт кримінального правопорушення активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення; д) суб'єкт злочину повністю відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду.

2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Суди можуть здійснити вказане звільнення, якщо: а) особа вчинила кримінальне правопорушення вперше; б) вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або ж необережним нетяжким злочином (крім кримінальних правопорушень, зазначених у примітці до ст. 45 КК України); в) винний примирився з потерпілим; г) суб'єкт злочину повністю відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Вказаний вид звільнення може застосовуватися за наявності наступних умов: а) особа вчинила кримінальне правопорушення вперше; б) вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або ж необережним нетяжким злочином (крім кримінальних правопорушень, зазначених у примітці до ст. 45 КК України); г) суб'єкт кримінального правопорушення щиро покався; д) колектив підприємства, установи чи організації подав відповідне клопотання; е) протягом року з дня передачі винного на поруки він виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки. Вказаний вид звільнення від кримінальної відповідальності може бути здійснений судом в разі наявності наступних факторів: а) особа вчинила

кримінальне правопорушення вперше; б) вчинене кримінальне правопорушення є кримінальним проступком або ж необережним нетяжким злочином (крім кримінальних правопорушень, зазначених у примітці до ст. 45 КК України); в) судом встановлено, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, вказаних у ст. 49 КК України.

Зауважимо, що перелічені випадки звільнення від кримінальної відповідальності не є вичерпними. Наприклад, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію або акту помилування; у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення, примусових заходів виховного характеру тощо.

Думається, віднесення звільнення від кримінальної відповідальності до першої форми реалізації кримінальної відповідальності дозволить більш детально дослідити вдалість та ефективність визначених законодавцем у ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України санкцій.

Отже, скористаємось названим Н. І. Устрицькою підходом при дослідженні форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Для цього проаналізуємо статистичні дані, вказані у представленому Державною судовою адміністрацією України «Звіті про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (так звана річна «Форма № 6») за останні 5 років (з 2015 по 2019 рік включно) [370].

Загалом, оцінюючи санкції за злочини, що нами аналізуються, науковці зазначають, що «загалом вони відповідають основним вимогам, визначеним у Загальній частині КК, у т.ч. тяжкості вчиненого злочину. Однак, на наш погляд, проблема співрозмірності санкцій, їх погодженості між собою полягає в тому, щоб кожна конкретна санкція не тільки відображала характер і ступінь

суспільної небезпеки діяння, але й узгоджувалася із санкціями за інші злочини. Зокрема, це стосується злочинів проти життя та здоров'я особи. З кримінологічної позиції такі санкції як, наприклад, ч. 1 ст. 129 КК «Погроза вбивством» та ч. 1 ст. 345 КК «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» загалом корельовано. Однак, у ч. 2 ст. 129 КК та ч. 4 ст. ст. 345 КК існують суттєві розбіжності. Зокрема, за погрозу вбивством, що вчинене членом організованої групи передбачене покарання у виді позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. За погрозу вбивством або насильство щодо працівника правоохоронного органу, вчинених організованою групою, покарання встановлено позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років. Так само, суттєві розбіжності існують між умисним спричиненням легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень громадянам та умисним заподіянням працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків» [276, с. 239].

Розглянемо це питання детально. Розпочнемо з розгляду статистичних даних щодо кількості та видів призначених покарань за 2010-2020 рр. Так, за злочин, передбачений ст. 342 КК «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» було засуджено в 2010 році - 180 осіб, в 2011 році – 128 осіб, в 2012 році – 72 особи, в 2013 – 69 осіб, в 2014 році – 69 осіб, в 2015 році – 53 особи, в 2016 – 34, в 2017 – 65 осіб, в 2018 – 66 осіб, в 2019 – 92 особи, в 2020 році – 66 осіб.

Структура покарань за злочин, передбачений ст. 342 КК (за всіма частинами), за роками розподілилась наступним чином:

в 2010 році – покарання у виді позбавлення волі призначено 18 особам, у тому числі строком на 1 рік – 13 особам, від 1 до 2 років – 4 особам, від 3 до 5

років – 1 особі, обмеження волі застосовано до 5 осіб, а арешт до 9 осіб, штраф призначено 93 особам;

в 2011 році – до позбавлення волі засуджено 7 осіб, у тому числі строком на 1 рік – 6 особам, до штрафу засуджено 67 осіб ;

в 2012 році – до позбавлення волі засуджено 5 осіб, у тому числі строком на 1 рік – 2 особи, інші на терміни від 1 до 2 років, від 3 до 5 років, та від 5 до 10 років позбавлення волі; до обмеження волі засуджено 3 особи, до арешту – 4 особи; 27 особам призначено штраф., пом'якшено покарання на підставі ст. 69 КК 1 особі;

в 2013 році - засуджено до позбавлення волі 7 осіб, переважно строком на 1 рік – 4 особи; до обмеження волі засуджено 1 особу, до арешту – 4 особи, штраф призначено 39 особам;

в 2014 році - засуджено до позбавлення волі усього 2 особи строком на 1 рік, обмеження волі застосовано до 2 осіб, арешт до 5 осіб; до 32 осіб застосовано штраф;

в 2015 році - за ч. 2 ст. 342 КК України судами винесено рішення відносно 53 осіб, з них 44 особи було засуджено (83 %), інші звільнені від кримінальної відповідальності. було засуджено. При цьому 13 громадян (майже 30 %) були звільнені від покарання з випробуванням (12 осіб) та унаслідок акту амністії (1 суб'єкт злочину). До 31 особи застосовано наступні покарання: позбавлення волі на певний строк – 3 особам (1 особа засуджена до одного року позбавлення волі, решта – на строк понад 1 рік до 2 років включно); арешт (засуджено 2 особи); штраф (засуджено 25 громадян); інші міри покарання (засуджений 1 винний). Отже найбільш поширеним видом покарання за цей злочин був штраф (майже 81 % всіх видів покарань);

в 2016 році - до 27 осіб (79 % від загальної кількості засуджених за даною нормою у вказаному році) застосовано такі покарання: позбавлення волі на певний строк – 2 випадки (1 злочинця засуджено до 1 року позбавлення волі, 1 – на строк понад 1 рік до 2 років включно); обмеження волі – 2 особи; штраф –

21 особа (78 % осіб засуджених). Звільнено в цьому році від відбування покарання з випробуванням 6 засуджених;

в 2017 році - засуджено 65 осіб (80 %). До засуджених були застосовані наступні покарання: позбавлення волі на певний строк – 1 випадок (понад 1 рік до 2 років включно); обмеження волі – 1 випадок, арешт – 3 випадки, штраф – 42 випадки. Решту засуджених (18 осіб) звільнено від покарання з випробуванням (17 засуджених) або унаслідок акту амністії (1 засуджений). І в цьому році найбільш поширеним стало покарання у виді штрафу (у 89 % випадків);

в 2018 році засуджено 53 громадянина (80 % від загалу). При цьому, до 41 засудженого застосовано наступні покарання: позбавлення волі на певний строк – застосовано до 3 осіб (з них: на 1 рік – засуджено 1 особу, на строк від 1 до 2 років – засуджено 2 особи); обмеження волі – призначено 1 особі; штраф – застосовано відносно 37 осіб. Решту засуджених (12 осіб, або майже 23 % із загальної кількості засуджених) звільнено від покарання з випробуванням (9 випадків) або унаслідок акта амністії (3 випадки);

в 2019 році засуджено 80 осіб та застосовано наступні покарання: позбавлення волі на певний строк призначено 6 особам (на 1 рік – 1 особі; понад 2 роки до 3 років включно – 1 особі; понад 3 роки до 5 років включно – 1 особі; понад 5 до 10 років включно – 3 особам); обмеження волі – 2 особам; арешт – 3 особам; штраф – 62 особам;

в 2020 році засуджено до позбавлення волі 2 особи, до обмеження волі 1 особу, до арешту засуджено 5 осіб, а штраф призначено 44 особам, з них 43 особам, за злочин, передбачений ч.2 ст. 342 КК.

Наведені вище статистичні данні призначення покарання за ч. 2 ст. 342 засвідчили широке застосування судами покарання у виді штрафу, що складає в структурі покарань з року в рік орієнтовно близько 85 %.

За злочин, передбачений ст. 345 КК України, а саме за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з

виконанням цим працівником службових обов'язків було засуджено: в 2010 році – 513 осіб, в 2011 році – 376 осіб, в 2012 році – 298 осіб, в 2013 році – 215 осіб, в 2014 році – 244 особи, подібна тенденція збереглась до 2020 року коли було засуджено 288 осіб.

Структура покарань за злочин, передбачений ст. 342 КК, за роками розподілилась наступним чином:

в 2010 році – до позбавлення волі засуджено 94 особи, до обмеження волі 27 осіб, до арешту 7 осіб, до виправних робіт 3 особи, до службових обмежень – 2 особи та до громадських робіт 3 особи, до штрафу засуджено 21 особу:

в 2011 році - до позбавлення волі засуджено 79 осіб, до обмеження волі 24 особи, до арешту 7 осіб, до виправних робіт 6 осіб, до службових обмежень – 0 осіб та до громадських робіт 4 особи, до штрафу засуджено 16 осіб;

в 2012 році - до позбавлення волі засуджено 54 особи, до обмеження волі 28 осіб, до арешту 9 осіб, до виправних робіт 1 особа, до службових обмежень – 0 осіб та до громадських робіт 1 особи, до штрафу засуджено 11 осіб;

в 2013 році - до позбавлення волі засуджено 40 осіб, до обмеження волі 8 осіб, до арешту 3 особи, до виправних робіт 0 осіб, до службових обмежень – 0 осіб та до громадських робіт 1 особа, до штрафу засуджено 22 особи;

в 2014 році - до позбавлення волі засуджено 50 осіб, до обмеження волі 15 осіб, до арешту 8 осіб, до виправних робіт 0 осіб, до службових обмежень – 0 осіб та до громадських робіт 0 осіб, до штрафу засуджено 15 осіб;

в 2015 році – до позбавлення волі засуджено 4 особи, 2 особи засуджені до 1 року позбавлення волі, 1 особа – на строк від 2 до 3 років, 1 особа – на строк від 3 до 5 років, до арешту – 1 особа; до штрафу засуджена 1 особа.

в 2016 році до 23 засуджених було застосовано наступні покарання: позбавлення волі на певний строк застосовано до 3 осіб, з них 1 засуджено на 1 рік позбавлення волі, решту – на строк понад 2 роки до 3 років включно); арешт – до 3 винних; громадські роботи – 1 особа.

в 2017 році - застосовано наступні покарання: позбавлення волі на певний строк – 3 особи (1 особа до позбавлення волі на 1 рік, решту – на строк понад 1

рік до 2 років включно); арешт – 6 осіб; виправні роботи – 2 особи. Додаткове покарання у виді конфіскації майна застосовано до 1 особи;

в 2018 ж році були винесені рішення, що набрали законної сили відносно 20 осіб, до засуджених застосовано наступні покарання: позбавлення волі на певний строк – 6 осіб (з них: на 1 рік – 2 особи; понад 1 рік до 2 років включно – 2 особи; понад 5 років до 10 років включно – 2 особи); арешт – 1 особі;

в 2019 році судами було винесено рішення щодо 32 осіб (що на 60 % більше, ніж у попередньому), засудженим призначено такі покарання: позбавлення волі на певний строк – 7 особам, з яких: на 1 рік – 1 особі; на строк понад 1 рік до 2 років включно – 2 суб'єкта кримінальних правопорушень; на строк понад 2 роки до 3 років включно – 1 особа; на строк понад 3 роки до 5 років включно – 2 особам; на строк понад 5 років до 10 років включно – 1 особі; обмеження волі застосовано до 2 осіб, арешт до однієї особи.

В 2020 році – до позбавлення волі засуджено 43 особи, до обмеження волі – 13 осіб, до арешту – 2 особа; до виправних робіт – 1 особа, до громадських робіт засуджено 2 особи, до штрафу засуджено 19 осіб.

Суди в цілому правильно призначали покарання. Так, у вирoku Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 11 лютого 2016 року у справі №192/1120/15-к зазначається, що 9 березня 2015 року близько 14 годин 20 хвилин засуджений ОСОБА_3, перебуваючи на території Солонянської виправної колонії № 21 УДПС України в Дніпропетровській області у с. Аполонівка, Солонянського району Дніпропетровської області, зайшов у кабінет терапевта медичної частини Солонянської ВК № 21. На той час у приміщенні, виконуючи службові обов'язки, перебував виконуючий обов'язки начальника медичної частини Солонянської ВК № 21 капітан внутрішньої служби ОСОБА_2, який є працівником правоохоронного органу, а також працівники Комунального закладу ДСШМД ДОР фельдшер диспетчер ОСОБА_6 та лікар ОСОБА_7, які чекали засудженого ОСОБА_3 для медичного огляду. Після медичного огляду засуджений ОСОБА_3, в присутності зазначених працівників, почав висловлюватися нецензурною лайкою на адресу

ОСОБА_2, мотивуючи тим, що останній сфальсифікував його медичну документацію. ОСОБА_2 зробив зауваження засудженому ОСОБА_3, на що останній, діючи умисно та розуміючи, що виконуючий обов'язки начальника медичної частини Солонянської ВК № 21 капітан внутрішньої служби ОСОБА_2 перебуває при виконанні службових обов'язків, долонею правої руки наніс один удар в область гортані ОСОБА_2. Внаслідок чого засуджений ОСОБА_3 не спричинив тілесних ушкоджень, але завдав фізичного болю ОСОБА_2. При цьому, засуджений ОСОБА_3 повідомив ОСОБА_2, що заподіє йому та його родині смерть, спричинить йому тілесні ушкодження у виді перелому носу та нанесе удар стільцем по голові. Після чого інспектор Солонянської ВК № 21 ОСОБА_8, з метою припинення протиправних дій, вивів засудженого ОСОБА_3 із вказаного кабінету [103]. Враховуючи той факт, що потерпілому не були завдані тілесні ушкодження та побої (нагадаємо, для кваліфікації діяння в якості побоїв необхідна наявність, як мінімум, двох ударів, які не спричинили тілесні ушкодження), суд кваліфікував дії винного в якості злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України (адже винний висловлював погрози щодо заподіяння працівнику правоохоронного органу та його близьким родичам тілесних ушкоджень або смерті).

Таке рішення є вельми дискусійним, адже з наведеного випливає, що сам удар, який завдав фізичного болю працівникові правоохоронного органу, залишився безкарним. Водночас, той факт, що у ч. 2 ст. 345 КК України не передбачена кримінальна відповідальність за завдання фізичного болю працівникові правоохоронного органу, викликає чимало запитань. Більш детально окреслене питання буде проаналізоване нами у наступному підрозділі.

Додамо, що у вказаній вище справі суд прийняв наступне рішення: «Визнати ОСОБА_3 винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 345 КК України, та призначити йому покарання у виді одного року позбавлення волі. На підставі ст.71 КК України, за сукупністю вироків шляхом часткового складання, частково приєднати невідбуту частину покарання за вироком Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 23 вересня 2011

року до покарання, призначеного за цим вироком, та остаточно призначити ОСОБА_3 покарання у виді шести років чотирьох місяців позбавлення волі [103]».

Думається, в частині ж призначення покарання рішенням суду не викликає жодних суперечок, адже пропорційно відповідає ступеню суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення.

Прикладом призначення покарання у виді арешту винному у вчиненні діяння у виді погрози вбивством працівнику правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службового обов'язку слугує вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 17 червня 2016 року у справі № 157/483/16-к, в якому зазначається, що 21 березня 2016 року близько 15 години обвинувачений ОСОБА_2, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння за місцем свого проживання, а саме на подвір'ї житлового будинку, що по вул.1-го Травня, Дубровиця Камінь-Каширського району Волинської області, погрожував інспектору Камінь-Каширського відділу поліції ГУНП у Волинській області потерпілому ОСОБА_1 вбивством, насильством у зв'язку з виконанням тим, як працівником правоохоронного органу, службових обов'язків, а саме перевіркою звернень до чергової частини відділу поліції як самого обвинуваченого, так і його співмешканки ОСОБА_5 з приводу побиття її останнім [64].

Враховуючи подробиці вказаної справи (встановлено, що винний погрожував працівникові правоохоронного органу сокирою), кваліфікація дій суб'єкта кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 345 КК України є абсолютно доречною. Відтак, суд міг застосувати до винного одне з передбачених у санкції вказаної норми покарань.

Важливим є факт того, що винний у вчиненні даного злочину є пенсіонером, адже відповідно до ч. 2 ст. 57 КК України, виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацевдатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб

рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування [246].

Відтак, відповідно до санкції ч. 1 ст. 345 КК України суд міг призначити покарання у виді арешту, обмеження або позбавлення волі. Зрозуміло, що в даному випадку два останні покарання могли бути застосовані тільки у разі значного ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину

Приймаючи рішення щодо засудження винного до покарання у виді арешту, суд керувався наступними доводами: «Враховуючи наявність обставини, яка обтяжує покарання вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння, дані про особу обвинуваченого, який не усвідомив суспільну небезпечність своєї протиправної поведінки, за місцем проживання характеризується негативно, як такий, що зловживає спиртними напоями, проявляє агресію до сусідів та оточуючих, раніше притягувався до адміністративної відповідальності з однієї сторони, з другої – те, що вчинений злочин не є тяжким, те, що обвинувачений є особою пенсійного віку, суд призначає йому покарання у виді арешту на строк менше максимального, вважаючи, що саме таке покарання необхідне для його виправлення та попередження вчинення ним нових злочинів» [64].

На нашу думку, у вказаній ситуації, враховуючи ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, суд прийняв абсолютно вірне рішення не застосувавши до суб'єкта злочину покарання у виді позбавлення волі. Водночас, можливо, враховуючи цілий ряд обтяжуючих обставин, доречно було застосувати до винного покарання у виді обмеження волі.

До призначення покарання у виді обмеження волі суди ставились виважено, про що свідчать приміром рішень Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 22.10.2019 року у справі № 82/4373/18 [83], Києво-Святошинського районного суду Київської області від 07.12.2016 року по справі № 69/10797/16-к [66], Овідопільського районного суду Одеської

області від 26.04.2017 року у справі № 509/2343/16-к [88], Герцаївського районного суду Черкаської області від 09 листопада 2016 року у справі №714/784/16-к [55] тощо.

Наприклад, вироком Іршавського районного суду Закарпатської області від 23 січня 2015 року у справі № 301/3146/14-к до вказаного виду покарання було засуджено злочинця, який вчинив кримінальне правопорушення за наступних обставин: «ОСОБА_3 15 вересня 2014 року близько 16-ї години 20 хвилин, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в м. Іршава, керував автомобілем марки ВАЗ 2105 днз НОМЕР_1, який належить ОСОБА_4, Інспектор ВДАІ з обслуговування Іршавського району УМВС України в Закарпатській області майор міліції ОСОБА_2, який перебував у складі оперативно-слідчої групи, виконуючи службові обов'язки працівника правоохоронного органу, на службовому транспортному засобі рухався за автомобілем під керування ОСОБА_3 В АДРЕСА_1 ОСОБА_3 зупинив свій автомобіль. ОСОБА_2, який був у форменому одязі працівника міліції, підійшов з лівої сторони автомобіля марки ВАЗ 2105 днз НОМЕР_1, за кермом якого сидів ОСОБА_3, і коли ОСОБА_3 побачив працівника міліції ОСОБА_2, то, діючи умисно та усвідомлюючи, що працівник правоохоронного органу виконує свої службові обов'язки, через ліве вікно дверей автомобіля, на якому було приспущено скло, висунув дуло мисливського карабіну «АКСМ» калібру 7,62 мм, серійний номер «НОМЕР_2», який згідно висновку експерта №16/929 від 25.09.2014 року є нарізною вогнепальною зброєю та який був споряджений двома мисливськими патронами калібру 7,62x39 мм зразка 1939 року. Вказану вогнепальну зброю ОСОБА_3 спрямував у бік працівника міліції ОСОБА_2, одночасно словесно погрозив йому вбивством, якщо той наблизиться до нього, і такими неправомірними діями та демонстрацією вогнепальної зброї ОСОБА_3 викликав у ОСОБА_2 реальні підстави побоюватись здійснення цієї погрози вбивством, так як він впізнав у особі ОСОБА_3 особу правопорушника, відносно якого раніше складав протоколи про вчинення адміністративного правопорушення» [62].

Думається, враховуючи той факт, що суб'єкт кримінального правопорушення погрожував працівнику правоохоронного органу вогнепальною зброєю, обраний судом вид покарання виглядає достатнім та необхідним.

Доволі рідко за цей злочин призначалося покарання у виді виправних робіт, незважаючи на те, що цей вид покарання є найменш суворим серед тих, що прямо передбачені у санкції ч. 1 ст. 345 КК України. Відтак, призначаючи його, суд має бути впевненим у тому, що виправлення суб'єкта злочину можливе без ізоляції від суспільства.

Прикладом такого рішення слугує вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 11.04.2017 року по справі № 607/11892/16-к, в якому зазначається, що близько 21.00 год. ОСОБА_2 повернувся в приміщення Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області за адресою: м. Тернопіль, бульвар Т. Шевченка, 10, та намагався пройти у коридор першого поверху Тернопільського відділу поліції, при цьому попередньо не зареєструвавшись на прохідній. Надалі поліцейський Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області старший сержант поліції ОСОБА_1, який ніс службу на посту забезпечення пропускнуго режиму Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області, спробував словесно зупинити ОСОБА_2. ОСОБА_2, усвідомлюючи, що перед ним знаходиться працівник поліції, у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, на зауваження поліцейського Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області старшого сержанта поліції ОСОБА_1, підійшов до останнього та, діставши із лівої кишені своєї куртки кухонного ножа, спробував нанести удар лезом ножа в область шиї з правої сторони поліцейському ОСОБА_1. Свій намір, спрямований на нанесення тілесних ушкоджень працівнику правоохоронного органу, ОСОБА_2 не довів із незалежних від нього обставин у зв'язку з тим, що поліцейський Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області старший сержант поліції ОСОБА_1, вчасно зреагувавши, відхилився від спроби ОСОБА_2 нанести йому удар та, у відповідності до вимог Закону України «Про національну поліцію»,

застосував фізичну силу, а саме прийом, схопивши своїми двома руками ОСОБА_2 за ліву руку, в якій на той момент знаходився ніж, і вивернув його руку напротихід, внаслідок чого останній впав на підлогу приміщення холу Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області [104].

Таким чином, винний не просто висловлював погрозу вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень, але і реально посягав на зазначені соціальні цінності. Втім, суд, керуючись виключно відсутністю злочинних наслідків, прийняв досить суперечливе рішення та кваліфікував вказані вище дії винного виключно як злочин у виді погрози вбивством або насильством щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України), що, без сумніву, викликає безліч запитань, адже фактично сам факт закінченого замаху на вбивство або ж взагалі не отримав жодної кваліфікації (в разі наявності словесних погроз), або ж був кваліфікований виключно як «погроза працівнику правоохоронного органу».

Прийнявши вказане суперечливе рішення, суд призначив винному покарання у виді виправних робіт строком шість місяців, керуючись наступними аргументами: «...суд враховує ступінь тяжкості скоєного злочину, особу винного, раніше не судимого, перебування на його утриманні неповнолітньої дитини, щиро розкався у скоєному, що є обставиною, що пом'якшує покарання. Обставин, які обтяжують покарання обвинуваченого, судом не встановлено, а тому покарання йому слід визначити в межах санкції статті, за якою кваліфіковано злочин у виді виправних робіт» [Там само].

Без сумніву, у даній справі існує ряд пом'якшуючих обставин, проте призначення винному найменш суворого покарання, передбаченого у санкції ч. 1 ст. 345 КК України, можливо, є дещо невиправданим кроком. На нашу думку, в даній ситуації більш правильним (враховуючи, що мав місце закінчений замах) було б ізолювати суб'єкта злочину від суспільства, адже існує велика ймовірність того, що виключно такі заходи державного примусу будуть достатніми для запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень та сприятимуть виправленню засуджених.

Отже, розглянутий випадок є суперечливим як в частині кваліфікації дій винної особи, так і в частині призначення покарання.

Загалом відзначимо, що малий відсоток призначення цього виду покарання характерний не тільки для вказаної категорії злочинів, адже є поширеною практикою. Так, науковці пояснюють такий стан речей, крім інших факторів і об'єктивними чинниками. Так, приміром Рябчинська О. П. зазначає, що «Настільки малий відсоток призначення цього покарання обумовлений об'єктивними причинами, головною з яких є те, що переважна більшість засуджених на момент розгляду справу в суді ніде не працювали, не вчилися, не перебували на обліку в центрі зайнятості населення. Приміром, в 2016 році таких засуджених було 56,2 тис. осіб, що склало 73,7 % від загалу засуджених, а в 2017 рік було засуджено 76804 осіб, серед них – 1217 осіб безробітні, 55538 працездатних осіб, які не працювали і не навчалися (що склало майже 58 % від загальної кількості засуджених) [348, с.17]. Ця теза цілком підтверджується і в категорії злочинів, що нами аналізується, про що свідчать статистичні дані.

Так, приміром в 2020 році серед 34 засуджених, що вчинили погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків 24 особи були працездатні, які не працювали і не навчалися [168].

Що стосується кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця», зазначимо, що незначні показники його вчинення не дають можливості встановити певні тенденції або ж закономірності чи проблеми при призначенні покарань та інших заходів кримінально-правового характеру. Так, в 2015 році за вказаною нормою засуджено 1 особу до покарання у виді штрафу. У 2016 році збереглася тенденція, відповідно до якої за рік судами було винесено рішення за ч. 1 ст. 347 КК України відносно 1 особи, яку було засуджено до покарання у виді штрафу. В 2017 році за ч. 1 ст.

347 КК України було засуджено 3 особи до штрафу. У 2018 році кількість судових рішень за названою нормою знизилась на одне. Так, 1 особу було визнано неосудною (до неї застосовано примусові заходи медичного характеру), а 1 особу засуджена до штрафу. Подібна тенденція збереглася і у 2019 році. Так, за ч. 1 ст. 347 КК України судами було винесено рішення щодо 1 особи, яку було засуджено до штрафу.

Проблемних питань при визначенні заходів кримінально-правового характеру за цей злочин нами не виявлено. Так, прикладом засудження суб'єкта кримінального правопорушення у виді умисного пошкодження майна працівника правоохоронного органу до покарання у виді штрафу слугує вирок Рахівського районного суду Закарпатської області від 12.04.2018 року у справі № 305/230/18, в якому зазначається, що обвинувачений ОСОБА_2, 29 грудня 2017 року, близько 16 години, знаходячись в смт. Кобилецька Поляна, вул. Шевченка № 83, Рахівського району Закарпатської області, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, вчинив сімейну сварку, виганяв з будинку своїх рідних, ламав меблі. Про подію його син ОСОБА_3 повідомив на спец. лінію «102», на що працівники поліції Рахівського ВП Тячівського ВП ГУПН в Закарпатській області дільничний офіцер поліції сектору превенції ОСОБА_4 та дільничний офіцер поліції сектору превенції ОСОБА_5, в складі групи реагування патрульної поліції № 2, приїхали на місце виклику, а саме в будинок № 83, по вул. Шевченка, в смт. Кобилецька Поляна, Рахівського району Закарпатської області, де під час несення служби, усно опитуючи ОСОБА_2, який повадився агресивно, на вимогу працівників поліції припинити свої протиправні дії не реагував, а навпаки, усвідомлюючи, що перед ним працівники правоохоронного органу, з метою пошкодити державне майно, при затриманні та поміщенні в службовий автомобіль, умисно, одним ударом лівої ноги вибив заднє бокове скло в службовому автомобілі «ВАЗ 21214» (д. н. з. «0515»), а кількома ударами правої ноги пошкодив кермо та розбив скло на екрані службового планшета «Lenovo dolby ce0700», чим спричинив матеріальну шкоду Головному управлінню Національної поліції в

Закарпатській області, на балансі якого перебувають автомобіль та планшет в сумі 852,40 грн, зокрема дільничному офіцеру поліції ОСОБА_5, у якого службовий автомобіль та службовий планшет є в користуванні [89]. За вказані дії винний був засуджений до покарання у виді штрафу у розмірі 1700 гривень.

Думається, той факт, що винний щиро розкався (вказаний факт відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України визнається обставиною, яка пом'якшує покарання) та, як випливає з матеріалів справи, має на утриманні двох неповнолітніх дітей, в цьому конкретному випадку свідчить про те, що покарання у виді штрафу є необхідним та достатнім заходом державного примусу, яке здатне виправити засудженого.

Схожі випадки засудження винного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 347 КК України, до покарання у виді штрафу описані у вироках Сарненського районного суду Рівненської області від 12 березня 2019 року по справі № 571/1054/18 [96], Рокитнівського районного суду Рівненської області від 13 липня 2017 року по справі № 571/398/17 [92], Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 01 грудня 2015 року по справі № 233/6133/15-к [69], Красилівського районного суду Хмельницької області від 21.09.2015 року по справі № 677/438/15-к [70] тощо.

Зважаючи на той факт, що кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст. 347 КК є проступком, а отже можливе звільнення особи від кримінальної відповідальності розглянемо це питання в наступному підрозділі роботи.

Що стосується злочину, передбаченого ч. 2 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця», зауважимо, що в період з 2015 до 2020 рр. за вчинення даного суспільно небезпечного діяння до кримінальної відповідальності не було притягнуто жодної особи. В 2010 році за цей злочин було засуджено 3 особи, усім трьом покарання було призначене із застосуванням ст. 69 КК, що надало можливість в

подальшому застосувати ст. 75 КК та звільнити їх від відбування покарання з випробуванням [167].

За злочин у виді посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України) у 2010 році засуджено до покарання у виді позбавлення волі 2 особи, в 2011 – жодної особи, в 2012 році – 1 особу засуджено до позбавлення волі, в 2013 році 5 осіб, які вчинили цей злочин засуджені до покарання у виді позбавлення волі, в 2014 році жодної особи не засуджено, в 2015 році – 3 засуджено до покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років до 10 років включно, в 2016 році – засуджено до позбавлення волі на строк понад 5 років до 10 років включно 1 особу, в 2017 році – засуджено 1 особу до позбавлення волі на строк від 5 до 10 років; в 2018 - 1 особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років до 10 років включно; в 2019 році засуджено 3 осіб, з них 1 особу до позбавлення волі на строк понад 5 років до 10 років включно, 2 особи – на строк понад 10 років до 15 років включно), в 2020 році – засуджено 3 особи, з них 2 до позбавлення волі понад 5 років до 10 років включно, 1 особа – від 10 до 15 років позбавлення волі.

Аналіз судової статистики за ст. 348 КК засвідчив, що за вчинення цього злочину винні особи засуджувались до реального покарання без застосування ст. 69 КК тобто без пом'якшення покарання, що обумовлено дотримання загальних та спеціальних засад призначення покарання, принципам кримінального права у зв'язку з віднесенням цього злочину до категорії особливо тяжкого злочину з усіма правовими наслідками.

Розглянемо подібне рішення на прикладі вироку Ізяславського районного суду Хмельницької області від 04 вересня 2019 року у справі № 675/1442/18, в якому зазначається, що ОСОБА_2 близько 21 год. 05 хв, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на протиправне заподіяння смерті ОСОБА_1, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та їх наслідки, а також те, що останній є

працівником правоохоронного органу, з мотиву помсти за виконання ним службових обов'язків, тримаючи у правій руці кустарно виготовлений господарський ніж, умисно, із застосуванням фізичної сили, з розмаху наніс один удар в ділянку розташування життєво важливих органів, а саме в область правої частини грудної клітки ОСОБА_1. Внаслідок вказаних протиправних дій ОСОБА_2 спричинив ОСОБА_1 тілесне ушкодження у виді проникаючої рани по передній поверхні грудної клітки з ушкодженням правої легені, яке належить до категорії тяжких тілесних ушкоджень як небезпечні для життя в момент спричинення [61]. Враховуючи мету винного, суд, цілком логічно, прийняв рішення кваліфікувати вказані дії за ст. 348 КК України як замах на вбивство працівника правоохоронного органу та засудив його до дванадцяти років позбавлення волі.

На нашу думку, враховуючи той факт, що суб'єкт кримінального правопорушення перебував у стані алкогольного сп'яніння (що є обтяжуючою обставиною), прийняте судом рішення є цілком справедливим.

Аналіз судової практики призначення покарання за злочини, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів свідчить, що найбільш застосовуваним покаранням впродовж тривалого часу залишається покарання у виді штрафу в разі засудження особи за статтею, санкція якої передбачає такий вид покарання.

Загалом даний вид покарання є широко застосовуваним в судовій практиці практично в будь-яких категоріях кримінальних правопорушень. В доктрині кримінального права покарання у виді штрафу, його зміст, коло прав, які він обмежує, проблеми визначення розміру та призначення загалом презентабельно досліджено вітчизняними науковцями [457, 444, 433, 389, 349, 313, 311, 309, 302, 268, 10, 209]. На порядок денний винесено питання адекватної оцінки ступеня суворості штрафу як виду покарання, а й доводить потребу негайних змін у кримінальному законодавстві у цьому напрямі. Так, цілком погоджуємося із висловленою думкою, що необхідно визначати розмір штрафу пропорційно доходам винної особи [3], Л. Мостепанюк [12] та ін.

Найбільш ґрунтовно мотивувала цю позицію Шаповалова, яка зазначає, що «цей висновок є слушним і з огляду на те, що сплачений штраф зараховується до бюджету держави, однак він не компенсує заподіяну шкоду і не позбавляє винну особу від обов'язку її відшкодувати. За таких обставин майнові можливості засудженого в найкращому випадку будуть обмежуватися лише можливістю сплати штраф. Отже, на нашу думку, у ст. 53 КК України слід відмовитися від тези, згідно з якою за вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад 3 000 н.м.д.г., розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. У такому випадку максимальним розміром штрафу слід вважати розмір, передбачений санкцією відповідної статті Особливої частини КК України» [456, с.319].

Санкція ч. 2 ст. 342 КК передбачає штраф у розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Такий розмір штрафу визначає категорію злочину як нетяжкого, оскільки за кримінальний проступок передбачено штраф у розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Практика призначення штрафу за злочин, передбачений ч.2 ст. 342 КК в окремих випадках наочно демонструє слушність застережень, вказаних вище щодо неможливості сплатити штраф. Так, у вироку Нововодолазького районного суду Харківської області від 27 червня 2020 року по справі № 631/656/17 зазначається, що 29 червня 2017 року о 06 годині 40 хвилин на вулиці Привокзальна, біля будинку № 7 в селищі міського типу Нова Водолага Нововодолазького району Харківської області, поліцейський ОСОБА_5 зробив зауваження ОСОБА_1 з приводу поведінки останнього, на що ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, реалізуючи свій злочинний умисел, усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, діючи умисно, висловлюючись нецензурною лайкою на адресу працівників поліції, почав

чинити активний фізичний опір працівнику правоохоронного органу – поліцейському сектору реагування патрульної поліції Нововодолазького відділення поліції Первомайського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області сержанту поліції ОСОБА_5, хапаючи останнього за формений одяг, та в результаті ривка зірвав службовий жетон поліцейського та пошкодив сорочку, відірвавши гудзик.

У результаті, ОСОБА_1 була визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 342 КК України, їй призначено покарання у виді штрафу у розмірі 200 (двохсот) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 3400 (три тисячі чотириста) гривень [84], при тому, що санкція означеної норми передбачає більший розмір штрафу: від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Фактично зменшення санкції цієї статті може бути здійснене на підставі ст. 69 КК.

Вивчаючи особу обвинуваченого шляхом з'ясування стану його здоров'я, поведінки до вчинення кримінального правопорушення, складу родини, а також матеріального стану, судом встановлено, що ОСОБА_1 офіційного працевлаштування не має, але на життя заробляє випадковими заробітками, у тому числі працюючи за наймом на приватних осіб [Там само]. Таким чином, судом було призначено покарання у виді штрафу особі, яка не мала роботи та постійного доходу, а отже, потенційно виникає можливість, що засуджений банально буде не в змозі оплатити призначений штраф. Крім того, судом було встановлено, що обставиною, що відповідно до пункту 13 частини 1 статті 67 Кримінального кодексу України, обтяжує покарання ОСОБА_1, є вчинення кримінального правопорушення у стані алкогольного сп'яніння, оскільки факт вживання алкогольних напоїв у ніч з 28 червня 2017 року на 29 червня 2017 року не заперечувався самим обвинуваченим та був підтверджений показами усіх свідків, які були допитані у судових засіданнях [84].

Відтак, факт того, що особа не мала роботи та постійного доходу, а також наявність обтяжуючої обставини свідчить про те, що прийняте судом рішення

щодо призначення винному у вчиненні злочину, передбаченому ч. 2 ст. 342 КК України, покарання у виді штрафу є доволі дискусійним. Можливо, доцільніше було б призначити для суб'єкту злочину інший вид покарання. До слова, подібна тенденція характерна не лишень для цієї категорії злочинів, адже «призначення покарання у виді штрафу судами області без урахування майнового стану підсудного, перебування на утриманні неповнолітніх дітей та наявності заробітків мають масовий характер»[260].

Інший випадок. У вирокі Любешівського районного суду Волинської області від 14 липня 2016 року у справі №162/565/16-к, в якому судом було встановлено, що ОСОБА_2, діючи умисно за попередньою змовою з невстановленими особами, матеріали відносно яких виділені в окреме провадження, з метою перешкодити слідчому в особливо важливих справах слідчого відділу Управління СБУ у Волинській області ОСОБА_1 в проведенні фіксації та документування слідів злочину і протиправних дій осіб, які ймовірно незаконно видобували корисні копалини бурштин-сирець, наполегливо умовляв, а пізніше вимагав у слідчого Максимчука Т. Ю. не складати протокол огляду місця події, не вилучати знаряддя ймовірно вчиненого злочину, прийняти незаконне рішення про повернення вилучених знарядь злочину. Продовжуючи свої протиправні дії, ОСОБА_2 на зауваження та законні вимоги слідчого Максимчука Т. Ю. не заважати у проведенні слідчих дій, з метою перешкодити працівникам правоохоронного органу у виконанні службових обов'язків при виконанні невідкладних слідчих дій ОСОБА_2, при підтримці не встановлених органом досудового розслідування осіб, які діяли агресивно, незаконно завів двигуна в тракторі кустарного виробництва, вилучений з місця події та разом з особою, справа відносно якої виділена в окреме провадження, почали рух в напрямку потерпілого ОСОБА_1 та інших правоохоронців, змусивши таким чином припинити виконання слідчих дій [77]. Як наслідок, особа була засуджена за ч. 1 ст. 343 КК України до 1190 гривень штрафу.

Без сумніву, вказаний суб'єкт кримінального правопорушення своїми суспільно небезпечними діями завдав шкоди суспільним відносинам, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів, а його дії підпадають під ознаки кримінального проступку (а станом на 2016 рік – злочину), передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України. У той же час описані обставини справи свідчать про те, що застосування до вказаної особи штрафу як найменш суворого виду покарання є достатнім засобом впливу з боку держави.

У самому ж вирокі суд аргументував своє рішення щодо призначення покарання у виді штрафу наступним чином: «При призначенні ОСОБА_2 покарання суд враховує суспільну небезпеку вчиненого ним злочину, який відноситься до злочинів невеликої тяжкості, особу винного, який має постійне місце проживання та позитивно характеризується, здійснює догляд за інвалідом І-ої групи; щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину як обставини, що пом'якшують покарання обвинуваченого, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою як обставину, що обтяжує покарання. При цьому суд бере до уваги думку потерпілого ОСОБА_1 щодо призначення міри покарання обвинуваченому, який не наполягає на суворості покарання, і приходять до висновку, що необхідним та достатнім для виправлення обвинуваченого та попередження вчинення ним нових злочинів слід обрати покарання у виді штрафу в межах санкції статті КК України, за якою він притягується до кримінальної відповідальності» [77].

Можливо, враховуючи обставини справи, доречним було б прийняти рішення щодо звільнення винного від відбування покарання з випробуванням, проте ступінь суспільної небезпеки підвищує факт того, що кримінальне правопорушення було вчинено за попередньою змовою групою осіб (п. 2 ст. 67 «Обставини, що обтяжують покарання»).

Враховуючи це, переконані, що засудження особи до покарання у виді штрафу стало найбільш оптимальним та справедливим рішенням у даній справі.

Яскравими прикладами застосування до винного покарання у виді штрафу за період з 2015 по 2019 роки слугують вироки Дубровицького районного суду Рівненської області від 07 квітня 2015 року по справі №560/466/15-к [58], Рівненського міського суду Рівненської області від 30 вересня 2015 року по справі № 569/18551/14-к [90], Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 04 листопада 2016 року по справі №157/1038/16-к [63], Селидівського міського суду Донецької області від 22 листопада 2016 року по справі № 242/4471/16-к [98] тощо.

Аналіз судової практики засвідчив непоодинокі випадки призначення штрафу у розмірі меншому, ніж передбачений санкцією ч.2 ст. 342 КК без посилання на ст. 69 КК, що не відповідає закону. Так приміром фігурують суми штрафів в розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 1 700 грн [68], в розмірі 150 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 2550 грн [74], в розмірі 200 неоподатковуваних мінімальних доходів громадян, що складає 3400 гривень [78], при тому що мінімальний розмір штрафу в санкції ч. 2 ст. 342 КК складає одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На другому місці по поширеності серед призначених покарань перебуває позбавлення волі. Так, у вирокі Вінницького міського суду Вінницької області від 24 січня 2018 року по справі № 127/12052/17 зазначається, що, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, ОСОБА_3 05 квітня 2016 року о 02.15 год., знаходячись в коридорі приміщення Вінницького відділу поліції Головного управління Національної поліції у Вінницькій області по вул. Київська, 3, в м. Вінниці, поводячи себе агресивно, на вимогу інспектора Управління патрульної поліції у м. Вінниці рядового поліції ОСОБА_1 заспокоїтись не реагував та вчинив опір працівникові правоохоронного органу, а саме, виражаючись у бік останнього нецензурною лайкою, наніс ОСОБА_1 три удари правою ногою в бронежилет в ділянку живота [52]. Як наслідок, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, особа була засуджена до одного року шести місяців позбавлення волі.

Нагадаємо, максимальний строк покарання у виді позбавлення волі за вчинення даного злочину – до двох років позбавлення волі. Таким чином, у наведеному випадку до злочинця було застосовано майже максимальний захід примусу. Подібне рішення має бути обґрунтовано у вирокі, адже на цьому наполягає вища судова інстанція України, вказуючи у відповідній ППВСУ на те, що «коли санкція закону, за яким особу визнано винною, нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вирокі» [339].

При призначенні покарання також слід урахувувати наступну рекомендацію «Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 65 КК (2341-14) суди повинні призначати покарання в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. Із урахуванням ступеня тяжкості, обставин цього злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого - особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкались у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо» [246].

Так, судом були встановлені пом'якшуючі обставини (щире каяття та сприяння розкриттю злочину) та обставини, що обтяжують покарання (вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння, рецидив злочинів, вчинення

злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку) [52].

У самому ж вирокі зазначається, що при обранні виду та міри покарання обвинуваченому ОСОБА_3 суд враховує характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, що належить до категорії тяжких злочинів, особу обвинуваченого, який раніше неодноразово судимий, позитивно характеризується за місцем проживання, наявність обставин, що пом'якшують, та обставин, що обтяжують покарання [Там само].

Таким чином, як і в розглянутому попередньому випадку, особа діяла у стані алкогольного сп'яніння, однак у цій справі також встановлено, що мав місце рецидив злочинів (даний факт, без сумніву, підвищує ступінь суспільної небезпеки).

Водночас, як зазначалось вище, на рішення суду вплинув факт того, що вчинене суспільно небезпечне діяння «відноситься до категорії тяжких злочинів» [Там само], утім, відповідно до ч. 5 ст. 12 КК України «Класифікація кримінальних правопорушень» тяжким злочином є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років [246].

У санкції ж ч. 2 ст. 342 КК України передбачений штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арешт на строк від трьох до шести місяців, або обмеження волі на строк до чотирьох років, або позбавлення волі на строк до двох років, що значно нижче, ніж міра покарання, передбачена у названій частині ст. 12 КК України.

Натомість у ч. 4 ст. 12 КК України передбачено, що нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років [246]. Отже, враховуючи наведені положення КК України, можна зробити висновок, що кримінальне правопорушення,

передбачене ч. 2 ст. 342 КК України, належить до нетяжких злочинів. Враховуючи це, можна з впевненістю стверджувати, що запропонований у вирок Винницького міського суду Винницької області від 24 січня 2018 року по справі № 127/12052/17 умовивід щодо тяжкості даного суспільно небезпечного діяння є хибним. Можливо, виявлена помилка зіграла вирішальну роль під час призначення винному покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік 6 місяців.

Покарання у виді арешту за вчинення кримінальних правопорушень, що нами аналізуються призначається значно рідше, ніж розглянуті вище заходи державного примусу (лише у майже 5 % випадків). До речі, така тенденція є характерною не тільки для цієї категорії злочинів. Науковці відзначають, що «при обранні судом такого виду покарання як арешт, на чільне місце повинна виходити оцінка особи винного. На підставі результатів дослідження практики призначення арешту автор пропонує арешт призначати: особам, які засуджені вперше, але характеризуються негативно; особам, які були засуджені раніше і арешт є найсуворішим покаранням, що вказане у санкції статті; особам, які не здатні відбути покарання, не пов'язане із фізичною ізоляцією від суспільства, або схильні ухилятися від нього» [458, с. 7].

Прикладом засудження особи до покарання у виді арешту за вчинення суспільно небезпечного діяння у виді опору працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків слугує вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 24 березня 2017 року по справі № 572/194/17, в якому зазначається, що ОСОБА_2 30 березня 2016 року близько 10 години, перебуваючи біля в'їзду в урочище «Смітник», що поблизу с. Клесів Сарненського району Рівненської області, з метою перешкоджання працівникам правоохоронного органу, а саме Головного управління Національної поліції в Рівненській області виконанню службових обов'язків, які на підставі наказу Головного управління НП в Рівненській області № 569 від 28 березня 2016 року здійснювали відпрацювання щодо викриття та попередження правопорушень у сфері надкористування, а також

покращення стану протидії незаконному видобутку бурштину-сирцю, попередження знищення лісових масивів внаслідок незаконного видобутку бурштину, діючи з групою осіб з іншими невстановленими досудовим слідством особами, чинив активний опір працівникам поліції, а саме з метою перешкоджання працівникам поліції подальшому пересуванню умисно наніс один удар рукою в область грудної клітки заступнику командира роти поліції особливого призначення при головному управлінні Національної поліції в Рівненській області ОСОБА_1 [97]. Як наслідок, особа була визнана винною за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 28, ч. 2 ст. 342 КК України, та засуджена до покарання у виді арешту строком на 6 місяців.

Вважаємо, що винесене судом рішення є цілком справедливе та відповідає меті покарання, адже, на відміну від розглянутого випадку, в якому суб'єкта кримінального правопорушення було засуджено до покарання у виді штрафу, в даній ситуації злочинець діяв у складі групи осіб (що, без сумніву, підвищує ступінь небезпечності вчиненого діяння).

У разі ж, якщо б суб'єкта цього злочину було б притягнуто до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, подібне рішення виглядало б занадто суворим, адже судом [Там само] були встановлені такі пом'якшуючі обставини, як щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину.

Наступним за суворістю покаранням в санкції ч.2 ст. 342 КК, рівно як і ряду інших санкцій за цю категорію злочинів є покарання у виді обмеження волі. До застосування даного виду покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, українські суди зверталися найрідше (не враховуючи одного випадку застосування «іншого виду покарання», зміст якого не розкривається Державною судовою адміністрацією України).

Прикладом призначення винному у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, слугує вирок Розділянського районного суду Одеської області від 12 лютого 2015 року у справі № 511/3196/14-к, в якому зазначається наступне: «24.07.2013 року,

маючи намір перешкодити працівникам правоохоронного органу у виконанні ними службових обов'язків, а саме здійснення огляду транспортного засобу, який незаконно перетнув державний кордон України, ОСОБА_8 (матеріали відносно якого виділено у окреме провадження) та ОСОБА_2, застосовуючи фізичну силу, почали руками штовхати ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_10, намагаючись віддалити їх від мотоцикла, а ОСОБА_1 вилив бензин на мотоцикл.

На повідомлення про зроблене працівниками прикордонної служби на адресу ОСОБА_1, ОСОБА_8 (матеріали відносно якого виділено у окреме провадження), ОСОБА_2 про те, що здійснюється огляд транспортного засобу, який незаконно перетнув державний кордон України та вимогу припинити перешкоджати огляду, ОСОБА_1, ОСОБА_8 (матеріали відносно якого виділено у окреме провадження), ОСОБА_2 відреагували тим, що ОСОБА_8 (матеріали відносно якого виділено у окреме провадження), запальничкою підпалив мотоцикл, який був облитий бензином. Після цього ОСОБА_1, ОСОБА_8 (матеріали відносно якого виділено у окреме провадження), ОСОБА_2 зникли з місця події, а працівники прикордонної служби ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_6 власними силами загасили вогонь» [91].

Як і в попередньому випадку (коли винний був засуджений до покарання у виді арешту), мав місце злочин, вчинений групою осіб. Втім, в останньому випадку також було застосовано загальнонебезпечний спосіб вчинення кримінального правопорушення – шляхом підпалу, що апріорі підвищує ступінь суспільної небезпеки даного діяння.

Врешті-решт, враховуючи ступінь суспільної небезпеки вчиненого ОСОБА_1 та ОСОБА_2 злочину, наведених даних про особистості обвинувачених та інших обставин справи в їх сукупності, суд дійшов висновку, що виправлення ОСОБА_1 та ОСОБА_2 можливо лише при умові здійснення за ними нагляду з обов'язковим притягненням до праці і тому дійшов умовиводу про те, що доцільним є застосувати до обвинувачених

покарання у вигляді обмеження волі [91]. Зауважимо, що дії злочинців (зокрема, ОСОБА_1 та ОСОБА_2) були визнані злочином, передбаченим ч. 2 ст. 342 КК України. Самі ж суб'єкти даного кримінального правопорушення були засуджені до покарання у виді обмеження волі строком на півтора роки кожен.

На нашу думку, прийняте судом рішення є цілком обґрунтованим – саме означений вид покарання теоретично здатний виправити засуджених та дозволяє запобігти вчиненню нових кримінальних правопорушень цими засудженими.

В ході аналізу судової практики призначення покарання за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів встановлено випадки пом'якшення покарання при його призначенні на підставі ст. 69 КК, що вимагає дотримання певних умов. Так, в ППВСУ «Про практику призначення кримінальних покарань» зазначено, що «Призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, або непризначення обов'язкового додаткового покарання (ст. 69 КК) може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного [339].

Так, О. В. Євдокімова відмічає, що можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом за вчинений злочин, недоцільно ставити у залежність виключно від наявності обставин, що пом'якшують покарання та характеризують тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину. На її переконання, фактори, які характеризують особу винного не тільки у момент, а й після події злочину, також можуть виступати як підстава призначення менш суворого покарання [151, с. 12]. Подібної позиції дотримуються й інші науковці, відмічаючи, що застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, можливе за наявності виняткових обставин (якими

визнаються обставини, що пом'якшують покарання) та обставин, які характеризують особу винного [224, с. 388; 225, с. 331; 390, с. 4].

Водночас в КК визначені тільки загальні орієнтири такого пом'якшення без визначення алгоритму. Науковці ж звертають увагу, що «таке рішення має бути виваженим і вмотивованим, мають бути визначені не тільки обставини, що пом'якшують покарання, але й наведені переконливі доводи про доцільність такої заміни з позиції дотримання загальних засад призначення покарання та його цілей. Суд має бути переконаним, що таке покарання буде достатнім для виправлення та перевиховання обвинуваченого, а також для запобігання вчиненню ним нових злочинів. Інакше призначення такого покарання розцінюється як підстава для перегляду судового рішення в порядку ст. ст. 409, 414 КПК» [351, с. 209]. Зокрема «не можуть бути визнані помилками, але потребують чіткого обґрунтування в мотивувальній частині вироку такі ситуації у правозастосуванні: заміна найбільш суворого виду покарання на найменш суворий (наприклад, заміна позбавлення волі від 5 до 8 років покаранням у виді штрафу в 1 020 грн); призначення більш м'якого виду покарання здебільшого замість позбавлення волі в мінімальному розмірі, визначеному в Загальній частині КК (як-от арешт строком на 1 місяць, штраф у розмірі п'ятдесяти грн тощо)» [Там само, с.209].

Суди користуються своїми дискреційними повноваженнями щодо пом'якшення покарання на підставі ст. 69 КК в цій категорії справ. Так, скажімо, санкція ст. 345 КК України не передбачає покарання у виді штрафу, втім, суди виходячи з приписів, що: 1) вчинене суб'єктом кримінального правопорушення суспільно небезпечне діяння не належить до числа корупційних злочинів або кримінальних проступків; 2) судом виявлено мінімум 2 обставини, що пом'якшують та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину або кримінального проступку, пом'якшують покарання за вказаний злочин, призначаючи штраф.

Прикладом подібного рішення слугує вирок Рокитнівського районного суду Рівненської області від 21 липня 2015 року по справі № 571/328/15-к, в

якому зазначається, що 15 січня 2015 року, на підставі наказу № 3 від 15.01.2015 року начальника Рокитнівського РВ УМВС України, працівники міліції Рокитнівського РВ УМВС України в Рівненській області спільно з працівниками лісової охорони ДП «Рокитнівський лісгосп» та працівником прокуратури Рокитнівського району здійснювали охорону громадського порядку під час проведення робіт по спуску води із штучної водойми, вода з якої використовувалася для незаконного видобутку бурштину-сирцю, яка розташована в урочищі «Юзефін», що поблизу с. Глинне, Рокитнівського району Рівненської області. Під час проведення вказаних робіт працівниками ДП «Рокитнівський лісгосп», близько 15 години 30 хвилин, ОСОБА_2, при великому скупченні людей, частина з яких спостерігала, а частина людей перешкоджала проведенню робіт, почав погрожувати працівникам правоохоронних органів, у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків по охороні громадського порядку, та звертався до натовпу із закликами: «Ломай ребра ментам», використовуючи ненормативну лексику, погрожуючи працівникам міліції та лісової охорони нанесенням тілесних ушкоджень, що призведе до каліцтва останніх, кричав, що всіх потопимо, якщо вони не поїдуть з урочища «Юзефін» [93]».

З огляду на обставини справи, враховуючи ступінь тяжкості даного кримінального правопорушення, зрозуміло, що покарання у виді арешту, обмеження або позбавлення волі на певний строк є занадто суворими, тому санкція даної норми залишає суду лише єдиний можливий варіант – засудити винного до виправних робіт. Втім, таке покарання також виявилось недоцільним, адже суб'єкт даного кримінального правопорушення не має роботи.

Відтак, суд прийняв наступне рішення: «При призначенні покарання обвинуваченому ОСОБА_1 суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, вчинив злочин, який відповідно до ст.12 КК України відноситься до злочинів середньої тяжкості, особу обвинуваченого, який по місцю проживання характеризується позитивно (а.с.63) та за наявності обставини які пом'якшують

покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину (щире каяття, сприяння розкриттю злочину та визнання вини – прим.), з урахуванням матеріально-побутових умов обвинуваченого, що в нього в січні 2015 року згорів житловий будинок і все майно, він і дружина ніде не працюють (а.с.60), суд приходять до висновку, що необхідним і достатнім для виправлення обвинуваченого та попередження вчинення ним нових злочинів є призначення покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України та вважає за можливе перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції ч.1 ст. 345 КК України за цей злочин, штрафу, що буде відповідати тяжкості вчиненого злочину та особі обвинуваченого» [93].

Таким чином, суд мав правові підстави призначити винному більш м'який вид покарання, ніж ті, що перелічені у санкції ч. 1 ст. 345 КК України, адже ним встановлено одразу три обставини, які пом'якшують покарання: сприяння розкриттю злочину, щире каяття та визнання вини (вказана обставина хоча і не передбачена у ч. 1 ст. 66 КК України «Обставини, які пом'якшують покарання», проте, як впливає з ч. 2 даної норми, перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним).

Не дивлячись на наявність цілого ряду пом'якшуючих обставин, на нашу думку, прийняте рішення є дещо дискусійним. По-перше, у вказаному документі вказано, що дана особа мала судимість (що свідчить про її чітко виражену асоціальну поведінку), а, по-друге, як було наголошено вище, суб'єкт кримінального правопорушення не має офіційної роботи (додамо, що, відповідно до матеріалів справи, не працює владштована і дружина винного), а отже, можливо, він об'єктивно не зможе виплатити штраф. Враховуючи викладене, вважаємо, що більш доцільним покаранням були б громадські роботи, які б примусили винного через суспільно корисну працю замислитись щодо змісту своєї поведінки (що сприяло б виправленню засудженого). Крім того, даний вид покарання звільнив би його від додаткового фінансового навантаження (яким, без сумніву, є штраф).

Покарання у виді громадських робіт також не передбачено санкцією ч. 1 ст. 345 КК України, проте, як було сказано вище, в деяких випадках застосування до винного у вчиненні злочину у виді погрози вбивством або насильством щодо працівника правоохоронного органу цього виду покарання є найбільш доречним рішенням.

За період з 2015 по 2019 рр. даний вид покарання було застосовано до винного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, лише один раз (у 2016 році), проте в Єдиному державному реєстрі судових рішень [94] нами подібний судовий вирок не виявлено. Відтак, або назване судове рішення не було викладено у вказаному реєстрі, або ж у звіті Державної судової адміністрації України за 2016 рік «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» наявна помилка [371].

Водночас, в Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні судові рішення за ч. 2 ст. 345 КК України, в яких до засуджених застосовано покарання у виді громадських робіт (нагадаємо, санкція цієї норми також не передбачає даний вид покарання).

Так, у вирокі Семенівського районного суду Чернігівської області від 01 лютого 2018 року у справі № 744/10/18 зазначається, що 07 листопада 2017 року о 23 годині 50 хвилин ОСОБА_2, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись біля будинку № 20 по вулиці Шкільній в місті Семенівка Чернігівської області, переслідуючи мету протидії працівнику правоохоронного органу ОСОБА_1, який, відповідно до наказу Головного управління Національної поліції в Чернігівській області № 264 о/с від 06.10.2017, обіймав посаду начальника сектору реагування патрульної поліції № 1 Семенівського відділення поліції Новгород-Сіверського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, та ніс службу в наряді по охороні публічного порядку та нагляду за дорожнім рухом з 21 години 00 хвилин 07 листопада 2017 року по 09 годину 00 хвилин 08

листопада 2017 року, під час припинення ОСОБА_1 його неправомірної поведінки, умисно наніс ОСОБА_1 один удар головою в обличчя. Внаслідок протиправних дій ОСОБА_2 спричинив ОСОБА_1 тілесні ушкодження у виді забійної рани верхньої губи та сколу емалі ріжучого краю коронки 11 зуба, які згідно висновку експерта № 107 від 09.11.2017 відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень, що потягли за собою короточасний розлад здоров'я [93].

Дійсно, умисне заподіяння працівникові поліції легких тілесних ушкоджень є суспільно небезпечним діянням, яке підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», санкція якого передбачає покарання, пов'язане з ізоляцією винного від суспільства (обмеження або позбавлення волі на певний строк).

Не дивлячись на це, у вирокі зазначається, що, призначаючи вид та міру покарання обвинуваченому ОСОБА_3 за ч. 2 ст. 345 Кримінального кодексу України, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, який за місцем проживання характеризується позитивно, одружений, має на утриманні малолітню дитину, не працює, відомості про наявність не знятих та не погашених судимостей щодо нього суду стороною обвинувачення не надано, стан його здоров'я, який є задовільним. Суд бере до уваги також наявність відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України двох обставин, які пом'якшують покарання ОСОБА_2, а саме щирого каяття, активного сприяння розкриттю злочину... З урахуванням двох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого обвинуваченим злочину, згаданих вище даних про особу винного, а також неприсутність обтяжуючих покарання обставин, суд приходить до висновку про те, що при призначенні обвинуваченому ОСОБА_2 покарання необхідно застосувати правила ч. 1 ст. 69 Кримінального кодексу України й призначити йому основне покарання більш м'якого виду, не зазначеного в санкції ч. 2 ст. 345 Кримінального кодексу України за цей злочин, а саме покарання у виді громадських робіт, внаслідок можливості виправлення обвинуваченого й без

його ізоляції від суспільства та поміщення його на певний строк до кримінально-виконавчої установи відкритого чи закритого типу [93].

Встановлені судом обставини, які пом'якшують покарання, дають суду юридичні підстави застосувати на підставі ст. 69 КК України більш м'який вид покарання, ніж ті, що зазначені у санкції ч. 2 ст. 345 КК України, відтак подібне рішення є цілком законодавчо обґрунтованим та не викликає жодних сумнівів.

Як приклад, Ромненським міськрайонним судом Сумської області 16 грудня 2015 року за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 345 КК України до восьми років позбавлення волі, була засуджена особа, яка вчинила наступні дії: «13.08.2015 року о 6 год. 30 хв. ОСОБА_4 під час конвоювання винного у складі інших засуджених до їдальні вказаної установи, з метою помсти та привернення до себе уваги, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, наніс молодшому інспектору відділу нагляду і безпеки РВК №56 ОСОБА_2, під час виконання ним своїх службових обов'язків, заздалегідь заготовленим ножом один удар в передню частину грудної клітини, тобто в область розташування життєво важливих органів людини. Внаслідок злочинних дій ОСОБА_4, ОСОБА_2 були спричинені тілесні ушкодження» [95].

Схожі рішення зустрічаються і у вироках Білозерського районного суду Херсонської області від 03 грудня 2015 року у справі № 648/1983/15-к [46], Цюрупинського районного суду Херсонської області від 08 жовтня 2019 року у справі № 648/4559/16-к [108], Білозерського районного суду Херсонської області від 12 червня 2017 року у справі № 648/1983/15-к [47] тощо.

Дослідження практики застосування покарань за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, дозволяють висунути певні пропозиції щодо модернізації санкцій ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України. Розпочнемо зі ст. 342 КК України.

Нагадаємо, ч. 2 ст. 342 КК України передбачає наступні види покарань: штраф, виправні роботи, арешт та обмеження волі. На практиці ж, суди за період з 2010 по 2019 роки у 85 % випадків застосовували до винних покарання у виді штрафу. Подібне рішення, принаймні на перший погляд, виглядає цілком логічним кроком з боку суду, адже передбачене ч. 2 ст. 342 КК України кримінальне правопорушення належить до злочинів невеликої тяжкості, відтак, враховуючи ступінь небезпечності даного діяння, в багатьох випадках покарання у виді штрафу є цілком справедливим та достатнім заходом державного примусу, призначення якого може слугувати підставою для подальшого виправлення засудженого, запорукою його соціалізації.

Варто зазначити, що, згідно зі ст. 51 КК України, штраф є найменш суворим заходом державного примусу, що може застосовуватись до суб'єкта злочину або кримінального проступку.

Отже, на підставі ч. 2 ст. 50 КК України, відповідно до якої покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, думається, застосування до винного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, покарання у виді штрафу є ефективним та достатнім кроком з боку суду. Інші ж передбачені санкцією даної норми види покарань мають застосовуватись до суб'єкта злочину в разі наявності певних обтяжуючих обставин з огляду на конкретні особливості окремої справи.

Водночас, як було встановлено у переважній більшості випадків суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, є працездатні особи, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не працювали і не навчався. Враховуючи це, можна припустити, що в особи, яка вчинила означений злочин, банально немає відповідних коштів для сплати штрафу. Звісно, законодавець передбачив у ч. 4 ст. 53 КК України можливість сплати штрафу із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року (дане рішення приймається з урахуванням майнового стану особи), проте

дана можливість є правом суду, а не засудженого, а отже, припускаємо, що вона може реалізовуватись не в усіх випадках, коли існує нагальна потреба в прийнятті даного рішення, та навпаки – в разі необґрунтованої розстрочки в окремих випадках покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, може перетворитись на фікцію.

Безперечно, у ч. 5 ст. 53 КК України передбачені варіанти заміни несплаченої частини штрафу на інші види покарання, проте, по-перше, дані механізми активуються у разі відсутності підстав для розстрочки, а, по-друге, в певних випадках нові покарання можуть не відповідати ступеню суспільної небезпеки вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення. Враховуючи наведене, думається логічним передбачити у санкції ч. 2 ст. 342 КК України покарання у виді громадських робіт. Тим паче, дане покарання до певної міри є «публічною відповідальністю перед суспільством», а отже, особа двічі задумається, перш ніж вчинювати означене суспільно небезпечне діяння.

Відтак, враховуючи ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, пропонуємо передбачити у санкції даної норми покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин.

Подібна ситуація складається і з санкціями, передбаченими ч. 1 ст. 343 КК України. Нагадаємо, що санкція ч. 1 ст. 343 КК України передбачає три види покарань: штраф, виправні роботи або арешт. Водночас, встановлено, що більшість суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України, як і у випадку зі злочином, передбаченим ч. 2 ст. 342 КК України, є працездатними, які ніде не працюють. Отримані дані наводять на думку, що, знову ж таки, в окремих випадках суб'єкт даного кримінального проступку не в змозі виплатити штраф, а відтак, доцільно передбачити в санкції ч. 1 ст. 343 КК України основне альтернативне покарання у виді громадських робіт.

Враховуючи той факт, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 343 КК України віднесене законодавством до числа кримінальних

проступків, а отже несе менший ступінь суспільної небезпеки, ніж згаданий вище злочин, передбачений ч. 2 ст. 342 КК України, пропонуємо встановити строк вказаного покарання до двохсот годин.

Дослідження форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння у виді погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 1 ст. 345 КК України), також дозволило виявити певні проблеми в частині санкції відповідної норми КК України.

Як слушно зауважує А. Ю. Александрова, призначення покарання та його реальне відбування (причому, як і передбачене санкцією відповідної статті Особливої частини КК України, так і із застосуванням ст. 69 КК України) – це саме та форма реалізації кримінальної відповідальності, яка абсолютною більшістю пересічних громадян ототожнюється із вчиненням кримінального правопорушення [6, с. 126].

Дійсно, за задумом законодавця, саме покарання є ефективним заходом примусу, яке виконує важливі соціальні функції – запобігає вчиненню нових злочинів або кримінальних проступків (як шляхом безпосереднього впливу на суб'єктів кримінальних правопорушень, так і демонстрацією маргінально налаштованим групам населення прикладів застосування відповідних заходів впливу відносно злочинців або кримінальних правопорушників, що слугує додатковим стримуючим фактором та, відповідно, зменшує ризик переходу таких осіб до категорії «суб'єкт кримінального правопорушення»), сприяє ресоціалізації засуджених тощо.

З наведеного випливає, що інші форми реалізації кримінальної відповідальності (звільнення від покарання та його відбування та звільнення від кримінальної відповідальності) мають застосовуватись до суб'єкта кримінального правопорушення лише в окремих випадках за наявності певних обставин, які істотно зменшують рівень суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Водночас, як демонструє практика, в більшості випадків (62 %) суди звільняють від покарання та його відбування винних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України (як правило, з випробуванням). Зрозуміло, що передбаченому ч. 1 ст. 345 КК України діянню з цілої низки причин (які неодноразово підіймались вище та були проаналізовані в попередніх розділах нашого дослідження) притаманний високий ступінь суспільної небезпеки, проте, можливо, на практиці в більшості випадків об'єктивно існують обставини, які суттєво пом'якшують покарання, через що суд і приймає рішення щодо звільнення суб'єкта даного злочину від покарання з випробуванням.

Наприклад, встановлено ряд обставин, які пом'якшують покарання, а суб'єктом злочину є особа, яка досягла пенсійного віку (як було встановлено вище, такі суб'єкти даного злочину зустрічаються доволі часто). Так, суд приймає рішення про можливість виправлення засудженого без ізоляції від суспільства, проте єдине покарання, передбачене санкцією ч. 1 ст. 345 КК України, яке не пов'язано з ізоляцією (виправні роботи) застосувати до такого суб'єкта кримінального правопорушення неможливо з об'єктивних причин, закріплених у ч. 2 ст. 57 КК України «Виправні роботи».

У такому випадку суд, як правило, звільняє особу від покарання та його відбування, або ж, у поодиноких випадках, застосовує до неї більш м'який вид покарання, який не передбачений санкцією ч. 1 ст. 345 КК України.

Можливо, якби вказана санкція крім покарань у виді виправних робіт, арешту, обмеження та позбавлення волі передбачала б ще і менш суворі (наприклад, штраф та громадські роботи), то замість звільнення від покарання та його відбування домінувала б інша форма реалізації кримінальної відповідальності – призначення покарання та його реальне відбування. Як приклад, санкція ч. 2 ст. 342 КК України (дане кримінальне правопорушення, з огляду на види та тривалість покарань, є наближеним за ступенем суспільної небезпеки до злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України) містить покарання у виді штрафу. На практиці дане покарання найбільш часто

застосовується до засуджених за опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків та є запорукою того, що така форма реалізації кримінальної відповідальності, як призначення покарання та його реальне відбування, переважає за своєю поширеністю форму реалізації кримінальної відповідальності у виді звільнення від покарання та його відбування.

На підставі викладеного, пропонуємо доповнити санкцію ч. 1 ст. 345 КК України такими покараннями, як штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та громадські роботи на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин.

Зауважимо, що подібний стан речей існує і у випадку із формами реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, втім, враховуючи значно вищий ступінь даного суспільно небезпечного діяння, вважаємо розширення санкції названої статті КК України іншими (менш суворими) видами покарань недоцільним. Ба більше, переконані, що судам варто переосмислити політику реалізації форм кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України.

Цікавою є ситуація і у випадку із санкцією ч. 1 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця». Як було встановлено в попередньому розділі нашої роботи, до засудженого, як правило, застосовується покарання у виді штрафу, проте в переважній більшості випадків суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, яка є працездатною, проте не є працевлаштованою. Водночас, розмір передбаченого в цій санкції штрафу є значним (від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), що, як і у розглянутих вище випадках із санкціями ч. 2 ст. 342 КК України та ч. 1 ст. 343 КК України, дозволяє зробити припущення, що виконання засудженим даного покарання може стати неможливим.

Відтак, враховуючи значний розмір передбаченого у санкції ч. 1 ст. 347 КК України штрафу, пропонуємо додати до санкції ч. 1 ст. 347 КК України покарання у виді громадських робіт на строк від двохсот до двохсот сорока годин. Як було сказано вище, у період з 2010 по 2020 рр. за ч. 1 ст. 343 КК України до засуджених у 86 % було застосовано найменш суворе покарання у виді штрафу. Що ж стосується кримінального проступку, передбаченого ч. 2 ст. 343 КК України, то приміром в 2020 році одній засудженій за цією статтею особі було призначено покарання, яке в Формі № 6 звітності передбачено в графі «інші міри покарання».

Викладене дозволяє дійти висновку щодо недоцільності підвищення меж санкцій ст. 343 КК України або ж впровадження у них більш жорстких видів покарань (що не поширюється на вказане вище покарання у виді громадських робіт). В іншому ж випадку суворіші види покарань (або ж підвищення меж старих) ризикують залишитись формальними, тобто такими, що не будуть застосовуватись на практиці.

Наступною поширеною формою реалізації кримінальної відповідальності в кримінальних правопорушеннях вказаної категорії є звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України.

Зокрема в 2010 році з 180 засуджених за ст. 342 КК України було застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням 53 особи, у тому числі до 43 осіб з 164 засуджених за ч.2 ст. 342 КК (26%), та до 8 з 10 осіб, засуджених за ч.3 ст. 342 КК (80 %), в 2014 році з 69 засуджених звільнення було застосовано до 17 осіб (24 %), в 2020 році з 66 осіб засуджених за цією статтею звільнення було застосовано до 14 осіб (21%). Взяті показники свідчать про схожість тенденцій щодо застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням впродовж останніх десяти років.

Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи

тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Крім того, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням [246].

Відтак, для прийняття вказаного рішення в суду мають бути достатні підстави вважати, що виправлення кримінального правопорушника можливе без призначення йому відповідного покарання.

Верховний суд України в постанові “Про практику призначення судами кримінального покарання” від 24.10.2003 р. № 7 орієнтував суди на те, що звільнення від відбування покарання з випробуванням має бути належним чином вмотивованим у вирокі (абз. 1 п. 9). У вирокі мають бути вказані переконливі мотиви щодо можливості виправлення засуджених без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ними контролю при звільненні від відбування покарання з випробуванням. Цього ж вимагає й чинне кримінальне процесуальне законодавство. Так, відповідно до ст. 374 КПК, у разі визнання особи винуватою в мотивувальній частині вироку мають бути зазначені мотиви звільнення від відбування покарання. Отже, ухвалюючи рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, на підставі ст. 75 КК України, суд має належним чином мотивувати своє рішення.

Подібне рішення має ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин (доказів) кримінального провадження, у тому числі обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого та обтяжують чи пом'якшують покарання, позаяк останні

згідно з п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК є обов'язковими обставинами, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [247].

Не дивлячись на це, суди, розглядаючи справи, пов'язані, наприклад, із вчиненням винним суспільно небезпечного діяння у виді опору працівнику правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, подекуди приймають досить суперечливі рішення щодо доцільності звільнення суб'єкта злочину від відбування покарання з випробуванням.

Наприклад, у вирокі Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 11 вересня 2015 року у справі № 393/194/15-к зазначається, що 31.07.2014 між ОСОБА_1 та його співмешканкою ОСОБА_2, які проживають за адресою: АДРЕСА_2, виникла сварка, під час якої ОСОБА_1 спричинив тілесні ушкодження ОСОБА_2. Остання близько 12 години 45 хвилин цього ж дня повідомила про цю подію до Новгородківського РВ УМВС України в Кіровоградській області. На місце події виїхали працівники Новгородківського РВ УМВС України в Кіровоградській області, які перебували у складі слідчо-оперативної групи та знаходились у форменому одязі під час виконання службових обов'язків, а саме: дільничний інспектор міліції старший лейтенант міліції ОСОБА_5, оперуповноважений СКР старший лейтенант міліції ОСОБА_6, інспектор слідчого відділу лейтенант міліції ОСОБА_9 та виконуючий обов'язки начальника ДІМ капітан міліції ОСОБА_10. Приїхавши приблизно о 13 години на місце події, працівники міліції побачили на подвір'ї ОСОБА_2, яка відразу запросила їх зайти на подвір'я та розповіла про те, що ОСОБА_1, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, спричинив їй тілесні ушкодження. На вимогу працівників міліції вийти на подвір'я ОСОБА_1, який перебував у будинку, відразу з будинку нецензурною лайкою почав погрожувати міліціонерам. Далі ОСОБА_1 вийшов із житлового будинку, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, тримаючи в руці сокиру, відразу почав розмахувати нею перед дільничним інспектором міліції ОСОБА_5, погрожуючи нанесенням тілесних ушкодження останньому та іншим працівникам міліції. У зв'язку з цим, ОСОБА_1 були зроблені зауваження з

приводу його неправомірних дій, але ОСОБА_1 на зауваження працівника міліції, під час виконання ним службових обов'язків не реагував і продовжував свої протиправні дії, чинячи опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків. Працівниками міліції було прийняте рішення застосувати відносно ОСОБА_1, згідно із ст.ст. 12, 13, 14 Закону України «Про міліцію», заходи фізичного впливу у виді загинання рук за спину та одягнення спеціальних засобів – кайданків та в подальшому доставлено до Новгородківського РВ УМВС України в Кіровоградській області [67].

Описані події свідчать про досить високий ступінь суспільної небезпеки вчиненого винним діяння. Так, дії винного не тільки об'єктивно заважали працівникам поліції виконувати покладені на них державою обов'язки, але і несли потенційну загрозу їх життю та здоров'ю. Додає небезпечності даному діянню і той факт, що кримінальний правопорушник під час вчинення злочину перебував у нетверезому стані, а це, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, є обставиною, яка обтяжує покарання.

Як наслідок, вказаний суб'єкт кримінального правопорушення був засуджений до двох років обмеження волі, проте на підставі ст.ст. 75-76 КК України звільнений від відбування покарання з випробуванням на один рік.

Тож в цілому можемо погодитися з думкою О.П. Гороха, що «Рішення судів про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням є часто немотивованим (71, 3%)» [129, с.16], у зв'язку з чим автор доводить, що «обставини, які характеризують тяжкість злочину, особу винного, інші обставини справи, суди мають аналізувати окремо, а не в контексті загальної засади, передбаченої п.3 ч.1 ст. 65 КК, - під час вирішення питання про призначення покарання за вчинений злочин. В аналізованому контексті суди мають належним чином оцінювати, чи відбудуться в особистості засудженого позитивні зміни і чи буде він унаслідок цього здатним до самокерованої правослухняної поведінки» [Там само, с. 17].

Думається, через подібне рішення може бути не реалізована така мета покарання, як запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Так,

враховуючи антисоціальність поведінки злочинця, не виключається можливість вчинення ним нових злочинів або кримінальних проступків. Крім того, наведений приклад додає впевненості іншим потенційним злочинцям, які, вчиняючи кримінальні правопорушення, будуть все частіше допускати (або ж навіть розраховувати), що не понесуть реального покарання.

Проаналізуємо тепер ситуацію зі звільненням на підставі ст. 75 КК щодо осіб, засуджених за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК). В 2010 році серед 436 засуджених за ч.2 ст. 345 звільнення від відбування покарання з випробуванням було застосовано щодо 305 осіб (70%), серед 74 засуджених за ч.1 ст. 345 КК звільнення застосовано щодо 46 осіб (62%). В 2014 році – з 213 осіб, засуджених за ч.2 ст. 345 КК звільнення застосовано до 116 осіб (54 %), а з 28 осіб, засуджених за ч.1 ст. 345 КК звільнення застосовано до 12 осіб (43%), в 2020 році – з 253 засуджених за ч.2 ст. 345 КК звільнення застосовано щодо 185 осіб (73 %), а з 34 осіб, засуджених за ч.1 ст. 345 КК, звільнення застосовано до 18 осіб (53%).

Наприклад, рішення щодо звільнення засудженого від покарання та його відбування було застосовано у вирoku Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 28 листопада 2016 року у справі № 310/7964/16-к, приблизно о 23 годині 55 хвилин ОСОБА_3, перебуваючи біля будинку №42 по вулиці Набережна в місті Бердянськ Запорізької області, в зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків інспектором з оформлення матеріалів ДТП ВДАІ з обслуговування міста Бердянськ та Бердянського району ГУМВС України в Запорізькій області старшим лейтенантом міліції ОСОБА_2, діючи умисно, з метою заподіяння йому тілесних ушкоджень, тобто вчинення щодо нього насильства, з автомобіля взяв два ножі та, цілеспрямовано розмахуючи ними перед ОСОБА_2, став погрожувати йому насильством, тобто спричиненням тілесних ушкоджень з застосуванням ножів, у зв'язку з чим ОСОБА_2, з метою припинення злочинних дій ОСОБА_3, використав та застосував табельну вогнепальну зброю, зробивши один попереджувальний та два прицільні постріли у ноги ОСОБА_3 [45].

Дана ситуація схожа на ту, що була описана у розглянутому вище вирокі Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 11.04.2017 року у справі № 607/11892/16-к. Втім, якщо у попередньому випадку судом було прийнято рішення засудити винного до покарання у виді виправних робіт (що викликало певну критику), то в даному – особа взагалі була звільнена від відбування покарання з випробуванням.

Перш ніж прийняти відповідне рішення, судом були виявлені обставини, які пом'якшують (щире каяття, позитивна характеристика, відсутність судимостей) та обтяжують (вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння) покарання, на підставі яких було винесено рішення про звільнення особи від покарання з випробуванням. Додамо, що суд схилився до засудження особи до покарання у виді виправних робіт, проте такий крок був унеможливлений тим, що винний працює на тимчасово окупованій території Донецької області (м. Макіївка). Думається, не дивлячись на вказані обставини, ефективнішим кроком до виправлення засудженого слугувало б призначення йому більш м'якого виду покарання (проте з його реальним відбуттям).

Прикладом звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345 КК України, слугує ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 31.05.2016 року по справі № 752/1280/15-к, в якій зазначається, що о 02:40 год. ОСОБА_2 повернувся на пост ДАІ та попросив працівників ДПС ДАІ ГУ МВС України в м. Києві повернути йому посвідчення водія, але отримав відмову. Після чого ОСОБА_2 підійшов до свого автомобіля та, діставши предмет, схожий на гранату, повернувся до приміщення стаціонарного посту ДАІ, де висунув вимогу до інспекторів дорожньо-патрульної служби Михайленка М. М. та Римаровича О. В. повернути йому посвідчення водія, при цьому демонструючи предмет, схожий на бойову гранату, дістав чеку, нібито привів її в бойову готовність, висловлюючи тим самим реальну загрозу життю останніх. Сприймавши погрози ОСОБА_2, який демонстрував гранату, як реальну загрозу своєму життю, інспектори дорожньо-патрульної служби полку ДПС

ДАІ Михайленко М. М. та Римарович О. В. повернули йому посвідчення водія. Після чого останній помістив чеку на місце, та, сівши у власний автомобіль, залишив місце вчинення правопорушення [321].

Описані обставини свідчать про високу суспільну небезпеку вчинених дій. Ба більше, погроза потенційно містила загальнонебезпечний засіб, внаслідок якого могла постраждати значна кількість людей. Втім, суд прийняв рішення про звільнення від кримінальної відповідальності з передачею винного на поруки трудового колективу, адже сторона кримінального провадження звернулася до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

Крім того, судом дане рішення було аргументовано наступним чином: приймаючи рішення про задоволення клопотання, суд приймає до уваги, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 345 КК України, віднесений до категорії середньої тяжкості. Крім того, обвинувачений, який за місцем роботи характеризується виключно позитивно, раніше не притягувалася до кримінальної відповідальності, вину визнав повністю та щиро розкався у вчиненому, має постійне місце роботи, реєстрації та проживання, є учасником бойових дій [321].

Визначальну роль у процесі індивідуалізації покарання має врахування відомостей про особу винного, що, на думку фахівців, здатне мінімізувати судову помилку при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням і водночас забезпечити справедливість, законність та обґрунтованість ухваленого рішення. Передусім мають на увазі такі характеристики особи, які безпосередньо зазначені в нормах Кримінального процесуального кодексу. Так, п. 4 ст. 2 ст. 374 КПК містить припис, де вказано, що у вступній частині вироку зазначають прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіту, сімейний стан та інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи. Іншими відомостями про особу винного, що мають значення для справи, вища судова інстанція України в

п. 3 постанови ПВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» визнає «...стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання його минуле (зокрема наявність не знятих і непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо» [339]. Також до таких даних фахівці відносять:

1) обставини, які характеризують передкримінальну поведінку (до вчинення злочину): позитивні дані про особу, які свідчать про її законослухняність, сумлінне ставлення до навчання чи праці, наявність будь-яких заслуг, зразкову поведінку в побуті;

2) обставини, що характеризують посткримінальну поведінку особи (після вчинення злочину): щире визнання вини, каяття у вчиненому злочині, допомога потерпілому та турбота про його близьких;

3) індивідуальні властивості та особливості характеру особи: стать, вік, освіта, наявність хвороб, вагітність, наявність на утриманні непрацездатних осіб, чуйність чи агресивність, схильність до азартних ігор, вживання алкоголю та наркотиків тощо [225, с. 383; 230, с. 430]. Іноді науковці вказують, що відповідні дані мають бути не пов'язані із злочином [303, с. 119–120].

Горох О.П. Висловлюється за те, щоби «Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) судам доцільно застосовувати до засудженого, який зокрема: вчинив злочин, що не є особливо тяжким, уперше; у тверезому стані; у складній обстановці; за девіантної поведінки потерпілого; без застосування знарядь або засобів вчинення злочину; без застосування надмірного насильства до потерпілого; виконував під час вчинення злочину у співучасті неактивну (другорядну) роль; не спричинив потерпілому тяжких наслідків; надавав потерпілому допомогу після вчинення злочину; добровільно відшкодував йому збитки (усунув заповідяну шкоду і потерпілий не наполягає на його суворому покаранні; визнав вину та насправді щиро покався й активно сприяв розкриттю злочину; позитивно характеризується; має сім'ю та на утриманні неповнолітніх дітей та/або непрацездатних батьків; страждає на різні

захворювання, які потребують стаціонарного висококваліфікованого лікування; не намагався ухилитись від кримінальної відповідальності»[129, с.26-27; 128, с. 60-62].З окремими пропозиціями науковця можна погодитися, інші прогнозовано викличуть проблеми їх оцінювання та констатації факту наявності, скажімо, такі оцінки як складна обстановка, «насправді щиро розкаявся», «без застосування надмірного насильства». Окремі з ознак і на сьогодні беруться до уваги при обґрунтуванні можливості звільнити особу від відбування покарання з випробуванням, як от: щире каяття, відшкодування заподіяних збитків, наявність сім'ї на осіб, що знаходяться на утриманні.

Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч. 4 ст. 75 КК), а у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітнього – тривалістю від одного до двох років (ч. 3 ст. 104 КК). Протягом цього строку за особою, звільненою від відбування покарання з випробуванням, здійснюється нагляд уповноваженим органом з питань пробації або командирами військових частин (ч. 3 ст. 76 КК). Після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, звільняється судом від призначеного йому покарання (ч. 1 ст. 78 КК) і вважається таким, що не має судимості (п. 1 ч. 1 ст. 89 КК).

Під іспитовим строком переважно розуміють встановлений вироком суду строк, протягом якого здійснюється перевірка можливості виправлення засудженого без реального відбування покарання та виправлення засудженого шляхом призначення обов'язків та контролю за поведінкою засудженої особи. Науковці акцентують на тому, що такий іспитовий строк є одним із складників режиму випробування і становить собою відповідний проміжок часу, протягом якого за поведінкою засудженого звільненого від відбування покарання з випробуванням здійснюється контроль, а сам він під загрозою виконання призначеного основного покарання зобов'язаний виконувати вимоги, які до нього пред'являються [205; с. 302].

На думку О.П. Гороха, «вивчення судової практики доводить, що суди надзвичайно рідко наводять мотиви обрання тривалості того чи іншого іспитового строку. Таке обґрунтування ухваленого рішення наводять іноді суди апеляційної чи касаційної інстанції у разі зміни судового рішення в цій частині. Позитивним прикладом у цьому контексті може слугувати вирок Апеляційного суду Волинської області у справі про злочин, передбачений ч. 2 ст. 149 КК, в якому суд апеляційної інстанції прямо зазначив: враховуючи більш активну участь у вчиненні злочинів ОСОБА_7 та ОСОБА_8, щодо них слід застосувати максимальний іспитовий строк – три роки. Отже, визначаючи тривалість іспитового строку, суди беруть до уваги ті самі обставини, що й під час вирішення питання про можливість виправлення засудженого без відбування покарання [129].

Аналіз останніх досліджень та публікацій з цієї проблематики переконує в тому, що сутність та призначення іспитового строку оцінюється науковцями практично однаково, а от його тривалість, початок перебігу, критерії визначення – по-різному. І надалі залишається дискусійним ряд питань правової регламентації визначення іспитового строку, зокрема початок обчислення іспитового строку, визначення його мінімальної та максимальної тривалості, співвідношення зі строками давності виконання обвинувального вироку.

Вища судова інстанція скерує судову практику щодо обчислення початку іспитового строку з дня постановлення вироку незалежно від того, судом якої інстанції застосовано ст. 75 КК України, і акцентує на тому, що він не підлягає скороченню в заохочувальному порядку [339].

Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Ухвалюючи рішення про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням, суд повинен покласти на нього визначені законом обов'язки. Перелік обов'язків, встановлений ч. 1 і ч. 2 ст. 76 КК, є вичерпним. Покладання на засудженого інших обов'язків або розширене тлумачення їх змісту законом не передбачено (абз. 3 п. 9 ППВСУ від 24 жовтня

2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання»). Ігнорування цього положення є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність. Обов'язки, передбачені ч. 1 ст. 76 КК, покладаються на засудженого обов'язково. А ті, що встановлені ч. 2 ст. 76 КК, – факультативно. Визначаючи останні, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. У юридичній літературі обов'язки класифікують за різними критеріями. Наприклад, Є. О. Письменський пропонує їх поділяти на обов'язки, що вимагають певної поведінки, та на обов'язки, що забороняють вчиняти певні дії [303, с. 246].

Аналіз судової практики свідчить про те, що українські суди в абсолютній більшості вивчених нами судових рішень встановлювали обов'язки, що полегшують здійснення контролю з боку уповноваженого органу з питань пробації. Зокрема, обов'язок повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання був покладений на засуджених більшеніж у 80 % вивчених нами судових рішень; періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації – майже у 75 % вивчених нами судових рішень, а обов'язок не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації – більше ніж в 50 % вивчених нами судових рішень.

Так, Соснівський районний суд м. Черкаси засудив: визнати ОСОБА_1 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України. Призначити покарання ОСОБА_1 за ч. 2 ст. 345 КК України у вигляді 3 (трьох) років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 від відбування покарання з випробуванням на 1 (один) рік 6 (шість) місяців, зобов'язавши у відповідності до ст. 76 КК України періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання [42].

Все частіше призначення покарання та подальше звільнення від його відбування здійснюється на підставі угоди про примирення та про визнання винуватості. В категорії злочинів в сфері службової діяльності це здебільшого угоди про визнання вини між прокурором та особою яка вчинила відповідний злочин. При укладені угоди вирішуються всі важливі питання щодо дотримання загальних засад призначення покарання. Зокрема на підставі такої угоди може бути узгоджено призначення покарання, подальше звільнення від відбування покарання з випробуванням, пом'якшення покарання.

Так, Кам'янець-Подільський міський районний суд ухвалив затвердити угоду про примирення від 1 лютого 2021 року у кримінальному провадженні №12020240070000877 укладену між потерпілим ОСОБА_1 та обвинуваченим ОСОБА_2. Визнати ОСОБА_2, винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст. 345 КК України і призначити йому узгоджене покарання у виді двох років позбавлення волі. У відповідності до ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_2 від відбування призначеного покарання з іспитовим строком на три роки, якщо він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки.

Відповідно до ст. 76 КК України зобов'язати засудженого ОСОБА_2 :повідомляти уповноваженого органу з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання; періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації [41]. В іншому випадку була затверджена угода про визнання винуватості. Так, Миколаївський районний суд Львівської області ухвалив: затвердити угоду про визнання винуватості від 18.01.2019 року, укладену між заступником начальника Миколаївського відділу Золочівської місцевої прокуратури молодшим радником юстиції ОСОБА_5 у кримінальному провадженні №12019140250000010 та обвинуваченим ОСОБА_4, з участю адвоката ОСОБА_3. ОСОБА_4 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч.2 ст.345

КК України, та призначити йому покарання у виді 3 (трьох) років обмеження волі .

На підставі ст.75 КК України ОСОБА_4 звільнити від відбування призначеного основного покарання з випробуванням, встановивши йому іспитовий строк тривалістю 1 (один) рік.На підставі ст. 76 КК України зобов'язати засудженого періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання [81].

4.2. Заходи кримінально-правового характеру, не пов'язані з реалізацією кримінальної відповідальності

Звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не можна вважати відповідним заходом з огляду на мету спеціальної превенції, визнається юридичною метою цього напрямку кримінально-правової політики й іншими науковцями [27, с. 25].

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності покладаються такі завдання: 1) забезпечити невідворотність кримінально-правового реагування на поведінку особи, яка вчинили злочин (а не відворотність кримінальної відповідальності); 2) оперативно сприяти відновленню порушеного права й відшкодуванню шкоди, завданої злочином; 3) суттєво зменшити обсяг кримінальної репресії щодо особи, яка вчинила злочин (передусім невеликої тяжкості); 4) зменшити обсяг державних витрат на здійснення кримінального правосуддя [273, с. 146]. Звільнення від кримінальної відповідальності - це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України. Закриття кримінальної справи зі звільненням від

кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 44 КК, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акту помилування [58].

У Загальній частині КК передбачено, зокрема, такі випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності:

- 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45);
- 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46);
- 3) з передачею особи на поруки (ст. 47);
- 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48);
- 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49);
- б) неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97);
- 7) неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106) [337].

В усіх перелічених випадках особу можна звільнити від кримінальної відповідальності лише за наявності визначених у КК умов і підстав. Так, Ю. В. Баулін вважає логічним говорити саме про передумови та підставу звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям [15, с. 369; 14, с. 202]. Згідно зі словниками, передумова – це «попередня умова існування, виникнення, діяння і т. ін. чого-небудь» [358, с. 178]; «це щось, що передує розглядуваному явищу, без наявності чого розглядуване явище не існуватиме» [286, с. 771]. Умова – необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється щонебудь [358, с. 441]. Тож передумовами такого звільнення вчений пропонує визнавати: 1) вчинення особою злочину невеликої тяжкості та 2) вчинення особою злочину вперше. Подібну думку поділяють й інші науковці [158; 284; 131].

Під умовами звільнення від кримінальної відповідальності, О. О. Житний запропонував розуміти описані в нормі про звільнення від кримінальної відповідальності обставини, сукупність яких визначає необхідність (або можливість) застосування вказаного в розглядуваній нормі виду звільнення. Ним була вироблена загальна класифікацію умов звільнення від кримінальної відповідальності, згідно з якою умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям розподілені таким чином: а) умова про невелику тяжкість вчиненого злочину є незаміщеною, об'єктивною, позитивною, попередньою, стосується вчиненого діяння; б) умова про вчинення злочину вперше є незаміщеною, об'єктивною, негативною, попередньою; в) умова про щире каяття є незаміщеною, суб'єктивною, позитивною, попередньою, яка стосується посткримінальної поведінки особи; г) умова про активну допомогу в розкритті злочину є незаміщеною, суб'єктивною, позитивною, яка стосується посткримінальної поведінки особи; д) умови про повне відшкодування збитків або усунення шкоди є заміщуваними, суб'єктивними, позитивними, попередніми, стосуються посткримінальної поведінки особи [159, с. 12].

Для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям мають бути наявні наступні підстави та умови:

1) особа вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (у редакції КК 2012 року злочин невеликої тяжкості);

2) дане суспільно небезпечне діяння не належить до складу корупційних кримінальних правопорушень (в редакції КК України 2012 року подібна вказівка не містилась);

3) особа не вчинила порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції,

4) суб'єкт кримінального правопорушення щиро розкався (при цьому у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2015 року №12 «Про

практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» (далі – ППВСУ № 12) зазначається, що щире розкаяння характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину або кримінального проступку, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася [338]);

5) винний у вчиненні кримінального правопорушення активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення (під активним сприянням у ППВСУ № 12 розуміється надання особою органам досудового розслідування будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи [338]);

б) винний повністю відшкодував заподіяні ним збитки або усунув відповідну шкоду (при цьому у вказаній ППВСУ зазначається, що повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочином матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб, наприклад, шляхом прилюдного вибачення за завдану образу [338]).

Для прийняття судом рішення про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям необхідно, щоб був наявний вказаний комплекс причин та умов. При цьому, навіть у разі, якщо відсутня лише одна з названих обставин, особа не може бути звільнена від кримінальної відповідальності.

У названій же постанові судом було встановлено наступне: «Підсудний ОСОБА_1 в ході судового слідства та під час судового розгляду справи свою вину у вчиненому злочині визнав повністю, щиро розкався, активно сприяв у розкритті вчиненому ним злочині, зокрема з'являвся за викликами слідчого та надавав органам досудового слідства допомогу у встановленні істини у справі. Враховуючи це, а також те, що ОСОБА_1 по місцю проживання характеризується позитивно, має на утриманні неповнолітню дитину, яка, за

висновком лікарів, хворіє на астму, обставини вчинення злочину, суд вважає за можливе звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, а справу провадженням закрити [320]». Таким чином, у розглянутому випадку особа вчинила злочин невеликої тяжкості вперше (у 2012 році це було підставою для звільнення від кримінальної відповідальності), покаялася та активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення, а саме вчинене нею суспільно небезпечне діяння не належить до числа корупційних кримінальних правопорушень.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що у вказаній ситуації були наявні, як мінімум, три з названих чотирьох причин та умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (чотирьох, адже названої другої умови у 2012 році ще не існувало). Остання ж умова (відшкодування завданих збитків) судом не розкривається, втім, думається, такий стан речей свідчить не про помилку суду, а про те, що або винний у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, відшкодував заподіяні ним збитки, проте це не було освітлено у даній постанові суду, або ж працівники міліції не заявили про завдані їм матеріальні збитки (наприклад, щодо пошкодженого однострою працівника міліції), а відтак реальна шкода була завдана лише суспільним відносинам, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів (вона ж, у свою чергу, була усунена шляхом наявності попередніх умов).

Отже, за умови наявності останньої підстави можна зробити висновок, що прийняте судом рішення щодо звільнення суб'єкта злочину від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям було справедливим та відповідає вимогам ст. 45 КК України.

Проаналізувавши проблемні питання визначення умов звільнення від кримінальної відповідальності Булейко А. О. зазначає, що «цілісною передумовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям у тому випадку, коли особа вчинила одиночний (простий, триваючий,

продовжуваний) злочин, може виступати така варіативність характеристик вчиненого злочину: 1) уперше умисний злочин невеликої тяжкості, що не є корупційним; 2) уперше необережний злочин невеликої тяжкості, що не є корупційним; 3) уперше необережний злочин середньої тяжкості, що не є корупційним»[29, с.116]. Варто додати, що наразі до таких умов маємо віднести й ту, що особа не вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Передумовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям у тому випадку, коли особа одним діянням вчинила ідеальну сукупність злочинів, на думку науковця, може виступати така варіативність характеристик вчинених злочинів: 1) уперше вчинене діяння, яке утворило ідеальну сукупність двох умисних злочинів невеликої тяжкості, що не є корупційними; 2) уперше вчинене діяння, яке утворило ідеальну сукупність двох необережних злочинів невеликої тяжкості, що не є корупційними; 3) уперше вчинене діяння, яке утворило ідеальну сукупність умисного злочину невеликої тяжкості та необережного злочину невеликої тяжкості, що не є корупційними; 4) уперше вчинене діяння, яке утворило ідеальну сукупність необережного злочину невеликої тяжкості та необережного злочину середньої тяжкості, що не є корупційними; 5) уперше вчинене діяння, яке утворило ідеальну сукупність умисного злочину невеликої тяжкості та необережного злочину середньої тяжкості, що не є корупційними; 6) уперше вчинено діяння, яке утворило ідеальну сукупність необережного злочину середньої тяжкості та необережного злочину середньої тяжкості, що не є корупційними[30, с.117].

Питання про підставу звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям О. О. Житний у дисертації вирішував з урахуванням її кримінально-політичної й формально-правової сторони, або з погляду її форми та змісту. У межах власного дослідження автор обґрунтував, що формальною (правовою) підставою цього виду звільнення є кримінально-

правова норма, вміщена в ст. 45 КК, а матеріальною (фактичною) – недоцільність реалізації кримінальної відповідальності особи, яка дієво розкаялася, у зв'язку з досягненням низки соціально позитивних результатів: ліквідації шкідливих наслідків злочину, відшкодування або компенсації за їх заподіяння, збереження матеріальних та організаційних ресурсів при розкритті й розслідуванні цього злочину[159].

Щире каяття може мати місце на будь-якій стадії кримінального процесу – як на стадії попереднього розслідування, у тому числі після того, як правоохоронними органами зібрані докази вини особи в інкримінованому їй злочині, так і під час судового розгляду кримінальної справи, й обов'язково має бути зафіксовано в протоколах допиту та інших матеріалах справи. При цьому вища судова інстанція України орієнтує, що відсутність хоча би однієї зі складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України [323, с. 51].

Отже серед кримінальних правопорушень, що є предметом нашого аналізу звільнення в порядку ст.45-48 КК може бути застосовано лише за кримінальний проступок. Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Отже такими проступками є кримінальні правопорушення передбачені :

- ч.1 ст. 342 КК - опір представникові влади, крім державного виконавця, приватного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків, який карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років;

- ч.1 ст. 343 КК - вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або

приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення, що карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців;

- ч.2 ст. 343 КК - ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, що караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Санкція ст. 347 КК - умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця не передбачає покарання у виді позбавлення волі, утім передбачає штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що також унеможливорює звільнення від кримінальної відповідальності із зазначених підстав.

Отже за всі інші кримінальні правопорушення можливе звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49, 86 та 87 КК у разі вчинення їх повнолітніми особами.

Розглянемо ситуацію зі звільненням за цю категорію злочинів в судовій практиці. Так, в 2010 році з 22 випадків закриття кримінального провадження за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 342 КК на підставі ст. 45 КК було звільнено 6 осіб, за злочин, передбачений ст. 345 КК звільнено одну особу; в 2011 році було звільнено на підставі ст. 45 КК 7 осіб за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК та жодної особи за злочин, передбачений ст. 345 КК; в 2012 році це показник склав 5 осіб за злочин, передбачений ч.2 ст. 342 КК та жодної за злочин, передбачений ст. 345 КК. У 2015 році кримінальні провадження за ч.2 ст. 342 КК було закрито щодо 9 осіб з наступних підстав: у зв'язку з дійовим каяттям – 4 особи; у зв'язку з примиренням винного з

потерпілим – 2 особи; у зв'язку зі зміною обстановки – 1 особа; у зв'язку з передачею особи на поруки – 2 випадки. В 2017 році - відносно 13 осіб з наступних підстав: у зв'язку з дійовим каяттям – 6 осіб; у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 2 особи; у зв'язку із зміною обстановки – 1 особа; у зв'язку з передачею на поруки – 1 особа; у зв'язку з амністією – 1 особа. В 2018 відносно 13 осіб з таких підстав: у зв'язку з дійовим каяттям – 5 осіб; у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3 особи; у зв'язку з передачею особи на поруки – 3 особи. В 2020 році за злочин, передбачений саме ч.2 ст. 342 КК було звільнено 20 осіб, з них на підставі дійового каяття – 2 особи, на підставі примирення з потерпілим – 5 осіб та з інших підстав. За злочин, передбачений ст. 345 КК в цьому році було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – 2 особа, та у зв'язку з передачею на поруки - 17 осіб. Загалом аналіз видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК впродовж 2020-2020 років засвідчив привалювання такої підстави як у зв'язку з передачею особи на поруки, на другому місці звільнення у зв'язку з амністією.

Напевне поширення звільнення від кримінальної відповідальності саме на цій підставі пов'язано з тим, що на відміну від ст. 45 та ст. 46 КК України, в ст. 47 КК регламентовано, що таке звільнення можливо у разі коли особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку. Отже таке звільнення можливо як за кримінальний

проступок, так і за нетяжкий злочин незалежно від форми вини – умислу чи необережності. Так, згідно з ч. 4 ст. 286 КПК України якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання. Так, в ухвалі Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області зазначається, що враховуючи наявність вказаних підстав, передбачених ст.47 КК України, за відсутності заперечень потерпілого ОСОБА_2 та з урахуванням відповідної особистої згоди обвинуваченого ОСОБА_1, суд вважає, що клопотання сторони захисту та трудового колективу відокремленого підрозділу локомотивне депо Жмеринка РФ "Південно-Західна залізниця" АТ "Укрзалізниця" про звільнення від кримінальної відповідальності ОСОБА_1 за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.345 КК України, у зв'язку з передачею на поруки трудовому колективу є аргументованим та підлягає задоволенню [419].

Прикладами звільнення винних у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям слугують ухвали Дарницького районного суду м. Києва від 10 листопада 2015 року у справі №753/19722/15-к [422], Залізничного районного суду м. Львова від 04 жовтня 2017 року по справі № 462/2608/17 [423], Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 30 жовтня 2017 року по справі № 308/6466/17 тощо [424].

Варто окремо зазначити, що на сьогоднішній день звільнення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 342 КК України, від кримінальної відповідальності у зв'язку дійовим каяттям є неможливим, адже вказане суспільно небезпечне діяння належить до злочинів з умисною формою вини, натомість, як було вказано вище, чинна редакція ст. 45 КК України дає можливість суду прийняти рішення щодо звільнення суб'єкта кримінального правопорушення від кримінальної відповідальності у зв'язку з

дійовим каяттям виключно у разі, якщо суспільно небезпечне діяння є кримінальним проступком або ж необережним нетяжким злочином.

Водночас в судовій практиці допускаються помилки при визначенні підстав та умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Так, ми вже зазначали, що таке звільнення можливо за дві категорії кримінальних правопорушень – проступку та необережного нетяжкого злочину. Зокрема судом встановлено, що 20 грудня 2020 року о 12 годині 27 хвилин, ОСОБА_1, знаходячись в автомобілі марки «ВАЗ 2121» реєстраційний номер НОМЕР_1, що був припаркований біля домоволодіння № 48 по вулиці Верхньоторговій в місті Ізмаїл Одеської області з порушеннями правил дорожнього руху, діючи з прямим умислом та усвідомлюючи злочинний характер своїх дій, а також той факт, що інспектор роти з обслуговування міста Ізмаїл УПП ДПП ОСОБА_2, який виявив правопорушення, знаходиться при виконанні службових обов'язків, ОСОБА_1 висловив погрози заподіяння тілесних ушкоджень інспектору роти з обслуговування міста Ізмаїл УПП ДПП ОСОБА_2. Умисні дії ОСОБА_1 кваліфіковано за ч. 1 ст. 345 КК України, погроза насильством щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків.

В судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_1 заявив клопотання про звільнення його від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки дійовим каяттям та закриття кримінального провадження посилаючись на те, що вперше притягується до кримінальної відповідальності, свою винуватість у вчиненому визнає повністю, активно сприяв розкриттю злочину, щиросердно розкався, зміну світогляду, у зв'язку з чим дуже шкодує про вчинене, потерпілому матеріальна шкода не була завдана та він не має матеріальних претензій, з моменту вчинення право порушення не було вчинено будь якого іншого суспільно-небезпечного діяння, має на утриманні сина.

Санкція ч.1 ст.345 КК України передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий

строк. Таким чином, інкриміноване обвинуваченому кримінальне правопорушення за ч.1 ст.345 КК України суд визнав нетяжким злочином.

Мотивуючи власне рішення суд зазначив, що кримінальне правопорушення вчинив вперше, щиро розкався та активно сприяв розкриттю злочину, з моменту вчинення кримінального правопорушення іншого суспільно-небезпечного діяння не скоїв, потерпілий матеріальних або моральних претензій до обвинуваченого не має, обвинувачений є приватним підприємцем, офіційно працює та сплачує податки, має на утриманні малолітнього сина ОСОБА_3 , ІНФОРМАЦІЯ_2, а тому на даний час скоєне ОСОБА_1 діяння втратило суспільну небезпечність та він сам перестав бути суспільно небезпечним.

Надалі в рішенні зазначено, що керуючись ст.45 КК України, ст.ст.284,286, ст.ст.370–372 КПК України, суд – постановив звільнити **ОСОБА_1** від кримінальної відповідальності, який обвинувачується у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.345 КК України [420]. *Отже суд, правильно оцінивши категорію тяжкості відповідного злочину (нетяжкий) залишив без уваги форму вини цього злочину, який є умисним злочином, а відтак правової підстави звільняти особу від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК в суду не було.*

Щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим(ст. 46 КК).

Примирення особи з потерпілим і відшкодування нею завданих збитків або усунення заподіяної шкоди визначають підставою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК визнають і інші науковці [230, с. 334].

У Постанові ПВСУ від 23.12.2005 № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» зазначено, що звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття справи у зв'язку з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної

шкоди [337]. Така позиція цілком відповідає позиції вищої судової інстанції України, яка вказує, що за відсутності однієї з них звільнення особою за цією підставою недопустиме [336], виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоди або не завдано збитків [337].

Примирення – це угода зазначених осіб, наслідком якої є прощення потерпілим свого кривдника, який заподіяв йому шкоду. Участь у такій угоді потерпілого має бути добровільною, а не вимушеною. Вища судова інстанція тлумачить примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів [337].

Яценко О. М. під примиренням розуміє належним чином оформлену письмову угоду, юридичний зміст якої в тому, що суб'єкт, який вчинив суспільно небезпечне діяння, відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду, а потерпіла особа висловила своє задоволення вжитими щодо неї заходами і дала згоду на звільнення першого від кримінальної відповідальності або на настання іншого кримінально-правового наслідку [18, с. 15].

Суди при задоволенні клопотання мають перевіряти добровільність такого примирення та виконання інших умов, в противному випадку суд має відмовити в ухваленні клопотання про затвердження угоди про примирення.

Про факт примирення винна особа та потерпілий повинні сповістити особу, що проводить дізнання, слідчого, прокурора або суд, Примирення з боку потерпілого повинне бути результатом його вільного волевиявлення. Неприпустимим є неправомірний вплив на нього як з боку слідчого, прокурора чи судді, так і з боку винного чи його оточення. В такому випадку примирення з боку потерпілого визнається не добровільним, а вимушеним. При встановленні фактів неправомірного впливу на потерпілого суд не вправі звільнити винного від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України [391].

У зв'язку із вступом в дію КПК України 2012 року, яким передбачено укладення угоди про примирення (ст.471 КПК України), виникла колізія у застосуванні ст. 46 КК України, яка полягає у наступному. На підставі ст.46 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності та закривається кримінальна справа ухвалою суду (ч.3 ст.288 КПК України 2012 року), тобто вирок не виноситься і особа не вважається судимою. Наведений порядок є сприятливий для особи, а ніж угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, укладення якої передбачено ст.ст. 468-476 КПК України (2012 року), для затвердження якої, суд ухвалює вирок [416].

Судова практика Вищої судової інстанції України щодо визначення поняття потерпіла особа. Термін «потерпілий» у статті 46 КК України необхідно розуміти у його кримінально-правовому значенні, як особу, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або майнова шкода або створюється загроза її заподіяння. 16 січня 2019 року Велика Палата Верховного Суду розглянула в судовому засіданні матеріали кримінального провадження щодо Особи 1, звільненого від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 140 Кримінального кодексу України, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, за касаційною скаргою прокурора на ухвалу Бродівського районного суду Львівської області від 13 квітня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 10 жовтня 2017 року у справі № 439/397/17.

За результатами розгляду кримінального провадження Велика Палата прийняла постанову, в якій зазначила таке. Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду зазначила, що аналіз судової практики застосування статті 46 КК України у випадках, коли злочином заподіяно смерть потерпілого, вказує на те, що вона є неоднаковою. Зокрема, із проаналізованих ухвал судів першої інстанції, які набрали законної сили, видно, що в окремих судових рішеннях було відмовлено у задоволенні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з

примиренням з тих мотивів, що завдана шкода у вигляді смерті є невідворотною, а тому не може бути усунута або відшкодована. В інших випадках такі клопотання судами були задоволені.

Велика Палата дійшла такого правового висновку щодо застосування норми права, передбаченої статтею 46 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим». Термін «потерпілий» зазначеній статті КК України необхідно розуміти у його кримінально-правовому значенні як особу, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або майнова шкода або створюється загроза її заподіяння. Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 46 КК України.

Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні цієї статті КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні статті 46 КК України не підлягає.

У випадку заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди у вигляді смерті потерпілого звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (стаття 46 КК України) неможливе [314].

Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Позбавлення життя людини є наслідком, що має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. 46 КК України не підлягає.

Водночас таке розуміння потерпілого у ст. 46 КК України не виключає застосування норми кримінального процесуального права, яка передбачає можливість визнання близьких родичів чи членів сім'ї потерпілими замість

померлого (ч. 6 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України). Невизнання за потерпілим – учасником кримінального процесу права на примирення у контексті ст. 46 КК України не означає втрати ним права на відшкодування завданих збитків. Будь-яка шкода, заподіяна кримінальним правопорушенням, може і повинна бути компенсована своєчасно та в повному обсязі безвідносно до того, відбулося чи не відбулося примирення, і це може вплинути на подальші кримінально-правові наслідки при призначенні покарання та на умови його відбування, в тому числі зі звільненням від його відбування [314].

Найменш застосовуваним в судовій практиці за вказану категорію злочинів є звільнення у зв'язку зі зміною обстановки, яке поширюється на особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Правова позиція Верховного Суду полягає у тому, що особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК), якщо вона перестала бути суспільно небезпечною, навіть якщо кримінальне правопорушення на момент розгляду справи в суді не втратило суспільної небезпечності. Про втрату особою суспільної небезпечності може свідчити, зокрема, її працевлаштування на момент судового розгляду, тоді як кримінальне правопорушення було вчинено особою у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем, а сама вона на момент його вчинення не працювала [317]. Вирішуючи питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки, за якої особа

перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК), суд повинен навести у судовому рішенні дані, які б свідчили про таку зміну обстановки та втрату особою суспільної небезпечності. Висновок про це суд повинен зробити на підставі комплексного вивчення обстановки життєдіяльності особи та впливу цієї обстановки на її поведінку. Якщо обвинувачений залишився обіймати посаду, будучи на якій, він вчинив кримінальне правопорушення, однак був усунутий від виконання окремих посадових обов'язків, то це не свідчить про те, що така особа перестала бути суспільно небезпечною [50].

Так, для визнання того, що на час розгляду справи в суді обстановка змінилася, суду необхідно встановити не тільки те, яка обстановка існувала під час вчинення злочину, а й те, в чому полягає її зміна на час розгляду справи, та навести в судовому рішенні конкретні дані, які свідчили б про зміну обстановки та втрату діянням чи особою суспільної небезпечності. Таким чином, для застосування положень ст. 48 КК України суду належить встановити, як факт вчинення особою злочину, так і обставини, які свідчать про можливість звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки за конкретних відповідних підстав. Не врахування цих вимог визнається неправильним застосуванням кримінального закону. Зокрема, як вбачається з матеріалів кримінального провадження, суд першої інстанції, з яким погодився і апеляційний суд, приймаючи рішення про звільнення ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 198 КК України, на підставі ст. 48 КК України, у зв'язку із зміною обстановки обґрунтував свій висновок тим, що засуджений раніше не судимий, вчинив злочин, який згідно зі ст. 12 КК України відноситься до категорії злочинів середньої тяжкості, щиро розкаявся та усвідомив протиправність своїх дій, інших правопорушень не вчиняв, до адміністративної відповідальності не притягувався, продовжує здобувати освіту, позитивно характеризується за місцем проживання та навчання. Також послався на те, що ОСОБА_1

відшкодував потерпілому ОСОБА_2 завдану шкоду та відсутність у останнього будь яких претензій матеріального та морального характеру до ОСОБА_1 , думку потерпілого щодо визначення покарання останньому.

Проте, суд не встановив в чому саме полягала зміна обстановки, що призвела до того, що вчинене ОСОБА_1 діяння перестало бути суспільно небезпечним. Також, судом не наведено в ухвалі переконливих підстав, які б вказували на те, що ОСОБА_1 та обстановка навколо нього зазнала таких змін, що робить маловірогідним вчинення ним нового тотожного або однорідного злочину. Суд апеляційної інстанції, переглядаючи справу в апеляційному порядку, в ухвалі фактично лише коротко перерахував обставини, на підставі яких суд першої інстанції дійшов висновку про звільнення ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності, на підставі ст. 48 КК України, у зв'язку із зміною обстановки.

При цьому поза увагою суду апеляційної інстанції залишилися доводи апеляційної скарги прокурора про відсутність підстав вважати, що після вчинення злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене ОСОБА_1 діяння вже не є суспільно небезпечним та останній перестав бути суспільно небезпечною особою. Вказані порушення вимог кримінального процесуального закону є істотними й такими, що тягнуть за собою скасування ухвали апеляційного суду [319].

При цьому звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України - це право, а не обов'язок суду, який вирішує це питання.

Проведений нами аналіз рішень щодо звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК засвідчив, що суди дійсно в окремих випадках не вказують чітко у чому саме полягає зміна обстановки та втрата суспільної безпеки особою здебільше перелічуючи обставини, що характеризують потерпілого. Так, у процесі розгляду клопотання у кримінальному провадженні судом встановлено, що ОСОБА_1 вперше притягується до кримінальної відповідальності за вчинення нетяжкого злочину,

який не є корупційними, щиро покався, позитивно характеризується, активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення, що стверджується матеріалами судового провадження та слідує з обставин, викладених у обвинувальному акті, шкода унаслідок вчинення злочину не заподіяна.

Крім цього, встановлено, що обвинуваченому ОСОБА_1, який є пенсіонером за віком, на час кримінального провадження виповнилося 68 років, останній важко хворіє, зокрема, згідно поданих стороною захисту документів, в обвинуваченого ОСОБА_1 виявлено злоякісне онкологічне утворення (рак простати) з утворенням в організмі метастаз, які виразились в дегенеративно-дистрофічних змінах попереково-крижового відділу хребта (поширений остеохондроз, деформуючий спондиліоз і спондилоартроз), гемангіоми тіла хребця, двобічного коксартрозу I ступеню, гіперплазії простати, множинних конкрементів в сечовому міхурі.

Таким чином, суд, проаналізувавши дані обставини, вважає, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки ОСОБА_1 перестав бути суспільно небезпечним, а тому останнього слід звільнити від кримінальної відповідальності за вчинене ним кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст.345 КК України з закриттям кримінального провадження [421]. *Отже у вказаному рішенні суд чітко не визначив, які з перелічених факторів свідчать про зміну обстановки, внаслідок чого діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.*

Ще один приклад негативної практики суду в цьому питанні. Так, ОСОБА_4 підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.15 ч.2 ст.345 КК України, яке згідно зі ст.12 КК України відноситься до нетяжких злочинів (а станом на 20.02.2020 – до злочинів середньої тяжкості). В судовому засіданні було встановлено, що згідно з інформацією УІАП підозрюваний ОСОБА_4 раніше не судимий, позитивно характеризується за місцем проживання, має численні грамоти та подяки з Медичного центру внутрішніх військ МВС України «Нові Санжари»; Всеукраїнської організації інвалідів війни, Збройних сил, учасників бойових дій

та Силових Структур Полтавської області; Новосанжарської районної організації Української Співки Ветеранів Афганістану, відсутність зі сторони потерпілих претензій.

Виходячи з викладеного вище, суд доходить висновку, що внаслідок зміни обстановки, оскільки обставини, які мали місце після скоєння злочину: щире каяття, сприяння досудовому слідству, дають можливість зробити висновок про те, що особа підозрюваного (раніше не судимий, після вчинення злочину до кримінальної та адміністративної відповідальності не притягався, характеризується позитивно, має численні грамоти та подяки), перестала бути суспільно небезпечною [326].

На нашу думку, всі наведені судом факти мають ураховуватися при визначенні меж караності за вчинення особою злочину або ж впливати на вирішення питання про можливе звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК, утім не про втрату суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки.

Висновки до розділу 4

Санкції за злочини, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, у цілому є різноманітними, оскільки переважна їх частина – це альтернативні (штраф, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на різні строки) та відносно визначені санкції, що розширюють межу суддівського розсуду в питаннях призначення покарань і забезпечення при цьому загальних засад такого призначення, індивідуалізації покарання, що є необхідним для дотримання принципів призначення покарання, зокрема його відповідності ступеню тяжкості, справедливості та доцільності. Серед арсеналу заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили посягання на

авторитет органів державної влади, переважно застосовуються такі з них, як: призначення покарання й звільнення від його відбування з випробуванням; призначення покарання та його реальне відбування, рідше – звільнення від кримінальної відповідальності.

Суди переважно призначають покарання у виді штрафу. При цьому розміри санкції диференційовані залежно від кваліфікуючих (обтяжуючих) ознак. З метою більш диференційованого й індивідуалізованого підходу до призначення покарання та забезпечення виконання призначеного покарання, зокрема й з тим, щоби запобігти вчиненню таких злочинів, як ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК), запропоновано розширити в санкціях статей перелік покарань за рахунок покарання у виді громадських робіт, які довели на сьогодні свою ефективність. Водночас потрібно розширити застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання й передбачити його, зокрема, у ч. 2 ст. 342 КК (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, вчинене з використанням службових повноважень). Ці пропозиції мають бути узгоджені з концептуальними підходами до реформування КК України, відповідно до яких громадські роботи (безоплатні роботи) пропонують вважати заходами пробації або ж покаранням за проступки.

1. Звільнення від покарання з випробуванням доволі широко застосовують у судовій практиці щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, оскільки переважно такі кримінальні правопорушення вчинюються особами вперше та наявні інші умови, за яких суддя може прийняти рішення про недоцільність відбування покарання особою реально. Погоджуючись у цілому з таким підходом, варто все ж таки відходити від багаторічної практики формального покладення обов'язків, передбачених ст. 76 КК, переважно у виді обов'язку повідомляти про зміну місця проживання та періодично з'являтися до органу пробації. На сьогодні коло таких обов'язків суттєво розширене

за рахунок обов'язку брати участь у складанні та реалізації індивідуального плану реінтеграції в суспільство; проходити пробаційну програму; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органу державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштування, якщо особі буде запропоновано відповідну посаду (роботу); пройти курс лікування від розладу психіки або поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або іншого соціально небезпечного захворювання.

Можливість звільнення від кримінальної відповідальності на цих підставах поширюється лише на окремі з кримінальних правопорушень, зокрема на кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 342, ч. 1 та ч. 2 ст. 343 КК, оскільки інші кримінальні правопорушення є умисними, що унеможлиблює застосування до них звільнення на підставі ст. 45–48 КК. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності поширюється й на інші склади злочинів (нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі). Додатково розвинуто позицію, згідно з якою основною вимогою цього складника дійового каяття є саме повне, а не часткове відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Недотримання цієї вимоги може бути підставою скасування постанови суду й направлення її на новий судовий розгляд. У тому разі, якщо винний на момент винесення обвинувального вироку суду не зміг повністю відшкодувати завдану втрату або усунути заподіяну шкоду, а зробив це частково, суд може врахувати цю обставину як таку, що позитивно характеризує його особу, або спеціально визнати її такою, що пом'якшує відповідальність. Акцентовано на колізії між ст. 46 КК та нормою КПК, що регулює можливість укладення угоди про примирення, і наголошено на методологічній обґрунтованості запропонованого на сьогодні підходу до визнання норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням більш сприятливою, тому такою, що підлягає пріоритетному застосуванню.

Зроблено висновок, що в судовій практиці допускаються помилки при визначенні підстав та умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Головною вадою правозастосовної практики в цьому разі є неправильне визначення передумови такого звільнення, адже обидва види звільнення передбачають як умову вчинення необережного нетяжкого злочину. В той час, як суди правильно визначаючи, що злочин вчинено з прямим умислом, ігнорують цей факт і звільняють особу від кримінальної відповідальності.

Найбільш типовими помилками при звільненні від відбування покарання у зв'язку зі зміною обстановки, є неправильна оцінка обставин, які свідчать про втрату суспільної небезпечності і діяння і особи винного. В ряді рішень суд чітко не визначив, які з перелічених факторів свідчать про зміну обстановки, внаслідок чого діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій українських і зарубіжних учених, законодавства й багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему визначення теоретичних засад кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів і практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

2. Стан наукової розробки теоретичних, законодавчих і практичних проблем визначення меж кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в Україні засвідчив доволі презентабельний науковий рівень осмислення вказаних проблем, для якого водночас характерна фрагментарність, що пов'язано з превалюванням тих досліджень, предметом яких були конкретні кримінальні правопорушення у сфері авторитету органів державної влади та правоохоронних органів зокрема. Концептуальними й такими, що можуть змінити вектор кримінально-правової політики в частині криміналізації й пеналізації суспільно небезпечних діянь, що посягають на сферу правоохоронної діяльності, можна вважати пропозиції щодо відмови від принципу обов'язкового посилення суворості кримінально-правового впливу при вчиненні посягань, спрямованих проти діяльності правоохоронних органів та їхніх представників, а також розширення кола потерпілих від вказаних діянь шляхом віднесення до них іноземних осіб, які є працівниками правоохоронних органів і здійснюють відповідну діяльність на території України (в аспекті співпраці України з Європолем, співробітництва антитерористичних організацій країн Європейського Союзу щодо протидії тероризму тощо). Разом з тим ці пропозиції мають бути переосмислені й оцінені в аспекті сучасного реформування кримінального законодавства.

3. Міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів показав, що міжнародно-правові

документи досить детально регламентують підходи, які мають виробити держави до здійснення правоохоронних функцій державними органами. У цих документах визначено вимоги до системи підзвітності правоохоронних органів, нагляду за їх діяльністю та ключові механізми контролю за нею, як-от: внутрішнього контролю, виконавчого контролю, судового й парламентського нагляду, нагляду з боку незалежних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних суб'єктів тощо. Детально регламентовано підходи (стандарти) до поведінки правоохоронців щодо громадян, вимог до їх професійної діяльності та меж впливу. Водночас аналогічних документів, спрямованих на визначення обсягу й механізму захисту безпосередньо їх прав та інтересів, практично немає, крім визнання на міжнародному рівні в Декларації про поліцію того факту, що поліція відіграє життєво важливу роль, і що вона вимушена діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для співробітників. Утім, у цьому документі більшість положень стосується вимог саме до діяльності правоохоронних органів. Із цього випливає висновок, що визначення підстав, обсягу та меж кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів має здійснюватися на національному (державному) рівні, виходячи з напрямів і засад внутрішньої кримінально-правової політики як частини правової політики держави. Саме на державному рівні має бути встановлена система загальних та особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло та майно зазначених осіб і їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб.

4. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти професійної діяльності працівників правоохоронних органів показав, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є нічим іншим, як правовою фікцією, – це наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту права і свобод людини і громадянина, яким, зокрема, є представник влади. Враховуючи той факт, що Національна поліція є основним

суб'єктом правозастосування в країні, саме Закон України «Про Національну поліцію» запропоновано доповнити ст. 8¹ «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського»: відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень» – скасування адміністративних матеріалів судом не має бути підставою для відкриття кримінального провадження проти поліцейського.

5. Аналіз зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів вирізняється національною специфікою, яка ґрунтується на пріоритетах державної політики, правових традиціях певної держави й рівні розвитку демократичних інститутів та інститутів громадянського суспільства. Особливостями саме таких розвинутих європейських країн є: менша кількість кримінально-правових норм, що передбачають суспільно небезпечні діяння проти працівників правоохоронних органів; визнання як додаткових об'єктів кримінально-правової охорони життя та здоров'я правоохоронців, рідше їх майна; криміналізація застосування фізичного насильства й нападу на таких осіб, а не погрози їх вчинення (КК Австрії, КК Данії, КК Бельгії тощо); не передбачено кримінальну відповідальність за посягання на близьких осіб (родичів та ін.) працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними своїх службових повноважень (КК ФРН, КК Грузії, КК Латвії, КК Литви, Франції, Швеції, Естонії); визнання як потерпілого від таких злочинів особи (осіб), яка (які) сприяє(ють) публічній особі відповідно до свого правового обов'язку або на прохання такої особи (КК Нідерландів, КК Ізраїлю).

6. Кримінально-правову охорону в діяльнісному аспекті потрібно розглядати та оцінювати сукупно на правотворчому й правозастосовному рівнях. Так, на правотворчому рівні в широкому розумінні кримінально-правова охорона забезпечена насамперед визначенням обсягу й меж кримінально-правової заборони у сфері правомірної професійної діяльності працівників правоохоронних органів через такі методи кримінально-правової політики, як криміналізація/декриміналізація та пеналізація/депеналізація, а

також диференціація. Унаслідок цього створюється певна система кримінально-правових норм (статей Особливої частини КК), які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет представників державної влади в цілому.

Для оцінювання реального, а не номінального стану кримінально-правової охорони потрібно враховувати й ефективність кримінально-правових заборон, показником яких можуть бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону, його вади чи прогалин, аналіз застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо. Саме оцінка стану кримінально-правової охорони й визнання його недосконалим або ж критичним, таким, що не відповідає суспільним запитам, може стати підставою для перегляду доцільності обсягу та меж кримінально-правової заборони, а відтак, і зміни моделі кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та працівників правоохоронних органів зокрема.

7. Аргументовано, що виокремлення принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів виглядає недоцільним, адже, по-перше, більшість з них дублюватимуть конституційні та галузеві принципи кримінального права (наприклад, нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів), а по-друге, перетинатимуться з іншими кримінально-правовими категоріями (наприклад, у разі виокремлення такого принципу, як кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, він перетинатиметься з такою кримінально-правовою категорією, як об'єкт кримінального правопорушення).

8. Проаналізовано об'єктивні ознаки злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Визначено видовий об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як додатковий обов'язковий об'єкт цих злочинів виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої й тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів і (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

Доведено, що потерпілими від злочинів проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути: 1) працівники правоохоронних органів (перелік яких не є вичерпним); 2) близькі потерпілого (родичі, члени сім'ї працівника правоохоронного органу, інші особи, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків). Факт усвідомлення суб'єктом злочину належності особи до правоохоронного органу та виконання нею професійних обов'язків фактично презюмується.

9. Домінантним мотивом вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, передбачених ст. 342, 343, 345, 347, 348 КК, є невдоволення законним виконанням обов'язків представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону, військовослужбовцем. Судова практика виходить із встановлення такого мотиву, як неповага до авторитету працівників органів державної влади. Загалом же мотиви цих злочинів та кримінальних проступків так чи інакше пов'язані з фактом виконання потерпілим службових обов'язків.

10. Санкції за злочини, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, у цілому є різноманітними, оскільки переважна їх частина – це альтернативні (штраф, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешт,

обмеження волі, позбавлення волі на різні строки) та відносно визначені санкції, що розширюють межу суддівського розсуду в питаннях призначення покарань і забезпечення при цьому загальних засад такого призначення, індивідуалізації покарання, що є необхідним для дотримання принципів призначення покарання, зокрема його відповідності ступеню тяжкості, справедливості та доцільності. Серед арсеналу заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили посягання на авторитет органів державної влади, переважно застосовуються такі з них, як: призначення покарання й звільнення від його відбування з випробуванням; призначення покарання та його реальне відбування, рідше – звільнення від кримінальної відповідальності.

Суди переважно призначають покарання у виді штрафу. При цьому розміри санкції диференційовані залежно від кваліфікуючих (обтяжувальних) ознак. З метою більш диференційованого й індивідуалізованого підходу до призначення покарання та забезпечення виконання призначеного покарання, зокрема й з тим, щоби запобігти вчиненню таких злочинів, як ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК), запропоновано розширити в санкціях статей перелік покарань за рахунок покарання у виді громадських робіт, які довели на сьогодні свою ефективність. Водночас потрібно розширити застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання й передбачити його, зокрема, у ч. 2 ст. 342 КК (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, вчинене з використанням службових повноважень). Ці пропозиції мають бути узгоджені з концептуальними підходами до реформування КК України, відповідно до яких громадські роботи (безоплатні роботи) пропонують вважати заходами пробації або ж покаранням за проступки.

11. Звільнення від покарання з випробуванням доволі широко застосовують у судовій практиці щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних

органів, оскільки переважно такі кримінальні правопорушення вчинюються особами вперше та наявні інші умови, за яких суддя може прийняти рішення про недоцільність відбування покарання особою реально. Погоджуючись у цілому з таким підходом, варто все ж таки відходити від багаторічної практики формального покладення обов'язків, передбачених ст. 76 КК, переважно у виді обов'язку повідомляти про зміну місця проживання та періодично з'являтися до органу пробачії. На сьогодні коло таких обов'язків суттєво розширене за рахунок обов'язку брати участь у складанні та реалізації індивідуального плану реінтеграції в суспільство; проходити пробачійну програму; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробачії звернутися до органу державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштування, якщо особі буде запропоновано відповідну посаду (роботу); пройти курс лікування від розладу психіки або поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або іншого соціально небезпечного захворювання.

12. За результатами дослідження питання ефективності системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, а також визначення основних напрямів реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів можна виділити такі основні положення.

Запропоновано додати до санкції ч. 1 ст. 343 КК України основне покарання у виді громадських робіт строком до двохсот годин. Крім того, підтримано позицію вчених щодо необхідності уточнення в диспозиції цієї норми виду впливу як незаконного, адже на сьогодні через відсутність подібного уточнення можуть виникати ситуації, у яких кримінальним проступком визнаватиметься законний вплив на означену в диспозиції категорію осіб.

На прикладі ч. 2 ст. 342 КК України запропоновано включити до санкції ч. 1 ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника

правоохоронного органу» основне покарання у виді штрафу в розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподаткованих мінімумів громадян. Крім того, наголошено на доцільності закріплення в цій нормі покарання у виді громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин.

Обґрунтовано доцільність включення до диспозиції ч. 2 ст. 345 КК України таких злочинних діянь, як умисне завдання удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень. Враховуючи особу засудженого за ч. 1 ст. 347 КК України (працездатний, який ніде не працює), запропоновано додати до санкції вказаної норми покарання у виді громадських робіт на строк від двохсот до двохсот сорока годин.

Встановлено, що вживання законодавцем у змісті диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України категорії «примушення» порушує принцип єдності та визначеності термінології. На підставі цього підтримано думку щодо необхідності заміни його на поняття «примушування», яке є досить поширеним у чинній редакції КК України (станом на 01.08.2020 зустрічається 33 рази).

Підтримано позицію щодо необхідності включення до ст. 343 КК України примітки, в якій буде роз'яснено поняття «працівник правоохоронного органу». Крім того, наголошено на необхідності внесення змін до диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України, на підставі яких діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення буде визнано кримінальним проступком.

Запропоновано викласти ч. 2–3 ст. 342 КК України в такій редакції:

«2. Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони

громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушуванням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років».

Запропоновано ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця» викласти в такій редакції:

«1. Незаконний вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також їх близьких родичів з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців.

2. Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Примітка. Під працівниками правоохоронних органів розуміються особи, які наділені повноваженнями представника влади у сфері правоохоронної діяльності та перебувають на службі в органах прокуратури, Національній

поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національному антикорупційному бюро України, органах охорони державного кордону, органах доходів і зборів, органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, органах державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони або інших органах, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

Запропоновано ч. 1–2 ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» викласти в такій редакції:

«1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, а також умисне заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Запропоновано викласти ч. 1 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» в такій редакції:

«1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, працівникові органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків

працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому) – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків: Панов, 2015.
2. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2008. 222 с.
3. Акімов М. О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 16 с.
4. Актуальні проблеми та напрями реформування правоохоронних органів України. URL: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=drp01&issue=2006_2 (дата звернення 12.03.2018 р.).
5. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України: Заг. частина: підручн. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2004. 328 с.
6. Александрова А. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2018. 208 с.
7. Андрушко П. П. Поняття та види диференціації кримінальної відповідальності / П.П. Андрушко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозіум 11–12 вересня 2009 року. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С.18–25.
8. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права: сборник; сост., перевод и вступит. статья В. А. Туманова. – М. : Прогресс, 1981. – С. 36–87.
9. Антонюк Н. О., Гринишин О. А. Кримінально-правова охорона свободи договору : монографія. Київ: Алерта, 2020. 246 с.
10. Бабанли Р. Ш. Б 12 Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с

11. Балабанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. 2009. №47. С. 145–148.
12. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. Право.ua № 2, 2015. С. 70–75.
13. Баранчикова М. В. Значение принципов уголовного права в борьбе с преступностью: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2009. С. 18.
14. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 185–207.
15. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк, 2013. С. 368–387.
16. Баулін Ю.В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу (7 верес. 2018 р., м. Харків). – Харків, 2018. – С. 11–25
17. Берлач А. І. Принципи діяльності правоохоронних органів у контексті адміністративної реформи в Україні / А. І. Берлач // Кримський юрид. вісн. «Адміністративна реформа та проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів». – Сімферополь, 2008. – Вип. 2. – С. 10–14
18. Бібік А. М. Поняття і значення суб'єктивної сторони. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки; Т. 2. 2014. С. 398-399. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/743/398.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.03.2020).
19. Білас А. І. Про правоохоронна діяльність країн ЄС: Порівняльно-правове дослідження. Автореф. канд. дис. 12.00.01. Львів. 2016. 20 с.

20. Біліченко В. В. Міжнародні стандарти щодо захисту ключових прав та свобод людини в діяльності правоохоронних органів України. URL: <http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/678>.
21. Білоторьов Є. Міжнародно-правові акти як складова правової основи діяльності міліції України. Публічне право № 1 (2011). С. 96-102.
22. Біля мерії Москви 27 липня запланований неузгоджений мітинг з вимогою допустити до виборів у Мосміськдуму незалежних кандидатів. URL: <https://www.unian.ua/world/10632837-protest-za-chesni-vibori-v-rf-u-moskvi-siloviki-zatrimali-vzhe-ponad-300-lyudey-foto-video.html> (дата звернення: 27.08.2019 р.).
23. Бінарне порівняння є стратегією дослідження двох країн, що дозволяє виявити загальне і особливе
24. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 234 с.
25. Богатирьов І., Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 2. С. 133-137.
26. Бондаренко В. Е. Основание уголовно-правовой охраны и ее прекращение. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Саратов. 2014. 19 с.
27. Бондаренко В. Е. Понятие уголовно-правовой охраны. *Matters of Russian and International Law*. 2019, Vol. 9, Is. 3A. P.224-230.
28. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. Вісник Асоціації кримінального права України, 2013, № 1(1). С.15 -31.
29. Босхолов С. С. Основы уголовной политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. М. ЮРИнфоР, 1999.
30. Булейко А. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: порівняльно-правове дослідження. Автореферат дис. канд. юрид. наук., 2017. Запоріжжя, КПУ. 20 с.

31. Булейко А.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Запоріжжя, КПУ, 2017
32. Булейко А. О. Підходи до проведення порівняльно-правових досліджень звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності №4 (51) 2014. С.154-161.
33. Бунтовська О. А. Діяльність міліції України у процесі забезпечення реалізації конституційного принципу презумпції невинуватості. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 332.
34. Бэйли Д. Демократизация полиции за рубежом. – Вена, май, 2008, второе издание; <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/23805.pdf>
35. Горбунов В.А. Проблеми кримінально-правової характеристики потерпілого від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст.347 КК України). Форум права. 2001. № 3. С. 168-173.
36. Васильев А. А. До питання про презумпцію осудності в кримінальному праві. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 25. С. 186.
37. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 286.
38. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. –К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. –992 с.
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / голов. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: Перун, 2005. С. 870.
40. Вереша Р. В. проблеми суб'єктивної сторони складу: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.

41. Вереша Р.В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. Вісник Академії адвокатури України. 2016. № 2 (36). Том 13. С. 53-61.

42. Вирок 1 лютого 2021 року Кам'янець-Подільський міськрайонний суду в справі Справа № 676/23/21. <https://reustr.court.gov.ua/Review/94617370>

43. Вирок 16 серпня 2019 року Соснівський районний суд м. Черкаси у справі №712/7403/19. <https://reustr.court.gov.ua/Review/83693493>

44. Вирок Барського районного суду Вінницької області від 27 січня 2017 року по справі №125/2507/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/64471662> (дата звернення: 22.03.2020).

45. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 11 грудня 2018 року по справі № 310/2578/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/78489832> (дата звернення: 22.03.2020).

46. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 28 листопада 2016 року по справі №310/7964/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/62993308>(дата звернення: 22.03.2020).

47. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 03 грудня 2015 року по справі № 648/1983/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/54549289>(дата звернення: 22.03.2020).

48. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 12 червня 2017 року по справі № 648/1983/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/67056863>(дата звернення: 22.03.2020).

49. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 березня 2014 року по справі №1-кп/359/96/2014р// Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37697933> (дата звернення: 22.03.2020).

50. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 30 липня 2020 року по справі № 939/876/20// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90691181> (дата звернення: 22.03.2020).

51. Вирок Вижницького районного суду Чернівецької області від 02.07.2020 року по справі №713/722/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90163974>(дата звернення: 22.08.2020).

52. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 10 квітня 2019 року по справі №127/5311/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81061504>(дата звернення: 22.03.2020).

53. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 24 січня 2018 року по справі № 127/12052/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71756885> (дата звернення: 22.03.2020).

54. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 19 жовтня 2012 року по справі № 407/4403/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26834608> (дата звернення: 22.03.2020).

55. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 16 липня 2019 року по справі № 461/4562/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83070800> (дата звернення: 22.03.2020).

56. Вирок Герцаївського районного суду Черкаської області від 09 листопада 2016 року по справі № 714/784/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62560071> (дата звернення: 22.03.2020).

57. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 21 лютого 2020 року по справі № 753/3644/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87751917> (дата звернення: 22.03.2020).

58. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08 липня 2020 року по справі № 750/3744/20// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90262964> (дата звернення: 22.03.2020).

59. Вирок Дубровицького районного суду Рівненської області від 07 квітня 2015 року по справі № 560/466/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43466342> (дата звернення: 22.03.2020).

60. Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 29 жовтня 2019 року по справі № 174/670/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85344907>(дата звернення: 22.03.2020).

61. Вирок Зміївського районного суду Харківської області від 10 жовтня 2019 року по справі №621/2448/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84873485> (дата звернення: 22.03.2020).

62. Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 04 вересня 2019 року по справі № 675/1442/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84028810>(дата звернення: 22.03.2020).

63. Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 23 січня 2015 року по справі № 301/3146/14-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42417917>(дата звернення: 22.03.2020).

64. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 04 листопада 2016 року по справі № 157/1038/16-к // Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62476096> (дата звернення: 22.03.2020).

65. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 17 червня 2016 року по справі № 157/483/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58376820>(дата звернення: 22.03.2020).

66. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 17 червня 2016 року по справі №157/483/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58376820>(дата звернення: 22.03.2020).

67. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 07 грудня 2016 року по справі №69/10797/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63260447> (дата звернення: 22.03.2020).

68. Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 11 вересня 2015 року по справі №393/194/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50104448> (дата звернення: 22.03.2020).

69. Вирок Ковпаківський районний суд міста Суми 23 березня 2020 року . Справа № 592/2979/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88398008>

70. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 01 грудня 2015 року по справі № 233/6133/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53917264>(дата звернення: 22.03.2020).

71. Вирок Красилівського районного суду Хмельницької області від 21.09.2015 року по справі № 677/438/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50888872>(дата звернення: 22.03.2020).

72. Вирок Кременського районного суду Луганської області від 20 січня 2020 року по справі № 428/9495/17 // Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87047920> (дата звернення: 22.03.2020).

73. Вирок Кролевецького районного суду Сумської області від 09 листопада 2012 року по справі № 809/1876/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27637480> (дата звернення: 22.03.2020).

74. Вирок Куйбишевського районного суду Запорізької області від 20 березня 2019 року по справі № 319/447/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80564879> (дата звернення: 22.03.2020).

75. Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 19 червня 2020 р. Справа № 489/1441/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89925962>.

76. Вирок Ленінського районного суду м. Полтави від 29.10.2019 року по справі № 532/2033/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85461427> (дата звернення: 22.03.2020).

77. Вирок Ленінського районного суду м. Полтави від 29.10.2019 року по справі № 532/2033/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85461427> (дата звернення: 22.03.2020).

78. Вирок Любешівського районного суду Волинської області від 14 липня 2016 року по справі № №162/565/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58930377> (дата звернення: 22.03.2020).

79. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 11 травня 2019 року по справі № 521/6851/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81673177> (дата звернення: 22.03.2020).

80. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 14 січня 2020 року по справі № 522/10951/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87210367> (дата звернення: 22.03.2020).

81. Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 22 квітня 2019 року по справі № 738/1792/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81320482> (дата звернення: 22.03.2020).

82. Вирок Миколаївського районного суду Львівської області від 26.02.2019 року. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80169445>

83. Вирок Млинівського районного суду Рівненської області від 26 лютого 2020 року по справі № №559/2733/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87844373> (дата звернення: 22.03.2020).

84. Вирок Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 22 жовтня 2019 року по справі №182/4373/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85119947> (дата звернення: 22.03.2020).

85. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 27 червня 2020 року по справі № 631/656/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87162611> (дата звернення: 22.03.2020).

86. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 27 червня 2020 року по справі № 631/656/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87162611> (дата звернення: 22.03.2020).

87. Вирок Новозавдоського районного суду м. Чернігова від 22 травня 2019 року по справі № 751/2797/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81899259> (дата звернення: 22.03.2020).

88. Вирок Обухівського районного суду Київської області від 16 листопада 2017 р. по справі № 372/568/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70297685> (дата звернення: 22.03.2020).

89. Вирок Овідопільського районного суду Одеської області від 26 квітня 2017 року по справі № 509/2343/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63260447> (дата звернення: 22.03.2020).

90. Вирок Рахівського районного суду Закарпатської області від 12.04.2018 року по справі № 305/230/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73326228>(дата звернення: 22.03.2020).

91. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 30 вересня 2015 року по справі № 569/18551/14-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51805382> (дата звернення: 22.03.2020).

92. Вирок Розділянського районного суду Одеської області від 12 лютого 2015 року по справі № 511/3196/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42682626> (дата звернення: 22.03.2020).

93. Вирок Рокитнівського районного суду Рівненської області від 13 липня 2017 року по справі № 571/398/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/677127175>(дата звернення: 22.03.2020).

94. Вирок Рокитнівського районного суду Рівненської області від 21 липня 2015 року по справі № 571/328/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47092336>(дата звернення: 22.03.2020).

95. Вирок Рокитнівського районного суду Рівненської області від 21 липня 2015 року по справі № 571/328/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47092336>(дата звернення: 22.03.2020).

96. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 16 грудня 2015 року по справі № 585/3021/15-к// Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54358137>(дата звернення: 22.03.2020).

97. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 12 березня 2019 року по справі № 571/1054/18// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80385445>(дата звернення: 22.03.2020).

98. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області від 24 березня 2017 року по справі № 572/194/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65562371> (дата звернення: 22.03.2020).

99. Вирок Селидівського міського суду Донецької області від 22 листопада 2016 року по справі № 242/4471/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62992776> (дата звернення: 22.03.2020).

100. Вирок Сєверодонецького міського суду Луганської області від 08 квітня 2020 року по справі № 428/7713/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88710641>(дата звернення: 22.03.2020).

101. Вирок Сєверодонецького міського суду Луганської області від 10 липня 2019 року по справі №428/6467/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83046971> (дата звернення: 22.03.2020).

102. Вирок Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 24.09.2012 р. по справі №2214/2807/2012// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28391015> (дата звернення: 22.03.2020).

103. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 08 квітня 2015 року по справі № 722/512/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43490749>(дата звернення: 22.03.2020).

104. Вирок Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 11 лютого 2016 року по справі №192/1120/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55847751> (дата звернення: 22.03.2020).

105. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 11.04.2017 року по справі №607/11892/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65930895>(дата звернення: 22.03.2020).

106. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13.06.2018 року по справі №308/4008/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74636557> (дата звернення: 22.03.2020).

107. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13.06.2018 року по справі №308/4008/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74636557> (дата звернення: 22.03.2020).

108. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 30 липня 2018 року по справі №490/1552/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76751622> (дата звернення: 22.03.2020).

109. Вирок Цюрупинського районного суду Херсонської області від 08 жовтня 2019 року по справі № 648/4559/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84810614>(дата звернення: 22.03.2020).

110. Вирок Чернозаводського районного суду м. Харкова від 05 листопада 2019 року по справі № 646/6754/19// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85405811> (дата звернення: 22.03.2020).

111. Вирок Шаргородського районного суду Вінницької області від 27 грудня 2012 р. по справі № 230/4071/12 // Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28428973> (дата звернення: 22.03.2020).

112. Вірменія: під час суботніх протестів у Єревані поліція затримала 102 людей. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/04/21/7080790/8>. (дата звернення: 27.08.2019 р.).

113. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

114. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

115. Войтенко І. Презумпція правомірності дій та рішень контролюючих органів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 865. С. 184-189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_30. (дата звернення: 02.01.2019 р.).

116. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П. Т. Волкова в Москве, 1906. 416 с.

117. Габуда А. С. Кримінально-правовий аналіз примушення у складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК України. Науково-інформаційний вісник «Право». 2013. № 7. С. 243-247.

118. Габуда А. С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.

119. Гальчинський С. Як Україна співпрацює з Європол та Євроюстом. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-ukrayina-spivprasyue-z-evropolom-ta-ev>

120. Гаргат-Українчук О. М. Класифікація правових презумпцій у кримінальному процесі України. Університетські наукові записки. 2009. № 2. С. 269.

121. Гаркуша А. Г., Лень В. В. Побої і мордування у кримінальному праві та законодавстві: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 129 с

122. Гацелюк В. А. Реализация принципов уголовного права Украины: проблемы и перспективы / В.А. Гацелюк. – Луганск : РИО ЛАВД, 2003. – 152 с.

123. Гідність // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ghidnistj> (дата звернення 01.07.2019).

124. Гладкова Є. О. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 48 с.

125. Глузман С. Ф. О праве и правах человека. URL: <http://racurs.ua/1414-gluzman-o-prave>. (дата звернення 03.12.2018 р.).

126. Гнатів І.М. Принцип nonbisinidem: передумови та причини становлення. Вісник Львівського університету. 2012. № 56. С. 372–378; Шевченко Д. А. Щодо категорії «принцип» у кримінальному праві. Форум права. 2011. № 2. С. 1013-1017.

127. Горбунов В. А. Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу // Право і суспільство. 2011. № 3. С. 181-185. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_3_40.

128. Горбунова В. А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.

129. Горох О. П. Врахування особи винного при вирішенні питання про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Visegrad journal on human rights/ 2018. № 3 (Vol. 1). P. 57-63.

130. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України. Авторф. дисер. На здобуття наук. Ступеня доктора юрид. Наук. Київ. 2019. 40 с.

131. Горох О.П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. / О.П. Горох. Київ. 2019. 674 с.

132. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.

133. Гринчак С. В. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи в сфері медичної діяльності. Форум права. 2019. № 4. С. 15-25.

134. Грищенко О.П. Співвідношення та відмежування кримінально-правової фікції і помилки. Право і суспільство: наук. журнал. 2013. № 6. С. 258.

135. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак.закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.

136. Грищук В.К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 50-65.

137. Грищук В.К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : навч. посіб. / В.К. Грищук; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 112 с.

138. Гуманізм // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ghumanizm> (дата звернення 01.07.2019).

139. Гуренко Д. Ю. Суб'єктивні ознаки посягання на життя працівника правоохоронного органу. Право і суспільство. 2011. № 2. С. 191-194.

140. Гуренко Д. Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.

141. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.О. Гуторова. – Харків, 2002. – 38 с

142. Гудзь Д. С. Співвідношення правової презумпції зі спорідненими правовими категоріями. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25. С. 110.

143. Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2007. 20 с.

144. Далекорей А. М. Мотив умисного злочину: поняття та його кримінально-правова характеристика. Молодий вчений. Юридичні науки. 2014. № 7 (10). С. 142-146.

145. Декларацією про поліцію» яка прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью.- М.: СПАРК, 1998. С. 77 – 81.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text

146. Декларацією про поліцію» яка прийнята Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью.- М.: СПАРК, 1998. С. 77 – 81.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text

147. Довгаль М. Особливості кваліфікації за статтею 342 Кримінального кодексу України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 4 (46). С. 58–65.

148. Дорохіна Ю. А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. Юридична наука. 2013. № 8. С. 49-55.

149. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

150. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / Переднє слово д-ра юрид. наук, проф. В.О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с
151. Дума В.В. Правозастосування та форми його здійснення. Правова інформатика. – 2006. – № 3(11). – С. 61-64
152. Євдокімова О. В. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Євдокімова; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 19 с.
153. Європейський кодекс поліцейської етики : рекомендація Rec. (2001) 10 прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. URL: <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm>.
154. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>(дата звернення: 22.03.2020).
155. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.
156. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.
157. Єрмолаєва-Задорожна С. В. Криминологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання. Дисертація канд. 2019 р.
158. Жаровська Г. П., Ющик О. І. Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 304 с.
159. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія. Харків, 2004. 152 с.

160. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.
161. Житний О. О. Принципи кримінального права у міжнародно-правовому вимірі (загальнотеоретичні аспекти) / О.О. Житний // Держава та регіони. Серія Право. – 2012. – № 3. – С. 110–115.
162. Заброда С. М. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії насильству в сім'ї. Право і суспільство № 2 / 2012. С. 161-168.
163. Завідомий // Тлумачний словник української мови у 20-ти томах. URL: <https://goroh.pp.ua/Тлумачення/завідоме> (дата звернення 01.07.2020).
164. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.
165. Закон України «Про охоронну діяльність». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 2, ст.8)
166. Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників правоохоронних органів: автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2007. 20 с.
167. Засада // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/zasada> (дата звернення 01.07.2019).
168. Звіт про засуджених за 2010 рік (форма № 7).
169. Звіт про склад засуджених зав 2020 рік (форма № 7 затверджена Наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325
170. Здреник І.В. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 20 с.
171. Ізай І. М. Окремі питання визначення умов правомірності заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони працівниками правоохоронних органів у контексті реалізації їхніх службових повноважень. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 39 (2). С. 50.

172. Історико-правовий часопис / за ред. Яцишина М. М. 2013. С.134–138.
173. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права. Право і безпека. 2016. № 2 (61). С. 31-37.
174. Камінська Н.В. Уніфікація стандартів правоохоронної діяльності: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017 № 3. С. 189–195.
175. Карний кодекс Республіки Польща. Переклад. Київ: ВАІТЕ, 2015. 172 с.
176. Карчевський М.В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : [монографія] / М.В. Карчевський ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 528 с.
177. Кваша Р. С. Щодо доцільності поділу кримінальної відповідальності на позитивну та негативну. Кримінальна юстиція: quovadis? IV Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (20–22 вересня 2018 року). Львів: ЛьвДУВС, 2018.С. 89-93.
178. Кирбят'єв О. О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2018. Випуск 6. С. 115.
179. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: законодавство, доктрина, практика : монографія. Запоріжжя : Вид-во Хортицькоїнац. академії, 2020. 348 с.
180. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 139–147.

181. Кирбят'єв О. О. Criminal Legal Protection of Professional Activities of Law Enforcement Officers as Object of Scientific Research. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 4 (97). С. 141–144.

182. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 1 (98). С. 197–205.

183. Кирбят'єв О. О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 1. С. 58–61.

184. Кирбят'єв О. О. Досвід окремих країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Юридичний бюлетень. 2018. № 8. С. 111–117.

185. Кирбят'єв О. О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2018. № 36. С. 126–128.

186. Кирбят'єв О. О. Досвід країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 2. С. 143–149.

187. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством країн дальнього зарубіжжя. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 3. С. 204–211.

188. Кирбят'єв О. О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 147–151.

189. Кирбят'єв О. О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. Юридичний вісник. 2019. № 4. С. 204–210.

190. Кирбят'єв О. О. Напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Приватне та публічне право. 2020. № 4. С. 72–75.

191. Кирбят'єв О. О. Об'єктивна сторона складів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 75–80.

192. Кирбят'єв О. О. Результати дослідження проблеми удосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2020. № 45. С. 121–124.

193. Кирбят'єв О. О. Суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК України. Правова позиція. 2020. № 4 (29). С. 85–89.

194. Кирбят'єв О. О. Особа злочинця, який вчиняє злочини проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 6. С. 167–173.

195. Кирбят'єв О. О. Особливості вини у складі злочину, передбаченого ст. 347 КК України. Публічне право. 2020. № 4. С. 101–109.

196. Кирбят'єв О. О. Потерпілий від злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. VisegradJournalonHumanRights. 2019. № 2. Р. 111–117.

197. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством європейських країн. *VisegradJournalonHumanRights*. 2019. № 3. Ч. 1. Р. 105–111.

198. Кирбят'єв О. О. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Visegradjournalonhumanrights*. 2019. № 6/3. Р. 192–196.

199. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *KELM*. 2020. № 3. С. 123–127.

200. Кирбят'єв О. О. Теоретичні та прикладні засади кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів: постановка проблеми. Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (30 лист. 2018 р.). Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 248–249.

201. Кирбят'єв О. О. Поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 р.). Арад, 2019. С. 461–464.

202. Кирбят'єв О. О. Кримінальне право та презумпція правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки: напрямок вирішення проблеми. Актуальні проблеми кримінального права та процесу : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (14 червня 2019 р., м. Кривий Ріг) / ред. кол.: О. О. Волобуєва, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 38–40.

203. Кирбят'єв О. О. Результати вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 грудня 2019 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2019. С. 133–117.

204. Кирбят'єв О. О. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон : Гельветика, 2020. С. 52–55.

205. Кирбят'єв О. О. До питання про ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 155–158.

206. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально–виконавче право / О. О. Книженко. Харків, 2003. 19 с.

207. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 г.

208. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка : принят резолюцией 34/169 Ген. Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 г. // Организация Объединенных Наций: офиц. сайт. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_conduct.shtml (дата звернення: 11.03.2019).

209. Козирєв М.П. Мотив у психологічній структурі злочину. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 44-56.

210. Козирєва В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : авто реф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2007

[Електронний ресурс]. — Режим доступу :
http://dysertaciya.org.ua/disertaciya_1_1094.html

211. Козич І.В. Співвідношення методів і функцій кримінально-правової політики. *International Journal «Law&Society»*. Issue 2, 2020. С.32-42.

212. Козич І.В. ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ. Автореф. Докт. Дис. Київ. 2021. 35 с.

213. Коломієць В. Ю. Кримінальна відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2019. 237 с.

214. Коломієць В. Ю. Об'єкт злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень (ст.ст. 121–125, 128 КК України). *Юридичний бюлетень*. 2017. № 5. С. 170.

215. Коломієць Ю. Ю. Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України. Теоретичні засади механізму реалізації кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2020. 44 с.

216. Коломієць Ю. Ю. Становлення вчення про позитивну кримінальну відповідальність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. №. 32. С. 160-163.

217. Колос М.І. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / М.І. Колос. – К. : Атіка, 2007. – 608 с.

218. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (Дата звернення 03.05.2019 р.).

219. Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення поняття право-охоронного органу й правоохоронної діяльності.

220. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право / І.М. Копотун. – К., 2008. – 20 с.

221. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2011. – 400 с.

222. Котуха О. С. Класифікація та характеристика окремих видів юридичних презумпцій. Європейські перспективи. 2012. № 2 (1). С. 80.
223. Котуха О. С. Конституційні презумпції у сфері реалізації прав людини. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2016. Вип. 3. С. 50–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2016_3_6 (дата звернення: 02.01.2019 р.).
224. Крайник Г. С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 2 (5). С. 97-110.
225. Кримінальне право України. Загал. частина: [підручник] / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін.]; за ред. П. С. Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1999. 512 с.
226. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків: Юрінком Інтер–Право, 2001. 416 с.
227. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. та доп. Харків : Право, 2010. 456 с.
228. Кримінальне право України. Загальна частина: Схеми. Таблиці. Визначення: навч. посібник / За ред. Є. В. Фесенка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 272 с.
229. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник для студентів юрид. вузів і фак.]. / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.]; за ред. П.С. Матишевського. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с
230. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків: «Юрінком Інтер-право», 2002. 416 с.
231. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2015. 528 с.

232. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О.М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

233. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін./ За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., переробл. та допов.]. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

234. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата звернення: 30.12.2018 р.).

235. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html (дата звернення: 30.12.2018 р.).

236. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z794_33.html (дата звернення: 30.12.2018 р.).

237. Кримінальний кодекс Республіки Азербайджан. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30420353 (дата звернення: 30.12.2018 р.).

238. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь. URL: <http://xn----ctbcgfviccvibf9bq8k.xn--90ais/statya-362> (дата звернення: 30.12.2018 р.).

239. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show> (дата звернення: 30.12.2018 р.).

240. Кримінальний кодекс Республіки Естонія. URL: <https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1%2015.03.2019.pdf> (дата звернення: 30.12.2018 р.)

241. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5000;-54 (дата звернення: 30.12.2018 р.).

242. Кримінальний кодекс Республіки Киргизстан URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> (дата звернення: 30.12.2018 р.
243. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (дата звернення: 30.12.2018 р.).
244. Кримінальний кодекс України (проект) станом на 17.01.2021 року. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>
245. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання дев'яте, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Харків : Одісsey, 2013. 912 с.
246. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. X. : Право, 2013.
247. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 03.05.2017 р.).
248. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення: 18.03.2019 р.).
249. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (Дата звернення 03.05.2017 р.).
250. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів: науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 358 с.
251. Кримінальний кодекс України (проект) <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>

252. Крымов А. А. Правовые презумпции в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1999. С. 10-11.
253. Кудін С. В. Система правоохоронних органів України: порівняльно-історичний ракурс дослідження. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/53.pdf (дата звернення: 27.08.2019 р.)
254. Кудрявцева В.В. «Кримінально-правова охорона життя осіб, що є носіями судової влади, за кримінальним законодавством України». Одеса. 2006. 20 с.
255. Кузнецов В. В., Савченко А. В., Плугатир В. С. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: Навчальний посібник/ За заг. ред. В.Я. Горбачевського. К.: Атіка, 2005. 378 с.
256. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона: Проблеми визначення поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Серія Право. Випуск 30. Том 2. С.107-110.
257. Куц В. М., Цховребов А. О. Проблемні аспекти кримінально-правової характеристики втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 35. Ч. II. Том 3. С. 88-91.
258. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. Вісник Національної академії прокуратури України. 2009. № 3. С. 36-40.
259. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А.М. Кучук. – К., 2007. – 20 с
260. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник / С. Л. Лисенков. – К. : Юрисконсульт, 2006. 355 с.
261. Лист Верховного Суду України від 01.01.2015 «Аналіз застосування судами такого виду кримінального покарання, як штраф». <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00110>

262. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс». 2004. 339 с.

263. Любавина М. А. Субъект преступления: учебное пособие. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2014. 60 с.

264. Малиновский А.А. Особенности юридической техники в зарубежном уголовном законодательстве / А. А. Малиновский // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники: сборник науч. статей / Отв. ред. В.С. Комиссаров. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – С. 422–428.

265. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А.А. Малиновский. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 376 с.

266. Мальцев В. В. Принципы уголовного законодательства и общественно опасное поведение / В.В. Мальцев // Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 98–102.

267. Малыгина М. А. Принципы уголовного права: теория, законодательство и правоприменительная практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2007. С. 8.

268. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Автореф. Дисертації канд. Юрид наук. К., 2003.

269. Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи / К. Б. Марисюк // Форум права. – 2012. – №1. – С. 601–605.

270. Маркін В. І. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні. Автореферат дисертації. Львів. 2012. 20 с.

271. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. Держава та регіони. Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 167.

272. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : [монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Азимут–Україна, 2005. – 464 с.

273. Мельничук С. М. Правоохоронно-правозастосовна діяльність здійснення функцій держави: проблеми сучасного розуміння. Інформація і право. № 2 (14). 2015. С. 152-159.

274. Меркулова В. О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти. Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 146–152.

275. Мета // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/meta> (дата звернення 01.07.2019).

276. Метельський І. Д. Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2020. 20 с.

277. Мирошніченко А. К. Запобіжний вплив санкції та покарання за злочини, вчинені проти працівника правоохоронного органу та суду. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. №2(14), 2016. С. 237-243.

278. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса. Вид-во Одеського університету НУВС, 2004. С.60-129.

279. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса :Фенікс, 2015. 576 с.

280. Митрофанов І. І. Загальне поняття кримінально-правових відносин. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 91-99.

281. Митрофанов І. І. Теоретичні засади механізму реалізації кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017.38 с.

282. Михайленко Д. Г. Обмеження принципу презумпції невинуватості нормою про незаконне збагачення в Україні: соціальна обумовленість та тест на пропорційність. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. 17. С. 356-400. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npronua_2015_17_15 (дата звернення: 02.01.2019 р.).

283. Мычко Н. И. Уголовное право Украины. Общая часть / Н. И. Мычко. – Донецк. – 2006. – 770 с.

284. Навроцкий В. А. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В.А.Навроцкий // Право Украины. – 2011. – № 9–10. – С. 21–25.

285. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

286. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

287. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва, 1997. 944 с.

288. Олійник О. С. питання класифікації принципів кримінального права. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. № 5. Том 3. С. 47.

289. Організація судових та правоохоронних органів : [навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти]/ [І. Є. Марочкін, В. В. Афанасьєв, В. С. Бабкова та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Толочка. –Х. : Право, 2000. –272 с

290. Організація судових та правоохоронних органів : [навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти]/ [І.Є.Марочкін, В.В.Афанасьєв, В.С.Бабкова та ін.] ; за ред. І.Є.Марочкіна, Н.В.Сібільової, О.М.Толочка. –Х. : Право, 2000. –272 с

291. Орлов Ю. В. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу злочину: сутність та питання доцільності законодавчого закріплення. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 116-120.
292. Оробець К. М. Суб'єкт незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: кримінально-правові та кримінологічні особливості. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 112-119.
293. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 24 с.
294. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: Монограф. К., 2004
295. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2004. 469 с.
296. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах : Общая и Особенная часть : учеб. пособие / К. Осаке. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ДЕЛО, 2002. – 256 с.
297. Охріменко І. М., Охріменко С. С. Протидія законній діяльності працівника правоохоронного органу: теоретико-правова характеристика. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 16. С. 165-172.
298. Охріменко С., Охріменко І. Теоретико-правова характеристика втручання в процесуальну діяльність слідчого. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 134-139.
299. Павликівський В. І., Острівний І. М. Мета як обов'язкова ознака перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Харківського державного університету*. 2014. Вип. 3. Том 3. С. 80-84.
300. Панов М. І. Кримінальна відповідальність та її підстава. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 45-52.
301. Пархета В. І. Кримінальна відповідальність та проблематика форм її реалізації. *Актуальні дослідження суспільних наук: Матеріали V*

Всеукраїнської наукової конференції 21 березня 2019 року. Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. С. 51-56.

302. Пархета В. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації. Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» // Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2019 р. С. 82-84.

303. Пироженко О.С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених, за кримінальним правом України : монографія / О.С. Пироженко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Литвинова; Кримінологічна асоціація України. – Х. : НікаНова, 2012. – 294 с.

304. Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія / Є. О. Письменський; передм. д-ра юрид. наук, доц. М. І. Хавронюка 203 : [наук. ред. Д-ра. юрид. наук, проф. О. О. Дудорова]. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. 387 с.

305. Плашовецький О. А. Кримінально-правова диференціація віку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 18 с.

306. Плашовецький О. А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 10. С. 389-392.

307. Плужнік О. І. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібн. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.

308. Поліція Гонконгу 25 серпня вперше застосувала зброю проти учасників масових протестів в місті. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-gonkonzi-policiya-zastosovala-zbroyu-proti-mitingovalnikiv> (дата звернення: 27.08.2019 р.).

309. Положення про національний персонал із числа поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України. Затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України 31 липня 2019 року № 639

310. Пономаренко Ю.А. Види наказаний по уголовному праву Украины: Монография / Ю.А. Пономаренко. – Х. : Издательство «ФИНН», 2009. – 344 с.

311. Пономаренко Ю. А. Значення системи покарань для диференціації кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК / Ю.А. Пономаренко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозиум 11–12 вересня 2009 року. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 188–190.

312. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві (за результатами реформи 2011 р.): наук. нарис / Ю. А. Пономаренко; [наук. ред. Ю.В. Баулін]. – Х. : Право, 2012. – 80 с.

313. Попіль В. І., Сакун А. В. Проблемні питання кваліфікації умисного знищення або пошкодження майна. Правничий вісник Університету «КРОК». 2011. Вип. 7. С. 42-45.

314. Попрас В.О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України: монографія / В.О. Попрас. – Х. : Право, 2009. – 224 с.

315. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кс18) можна ознайомитися за посиланням URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>.

316. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17 URL: <https://precedent.ua/79298600>

317. Постанова ВС від 02.07.2020 по справі № 613/1202/17 (№ в ЄДРСР 90202741)

318. Постанова ВС від 04.02.2021 по справі № 953/21593/19 (№ в ЄДРСР 94623743)

319. Постанова ВС від 14.01.2021 по справі № 165/445/18 (№ в ЄДРСР 94237633)

320. Постанова ВС від 23.01.2020 по справі № 161/1390/19 (№ в ЄДРСР 87179260)

321. Постанова Глибоцького районного суду Чернівецької області від 24 липня 2012 року по справі № 403/1279/12// Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29137847> (дата звернення: 22.03.2020).

322. Постанова Голосіївського районного суду міста Києва від 31.05.2016 року по справі № 752/1280/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58338783> (дата звернення: 22.03.2020).

323. Постанова Голосіївського районного суду міста Києва від 31.05.2016 року по справі № 752/1280/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58338783> (дата звернення: 22.03.2020).

324. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. П. С. Берзін. Київ, 2010. 349 с.

325. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. П. С. Берзін. Київ, 2003. 352 с.

326. Практикум з кримінального права України (Загальна частина) : навчальний посібник / О. В. Ведмідський, В. Д. Людвік, В. Ф. Примаченко та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблістого. Дніпро : Дніпроп. держ.

327. Прецедент : <https://precedent.ua/87053509> Виправдувальний вирок за ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК

328. Принцип // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp> (дата звернення 01.07.2019).

329. Присяжнюк Т. І. Потерпілий від злочину: проблеми правого захисту. К.: Центр учбової літератури, 2007. С. 17-18.

330. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 року № 314 –VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#n6>. (Дата звернення 03.05.2017 р.).

331. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n164>. (Дата звернення 03.05.2020 р.).

332. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> 2 (дата звернення: 04.01.2019 р.); Які органи є правоохоронними? URL: <https://taxlink.ua/ua/analytics/pravoohoronni-organi/jaki-organi-je-pravoohoronnimi/>

333. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/print> (дата звернення: 18.03.2019 р.).

334. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text>. (Дата звернення 03.05.2017 р.).

335. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2018 року № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України від 09.10.2015 – 2015 р. № 40-41. Стор. 1970. Ст. 379. З наступними змінами та доповненнями.

336. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.10.2016 року № 1403-VIII// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#n514>. (Дата звернення 03.05.2019 р.).

337. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2 (42). С. 27–33.

338. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Постанова ПВСУ 23.12.2005 № 1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb001700-05#Text>

339. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2015 року № 12// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>. (Дата звернення 03.05.2017 р.).

340. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 12. – 360 с.

341. Протести «жовтих жилетів» у Франції: затримали понад сотню протестувальників. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-47999226> (дата звернення: 27.08.2019 р.).

342. Протести антиглобалістів у Канаді завершилися в суботу мирним маршем історичним центром міста Квебек, поблизу якого проходив 44-ий саміт G7. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2477704-protesti-antiglobalistiv-u-kanadi-zaversilisa-mirnim-marsem.html> (дата звернення: 27.08.2019 р.).

343. Протидія // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/opir#:~:text=%5B%D0%B2%2C%20%D0%BD%D0%B0%5D%20%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%80%20E2%80%94,%D0%BA%D0%B8%D0%BC%2D%2C%20%D1%87%D0%B8%D0%BC%2D%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%8C>. (дата звернення 01.07.2019).

344. Протидія // Академічний тлумачний словник української мови.
URL: <http://sum.in.ua/s/protydiya> (дата звернення 01.07.2019).

345. Професійна діяльність. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%B%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C. (дата звернення: 03.01.2019 р.).

346. Психологический словарь / авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, П. О. Гордеева. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 640 с.

347. Разгильдиев Б. Т. Уголовно-правовая политика: понятие и содержание / Б.Т. Разгильдиев// Правовая политика и правовая жизнь. – 2000. – Ноябрь. – С. 134–138.

348. Руководство по демократическим основам полицейской деятельности. – Вена, 2006.

349. Рябчинська О. П. Призначення кримінальних покарань в Україні в 2012– 2017 роках: тенденції, проблеми та перспективи. Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 трав. 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 214 с. С.15-19.

350. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови : монографія / О. П. Рябчинська. Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. 448 с.

351. Рябчинська О. П. Теоретико-правові засади функціонування системи покарань в Україні. Дисертація на здобуття. наук. ст. доктора юрид. наук. 2013. Запоріжжя, Класичний приватний університет. 486 с.

352. Рябчинська О. П., Стоматов Е. Г. призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, на підставі статті 69 кримінального кодексу України: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. № 4/2019. С.207-210.

353. Савицька В. М. Поняття завідомості у кримінальному праві України. InterConf. 2020. № 18. С. 206-210.
354. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 312 с.
355. Савюк Л. К. Правоохранительные и судебные органы: [учебник] / Л. К. Савюк. –[2-е изд., перераб. и доп.]. М.: Юристъ, 2004. 464 с.
356. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.
357. Сийплові М. В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Х., 2020. 36 с.
358. Сирант М. М. Поліцейське співробітництво України і європейського союзу – правовий аспект. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 850. С. 353-360.
359. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Т. 10. 1979. 658 с.
360. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. Стор. 825.
361. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. С. 311. URL: <http://sum.in.ua/p/2/311/2> (дата звернення: 04.01.2019 р.).
362. Словник української мови: в 11 томах. Том 7, 1976. С. 520. URL: <http://sum.in.ua/p/7/520/2> (дата звернення: 04.01.2019 р.).
363. Словник української мови: в 11 томах. Том 8, 1977. С. 332. URL: <http://sum.in.ua/p/8/332/2> (дата звернення: 04.01.2019 р.).
364. Смаглюк О. В. Павловська А. А. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб'єкта злочину. Вісник Кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 181-186.
365. Соколенко О. Л. Система та види правоохоронних органів України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. –2013. –№3. –С.143–149.

366. Сокурєнко В. В. Потерпїлий як суб'єкт кримїнально-правових вїдносин: антропоцентричний вимїр кримїнального права. Кримїнально-правове регулювання та забезпечення його ефективности: матерїали наук.-практ. конф., м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р. Харків: Право, 2018. С. 45–46.

367. Сотула О. С. Кримїнально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сїм'ї (порївняльне теоретико-правове дослїдження) : авторєф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Олександр Сергїйович Сотула; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2016. 34 с.

368. Справедливїсть // Академїчний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/spravedlyvistj> (дата звернення 01.07.2019).

369. Степанишин В. М. Понятїе принципа уголовного права. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2017. № 1 (50). С. 192.

370. Стратегїя розвитку органїв внутрїшнїх справ (текст проекту). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>

371. Судова статистика // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshе/sudova_statystyka/ (дата звернення: 05.06.2020).

372. Судова статистика за 2016 рїк// Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/FEBRUARY_17/statistika_16/Copi_6_2016.xls (дата звернення: 05.06.2018).

373. Сумачев А. В. О принципах уголовного права. Юридическая наука и правоохранительная практика. 2017. № 4 (42). С. 9.

374. Супрун Т. М. Правовї презумпції та сумїжнї поняття. Бюлетєнь Міністерства юстиції України. - 2013. - № 2. - С. 125-132. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_2_19

375. Сухонос В. В. Кримїнальне право України. Загальна частина : пїдручник. Суми : Унїверситетська книга, 2016. 375 с.

376. Сучасна кримїнально-правова система в Україні: реалїї та перспективи: монографїя/ Ю. В. Баулїн, М. В. Буроменський, В. В. Голїна та ін.,

під загальною редакцією академіка НАПрН України Ю. В. Бауліна. К.: Ваіте, 2015. 688 с.

377. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

378. Терентьев В. І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2003. 22 с.

379. Тимошук Ю. С. Визначення поняття принципів кримінального права. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 262–263.

380. Тимошук Ю. С. Визначення поняття принципів кримінального права. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 261.

381. Тимчаль М. В. Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 222 с.

382. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы / А. Д. Тихомиров. К. : Знания, 2005. 334 с.

383. Ткаченко В. С. Уголовно-правовая охрана личности сотрудников правоохранительных органов, обеспечивающих общественный порядок и общественную безопасность: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1998. 192 с

384. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України : теорія і практика : монографія / Ю. М. Тодика. Харків: Факт, 2001. 328 с.

385. Топчій В. В., Дідківська Г. В., Мудряк Т. О. Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник у схемах. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 344 с.

386. Триньова Я. Кримінально-правове забезпечення охорони життя ембріона людини: погляд з позиції neo jus naturale / Я. Триньова // Юридична Україна. 2014. № 5. С. 80-85. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2014_5_15

387. Тростюк З. А. Проблеми тлумачення окремих кримінально-правових понять у коментарях КК / З. А. Тростюк // Проблеми коментування

кримінального закону : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 2–3 квіт. 2004 р.). – Львів : Львів. юрид. ін-т МВС України, 2004. – С. 253–262. 717.

388. Тростюк З. А. Юридична природа та перспективи використання приміток у Кримінальному Кодексі України. Часопис Київ. унту права. – 2009. – № 2. – С. 302–307.

389. Тростюк З. А. Тлумачення понять у Кримінальному кодексі України в умовах трансформації суспільних відносин. Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин : монографія / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ : Юрид. думка, 2009. С. 465–484. (Київ. ун-т права НАН України).

390. Тютюгин В. И. О соотношении видов наказаний по степених строгости / В. И. Тютюгин // Проблемы социалистической законности: Респ. межвед. науч. сб. / Отв. ред. В. Я. Таций. – Х. : Основа, 1991. – Вып. 26. – С. 47–52.

391. Тютюгін В. І. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: [конспект лекції] / В. І. Тютюгін. Харків: Укр. юрид. академія, 1993. 20 с.

392. Ухвала. Коростишівський районний суд Житомирської області від 09 липня 2019 року. Справа № 289/826/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82893626>

393. Уголовная политика и её реализация органами внутренних дел [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z837.html.

394. Уголовное право зарубежных стран : учебное пособие / Г. А. Есаков, Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. М. : Проспект, 2009. 336 с.

395. Уголовное право России: курс лекций в 6 т. / под ред. Б. Т. Разгильдиева. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004. Т. 1. Кн. 1. 392 с.

396. Уголовный кодекс Австралии URL: <http://crimpravo.ru/codecs/avstral/2.doc> (дата звернення: 10.02.2018 р.).

397. Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. и предисл. к.ю.н. А. В. Серебренниковой. М.: Зерцало. 2001. 144 с.
398. Уголовный кодекс Аргентины URL: <http://crimpravo.ru/codexs/argentin/2.doc>(дата звернення: 10.02.2018 р.).
399. Уголовный кодекс Бельгии. URL: <http://crimpravo.ru/codexs/belg/2.doc>. (дата звернення: 23.05.2019 р.)
400. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин. СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. 253 с.
401. Уголовный кодекс Израиля URL: <http://crimpravo.ru/codexs/izr/2.pdf>. (дата звернення: 10.02.2018 р.).
402. Уголовный кодекс Испании / [пер. с исп. В. П. Зыряновой и Л. Г. Шнайдер ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова]. М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. 218 с.
403. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / [науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева; пер. с кит. Д. В. Вичикова]. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 303 с.
404. Уголовный кодекс Кореи URL: <http://crimpravo.ru/codexs/corea/2.doc> (дата звернення: 10.02.2018 р.).
405. Уголовный кодекс Королевства Дания / науч. ред. и предисл. С. С. Беляева, к.ю.н. (МГУ им. М.В. Ломоносова); пер. с датского и английского к.ю.н. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 230 с.
406. Уголовный кодекс Королевства Норвегия. URL: <http://crimpravo.ru/codexs/norway/2.doc>. (дата звернення: 23.05.2019 р.)
407. Уголовный кодекс Королевства Таиланд URL: <http://www.thailaws.com/> (дата звернення: 10.02.2018 р.).
408. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. к.ю.н., проф. А. И. Лукашкова ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова; вступ. стат. Й. И. Айдарова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 298 с.

409. Уголовный кодекс Сан Марино. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=%20100116531,100116533,100117068,100117180,100117398> (дата звернення: 10.02.2018 р.).

410. Уголовный кодекс Турции / предисловие к.ю.н, доц. Н. Сафарова и д.п. Х. Аджарка; науч. ред. и перевод с турецкого Н. Сафарова и Х. Бабаева. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 374 с.

411. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [науч. ред. и вступ. статья д.ю.н., проф. Д. А. Шестакова; предисл. доктора права Г. Г. Йешека; пер. с нем. Н.С. Рачковой]. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 524 с.

412. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крыловой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.

413. Уголовный кодекс Швейцарии / перевод с немецкого; науч. ред.: Серебрянникова А. В. (пер., предисл.). СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 350 с.

414. Уголовный кодекс Швеции / пер. с англ. С. С. Беляева и А. С. Михлина. М., 2000. 167 с.

415. Уголовный кодекс Японии / [науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева; пер. с япон. В. Н. Еремина]. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 225 с.

416. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України): автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 20 с.

417. Узагальнення судової практики застосування законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності або від кримінального покарання Апеляційного суду міста Києва. URL: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SOO00555.html

418. Ул'яновська О. Розмежування понять правової презумпції та правової фікції. Погляди провідних учених. Віче. 2011. № 10. С. 28, 29.

419. Устрицька Н. І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 4. 2016. С. 50-53.

420. Ухвала Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 09.06.2020 по справі № 130/935/20 (№ в ЄДРСР 89702117)

421. Ухвала Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 12.03.2021 по справі № 946/978/21 (№ в ЄДРСР 95482305) . Пряме посилання на документ в системі «Прецедент»®: <https://precedent.ua/95482305>

422. Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 23.02.2021 по справі № 607/20575/20 (№ в ЄДРСР 96088163)

423. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 10 листопада 2015 року по справі № 753/19722/15-к// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53416120> (дата звернення: 22.03.2020).

424. Ухвала Залізничного районного суду м. Львова від 04 жовтня 2017 року по справі № 462/2608/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69358124> (дата звернення: 22.03.2020).

425. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 30 жовтня 2017 року по справі №308/6466/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69877477> (дата звернення: 22.03.2020).

426. Фещенко О. С. Сучасний погляд на принципи кримінального права. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. № 4. С. 68–76.

427. Филимонов В. Д. Принципы уголовного права. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 139 с.

428. Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права / В. Д. Филимонов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 198 с

429. Фисенко Д. Ю. Специальные принципы уголовного права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск, 2016. 199 с.

430. Франція: поліція затримала 5 осіб за планування теракту під час саміту G7. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/22/7099947/> (дата звернення: 27.08.2019 р.).

431. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.

432. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.

433. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К. : Атіка, 2005. 332 с.

434. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів). Навчальний посібник / О. Г. Фролова. – К. : «АртЕк», 1997. – 208 с.

435. Хаврат М. С. Дотримання прав людини в діяльності поліцейських органів: міжнародно-правовий аспект. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/117.pdf (дата звернення: 27.08.2019 р.).

436. Хавронюк М. І. 10 років чинності КК України: час закріпити принципи. URL: <http://www.zakonoproekt.org.ua/10-rokiv-chinnosti-kk-ukrajini-chas-zakripiti-printsipi.aspx> (Дата звернення 03.05.2019 р.).

437. Хавронюк М. І. 10 років чинності КК України: час закріпити принципи / М.І.Хавронюк // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р.; редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 51–56.

438. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації:

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М.І. Хавронюк. Київ, 2008. 36 с.

439. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

440. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328 с.

441. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після встановлення її державної незалежності (питання Особливої частини): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Хилюк. Львів, 2008. 15 с.

442. Циганов О. Г. Правоохоронна діяльність та правоохоронні органи: сучасні підходи до визначення сутності та змісту. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 3'2015. С. 314-323.

443. Цховребов А. О. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. 226 с.

444. Черемнов Д. Співвідношення категорій «презумпція» і «фікція» у цивільному процесуальному праві. Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 3. С. 112.

445. Черненко М. П. Проблеми теорії і практики виконання майнових покарань: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003.

446. Чорна О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 230 с.

447. Чуб І. М. Систематизація злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Проблеми законності. 2012. Вип. 118. С. 276–277.

448. Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 23 с.

449. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

450. Шаблистий В. В. Законна професійна діяльність як «новий об'єкт кримінально-правової охорони». Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 2 (13). С. 83.

451. Шаблистий В. В. Удосконалення кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 112–115.

452. Шаблистий В. В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії: монографія; за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.

453. Шаблистий В. В., Коломієць В. Ю. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України: монографія. Дніпро : видавець Біла К. О., 2020. 164 с.

454. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

455. Шаблистий В. В. Соціальні та кримінально-правові наслідки реалізації конституційного принципу верховенства права в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2014. № 3 (72). С. 255.

456. Шандра Б. Б. Філософське дослідження злочину в контексті об'єкта та суб'єкта злочину. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 5-2. том 2. С. 141-144.

457. Шаповалова О. А. Майнові покарання за злочини у сфері господарської діяльності: проблеми застосування. Право України. 2012. № 11–12. С.314-326.

458. Шаповалова О. А. Проблеми пеналізації злочинів у сфері господарської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. А. Шаповалова. –Х., 2013. – 17 с.

459. Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості правового регулювання його виконання та відбування. Автореф. дисерт. канд. наук. 12.00.08 – Львів 2007. 18 с.

460. Шувальська Л. Р. Проблема суб'єкта злочину та його психології у кримінальному праві. Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Випуск 578. Правознавство. С. 118-122.

461. Шутак І. Д. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 5. С. 9-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_5_4 (дата звернення: 02.01.2019 р.).

462. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. С. Юзікова. Дніпропетровський національний ун-т. К. : Істина, 2006. 320 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

РЕЗУЛЬТАТИ

опитування громадян

Інститутом соціологічних досліджень та громадських ініціатив з 18 січня до 13 лютого 2020 року проведено опитування громадян щодо їх довіри до працівників правоохоронних органів. В ході дослідження, яке проводилося методом особистого інтерв'ю (face-to-face), опитано 1002 респонденти у 4-х областях України за територіальним принципом «північ – південь – захід – схід». Вибіркова сукупність багатоступенева, квотна, пропорціональна, репрезентативна, з урахуванням гендерної, вікової та територіальної структури територій. Похибка результатів не перевищує 3%.

1. На питання «Чи стикалися Ви за останні три роки з роботою працівників правоохоронних органів?»: так, формально - 61%, так, безпосередньо - 34%, ні - 4%, інше – 1%.
2. На питання «Чи задоволені Ви роботою працівників правоохоронних органів в цілому?»: скоріше ні - 43%, ні - 35%, скоріше так - 13%, так – 7%, інше – 2%.
3. На питання «Чи довіряєте Ви працівникам правоохоронних органів?», скоріше ні - 52%, ні – 30%, скоріше так – 10%, так – 6%, інше – 2%.
4. «Якщо на попереднє питання Ви відповіли негативно (ні, скоріше ні), скажіть, що потрібно зробити, щоб Ви почали довіряти працівникам правоохоронних органів?». Нещадно карати корупцію – 32%, всіх поміняти на нових – 16%, я їм довіряю – 16%, карати за неякісне виконання службових обов'язків – 13%, я їм ніколи довірять не буду – 11%, змінити принципи роботи, систему (убрати показники тощо) – 6%, змінити умови праці (графік роботи, розподіл обов'язків) – 3%, підняти зарплатню – 2%, інше – 1%.
5. На питання «Чи гідно матеріально-технічно забезпечені для виконання своєї роботи працівники правоохоронних органів?»: скоріше так – 45%, так – 39%, скоріше ні – 11%, ні – 4%, 1% - інше.
6. На питання «Чи здійснюється на належному рівні законодавчий захист професійної діяльності працівників правоохоронних органів?»: скоріше так – 43%, так – 39%, скоріше ні – 14%, ні – 3%, інше – 1%.

7. На питання «Чи стикалися Ви з образами на адресу працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?»: так, сам це робив – 2%, так, був очевидцем – 19%, ні, не стикався ніколи – 79%.
8. На питання «Чи доцільно криміналізувати образу працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?»: так – 4%, ні – 95%, інше – 1%.
9. На питання «Чи стикалися Ви з наклепом на працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?»: так, сам це робив – 1%, так, був очевидцем – 5%, ні, не стикався ніколи – 92%, інше – 2%.
10. На питання «Чи доцільно криміналізувати наклеп на працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?»: так – 5%, ні – 93%, інше – 2%.
11. На питання «Ви коли-небудь мріяли чи хотіли бути працівником правоохоронного органу?»: так – 9%, ні – 90%, інше – 1%.

ДОДАТОК Б

РЕЗУЛЬТАТИ

опитування працівників правоохоронних органів

Інститутом соціологічних досліджень та громадських ініціатив з 14 січня по 12 лютого 2020 року проведено опитування працівників правоохоронних органів, які проходили підвищення кваліфікації у ДДУВС та ХНУВС щодо знання та задоволеності правовим забезпеченням їх професійної діяльності. В ході дослідження, яке проводилось за допомогою методу особистого інтерв'ю (face-to-face), опитано 652 респонденти. Вибіркова сукупність випадкова, за трьома показниками: гендерний, віковий за вислугою років, територіальний. Похибка результатів не перевищує 4%.

12. На питання «Чи задоволені Ви правовим забезпеченням Вашої професійної діяльності в цілому?»: скоріше ні – 27,5%, ні – 24%, скоріше так – 23,5%, так – 24,8%, інше – 0,2%.
13. На питання «Чи здійснюється на належному рівні захист Вашої професійної діяльності?»: скоріше ні – 31,8%, ні – 26,3%, так – 22,2%, скоріше так – 19,4%, інше – 0,3%.
14. На питання «Чи достатньо у кримінальному кодексі України норм (статей), спрямованих на захист професійної діяльності публічних службовців?»: так – 30,2%, ні – 47,8%, важко відповісти – 21,5%, інше – 0,5%.
15. На питання «Які у Вас професійні відносини з безпосереднім керівництвом?»: відмінні – 31,1%, хороші – 22,8%, задовільні – 38,4%, не задовільні – 7,2%, інше – 0,5%.
16. На питання «Чи стикалися Ви у професійній діяльності з образами на Вашу адресу, як працівника правоохоронного органу?»: так, збоку колег та цивільних осіб – 45,7%, так, збоку цивільних осіб (громадян) – 27,7%, так, збоку колег (керівництва) – 12,4%, ні, не стикався – 13,9%.
17. На питання «Чи доцільно криміналізувати образу працівника правоохоронного органу?»: так - 81,6%, ні – 17,8%, інше – 0,6%.
18. На питання «Чи стикалися Ви у професійній діяльності з наклепом на Вас, як працівника правоохоронного органу?»: так, збоку колег та цивільних осіб – 32,9%, так, збоку цивільних осіб (громадян) – 18,5%, так, збоку колег (керівництва) – 16,9%, ні, не стикався – 31,1%, інше – 0,6%.

19. На питання «Чи доцільно криміналізувати наклеп на працівника правоохоронного органу?»: так – 83,2%, ні – 26%, інше – 0,8%.
20. На питання «Чи відповідають санкції (міри покарання) статей КК України тяжкості перелічених діянь щодо працівника правоохоронного органу: насильство, знищення майна, захоплення як заручника?»: так, відповідають – 51,5%, не відповідають, санкції треба збільшувати – 44,6%, не відповідають, міри покарання треба зменшувати – 3,1%, інше – 0,8%.

СОЦІОЛОГІЧНА АНКЕТА

Шановний громадянин!

Інститут соціологічних досліджень та громадських ініціатив проводить опитування громадян щодо довіри до працівників правоохоронних органів. Просимо Вас уважно ознайомитися з даною анкетой і відверто відповісти на її запитання. Анкета анонімна. Дані опитування будуть аналізуватися у загальному вигляді. З результатами можна ознайомитися на сайті організації <http://isrsi.org>.

- 1. Скажіть, будь ласка, за останні ТРИ РОКИ чи стикалися Ви з роботою працівників правоохоронних органів?**

1.1	Так, безпосередньо
1.2	Так, формально
1.3	Ні
1.4	Свій варіант, вкажіть

- 2. Скажіть, будь ласка, чи задоволені Ви роботою працівників правоохоронних органів в цілому?**

2.1	Так
2.2	Скоріше так
2.3	Скоріше ні
2.4	Ні
2.5	Свій варіант, вкажіть

- 3. Скажіть, будь ласка, чи довіряєте Ви працівникам правоохоронних органів?**

3.1	Так
3.2	Скоріше так
3.3	Скоріше ні
3.4	Ні
3.5	Свій варіант, вкажіть

- 4. Якщо на попереднє питання Ви відповіли негативно (ні, скоріше ні), скажіть, на Вашу думку, ЩО потрібно зробити, щоб Ви почали довіряти працівникам правоохоронних органів?**

Можна обрати не більше ДВОХ варіантів відповіді

4.1	Я їм довіряю
4.2	Всіх поміняти на нових
4.3	Змінити умови праці (графік, розподіл обов'язків)
4.4	Підняти зарплатню
4.5	Змінити принципи роботи, систему (прибрати показники тощо)
4.6	Нещадно карати за корупцію
4.7	Карати за неякісне виконання службових обов'язків
4.8	Я їм ніколи довіряю не буду
4.9	Свій варіант, вкажіть

- 5. Як Ви вважаєте, чи гідно матеріально-технічно забезпечені для виконання своєї праці працівники правоохоронних органів?**

5.1	Так
5.2	Скоріше так
5.3	Скоріше ні

5.4	Ні
5.5	Свій варіант, вкажіть

6. Скажіть, будь ласка, на Вашу думку, чи здійснюється на належному рівні законодавчий ЗАХИСТ професійної діяльності працівників правоохоронних органів?

6.1	Так
6.2	Скоріше так
6.3	Скоріше ні
6.4	Ні
6.5	Свій варіант, вкажіть

7. Скажіть, будь ласка, чи стикалися Ви з образами на адресу працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?

7.1	Так, сам це робив
7.2	Так, був очевидцем
7.3	Ні, не стикався ніколи
7.4	Свій варіант, вкажіть

8. Як Ви вважаєте, чи доцільно криміналізувати (ввести кримінальну відповідальність за) образу працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?

8.1	Так
8.2	Ні
8.3	Свій варіант, вкажіть

9. Скажіть, будь ласка, чи стикалися Ви з наклепом на працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?

9.1	Так, сам це робив
9.2	Так, був очевидцем
9.3	Ні, не стикався ніколи
9.4	Свій варіант, вкажіть

10. Як Ви вважаєте, чи доцільно криміналізувати (ввести кримінальну відповідальність за) наклеп на працівника правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків?

10.1	Так
10.2	Ні
10.3	Свій варіант, вкажіть

11. Скажіть, будь ласка, Ви коли-небудь мріяли чи хотіли бути працівником правоохоронного органу?

11.1	Так
11.2	Ні
11.3	Свій варіант, вкажіть

Вкажіть, будь ласка, деякі відомості про себе

12. Ваша стать:

12.1	Чол.	12.2	Жін.
------	------	------	------

13. Ваш вік:

13.1	18-24	13.3	30-44	13.5	60 й більше
13.2	25-29	13.4	45-59		

14. Сфера зайнятості

14.1	Промисловість
14.2	Транспорт
14.3	Будівництво
14.4	Комунальне господарство
14.5	Постачання, торгівля, комерційна діяльність
14.6	Охорона здоров'я, освіта та наука
14.7	Банківська справа, фінанси
14.8	Органи управління
14.9	Збройні сили, правоохоронні органи
14.10	Керівник державного, приватного підприємства
14.11	Приватний підприємець
14.12	Студент
14.13	Пенсіонер
14.14	Безробітний
14.15	Домогосподарка
14.16	Інше, напишіть _____

Дякуємо за участь в опитуванні! Бажаємо успіхів та здоров'я!

Інститут
соціологічних
досліджень та
громадських ініціатив

ДОДАТОК Г

СОЦІОЛОГІЧНА АНКЕТА

Шановний працівник правоохоронних органів!

Інститут соціологічних досліджень та громадських ініціатив проводить опитування працівників правоохоронних органів щодо знання та задоволеності правовим забезпеченням їх професійної діяльності. Просимо Вас уважно ознайомитися з даною анкетою і відверто відповісти на її запитання. Анкета анонімна. Дані опитування будуть аналізуватися у загальному вигляді. З результатами можна ознайомитися на сайті організації <http://isrsi.org>.

1. Скажіть, будь ласка, чи задоволені Ви правовим забезпеченням Вашої професійної діяльності в цілому?

1.1	Так
1.2	Скоріше так
1.3	Скоріше ні
1.4	Ні
1.5	Свій варіант, вкажіть _____

2. Скажіть, будь ласка, на Вашу думку, чи здійснюється на належному рівні саме захист Вашої професійної діяльності?

2.1	Так
2.2	Скоріше так
2.3	Скоріше ні
2.4	Ні
2.5	Свій варіант, вкажіть _____

3. Як Ви вважаєте, чи достатньо у Кримінальному кодексі України норм (статей), спрямованих на захист професійної діяльності публічних службовців?

3.1	Так
3.2	Ні
3.3	Важко відповісти
3.4	Свій варіант, вкажіть _____

4. Скажіть, будь ласка, які у Вас професійні відносини з безпосереднім керівництвом?

4.1	Відмінні
4.2	Хороші
4.3	Задовільні
4.4	Незадовільні
4.5	Свій варіант, вкажіть _____

5. Скажіть, будь ласка, чи стикалися Ви з образами на Вашу адресу, як працівника правоохоронного органу, у професійній діяльності?

5.1	Так, з боку колег (керівництва)
5.2	Так, з боку цивільних осіб (громадян)
5.3	Так, з боку колег ТА цивільних осіб
5.4	Ні, не стикався ні разу
5.5	Свій варіант, вкажіть _____

6. Як Ви вважаєте, чи доцільно криміналізувати (ввести кримінальну відповідальність) за образу працівника правоохоронного органу?

6.1	Так
6.2	Ні
6.3	Свій варіант, вкажіть _____

7. Скажіть, будь ласка, чи стикалися Ви з наклепом на Вас, як працівника правоохоронного органу, у професійній діяльності?

7.1	Так, з боку колег (керівництва)
7.2	Так, з боку цивільних осіб (громадян)
7.3	Так, з боку колег ТА цивільних осіб
7.4	Ні, не стикався ні разу
7.5	Свій варіант, вкажіть _____

8. Як Ви вважаєте, чи доцільно криміналізувати (ввести кримінальну відповідальність) за наклеп на працівника правоохоронного органу?

8.1	Так
8.2	Ні
8.3	Свій варіант, вкажіть _____

9. На Вашу думку, чи відповідають санкції (міри покарання) статей КК України тяжкості перелічених діянь щодо працівника правоохоронного органу: насильство, знищення майна, захоплення як заручника?

9.1	Так, відповідають
9.2	Не відповідають, міри покарання треба збільшувати
9.3	Не відповідають, міри покарання треба зменшувати
9.4	Свій варіант, вкажіть _____

Вкажіть, будь ласка, деякі відомості про себе

10. Ваша стать:

10.1	Чол.	10.2	Жін.
------	------	------	------

11. Ваша вислуга років:

11.1	1–6
11.2	7–12
11.3	13–19
11.4	20 і більше

12. Область проходження служби

12.1	Вінницька	12.13	Миколаївська
12.2	Волинська	12.14	Одеська
12.3	Дніпропетровська	12.15	Полтавська
12.4	Донецька	12.16	Рівненська
12.5	Житомирська	12.17	Сумська
12.6	Закарпатська	12.18	Тернопільська
12.7	Запорізька	12.19	Харківська
12.8	Івано-Франківська	12.20	Херсонська
12.9	Київська	12.21	Хмельницька
12.10	Кіровоградська	12.22	Черкаська
12.11	Луганська	12.23	Чернівецька
12.12	Львівська	12.24	Чернігівська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО

2021 року

АКТ

03 лютого 2021 року

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ результатів дослідження
Кирбят'єва О.О.

Комісія у складі:

Голови: начальника навчально-методичного відділу,
кандидата біологічних наук, доцента,
Кириченко С.В.

членів комісії: декана факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування, кандидата
юридичних наук, доцента, полковника поліції
Обшалова С.В.

доцента кафедри кримінального права та
кримінології факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування, кандидата
юридичних наук, с.н.с. Березняка В.С.

розглянувши результати дисертаційного дослідження Кирбят'єва Олега
Олександровича за темою: «Кримінально-правова охорона професійної
діяльності працівників правоохоронних органів» у вигляді циклу публікацій:

1. Кирбят'єв О.О. До питання про суб'єктивну сторону кримінальних
правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 5.
С. 139–147.

2. Кирбят'єв О.О. Criminal Legal Protection of Professional Activities of Law
Enforcement Officers as Object of Scientific Research. *Науковий вісник
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал*.
2018. № 4 (97). С. 141–144.

3. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університет внутрішніх справ: наук. журнал*. 2019. № 1 (98). С. 197–205.

4. Кирбят'єв О.О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Випуск 1. С. 58–61.

5. Кирбят'єв О.О. Досвід окремих країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 111–117.

6. Кирбят'єв О.О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 36. С. 126–128.

7. Кирбят'єв О.О. Досвід країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університет внутрішніх справ: наук. журнал*. 2019. № 2. С. 143–149.

8. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством країн дальнього зарубіжжя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університет внутрішніх справ: наук. журнал*. 2019. № 3. С. 204–211.

9. Кирбят'єв О.О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 3(28). Том 2. С. 147–151.

10. Кирбят'єв О.О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.

11. Кирбят'єв О.О. Результати дослідження проблеми удосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 121–124.

12. Кирбят'єв О.О. Суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК України. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 85–89.

13. Кирбят'єв О.О. Особа злочинця, який вчиняє злочини проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 6. С. 167–173.

14. Кирбят'єв О.О. Особливості вини у складі злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 101–109.

відповідно до вимог Положення про організацію НД і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154, склала цей акт про те, що представлені матеріали мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, а отже можуть бути використані у науково-дослідній діяльності науково-педагогічного складу, ад'юнктів і здобувачів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, проведенні подальших наукових досліджень.

Також надані матеріали використовуються в освітньому процесі та навчально-методичній діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, а саме включені до переліку рекомендованої літератури текстів робочих програм, лекцій, методичних рекомендацій з проведення семінарських, практичних занять з навчальної дисципліни «Кримінальне право», «Актуальні проблеми кримінального права».

Вказані праці рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи та виконання індивідуальних завдань здобувачів вищої освіти всіх рівнів вищої освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Голова комісії:

Світлана КИРИЧЕНКО

Члени комісії:

Сергій ОБШАЛОВ

Василь БЕРЕЗНЯК

Управління превентивної
діяльності ГУНП
в Київській області
вул. Святошинська, 2, м. Київ, 03115

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Управління превентивної
діяльності ГУНП в Київській області
старший лейтенант поліції
Борис БРЕУС

АКТ

«22» 12 . 2020 року

м. Київ

Про впровадження у практичну
діяльність УПД ГУНП в Київській області

ПІДСТАВА: положення про організацію проведення НД і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України від 15.05.2007 року № 154 «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України».

Комісія у складі:

Голова:

- начальник ВМОЗ УПД в Київській області майор поліції Анастасія Харчук.

Члени комісії:

- начальник САП УПД в Київській області капітан поліції Олена Садова,
- старший інспектор з ОД ВДОП УПД в Київській області капітан поліції Олег ТАРАСОВ,

склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження старшого інспектора з особливих доручень відділу протидії кіберзлочинам в Запорізькій області Департаменту кіберполіції Національної поліції України підполковника поліції Кирбят'єва Олега Олександровича на тему: «Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів», які знайшли своє відображення у публікаціях:

1. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: законодавство, доктрина, практика: монографія. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2020. 348 с.

2. Кирбят'єв О.О. До питання про суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 5. С. 139–147.

3. Кирбят'єв О.О. Criminal Legal Protection of Professional Activities of Law Enforcement Officers as Object of Scientific Research. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал. 2018. № 4 (97). С. 141–144.

4. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал.* 2019. № 1 (98). С. 197–205.

5. Кирбят'єв О.О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2019. Випуск 1. С. 58–61.

6. Кирбят'єв О.О. Досвід окремих країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридичний бюлетень.* 2018. № 8. С. 111–117.

7. Кирбят'єв О.О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2018. № 36. С. 126–128.

8. Кирбят'єв О.О. Досвід країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал.* 2019. № 2. С. 143–149.

9. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством країн дальнього зарубіжжя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал.* 2019. № 3. С. 204–211.

10. Кирбят'єв О.О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. Випуск 3(28). Том 2. С. 147–151.

11. Кирбят'єв О.О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник.* 2019. № 4. С. 204–210.

12. Кирбят'єв О.О. Особа злочинця, який вчиняє злочини проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2020. Випуск 6. С. 167–173.

13. Кирбят'єв О.О. Особливості вини у складі злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Публічне право.* 2020. № 4. С. 177–185. С.

14. Кирбят'єв О.О. Потерпілий від злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2019. № 2. Р. 111–117.

15. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством європейських країн. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2019. № 3. Ч. 1. Р. 105–111.

16. Кирбят'єв О.О. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6\3. Р. 192–196.

17. Кирбят'єв О.О. До питання про суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *KELM*. 2020. № 3. С. 123–127,

впроваджено у службову та професійну діяльність підрозділів УПД в Київській області та використовуються під час організації освітнього процесу в системі службової підготовки підрозділу.

Голова комісії:

Анастасія ХАРЧУК

Члени комісії:

1.

Олена САДОВА

2.

Олег ТАРАСОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Управління боротьби
зі злочинами, пов'язаними з
торгівлею людьми Головного
управління Національної поліції
в Запорізькій області
підполковник поліції

Андрій ДОВБНЯ

26 02 2021 року

АКТ

26 02 2021 року

м. Запоріжжя

Про впровадження у практичну
діяльність УБЗПТЛ ГУНП в
Запорізькій області

ПІДСТАВА: положення про організацію проведення НД і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України від 15.05.2007 року № 154 «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України».

Комісія у складі:

Голова:

- начальник управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми ГУНП в Запорізькій області підполковник поліції Довбня Андрій Анатолійович.

Члени комісії:

- т.в.о. заступника начальника управління - начальника відділу боротьби з торгівлею людьми та злочинами у сфері суспільної моралі УБЗПТЛ ГУНП в Запорізькій області майор поліції Смірнов Ігор Васильович,

- начальник сектору оперативно-аналітичної роботи УБЗПТЛ ГУНП в Запорізькій області майор поліції Король Андрій Юрійович,

склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження старшого інспектора з особливих доручень відділу протидії кіберзлочинам в Запорізькій області Департаменту кіберполіції Національної поліції України Кирбят'єва Олега Олександровича на тему: «Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів», впроваджено у службу та професійну діяльність підрозділів УБЗПТЛ ГУНП в Запорізькій області та використовуються під час організації освітнього процесу в системі службової підготовки підрозділу.

Члени комісії: 1. Андрій КОРОЛЬ

2. Ігор СМІРНОВ

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія

1. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: законодавство, доктрина, практика: монографія. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2020. 348 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кирбят'єв О.О. До питання про суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 5. С. 139–147.

2. Кирбят'єв О.О. CriminalLegalProtectionof Professional ActivitiesofLawEnforcementOfficersasObjectofScientificResearch. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал*. 2018. № 4 (97). С. 141–144.

3. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал*. 2019. № 1 (98). С. 197–205.

4. Кирбят'єв О.О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Випуск 1. С. 58–61.

5. Кирбят'єв О.О. Досвід окремих країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 111–117.

6. Кирбят'єв О.О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 36. С. 126–128.

7. Кирбят'єв О.О. Досвід країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал*. 2019. № 2. С. 143–149.

8. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством країн дальнього зарубіжжя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наук. журнал*. 2019. № 3. С. 204–211.

9. Кирбят'єв О.О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 3(28). Том 2. С. 147–151.

10. Кирбят'єв О.О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.

11. Кирбят'єв О.О. Напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С.

12. Кирбят'єв О.О. Об'єктивна сторона складів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 6. С.

13. Кирбят'єв О.О. Результати дослідження проблеми удосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С.

14. Кирбят'єв О.О. Суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК України. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С.

15. Кирбят'єв О.О. Особа злочинця, який вчиняє злочини проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 6. С. 167–173. С.

16. Кирбят'єв О.О. Особливості вини у складі злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 177–185. С.

Публікації в наукових виданнях іноземних держав та фахових наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз

1. Кирбят'єв О.О. Потерпілий від злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *VisegradJournalonHumanRights*. 2019. № 2. Р. 111–117.

2. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством європейських країн. *VisegradJournalonHumanRights*. 2019. № 3. Ч. 1. Р. 105–111.

3. Кирбят'єв О.О. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Visegradjournalon humanrights*. 2019. № 6\3. Р. 192–196.

4. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *KELM*. 2020. № 3. С. 123–127.

Праці апробаційного характеру

1. Кирбят'єв О.О. Теоретичні та прикладні засади кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів: постановка проблеми. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (30 лист. 2018 р.). Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2018. С. 248–249.

2. Кирбят'єв О.О. Поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридична практика в країнах*

ЄС та в Україні на сучасному етапі: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія 25–26 січня 2019 року). С. 461–464.

3. Кирбят'єв О.О. Кримінальне право та презумпція правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки: напрямок вирішення проблеми. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 червня 2019 року, м. Кривий Ріг) / ред. кол.: О.О. Волобуєва, Т.О. Лоскутов, А.С. Політова. Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 38–40.

4. Кирбят'єв О.О. Результати вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 грудня 2019 р.) / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. С. 133–117.

5. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 52–55.

6. Кирбят'єв О.О. До питання про ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 155–158.